

ДЭПАРТАМЕНТ ПА АРХІВАХ і СПРАВАВОДСТВУ
МИНІСТЭРСТВА ЮСТЬЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
НАЦЫЯНАЛЬНЫ ГІСТАРЫЧНЫ АРХІЎ БЕЛАРУСІ

*Серыя «Гісторыя, архівазнаўства,
крыніцазнаўства»*

АРХІВАРЫУС

Зборнік навуковых паведамленняў і артыкулаў
Выходзіць з 2001 года

Выпуск 5

Мінск
2007

УДК [930.22+94(476)«15/19»(082)

ББК 79.3(4Беи)+63.3(4Беи)41

A87

Серыя заснавана ў 1998 г.

Рэцэнзенты: доктар гістарычных навук Э. М. Савіцкі,
кандыдат гістарычных навук С. У. Жумар

Рэдакцыйная камегія

Галоўны рэдактар доктар гістарычных навук Ю. М. Бохан

Члены камегі:

У. І. Адамушка, Г. Я. Галенчанка, А. К. Галубовіч, У. М. Дзянісаў,
М. М. Забаўскі, А. М. Люты, А. Я. Рыбакоў, І. В. Саверчанка,
М. Ф. Шумейка, З. В. Шыбека, З. Л. Яцкевіч (адказны рэдактар)

Рэкамендавана да друку Вучоным саветам
Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі

Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт. Вып. 5 / рэдкал.:
A87 Ю. М. Бохан [і інш.] — Мінск: НГАБ, 2007. — 262 с. — (Серыя
«Гісторыя, архівазнаўства, крыніцазнаўства»).

Нацыянальным гістарычным архівам Беларусі падрыхтаваны пяты выпуск
штогодніка «Архіварыус», прысвечаны 85-годдзю Дзяржаўнай архіўнай службы
Рэспублікі Беларусь. На яго старонках асвятляецца шырокое кола пытанняў па
аўтэнтычнай гісторыі, архівазнаўстве, крыніцазнаўстве, археаграфіі і іншых
спецыяльных гістарычных дысцыплінах. У навуковы ўжытак уводзіцца шэраг новых,
раней невядомых дакументаў і фактаў.

Прызначаецца гісторыкам, архівістам, краязнаўцам, усім, хто цікавіцца
старонкамі мінулага Беларусі.

УДК [930.22+94(476)«15/19»(082)
ББК 79.3(4Беи)+63.3(4Беи)41

© Дзяржаўная ўстанова
«Нацыянальны гістарычны
архіў Беларусі», 2007

**ДА 85-ГОДДЗЯ
ДЗЯРЖАЎНАЙ АРХІЎНАЙ СЛУЖБЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ**

Голубович А.К.

**ПУБЛИКАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
НАЦИОНАЛЬНОГО ИСТОРИЧЕСКОГО АРХИВА
БЕЛАРУСИ — ВЕЯНИЕ ВРЕМЕНИ**

Государственной архивной службе Республики Беларусь исполняется 85 лет.

Много это или мало, можно судить по документам Национального архивного фонда Республики Беларусь, в состав которого входят и документы Национального исторического архива Беларуси за XIV — начало XX вв.

Основные принципы работы современных архивистов складывались на протяжении многих лет. Традиционные формы работы с документами сочетались и сочетаются с новыми подходами, вызванными современными потребностями общества.

Многогранную историю имеет и публикационная деятельность архива. В документах, подготовленных в 20-30-е гг. ХХ в., впервые в государственном масштабе были предприняты шаги по обнародованию документов архива по истории Беларуси XV—XVIII вв.

Археографической комиссией Института белорусской культуры был подготовлен и издан сборник документов в 3-х томах «Беларускі архіў» (XV—XVIII ст.) (Мн., 1927—1930).

Великая Отечественная война с особой силой обострила интерес к отечественной истории, к прошлому белорусского народа. Необходимо было удовлетворить этот интерес не только монографиями, брошюрами, статьями, но и документальными изданиями.

Именно в 50-60-е гг. архивистами были подготовлены и опубликованы историко-экономические очерки по городам, районам и селам Витебской, Гомельской, Могилевской областей. Началась совместная работа с Институтом истории Академии наук БССР,

Архивным управлением БССР по подготовке и изданию сборников документов: «Революционное движение в Белоруссии» (1905—1907) (Мн., 1955); «Крестьянское движение в Белоруссии после отмены крепостного права» (1861—1862) (Мн., 1959); «Белоруссия в эпоху феодализма» (тт. 1—3, Мн., 1959—1961); «Революционный подъем в Литве и Белоруссии» (1861—1862) (М., 1964); «Восстание в Литве и Белоруссии» (1863—1864) (М., 1965).

В 70-80-е гг. архив — участник подготовки сборников документов: «Белоруссия в эпоху феодализма» (т. 4, Мн., 1979); «Белоруссия в эпоху капитализма» (т. 1, Мн., 1983); «Революционное движение в Белоруссии» (июнь 1907 — февраль 1917) (Мн., 1987). Как головная организация архив выступил в подготовке следующих сборников документов: «Социально-политическая борьба народных масс Белоруссии» (конец XIV — 1648 г.) (т. 1, Мн., 1988); «Инвентари магнатских владений» (XVII—XVIII вв.), владение Сморгонь (Мн., 1977), владение Тимковичи (Мн., 1982). Сборник «Владение Сморгонь» получил высокую оценку общественности. Председатель археографической комиссии Академии наук СССР Сегурд Оттович Шмидт писал об этом сборнике следующее: «Это важная научная публикация, которая окажется необходимой и ученым—специалистам (историкам, экономистам), и практическим работникам архивов, и студентам. Это и убедительное свидетельство высокой археографической и архивоведческой культуры, теснейшей взаимосвязи археографии и источниковедения. Можно не сомневаться в том, что подобные издания существенно способствуют и развитию источниковедения и всестороннему изучению социально-экономической истории». К сожалению, в последующие годы совместная работа с Институтом истории АН СССР была прекращена.

Переоценка взглядов на события и факты истории в конце 80-х — начале 90-х гг., государственная независимость Республики Беларусь изменили и тематику использования документов, однако направления и формы публикации остались традиционными.

Статьи и информации, подготовленные архивистами, включены в историко-документальные хроники городов и районов Беларуси «Памяць» (городов Минска, Могилева, Гродно и др.), «Энцыклапедью гісторыі Беларусі», «Энцыклапедыю Вялікага княства Літоўскага». Только за последние пять лет архивом подготовлено и издано 10 сборников и справочников (четыре выпуска сборника научных сообщений и статей «Архивариус», сборник «Гербоўнік беларускай шляхты» (т. 1, буква А), «Метрыка Вялікага княства Літоўскага», книга 44 (1559—1566), «Беларусь у актавых кнігах XVI—XVIII стст.»,

«Магілёўскі магістрат» (1580—1581, 1588, 1597—1598, 1599—1600, 1602—1603) — два выпуска, справочники «Минская губерния: Государственные, религиозные и общественные учреждения (1793—1917)» и «Фонды Национального исторического архива Беларуси».

Подготовка сборников и справочников к изданию трудоемка, требует определенных навыков и знаний. Поэтому в 2004 году в архиве был образован отдел публикации документов, что значительно сократило акценты использования. За два года существования этого отдела произошла заметная активизация в научной и публикационной деятельности архива, проведен анализ перспективных научных тем и изданий, оказана организационно-методическая помощь всем отделам, участвующим в подготовке сборников и справочников. Это отделы информационно-поисковых систем, древних актов, автоматизированных архивных технологий, а также отдел научного использования документов и информации.

В настоящее время публикационная деятельность напрямую связана с разработкой следующих тем: «Источники по истории градостроительства и архитектуры Беларуси»; «Гісторыя дзяржаўных устаноў Вялікага княства Літоўскага на падставе дакументаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі XVI—XVIII стст.»; «История государственных, религиозных и общественных учреждений Витебской (1802—1917), Могилевской (1772—1917) губерний»; «Інвентар 1746 г. і тарыф падымнага 1765 г. м. Магілёва»; «Тэстаменты XVI ст. па дакументах актавых кніг»; «Иностранные подданные на Беларуси (XIX — нач. XX в.)»; «Течения неортодоксального православия на территории Беларуси, конец XVIII — начало XX вв.».

Возобновилось сотрудничество архивистов Национального исторического архива Беларуси с Институтом истории Национальной Академии наук и историческим факультетом Белгосуниверситета. Практикуется совместная подготовка сборников, а также разработка научно-исследовательских тем с БелНИИДАД, Национальным архивом Республики Беларусь. Подготовлены документы для совместного издания сборника «В. Дунін-Марцінкевіч (1808—1884): да 200-годдзя з дня нараджэння»; «Жыщё і творчасць Язэпа Лёсіка», белорусского общественного и политического деятеля.

Учитывая возрастающий интерес общества к архивным документам, Национальный исторический архив Беларуси избрал издание сборников (справочников) как один из возможных вариантов для получения информации о документах архива в более доступном

виде. Как показывает опыт, потребность в публикациях такого рода существует для широкого круга ученых, исследователей, жителей регионов, историю которым доносят архивные документы.

При подготовке справочных изданий по документам и фондам архива большое значение имеет практический опыт работы с материалами архива. Необходимо отметить, что в историческом архиве имеется специализация по работе с документальным комплексом периода XVI—XVIII вв.— отдел древних актов. За пятнадцатилетие своей работы отделом древних актов архива проведена работа по составлению научно-справочного аппарата (внутренних описей, географического и именного указателей, терминологического словаря) к актовым книгам фондов «Могилевский магистрат», «Гродненский земский суд», «Витебский земский суд», «Пинский земский суд», «Слонимский гродский суд», «Новогрудский земский суд», «Минский гродский суд», а также к материалам фонда «Радзивиллы, князья».

На основании этих разработок были подготовлены и изданы архивом на основе внутренних описей к актовым книгам XVI—XVII вв., хранящихся в фонде «Могилевский магистрат», два выпуска справочника «Магілёўскі магістрат». Справочник состоит из предисловия, подробных заголовков к каждому документу актовой книги, именного и географического указателей, терминологического словаря.

Выпуск этих справочников в рамках серии «Беларусь у актавых кнігах XVI—XVIII стст.» подтвердил правильность выбора такого издания. Ведется подготовка к изданию в указанной серии внутренних описей актовой книги фонда «Ошмянский земский суд» за 1661—1663 гг., а также издание внутренних описей трех сохранившихся актовых книг фонда «Минский гродский суд» за XVII в.

В подготовке справочников по документам XVI—XVIII вв. значительную роль имеют контакты архива с учеными и исследователями Польши, России, Литвы, Украины.

Национальный исторический архив Беларуси ведет подготовку сборников (справочников) с учетом запросов потребителей архивной информации самостоятельно, а также совместно с другими учреждениями Государственной архивной службы, принимая участие в создании межархивных справочников. Подготовлены материалы для межархивных справочников «Научно-справочный аппарат государственных архивов Республики Беларусь» (Мн., 1999), «Документы по истории и культуре евреев в архивах Беларуси»

(путеводитель, М., 2003), «Витебщина архивная: история, фонды, персоналии (середина XIX — XX вв.)» (Минск-Витебск, 2002), посвященный 200-летию Витебской губернии и др.

В связи с нарастающей потребностью пользователей в научно-справочном аппарате к фондам религиозных учреждений (для генеалогического поиска, наведения справок биографического характера) архив издал методические рекомендации «Криницы по генеалогии Беларуси XVI — начало XX вв.».

В 2006 году архив осуществил издание справочника «Фонды Национального исторического архива Беларусь». Необходимость в нем велика, так как за 30 лет со времени выхода путеводителя состав фондов архива уточнялся и пополнялся в соответствии с профилем, описи дел подвергались усовершенствованию, вносились изменения и в характеристики фондов.

Необходимо также упомянуть о публикациях малых форм. Это информации, статьи, подборки документов в газеты и журналы («Архивы и делопроизводство», «Беларускі гістарычны часопіс», «Беларускі археаграфічны штогоднік» и др.). Публикационная деятельность архива позволяет вводить в научный оборот новые исторические источники, знакомит всех интересующихся прошлым с документальными материалами по истории Беларуси за шесть столетий (XV — начало XXI вв.), а также вносит определенную лепту в развитие белорусской историографии.

Таким образом, освещая деятельность архива по публикации документов, надо отметить, что, благодаря созданию 85 лет назад архивной службы в Республике Беларусь, удалось сохранить национальный фонд «исторической памяти», донести его нашим современникам и передать будущим поколениям.

I. АРХІВАЗНАЎСТВА

Антановіч З.В.

АРХІЎ ПОЛАЦКАГА ДАМІНІКАНСКАГА КЛЯШТАРА Ў СЯРЭДЗІНЕ XIX СТ.

Першая праваслаўная епархія ўзнікла на тэрыторыі сучаснай Беларусі ў 992 г. у Полацку. Агульнапалітычныя аbstавіны суіснавання народау ў складзе Рэчы Паспалітай спрыялі распаўсюджванню каталіцтва на азначанай тэрыторыі. Нават у горадзе Полацку, які меў глыбокія карані праваслаўнай традыцыі, з XV ст. існаваў шэраг буйных каталіцкіх кляштароў, у тым ліку знакамітая Акадэмія Ордэна езуітаў.

Адным з першых быў заснаваны полацкі дамініканскі кляштар. У 1640 г. віленскім канонікам Казімірам Гурскім быў фундаваны драўляны касцёл імя св. Дамініка. Пасля пажару 1804 г. дамінікане ўласным коштам яго адмуравалі, і ў такім выглядзе ён праіснаваў да ліквідацыі прадстаўніцтва Ордэна ў 1864 г. Асаблівасцю дзейнасці дамініканскага касцёла з'яўлялася захаванне ў ім з 1808 г. цела Андрэя Баболі, знакамітага рэлігійнага дзеяча, прызнанага рыма-каталіцкай царквой благаславёным¹, што станоўча ўпłyвала на развіццё касцёла і яго папулярнасць сярод веруючых. Згодна звесткам другой паловы XIX ст. да яго прыходу належала каля 4630 прыхаджан², што складала амаль 1/3 ад усёй колькасці насельніцтва каталіцкага веравызнання горада³. Касцёл меў статус парафіяльнага. У 1803 г., згодна дакументаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі (далей — НГАБ) у межы кампетэнцыі яго настаяцеляў уваходзіла таксама кіраўніцтва 13 капліцамі і 5 касцёламі парафій⁴. Маштаб дзейнасці кляштара і яго роля ў жыцці грамадства не маглі не адлюстравацца на колькасці дакументаў, створанай ў працэсе ўзаемадзеяння як згодна структуры падпрарадковання рыма-каталіцкай царквы, так і з прадстаўнікамі іншых канфесійных і дзяржаўных установ, а таксама прыватнымі асобамі.

Аднак сучасныя даследчыкі гісторыі рыма-каталіцкай царквы на Беларусі мала ўвагі ўдзяляюць дадзенаму кляштару на фоне іншых кляштароў Літоўскай дамініканскай правінцыі і горада⁵. Іх даследаванні накіраваны на адлюстраванне мастацкіх і архітэктурных вартасцяў яго комплекса, некаторыя моманты гісторыі і дзейнасці, не звязаныя з даументальнай спадчынай⁶. Сярод каталіцкіх кляштароў г. Полацка,

напрыклад у энцыклапедычным даведніку «Рэлігія і царква на Беларусі», ён нават не згадваецца⁷. Непасрэдна апісанне касцёла было зроблена ў выданні «Наши касцёлы: Магілёўская архідыяцэзія» сярод каталіцкіх храмаў Полацкага дэканата⁸. Значная колькасць дакументаў па гісторіі полацкага дамініканскага кляштара рассеяна сярод спадчыны канфесійных і дзяржаўных устаноў, якая знаходзіцца на захаванні ў НГАБ. Невялікая частка справаводчай документацыі ўзгаданага кляштара сферміравана ў асобны фонд, які налічвае з 37 адзінак захавання за 1835—1874 гг. Да яго належыць справа, якая дае магчымасць рэканструкцыі склада архіва кляштара напярэдадні яго скасавання, а таксама працэс фарміравання дакументальнай спадчыны праз паразнанне колькасці і відаў дакументаў у 1855 і 1858 гг.

Дадзены вопіс архіву напісаны на 27 аркушах жоўтага колеру без філіграняў, уключае ведамасць аб касцёлах і капліцах, структурна падпрадкаваных ім. Вопіс быў складзены з нагоды перадачы ўсяго комплексу справаводства пры змене настаяцеля кляштара.

Архіў Полацкага дамініканскага кляштара належыць да сферы дзейнасці курата: другой па значнасці пасля настаяцеля асобы ў кляштары. Падрабязныя апісанні архіва праводзіліся адпаведна змене асоб, якія з'яўляліся вышэйшымі кірауніцтвамі дадзенай установы. Пасаду курата займалі высокаадукаваныя асобы шляхецкага паходжання, якія за пэўны перыяд знаходжання ў кляштары станоўчыя сябе адрэкамендавалі. Напрыклад, у 1843 г. куратам Полацкага дамініканскага кляштара з'яўляўся Назарый Іосіфаў Алескі⁹. Ён быў прыняты ў Ордэн у 1824 г., атрымаў сан святара ў 1834 г., меў ступень лектара багаслоўя. Паходзіў Н. Алескі са шляхецкай сям'і Завілейскага павета Віленскай губерні, ведаў польскую, французскую, расійскую і лацінскую мовы. Пасаду курата Н. Алескі заняў у 1839 г.¹⁰ пасля двухгадовай працы настаўнікам у Забельскай гімназіі. Пад кірауніцтвам настаяцеля В. Вяржхоўскага два гады сумяшчаў пасады курата і субпрэёра. Аднак у 1846—1848 гг. быў вымушаны перавесціся ў Цельши па прычыне абвінавачвання ў хрышчэнні дзіцяці праваслаўных шляхцічаў Антонія і Уршулі Малахоўскіх¹¹. Курат меў памочніка, аднак дакладна харектарызаваць размеркаванне паміж імі абавязкаў дакументамі не прадстаўляецца магчымым. Напрыклад, у 1852 г. абавязкі памочніка курата выконваў Вацлаў Менжык. Гэтую пасаду ён заняў у 1848 г. пасля 16 год працы працаведнікам у г. Полацку¹². Яго святарская дзейнасць лічыцца з 1832 г. В. Менжык меў таксама і ступень лектара багаслоўя. Адзначанае вышэй дазваляе сцвярджаць, што забеспечэнню захаванасці дакumentальнай спадчыны кірауніцтвам

кляштара надавалася вялікае значэнне.

Нягледзячы на высокую ацэнку каштоўнасці справаводства мінулых стагоддзяў, дакументаў за першыя стагоддзі існавання кляштара захавалася няшмат. Згодна апісанню архіва можна вылучыць два вялікія комплексы дакументаў адпаведна іх інфармацыйнасці. Першы комплекс складаюць матэрыялы генеалагічнага характару. Яны прадстаўлены метрычнымі кнігамі парафіяльнага касцёла, а таксама яму падпарадкованых прыходаў, спісамі прыхаджан і пасведчаннямі асобам аб атрыманні сакрамантаў у дадзенай духоўнай установе. Імі харектарызуецца ўзаемадзеянні рымска-каталіцкага духавенства з прыватнымі асобамі, якія ўваходзілі ў лік прыхаджан дамініканскага касцёла. Азначаны від крыніц унесены ў воліс 1858 г. структуравана пад раздзеламі адпаведна прызначэнню асобных кніг для адзначэння ахрышчаных, тых хто ўзяў шлюб і памерлых, што сведчыла аб шырокай дзеянасці мясцовага каталіцкага кліру і вялікай колькасці прыхаджан. Нягледзячы на гэта, трэба абазначыць, што асобныя метрычныя справы былі сфарміраваны па перыядах ад двух год за другую чвэрць XIX ст. да некалькіх дзесяцігоддзяў за ранейшы перыяд. Параўнанне волісаў 1855 і 1858 гг. на прыкладзе метрычных кніг сведчыць аб правядзенні працы па ўдасканаленню архіва азначанай установы. Так, у 1855 г. на захаванні знаходзіліся метрычныя кнігі, якія складаліся з двух частак, а перад 1858 г. яны былі расфарміраваны асобна. Да другога належала уласна дакументы справаводства, якімі харектарызуецца ўзаемадзеянне кляштара з іншымі канфесійнымі і дзяржаўнымі структурамі. Яны захаваліся за значна пазнейшы перыяд дзеянасці кляштара і ўключаюць як унутраную дакumentaцыю, так і зыходзячую. Іх аналіз сведчыць аб існаванні практикі захавання архіва разам з дакumentaцией бягучага справаводства, за выключэннем метрычных кніг.

Генеалагічныя крыніцы прадстаўлены метрычнымі кнігамі, якія складаліся з трох частак. У першую частку ўваходзілі кнігі аб хрышчэнні полацкага дамініканскага касцёла. Тут у рознай ступені поўна ахоплены перыяд з 1640 г. да моманту складання волісу. Так, з 21 кнігі толькі тры сфарміраваны запісамі 1640—1789 гг. У шасці прадстаўлены звесткі аб народжаных па Стацкаму (1718—1740 гг.), Расонскаму (1773—1824 гг.), Гарапляцкаму (1799—1819 гг.) і Шацілаўскаму (1812—1834 гг.) прыходскім касцёлам. Сярод іх толькі метрычныя запісы аб ахрышчаных апошняга захоўваліся ў двух кнігах за 1812—1826 гг. і 1827—1834 гг. адпаведна. Астатнія кнігі захоўвалі звесткі аб прыходжанах Полацкага парафіяльнага касцёла.

Асобна былі сфарміраваны ў справы кнігі перадшлюбных

экзаменаў. У 1858 г. на сталым захаванні ў полацкім парафіяльным касцёле іх было сем за перыяд 1793—1856 гг. Значнай крыніцай па генеалогіі з'яўляюцца кнігі запісаў аб тых, хто ўзяў шлюб. У дадзеным касцёле адпраўленне азначанага сакраманту было зафіксавана таксама ў сямі кнігах за перыяд 1819—1856 гг., што дазваляла правесці рэканструкцыю сямейнага жыцця полацкіх жыхароў — прыходжан дамініканскага касцёла.

У адрозненне ад метрычных кніг прыгатавання да шлюбу і яго рэгістрацыі сярод запісаў аб памерлых за 1764—1856 гг. знаходзіліся не толькі кнігі самога касцёла, але і метрычнае кніга Іаанішка Шацілаўскага прыходу за 1827—1833 гг. Усяго ў 1858 г. налічвалася дзесяць спраў, у якіх знаходзіліся запісы адзначанага харктару са звесткамі аб дэмографічнай сітуацыі сярод наведвальнікаў Полацкага дамініканскага касцёла.

Да крыніц генеалагічна-статьстычнага харктару можна далучыць спісы прыходжан і кнігі спавядачыхся. Сярод спадчыны Полацкага дамініканскага касцёла ў другой палове XIX ст. іх налічвалася 13 (за перыяд 1775—1857 гг.). Яны дапаўняліся паведамленнем аб асобах, выключаных са спісаў прыходжан (без даты). Генеалагічныя звесткі таксама знаходзіліся сярод звязкі пасведчанняў, на жаль, не датаванай у воліце. Дадзеная дакументацыя выкарыстоўвалася прыходжанамі пры неабходнасці пацвярджэння шляхецкага пашоджання.

Вялікую групу дакументаў архіва складала справаводчая дакumentaцыя, якой ілюструюцца ўзаемасувязі Полацкага парафіяльнага касцёла з каталіцкім клірам, органамі дзяржаўной улады і прыватнымі асобамі. Полацкі касцёл згодна іерархіі рымска-каталіцкай царквы на тэрыторыі сучаснай Беларусі знаходзіўся ў падпарадкованні Магілёўскай рымска-каталіцкай кансісторыі, загады якой, напрыклад за 1843—1852 гг., пасля іх выканання клірам перадаваліся на захаванне ў архіў касцёла. Верагодна, сталому захаванню дадзеная дакumentацыя не падлягала, таму што, па-першое, за ранейшы час яны не захаваліся, і аўтэктывныя прычыны для гэтага адсутнічаюць. Па-другое, арыгіналы загадаў захоўваліся ў Кансісторыі, таму захаванне ў мясцовых рымска-каталіцкіх установах азначанай дакumentацыі звыш неабходнага тэрміну не лічылася прыярытэтным накірункам для архіва.

Узаемадзеянне з рымска-каталіцкай Кансісторыяй не аблікоўвалася загадамі. Прадпісанні візітатара (адмысловага чалавека, прызначанага біскупам для правядзення рэвізіі кляштара і яго маёмаў) і перапіска з ім былі сфарміраваны ў дзесяці кнігах за 1844—1855 гг. Яму дастаўляліся, акрамя перапіскі, звесткі аб паводзінах манахаў, харктарыстыка на кожнага з іх, а таксама паведамленні аб пляцах і іх стане, якія належалі

кляштару. У сферу кампетэнцыі Магілёўскай рыма-каталіцкай Кансісторыі ўваходзіла зацвярджэнне святароў на вышэйшыя пасады ў кляштары, што захавалася сярод дакументаў яго архіва. Напрыклад, пазначаны справы аб зацвярджэнні дэканам В. Вяржхойскага і аб штатных супрацоўніках Полацкага кляштара.

Документамі ўнутранага справаводства адлюстроўваюцца значныя падзеі штодзённасці кляштара. У 1855—1858 гг. іх захоўвалася невялікая колькасць. Адным з найбольш цікавых сярод іх была ведамасць аб філіялах Полацкага касцёла за 1823 г. Справы, перададзеныя ў падпарафкаванне Полацкаму парафіяльному касцёлу Друганскай капліцай, унесены ў вопіс, нават, з пазначэннем колькасці аркуша¹³. Аб некаторых момантах штодзённасці манаскага жыцця сведчыць справа аб вопратцы, закупленай для святароў, якія знаходзіліся ў Забельскім кляштары на пакаянні. Прыывабнай для даследчыка з'яўляецца справа, якая знаходзілася ў архіве кляштара і сёння захоўваецца ў НГАБ, аб высыпцы курата Полацкага дамініканскага кляштара Н. Алескага ў Цяльшы. Цікавымі для рэканструкцыі дзейнасці кляштара з'яўляюцца так званыя кнігі па дэканату і кнігі розных спраў за 1846—1856 гг. Аднак іх нельга характарызаваць больш падрабязна, таму што яны да сённяшняга моманту не захаваліся. У ліку дакументаў унутранага справаводства пад 1852 г. таксама ў вопісу пазначана пячатка з гербам Полацкага касцёла.

Асобна вылучаеца зыходзячая і ўваходзячая справаводчая дакументацыя Полацкага касцёла. Часам дакументы былі сіфарміраваны адпаведна дзейнасці святара, займаўшага высокую пасаду ў кляштары. Напрыклад, у асобнай справе захоўваліся дакументы дзейнасці курата Н. Алескага за 1845 г. Да ўваходзячай дакumentацыі можна далучыць сем кніг з прадпісаннямі мітрапаліта за 1849—1855 гг. Захоўваліся ў архіве запіты з прысутных месцаў і ад службовых асоб за 1849—1852 гг., на якія духавенства павінна было прадстаўляць адказы.

Зыходзячая дакumentацыя дазваляе характарызаваць узаемасувязі кляштара з органамі дзяржаўной улады і прыватнымі асобамі. Значную частку яе складае інфармацыя судовага справаводства. Так, сярод дакументаў архіва захоўвалася перапіска з Полацкім павятовым судом аб прадстаўленні метрычнага выпіса аб шлюбе Міхаіла Красоўскага (1848 г.), аб правядзенні судовага следства ў справе хрышчэння Высоцкага (1852 г.). Падрыхтаваныя для перадачы ў Полацкі павятовы суд выпісы з метрычных кніг таксама былі ўнесены ў вопісы. Скасаванне шлюбаў і прэтэнзіі да свецкіх асоб належалі да сферы дзейнасці рыма-каталіцкай Кансісторыі, а парафіяльны касцёл атрымліваў выпіс для

азнамлення з рашэннем. Напрыклад, справа аб скасаванні шлюбу Леакадзі Тарлецкай была ўнесена ў вопіс архіва за 1855 г., але з пазначэннем аб яе звароце на месца разгляду 13 чэрвеня 1854 г. У адрозненне ад вышэй пазначаных, судовыя справы аб прэтэнзіях і спагнаннях з кляштара знаходзіліся ў яго архіве на сталым захаванні.

Архіў кляштара ў 1855 г. складаўся з 54, а ў 1858 г. – з 74 адзінак захавання, што сведчыць аб высокіх тэмпах развіцця справаводства касцёла. У фондзе Палацкага рыма-каталіцкага касцёла, які захоўваецца ў НГАБ, знаходзіцца толькі 11 спраў са спадчыны яго архіва — трох метрычных кніг¹⁴, трох кніг загадаў Магілёўскай рыма-каталіцкай кансісторыі за 1852—1853 гг. і 1857 г.¹⁵ і трох справы з уваходзячай дакументацыяй за 1845—1853 гг.¹⁶. Асобна неабходна адзначыць дзве справы. Па-першае, значным сведчаннем часу з'яўляецца справа аб пазбаўленні пасады ксіндза Н. Алеўскага па прычыне правядзення хрышчэння ім дзіцяці праваслаўных бацькоў за 1844—1848 гг. Па-другое, вопіс дакументаў архіва Палацкага дамініканскага кляштара і касцёла, які дае магчымасць характарызаваць яго склад і ступень захаванасці на сённяшні момант.

Такім чынам, у другой палове XIX ст. дакументальная спадчына Палацкага дамініканскага кляштара дазваляла поўна і рознабакова характарызаваць стан кляштара і касцёла. Документамі яго архіва ілюстраваліся шырокія ўзаемасувязі адміністрацыі касцёла і кляштара з канфесійнымі і дзяржаўнымі структурамі, а таксама прыватнымі асобамі. Нягледзячы на высокое значэнне, якое надавалася кіраўніцтвам кляштара захаванию дакumentальнай спадчыны, на сённяшні момант у фондзе Палацкага дамініканскага касцёла ў НГАБ знаходзіцца на захаванні толькі 1/5 частка ад апісаных у 1858 г. адзінак захавання. На іх аснове можна рэканструіраваць штодзённасць кляштара ў 1835—1874 гг. Больш падрабязнае апісанне патрабуе прыцягнення даследчыкамі дакументаў іншых фондаў канфесійных і дзяржаўных устаноў, а таксама прыватных асоб.

¹ Ярмусік Э. С. Баболя А. // Рэлігія і царква на Беларусі: Энцыкл. даведнік. – Мн.: БелЭн, 2001. С. 27.

² Каталіцкая манасцірская ордэны ў Палацку // Памяць: гіст. – дакум. хроніка Палацка. – Мінск: БелЭн, 2002. – С. 200—202.

³ Яноўская В.В., Філатава А.М. З гісторыі канфесійнага жыцця Віцебскай губерні // Беларускі гістарычны часопіс. 1995. № 2. С. 45—56.

⁴ НГАБ, Ф. 2818, вop. 1, арк. 8—10.

⁵ Бажэнаў Ю. В. Дамініканцы // Рэлігія і царква на Беларусі: Энцыкл. даведнік. – Мн.: БелЭн, 2001. С. 90.

⁶ Ярошэвіч А.А. Палацкі кляштар дамініканцаў // Беларуская энцыклапедыя: У 18 т. Т. 12. – Мінск: БелЭн, 2001. С. 463.

⁷ Шалькевіч В.Ф. Палацкі езуіцкі калегіум; Ярошэвіч А. А. Палацкі кляштар бернардзінцаў; Яго ж. Палацкі кляштар францысканцаў // Рэлігія і царква на Беларусі: Энцыкл. даведнік. – С. 256.

⁸ Bączkowski D., Źyskar J. Nasze Kościoły: opis ilustrowany wszystkich kościołów i parafii znajdujących się na obszarach dawniej Polski i ziemiach prusyjskich. T. 1. Archidiecezja Mochylwska. Warszawa – Petersburg: drukarnia K. Piętrowskiego W. Podjaczkeska № 22, 1913. – 389.

⁹ НГАБ, Ф. 2818, вол. 1, спр. 1, арк. 2 адв.

¹⁰ Там жа, арк. 7—7 адв.

¹¹ НГАБ, ф. 2818, вол. 1, спр. 11.

¹² Там жа, арк. 53.

¹³ НГАБ, ф. 2818, вол. 1, спр. 25, арк. 6.

¹⁴ НГАБ, Ф. 2818, вол. 1, спр. 1—3.

¹⁵ НГАБ, Ф. 2818, вол. 1, спр. 15—16, 25.

¹⁶ НГАБ, Ф. 2818, вол. 1, спр. 9, 17, 18.

Гесь А. М., Калеснік Н. Я.

ЯК ТРАПІЛІ Ў АРХІЎ ДАКУМЕНТЫ ПАЛУТЫ БАДУНОВАЙ

Гераіній нашага амаль дэтэктыўнага аповяду будзе Пелагея Аляксандраўна Бадунова, больш вядомая па літаратуры як Палута Бадунова. Гэта дзяячка беларускага нацыянальнага руху, кіраўнік Беларускай партыі сацыялістай-рэвалюцынераў, член Народнага сакратарыята (народны сакратар апекі) у 1918 г., член Рады Беларускай Народнай Рэспублікі ў 1919—1920 гг., паплечніца знакамітых эсэраў Тамаша Грыба і Язэпа Мамонькі (іх прозвішчы амаль заўёсды пералічваліся разам). Выступала за поўную незалежнасць Беларусі. Жыццё П. Бадуновай наколькі гераічнае, настолькі і трагічнае. Імя яе апошнім часам (пасля рэабілітацыі ў 1989 г.) з'явілася на старонках газет, часопісаў, энцыклапедый (аўтары: У. У. Грамовіч, В. М. Лебедзева, Т. С. Процька). У 2004 годзе Валянціна Лебедзева выдала книгу «Пуцяўнамі змагання і пакутаў¹», у якой расказала пра пакутны лёс жанчыны-палітыка, жанчыны-змагаркі. Акрамя дакументаў Камітэта дзяржаўнай бяспекі, польскіх і ўкраінскіх архіваў, БДАМЛіМ, кнігі «Архівы БНР» даследчыкі скарыстоўвалі таксама матэрыялы Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, у якім раскіданы дакументы пра Палуту і самой Палуты. Гэта дакументы фондаў 325, 60 (вопісы 1, 3) і, як ні дзіўна, фонда 4, ці, як ціпер яго называюць, 4п (партыйны). Як іны трапілі ў Нацыянальны архіў? Адказ на гэта пытанне — задача дадзенай публікацыі.

Нашу ўвагу прыцягнулі дакumentы 1920 г. у вокладцы з надпісам

«Перапіска з т. Міцкевічам-Капсукасам (пісьмы яму) па пыт[анні] Беларусі»².

У справе аб'яднаны два дакументы. Ліст Максіма Гарэцкага адным з аўтараў скарыстанны і апублікаваны³.

Як мы пісалі ўжо ў згаданай публікацыі, дакументы знаходзіліся ў Музеі рэвалюцыі, які быў створаны і адчынены ў Мінску 2 траўня 1926 г. У 2006 годзе споўнілася 80 гадоў той падзеі. Працай па адкрыцці Музея кіравала Гістпарт ЦК КП(б)Б. Колькасць экспанатаў спачатку была каля адной тысячы, праз год-паўтара іх стала 10 тысяч. Былі аддзелы дзекабрыстаў, петрашэўцаў, сацыял-дэмакратычных рух у Расіі, 1905 год у Беларусі, пра Леніна, Каstryчнік, Лютаўскую рэвалюцыю.

У Беларускім аддзеле былі дакumentы пра Беларусь, у тым ліку дакumentы і матэрыялы аб дзейнасці нацыянальных арганізацый: эсэраў, Беларускай сацыялістычнай грамады, Сацыял-дэмакратычнай партыі Польшчы, Латышскай сацыял-дэмакратыі, а таксама пра партызанскі рух на Беларусі, дзейнасць белагвардзейцаў. «... Мала матар'ялаў аб контррэвалюцыі і бандытызме на Беларусі (беларускі народны ўрад, Балаховіч і інш.)»⁴ — гэта слова з водгута наведвальніка.

«Задача музею — выяўляць у жывых малюнках гісторыю рэвалюцыі і партыі», — сказаў сакратар ЦК КПБ Крыніцкі А. І. на мітынгу, прысвечаным адкрыццю музея. «Калі мы хочам ведаць гісторыю рэвалюцыі і партыі, дык неабходна знаёміца і са ўсімі гэтымі напрамкамі»⁵, — прадаўжаў ён, маючы на ўвазе дзейнасць іншых партый.

У 1926 годзе для ўладаў яшчэ не такой страшнай была дзейнасць апазыцыйных бальшавікам партый, і ў Музеі рэвалюцыі знаходзілася месца і для эсэраўскіх дакументаў.

І савецкі, і эмігранцкі рух паведамляў у 1926 г., што «княдаўна ў Музеі рэвалюцыі адчыніўся асобны куток былога Ураду Беларускай Народнай Рэспублікі. У кутку сабраны маркі былога Ураду, дыпламатычныя пашпарты сяброў Ураду, газэты, якія выдаваліся ў той час, пячаткі ды іншыя цікавыя матэрыялы»⁶.

Навуковы супрацоўнік Давід Розенблюм, які пасля разгляду работы музея камісіяй ЦК КПБ праводзіў разборку і анатацыю матэрыялаў, не надта ўнікаў у сутнасці спраў. Гэта відаць са зместу суправаджальнай карткі: «Тэрор у Беларусі. Партыя прымушана работаць падпольна пры цяжкіх умовах. Выданыне газэты; аб газ[це] «Свабодная Расія» і гэтак далей». Усе прагледжаныя намі карткі маюць дату 1930 г. Да таго ж пад дакументам быў подпіс — Яноўская. Думаецца, для Розенблюма гэты псеўданім нічога не казаў. Хто ж мог падумаць, што «самая злосная» эсэрка ўтойваецца пад гэтым псеўданімам.

Вось гэты дакумент (ён нідзе не публікаваўся)⁷.

«Паважаны т. Міцкевіч!

Пішу да Вас ужо з Рэвеля. Ваш ліст атрымала толькі перад самым ад'ездам. Трэба прызнацца, што гэта было для мяне вялікай неспадзеўкай. Я мела вялікія перашкоды пры ад'ездзе. Канечне, каб Вы не ўехалі, дык усё гэта б не так

было.

З Рыгі прышлю Вам падробныя інфармацыі, а цяпер толькі некалькі слоў аб усіх справах.

На Беларусі царыць незвычайны тэрор. Наша партыя прымушана працаўаць у незвычайна цяжкіх abstавінах. Апошні кур'ер прыехаў адтуль з пачатку красавіка⁸. Тады яшчэ, к вялікаму майму здзіўленню, ня было там т. Бердніка (нашаго кур'ера, які, атрымаўшы сэмдзесяттысяч, выехаў з Смаленска з пачатку красавіка). Я вельмі журусь, ці не скапілі яго палякі. Апрача таго, партыя, знача, увесь час заставалася без грошей. Навядзіце там спраўкі, калі ласка. Зараз адгэтуль пасылаем каго-небудзь, тады прышлем апошнія навіны.

Тутака ў Рэвелі працуе т. Маркевіч-Рэнэр, старшыня загранічнай Рады бел[а]р[у]ск. п. с.-р. Крайне левы сацыяліст. Вельмі здольны да працы чалавек. Разам з т. Грыбам выдаваў газету «Родны край».

Ён будзе цяпер прысылаць Вам усю інфармацыю.

Газету хутка будзем выдаваць, і першы номер будзе немедля прысланы ў Маскву і Смаленск. Беларускі «вапрос» загранічай вельмі ўсіх цікавіць, і ёсць саўсім поўная надзея, што палякі на ім абсякнута.

У газетах «Свобода России», якія пасланы ў Маскву і якія, канешня, будуть і ў Вас, Вы пазнаёміцесь з поглядам палякаў на беларускае пытанне. Шмат беларускіх ўцекаўшчыннікаў едуць на Беларусь з мэтай барацьбы за незалеженасць Беларусі. Беларускі Нац. Камітэт у Менску і Рада Віленшч[ыны] і Гродзеншч[ыны] у Вільні вынеслі пратэст праці далучэння да Польшчы.

Было б вельмі добра, каб Вы і т. Чарвякоў прысыпалі сюды частую інфармацыю праз Ком. Ін. Дел.⁹ Вы там з фронтам блізкі і маецце весткі. Таксама вельмі прашу Вас усіх звярнуць увагу на пашырэнне культурна-просветнай працы на беларускай мове. Асабліва патрэбны пераклады сацыялістычнай літаратур[ы] на беларускую мову.

Далейшая наша саўмесная праца з т.т. па той бок фронту пастольку наладзіцца добра, паскольку мы будзем іскрэнне падтрымліваць адзін другога і часта інфармаваць. Некалькі слоў аб атрадзе Балаховіча. Беларусы адтуль усе разбеглісь. Гэта цяпер чыста польскі атрад з невялікай прымесцю чорнай рас[ійскай] сотні.

Тав. Маркевіч будзе даваць Вам інфармацыі, якія мы абавязкова будзем прысылаць безаткладна з Беларусі. З таварышчаскай пашанай Яноўская.

21.V—20 Рэвель»

Але вернемся да адказу на пытанне, як трапілі дакументы Бадуновай у Нацыянальны архіў.

Як вядома, вярнулася яна з эміграцыі ў пачатку 1926 года¹⁰. У канцы жніўня (29-га) Палуга Бадунова-Грыб запісана ў кнізе наведальнікаў. Яна пакінула адпаведны запіс, у якім акцэнтавала ўвагу на tym, што ёй спадабалася. Пісала яна таксама пра недахопы. Найперш яе цікавіў беларускі аддзел і супрацоўніцтва БПСР і КП(б)Б у час польскай акупацыі. Бадунова палічыла, што матэрыялаў гэтых

недастаткова.

Як бачым з гэтага водгуку, па-першае, Палута па-ранейшаму верыць у камунізм і «рэвалюцыйныя ідэалы» і, па-другое, ніякай хворасці і неадэкватнасці паводзін аўтаркі не адчуваецца (аб гэтым — ніжэй).

Праглядаючы справы фонду № 7, адна з даследчыц Н. Я. Калеснік запыніла сваю ўвагу на імені Палуты Бадуновай. Яна ўявіць сабе не магла, што зрабіла «архіўнае» адкрыццё. А справа была так. У верасні 1926 года Цэнтрархіў па прапанове С. Агурскага, дырэктара Музея рэвалюцыі, звярнуўся ў СНК БССР, а той у сваю чаргу — у НК грашовых спраў (камісарыят фінансаў) з просьбай змяніць смету, перакінуўшы сродкі на графу «гаспадарчыя расходы», каб заплаціць Палуце Бадуновай за яе ўласны архіў — 150 рублёў, які яна прадавала Цэнтрархіву. Вага архіву ўказвалася — 2 кг, здзелку дакументальна афармлялі Зміцер Жылуновіч і Міхась Мялешка (старшыня і намеснік старшыні Цэнтрархіва БССР)¹¹. Пазней, у 1928 г., і Жылуновічу і Мялешку прышлося апраўдвацца за гэту пакупку ў ЦК, ЦКК, у ЦВК БССР і ў розных дакладных-адказах у газету «Савецкая Беларусь». Іх абвінавачвалі ў tym, што архіў меў ніzkую каштоўнасць, за яго дорага заплацілі, трэба было яго канфіскаваць¹². З. Жылуновіч парыраваў наступнымі словамі: «Архіў П. Бадуновай каштоўны tym, што ў ім багата ёсьць матар’ялаў па гісторыі беларускага нацыянальна-рэвалюцыйнага руху, па жыццю і чыннасці беларускай эміграцыі і інш. Сама П. Бадунова непасрэдна прымала ўдзел у беларускім руху і ў эмігранцкім жыцці. Называць бескаштоўным яе архіў — значыць ня ведаць значэння гісторыі беларускай нацыянальна-рэвалюцыйнага руху»¹³.

Гісторыя замоўчвае той факт, ад каго сыходзіла ідэя папаўнення Музея рэвалюцыі ўласнымі матэрыйламі Палуты. Ці то сама яна шукала хоць якія сродкі да жыцця, а Жылуновіч і Мялешка — былья сябры БСГ, вырашылі ёй дапамагчы, ці ўсё гэта адбывалася па-іншаму — невядома.

Валянціна Лебедзева пра гэты перыяд піша ў сваёй кнізе наступнае: «Здароўе аднаўлялася павольна і цяжка. Амаль усю восень 1926 года Палута лячылася ў Севастополі»¹⁴. Ці не за выручаныя 150 рублёў грошай лячылася яна? Мы дакладна не ведаем таксама, чаму гроши атрымлівала яе сястра, Марыя Бадунова. Магчыма, таму што Палута не мела мінскай праціскі, а жыла «нелегальнай» ў сталіцы.

Ніжэй друкуючыя дакументы аб куплі архіву Бадуновай. Размешчаны яны ў храналагічным парадку¹⁵.

**Документ № 1. Ліст Кіраўніцтва Спраў СНК БССР у
Народны камісарыят фінансаў
10 верасьня [192]6 [г.]**

У НАРОДНЫ КАМИСАРЫЯТ ГРАШОВЫХ СПРАЎ

Пасылаючы разам з гэтым адносьнік¹⁶ Цэнтральнага Дзяржаўнага Архіву, якім ён просіць дазволу набыць за 150 р. з сродкаў каштарысу 1925/26 г. па § 5 архіў гр. П. Бадуновай, Кіраўніцтва Спраў СНК просіць з зваротам перапіскі даць Ваша заключэнне па сутнасці пытаньня.

Час. вык. аб. кіраўніка спраў
СНК БССР (КРЭНДЗЕЛЬ)

**Документ № 2. Заключэнне Народнага камісарыята фінансаў па
адносіне СНК БССР аб перасоўванні крэдыту для аплаты куплі
архіва П. Бадуновай**

Копия

«Утврэждаю»

5 кастрычніка 1926 г.

Наркомфин — Васильев

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

БЮДЖЕТНОГО УПРАВЛЕНИЯ НКФ БССР

Рассмотрев ходатайство Центрархива БССР от 10 сентября с/г за № 1010, присланное при отношении Управделами СНК от 17 сентября за № 3178/62, о передвижении кредита по его расходной смете на 1925—1926 б/г из § 5 (путев. довольствие) — 50 руб. и из § 2 ст. 2 (оплата помещений, освещен. и водоснабжение) — 100 руб., а всего 150 руб. в § 2 ст. 4 (хозрасходы) на уплату гражд. БОДУНОВОЙ за приобретаемый у нее архив исторических материалов, относящихся к деятельности культурных и политических организаций, и имея в виду, что специальных средств на эту надобность по смете Центрархива не имеется, Бюджетное Управление против этого передвижения не возражает.

Начальник Бюджетного Управления (Степанок)

Зав. см.-бюдж. отделом (Гальперин)

**Документ № 3. Паўторны запыт-напамінак СНК БССР аб дазволе
Цэнтральнаму Дзяржаўнаму архіву Беларусі набыць архіў П.
Бадуновай**

Менск, 9 кастрычніка 1926 г. № 3178/62

У НАРОДНЫ КАМИСАРЫЯТ ГРАШОВЫХ СПРАЎ

Кіраўніцтва Спраў СНК просіць тэрмінова прыслучаць В/заключэнне згодна адносьніку нашаму ад 17/IX-26 г. за № 3178 па пытаньні аб дазволу Цэнтральнаму Дзяржаўнаму Архіву набыць за 150 р. з сродкаў каштарысу 1925/26 г. архіў Бадуновай.

САКРАТАР КІРАЎНІЦТВА СПРАЎ СНК (подпіс)

**Документ № 4. Хадайніцтва-просьба Цэнтрархіва БССР выдаць
Бадуновай Марыі 150 руб. за прададзены архіў яе сястры**

Копія

§ 2 арт. 4

Руб. 150. Коп —

№ 345/164

13 X 1926 г.

Цэнтрархіў БССР просіць Менскую Цэнтрацасу выдаць Бадуновай Марыі сто пяцьдзесят руб. за прададзены Цэнтрархіву архіўныя матэрыялы па гісторыі беларускіх арганізацый і політычных партыяў, згодна рахунку ад 6-га верасьня 1926 г.¹⁷

Нам. Загадчыка Цэнтрархіву БССР Мялешка

Ахоўца архіваў Вахаеў

Сэкрэтар Баброўскі

«Пытанне вырашана. Цэнтрархіў грошы атрымаў»¹⁸, — так напісана на заключенні бюджетнага ўпраўлення НКФ БССР.

Скончыць сваю публікацыю хочам дакументам, які таксама не друкаваўся. Адносіцца ён да снежня 1926 г.¹⁹.

«У Наркомасветы БССР

Палуты Александраўны Бадуновай-Грыб

Заява.

Папрацаваўшы 12 гадоў на ніве асьветавай і загубіўшы здароўе ў часы польска-нямецкай акупацыі, адсідаючыся ў падпольлі і ў турме за справу грамадска-палітычную і культурна-асьветную, я не змагла б зараз ужо нясыці на сабе вялікі подвіг школьнага педагога. А таму звяртаюся да НКА аб назначенні міяне на працу, маючую менш нэрвовы характар — а іменна літаратурную і выдавецкую. А таксама прашу даць мне пакой для жыцця, калі ёсьць на тое магчымасць. Палуга Бадунова-Грыб.

1926 г. 12/XII»

Наколькі вядома, адказу на свае пытанні Палуга Бадунова не атрымала: ні аб працы, ні аб пакоі для жыцця. Відаць, не было на тое «магчымасці» ўлады.

¹ В. Лебедзева. Пуцяўнамі змаганні і пакутаў. Мн., 2004.

² НАРБ, ф. 4п, вол. 1, спр. 129.

³ Гарэцкія чытанні. Матэрыялы дакладаў і паведамленняў на XI Гарэцкіх чытаннях. Мн., 2004. С. 70—76.

⁴ Савецкая Беларусь. 1926. 5 мая.

⁵ Там жа.

⁶ Голос беларуса. 1926, 25 жн. Заметка мае назыву «У музеі Рэвалюцыі» (з газет «Савецкая Беларусь», «Беларуская вёска»).

⁷ НАРБ, ф. 4п, вол. 1, спр. 129, л. 4—6.

⁸ У тэксле было *апреля*.

⁹ Камісарыят замежных спраў.

¹⁰ В. Лебедзева. Указ. твор. С. 60.

¹¹ Асабісты архіў Міхася Мялешкі захоўваецца ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі (НГАБ). Ф. 4311.

¹² НАРБ, ф. 15, воп. 2, спр. 520, л. 49—52.

¹³ Там жа.

¹⁴ В. Лебедзева. Указ. твор. С. 61.

¹⁵ НАРБ, ф. 7, воп. 1, спр. 123, л. 9, 11, 12 (дак. 1—3); ф. 249, воп. 1, спр. 201, л. 229—230 (дак. 4, 5).

¹⁶ Адноснік не знойдзены.

¹⁷ Рахунак не знойдзены.

¹⁸ НАРБ, ф. 7, воп. 1, спр. 123, л. 9 адв.

¹⁹ НАРБ, ф. 42, воп. 1, спр. 148 , л. 64.

Жумаръ С.В.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ И АДМИНИСТРАТИВНЫЕ АСПЕКТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ АРХИВНОЙ СЛУЖБЫ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ В 1990-х ГОДАХ

В 1990 г. пропаганда необходимости демонтажа советского строя стала реализовываться в конкретных политических решениях и действиях, имевших катастрофические последствия для Советского Союза. В условиях утраты реальной власти руководящими структурами страны союзные республики, поощряемые центральной властью, объявили о государственном суверенитете. Аналогичная декларация относительно Беларуси была принята Верховным Советом БССР 27 июля 1990 г. Даный факт не отразился на системе взаимоотношений между Главным архивным управлением при Совете Министров БССР и Главным архивным управлением при Совете Министров СССР, также как и на работе сети архивных учреждений республики.

Новый правовой статус Беларуси и других союзных республик, заявленный в условиях активно разворачивавшегося процесса демонтажа союзных структур при участии органов государственного управления РСФСР, побудил Главархив БССР, также как и руководство республики в целом, к занятию пассивно-выжидательной позиции. Это в значительной степени объяснялось неопределенностью перспектив

будущей союзной государственности, отсутствием централизованных указаний в рамках привычных управленческих схем, а также агрессивно-раскольнической позицией Комитета по архивному делу при Совете Министров РСФСР и части российских архивистов, настроенных радикально-обновленчески («демократически»).

В то же время Главархив СССР стремился сохранить управляемость отраслью на союзном уровне. Для намеченной на 23—24 апреля 1991 г. встречи руководителей Государственной архивной службы СССР и союзных республик им был подготовлен документ «О совершенствовании взаимоотношений и взаимосвязей между Главархивом СССР и органами управления архивным делом союзных республик». В нем говорилось о необходимости сохранения союзного органа управления архивным делом, определения его статуса, задач и полномочий, delegированных республиками Союза. Такими полномочиями, по мнению авторов документа, должны были стать ведение единым архивным фондом Союза, выработка единой стратегии развития отрасли, соответствующего союзного законодательства, правил работы государственных архивов, научно-методического обеспечения, координирование планирования и разработка перспективных планов и т.д.¹.

Вместе с тем Комитет по делам архивов при Совете Министров РСФСР стремился в свою очередь укрепить отношения с союзными республиками без посредства союзного главка с тем, чтобы подчеркнуть суверенность своих прав не только во внутрироссийских архивных проблемах, но и межреспубликанских контактах. Этой цели должна была служить серия межреспубликанских договоров с органом управления архивным делом России. Так, 21 июня 1991 г. в Москве было подписано двухстороннее соглашение о сотрудничестве между Комитетом по делам архивов при Совете Министров РСФСР и Главархивом БССР². Это соглашение состояло из девяти статей, включавших ни к чему не обязывающие заявления общего характера. Здесь для российской стороны был важен сам факт заключения такого соглашения без посредничества союзной структуры. Для Беларуси же на данном этапе это соглашение ровным счетом ничего не значило и не имело правовых последствий.

После событий, вошедших в историю как «августовский путч» 1991 г. инициировать подобные соглашения стала и Украина – 28 августа руководство ее архивной службы приспало в Минск проект соглашения с белорусским главком на украинском языке³. В свою очередь радикализировались действия руководящих архивных структур России.

Опираясь на указ президента РСФСР от 21 октября 1991 г. «Об обеспечении экономической основы суверенитета РСФСР» российский комитет по архивному делу предложил правительству России проект постановления «О развитии архивного дела в РСФСР». 12 октября 1991 г. данный проект был подписан премьер-министром. Согласно этому документу союзный главк должен был передать в ведение Роскомархива двенадцать центральных архивов СССР, Научно-исследовательский центр космической документации, ВНИИДАД, отраслевую научную библиотеку, журнал «Советские архивы» и другие структуры⁴.

В ответ на эти действия Главархив СССР 21 октября 1991 г. распространил информацию, в которой заявлялось, что он не имеет права на передачу союзных организаций, в том числе «центральных государственных архивов СССР, хранящих документы ГАФ СССР, т.е. союзную собственность...принадлежащую народам всех суверенных республик, в ведение одной суверенной республики»⁵. Далее было отмечено, что архивные документы «никогда и нигде не являлись экономической основой суверенитета, а представляют собой, как и во всем цивилизованном мире, национальное культурное достояние народов, их документальную память»⁶.

Неправовой характер действий российской стороны виделся в том, что Совет Министров РСФСР, решая судьбу союзной собственности, обязан был взаимодействовать с правительствами суверенных республик, позиция которых была проигнорирована. Главархив СССР обратился к руководящим архивным органам с предложением оценить сложившуюся ситуацию. Почти все республики, включая Беларусь, заявили о неправомерных действиях Совета Министров РСФСР⁷. Но эти заявления не имели никаких практических последствий. Указом президента Российской Федерации от 28 ноября 1991 г. № 242 «О реорганизации центральных органов государственного управления России» были упразднены все союзные управленические структуры, включая Главархив СССР.

Беловежские соглашения в декабре 1991 г. поставили точку в истории Советского Союза и в истории развития Государственной архивной службы Беларуси как части единой общесоюзной системы архивов и управляющих ею структур. Но обстоятельства не требовали каких-либо серьезных и немедленных изменений в организации, методике работы государственных архивов республики и в схеме управления Главархива Республики Беларусь. Однако было необходимо

принятие срочных решений на правительственном уровне относительно судеб архивов Коммунистической партии Беларуси и Ленинского коммунистического союза молодежи Беларуси.

В соответствии с постановлением Верховного Совета БССР от 25 августа 1991 г. «О временном приостановлении деятельности КПБ – КПСС на территории Белорусской ССР» были опечатаны хранилища и служебные помещения Центрального партийного архива КПБ⁸. Спустя пять дней Главархив выступил с предложением преобразовать Центральный партархив в Белорусский государственный архив политической истории⁹. Однако эта идея не была поддержана руководством республики. Несмотря на то, что архив возобновил работу и его сотрудники продолжали получать зарплату, в течение достаточно длительного времени он находился в неопределенном состоянии.

Не слишком оперативно, но значительно быстрее решалась судьба областных партархивов. По согласованию с вышестоящими инстанциями Главархив 24 декабря 1991 г. направил в архивные отделы облисполкомов письмо «Об организации приема документов партийных архивов и текущего делопроизводства партийных комитетов и обеспечения их сохранности». В этом документе со ссылкой на Постановление Верховного Совета Республики Беларусь от 10 декабря 1991 г. «О собственности КПБ – КПСС» предписывалось «создать на базе партийных архивов и занимаемых ими зданий и сооружений областные государственные архивы общественных объединений и организаций», обеспечив при этом сохранность документов и научно-справочного аппарата партархивов¹⁰. В позднейших решениях относительно партархивов и партийного комплекса документов Главархив ссылался также на постановление Совета Министров от 27 декабря 1991 г. «О передаче имущества КПБ – КПСС в собственность республики...»¹¹. В конечном счете на базе областных партархивов были созданы два государственных архива общественных объединений – в Гродно и Могилеве. В остальных областях помещения и фонды партархивов были переданы госархивам областей. В условиях дележа партийной собственности и массовой ликвидации структур коммунистической партии, председатель Главархива Республики Беларусь А.Н.Михальченко и директор Института историко-политических исследований Компартии Беларуси Р.П.Платонов сумели «пробить» принятие Советом Министров решения от 11 декабря 1991 г. о преобразовании названного выше института в Белорусский научно-исследовательский центр документоведения и ретроинформации (ныне — БелНИИ документоведения и архивного дела)¹². До образования в 1998 г.

Белорусского научно-исследовательского центра электронной документации он оставался единственной специализированной научной организацией в отрасли.

Между тем, кризис в вопросе о статусе, подчиненности и размещении бывшего Центрального партархива затягивался. Ни Верховный Совет, ни правительство никак не могли определиться в этом вопросе. Причем некоторые достаточно влиятельные политики предлагали решить его весьма эксцентричным способом. Так, один из депутатов Верховного Совета (известный литератор), посетивший архив осенью 1991 г., заявил, что его нужно уничтожить. В январе 1992 г. Главархив направил руководителям архивных учреждений письмо с предложением «высказать свои суждения о возможности создания Национального архива Республики Беларусь и предлагаемом составе документов»¹³. Мнения, представленные в ходе этого опроса, были весьма различными. Однако конечное решение было обусловлено продолжавшейся более полугода борьбой между Главархивом и Министерством культуры за здание Центрального партархива, которое располагалось в центре Минска и являлось весьма желанным объектом для различных административных структур. Министерство культуры настаивало на его передаче Государственной библиотеке им. В.И. Ленина. Тем более, что в хранилищах на верхних этажах (шестом и седьмом) уже была (временно) помещена часть библиотечных фондов. Совет Министров своим решением от 19 марта 1992 г. подтвердил склонность именно к этому варианту распределения партийной собственности. Однако Главархиву удалось добиться отмены этого решения, аргументировав свою позицию необходимостью перемещения фондов ЦГИА в здание Центрального партархива для создания надлежащих условий хранения архивных документов дореволюционного периода. В действительности такое перемещение не состоялось, но здание ЦПА осталось на пятнадцать лет в собственности Государственной архивной службы.

На основе постановления Совета Министров Республики Беларусь от 22 апреля 1992 г. «О вопросах архивов» 10 августа того же года Центральный государственный исторический архив в Минске был объединен с Центральным партархивом в Национальный архив Республики Беларусь (НАРБ), который стал функционировать на основании Временного положения¹⁴. Временность, компромиссность и вынужденность данного решения была вполне очевидна. Сведение в единый комплекс исторического архива, хранящего документы XIV – начала XX вв., и партийного архива породило искусственное, чисто административное образование. Его возглавил бывший директор Центрального партархива Е.И. Барановский, одновременно руководивший созданным на базе ЦПА Центром документов общественных объединений и организаций НАРБ. При этом

«историческая» часть Национального архива (так называемый Центр исторических документов НАРБ) была вполне автономна, и реальное руководство ею осуществляла бывший директор ЦГИА БССР А.К. Голубович.

Спустя несколько месяцев после временного решения организационных проблем, связанных с судьбой бывшего ЦПА, правительство республики приняло постановление «О преобразовании Главного архивного управления при Совете Министров Республики Беларусь в Комитет по архивам и делопроизводству при Совете Министров Республики Беларусь» (5 октября 1992 г.). Уже в названии данного постановления очевидны два обстоятельства. Первое обстоятельство – повышение организационного статуса органа управления архивным делом, выразившееся в преобразовании главного управления в комитет. Второе – указание в его названии на равноправную роль делопроизводства относительно архивного дела, равнозначность этих двух сфер общественной деятельности для государственного управления и государственного попечительства. В постановлении было предложено и облисполкомам преобразовать свои архивные отделы в отделы по архивам и делопроизводству¹⁵.

Произошли изменения и в структуре Белкомархива. Отдел планирования и учебно-методической работы стал называться отделом организационной работы и международных связей. Ему же перешла часть функций общего отдела, который в 1994 г. был ликвидирован. Отдел комплектования ГАФ СССР, ведомственных архивов и делопроизводства был назван отделом делопроизводства и формирования Национального архивного фонда, отдел публикации и исследования документов ГАФ СССР – отделом научного использования документов и информации. Созданы отдел обеспечения сохранности документов, информатизации и архивной технологии (в 1995 г. из его названия было исключено слово «информатизация»), а также отдел государственной геральдической службы (позднее – отдел геральдики и генеалогии). Без изменений остались название, задачи и функции отдела по делам репрессированных граждан. На треть по сравнению с Главархивом было увеличено количество сотрудников центрального аппарата нового комитета¹⁶.

Даже не обращаясь к положениям об отделах очевидно, что сложившаяся структура в большей степени напоминает структуру органа управления государства, а не автономистского образования, каким была Белорусская ССР наряду с другими союзными республиками. Обращает внимание отказ от такой категории как «Государственный архивный фонд СССР» и замена ее на другую — «Национальный архивный фонд», несмотря на отсутствие каких-либо нормативных документов о последнем. По аналогии с российскими архивными реалиями в составе высшего органа управления архивным делом был образован отдел государственной геральдической службы (положение о ней также отсутствовало). Правда, в России вскоре Государственная герольдия стала самостоятельной организацией, а в

Беларуси управление геральдической сферой осталось одной из функций Белкомархива. Был вновь создан упраздненный в 1988 г. отдел, курирующий обеспечение сохранности и учета документов в отрасли (ранее эти функции выполнял отдел планирования и организационно-методической работы). Теперь он стал отвечать и за технологические аспекты развития архивного дела, включая информатизацию.

21 мая 1993 г. Совет Министров Республики Беларусь принял постановление «Об утверждении Положения о Комитете по архивам и делопроизводству при Совете Министров Республики Беларусь, а также сети республиканских государственных архивных учреждений». Данным актом были закреплены удаления из названий республиканских госархивов (кроме НАРБ) аббревиатуры «БССР», не использовавшейся со времени принятия закона о государственном суверените (19 сентября 1991 г.), и замена слова «Центральный» на «Белорусский». Так появились современные названия архивов – Белорусский государственный архив кинофонодокументов, Белорусский государственный архив научно-технической документации, Белорусский государственный архив-музей литературы и искусства, а также названия, оказавшиеся временными – Белорусский государственный исторический архив в Гродно и Белорусский государственный архив (бывший ЦГАОР БССР)¹⁷.

Согласно постановлению утратило силу принятое в 1980 г. Положение о Главном архивном управлении при Совете Министров БССР, и утверждено новое о Комитете по архивам и делопроизводству при Совете Министров Республики Беларусь. Комитет был определен как межведомственный орган управления, подчиненный правительству. Кроме задач, ранее стоявших перед Главархивом (государственное управление архивным делом и делопроизводством, организация сохранности документов, организация комплектования документами, их использования и т.д.), в качестве таковой была заявлена организация государственного учета документов. Эта задача реально всегда существовала, более того, реализовывалась как одна из функций Государственной архивной службы. Именно как о функции о ней говорилось еще в Положении об Архивном управлении БССР от 3 марта 1962 г. Но только в Положении о Белкомархиве от 21 мая 1993 г. государственный учет был отмечен и как задача, и как функция¹⁸.

В качестве одной из задач была обозначена международная деятельность, установление и развитие связей с архивными учреждениями других государств. Причем не только на уровне участия в работе международных организаций, обмена копиями документов, подготовки совместных публикаций, но и на уровне заключения двухсторонних и многосторонних договоров с государственными органами иностранных государств. Еще одна новая задача Белкомархива, заявленная в данном положении, – участие органов

государственной архивной службы в создании и регламентации использования официальных символов государства, в развитии местной и ведомственной геральдики¹⁹.

Более подробно (можно даже сказать дробно) по сравнению с предыдущим положением были представлены функции, традиционно выполнявшиеся Главархивом, а отныне – Белкомархивом. Но к ним добавились новые — определение порядка выдачи лицензий на пользование документами в государственных архивах (эта норма не была реализована); определение порядка утилизации документов; инициирование судебных исков о передаче в собственность государства архивов юридических лиц, нарушивших законодательство об архивах, не выполнивших законных требований органов государственной архивной службы; разработка норм, регламентация правовой работы в архивных учреждениях; нормативное обеспечение обязательного страхования документов (осуществлено частично); координация деятельности организаций и граждан по сортированию фондов личного происхождения; разработка учебников, пособий, учебных программ для студентов (не проводилась), взаимодействие с местными органами власти и управления по вопросам социального обеспечения архивистов, осуществление организационно-методического руководства Белорусским фондом развития архивов (фонд не был создан), ведение Свода Национального архивного фонда, государственного реестра архивных учреждений, частных архивов и уникальных документальных памятников (свод был впоследствии идентифицирован с республиканским фондовым каталогом, государственный реестр до сих пор не ведется)²⁰.

Как видно, положение содержало некоторые умозрительно созданные нормы, которые можно было бы назвать экспериментальными. Отдельные идеи были включены в данный документ без трезвой оценки их rationalности и возможности реально осуществить. Тем не менее, принятие этого акта было естественно, неизбежно и необходимо. Он стал первым крупным нормативным правовым документом, обозначившим задачи, функции и полномочия республиканского органа государственного управления архивным делом в новых условиях — в условиях формирования атрибутов суверенного государства, превращения внутрисоюзных отраслевых связей в международные, неопределенности принципов архивного строительства в Беларуси.

Дальнейшее развитие архивной отрасли в административном и организационно-правовом плане осуществлялось на законодательном уровне. Логически именно этот уровень должен был бы изначально стать первичным, базовым для принятия ряда распорядительных документов (правительственных и отраслевых) и осуществления

соответствующих распорядительных действий. Но организационная работа на уровне законодательной и исполнительной власти велась одновременно, притом, что подготовка правовых актов второй в процедурном плане требовала меньших согласований, временных затрат и предполагала известную оперативность.

Разработка и принятие закона об архивах и архивном деле в Беларуси актуализировались как одно из направлений организационной и правовой работы в отрасли с провозглашением суверенитета республики. Данный закон позволил бы существенно поднять статус Государственной архивной службы, регламентировать на законодательном уровне ее компетенцию и основные принципы работы, иметь правовое основание для разработки комплекса подзаконных актов.

В 1990 г. была предпринята первая попытка разработки проекта закона об архивах. Проект в значительной степени носил авторский характер – основной объем работы над ним был проведен А. В. Воробьевым, работавшим в этот период начальником отдела планирования, организационно-методической работы, учета и научно-справочного аппарата Главархива БССР. После серьезной, но далеко не во всем обоснованной критики данного документа приказом начальника Главархива республики от 20 декабря 1990 г. была создана комиссия по подготовке Закона об архивном деле в Белорусской ССР во главе с заместителем руководителя отрасли Э. М. Савицким. Комиссии было предложено представить итоги своей работы к апрелю 1991 г.²¹. Пока же продолжал действовать Закон БССР «Об охране и использовании памятников истории и культуры» от 14 июля 1978 г. В статьях 6 и 7 этого закона документальные памятники определены как один из видов памятников истории и культуры, а Главное архивное управление при Совете Министров БССР как специальный орган охраны памятников²².

13 ноября 1992 г. Верховный Совет Республики Беларусь принял Закон «Об охране историко-культурного наследия». На протяжении двух последующих лет он де-юре распространялся и на архивную отрасль, хотя создавался прежде всего для обеспечения работы с недвижимыми памятниками. В данном законе, в отличие от предыдущего, упомянут только один орган государственного управления в области охраны памятников – Государственная инспекция Республики Беларусь по охране историко-культурного наследия. Согласно духу этого закона, т.е. без каких-либо пояснений, а исходя из смысла текста, можно сделать вывод об отнесении архивных документов к движимым памятникам истории и культуры. Распространение закона на сферу архивного дела подтверждают и единичные статьи из его разных разделов. В частности, в ряде организаций, являющихся хранителями движимых материальных памятников и имеющих приоритетное право на их приобретение, упомянуты архивы.

Данный акт был принят в период подготовки окончательной редакции закона об архивах с учетом замечаний заинтересованных организаций. Соответственно вряд ли был смысл искусственно привязывать архивы и архивные документы к закону «Об охране историко-культурного наследия». Тем более, что впоследствии и Министерство культуры, и организации его системы, имеющие отношение к сортированию и хранению документов, старались, по мере возможности, дистанцироваться от Государственной архивной службы в вопросах учета, систематизации, режима хранения, не говоря уже о компетенции.

6 октября 1994 г. президент Беларуси подписал принятый Верховным Советом Закон «О Национальном архивном фонде и архивах в Республике Беларусь». Этот закон, состоящий из 42 статей, объединенных в 11 глав, согласно преамбуле, был призван регулировать «общественные отношения по установлению организационно-правовых и экономических основ накопления, учета, хранения и использования документов Национального архивного фонда Республики Беларусь»²³.

Через четыре года, в декабре 1998 г. в закон были внесены изменения и дополнения. Ряд статей получили более выверенную трактовку, новую редакцию, порой весьма существенно отличающуюся от прежней, иной формат и систематизацию. В текст включены основные термины и их определения, использованные законодателем. В целом закон, подписанный президентом Беларуси 6 января 1999 г., в правовом отношении стал более совершенен и точен в формулировках.

Какова же значимость закона «О Национальном архивном фонде и архивах в Республике Беларусь» в организационно-правовом и административном плане, безотносительно отдельных направлений работы архивных структур? Прежде всего, следует отметить, что ряд категорий, определенных ранее в положениях, правилах работы государственных архивов, стандартах и даже методической литературе, были заявлены как нормы законодательства. Кроме того, было введено в качестве правовой категории такое понятие как Национальный архивный фонд (НАФ) – «совокупность документов, созданных в Республике Беларусь в процессе экономической, общественно-политической, социально-культурной и иной деятельности государства на различных этапах его развития и отражающих материальную и духовную жизнь белорусского народа»²⁴.

До начала 1950-х годов относительно совокупности документов, находящихся на постоянном хранении в госархивах республики периодически использовался термин «Государственный архивный фонд

БССР». Но в советских архивных реалиях с учетом достаточно жесткой регламентации практики фондирования понятие «архивный фонд республики» по сути являлось промежуточной классификационной единицей, не имевшей какого-либо практического наполнения, и от нее отказались. В этом плане ситуация изменилась с образованием независимого белорусского государства, и появление категории «НАФ Республики Беларусь» представляет собой результат естественной социально-лингвистической трансформации понятия «Государственный архивный фонд СССР» (ГАФ СССР). Это предполагает их родовую близость. Так, понятия НАФ Республики Беларусь и ГАФ СССР, не совпадающие по своему логическому объему, в целом идентичны по материальному наполнению (совокупность документов как материальных объектов определенного вида, локализованных в границах государства), системному статусу (высшая классификационная единица). Основное родовое различие между данными понятиями обусловлено социально-политической динамикой постсоветского общества, повлекшей дифференциацию собственности на государственную и негосударственную. Появление наряду с государственной частной собственности привело к изменению статуса документа как объекта права, и, в частности, как объекта владения. Соответственно НАФ Республики Беларусь был разделен на государственную и негосударственную части. При этом к государственной части отнесены, главным образом, документы, хранившиеся в госархивах до обретения Беларусью государственного суверенитета и документы государственных органов и организаций Республики Беларусь, а к негосударственной части – документы организаций негосударственной формы собственности (общественных объединений с момента введения их регистрации, религиозных организаций, образовавшихся после отделения церкви от государства и др.) и физических лиц (кроме поступивших в собственность государства)²⁵.

Двухчастная структура НАФ была отражена и в «Положении о Национальном архивном фонде Республики Беларусь», утвержденном указом президента Беларуси от 20 сентября 1996 г. и определившем с большей степенью детализации (по сравнению с законом) порядок учета, хранения, использования архивных документов и основы правового регулирования вопросов собственности на них²⁶. Между тем, двухчастная структура НАФ не вполне соотносима с его дефиницией, в

которой подчеркнуто, что составляющие НАФ документы являются результатом «деятельности государства». Еще одна правовая коллизия заключалась в отнесении к НАФ документов зарубежных собраний, подлежащих возвращению в Республику Беларусь согласно международным договорам. То есть компетенция органов и организаций, осуществлявших руководство НАФ и его комплектованием, распространялась за пределы государственных границ на неопределенное время от заключения договора до реальной передачи документов. Заключение договора (который также может трактоваться договаривающимися сторонами по-разному), а не происхождение, содержание документа, права собственника по сути являлось фактором отнесения документов к НАФ. Кроме того, сразу возникает вопрос – почему документы, подлежащие «по договору» передаче, не переданы и что мешает включить их в состав НАФ на территории Беларуси?

Национальный архивный фонд – ключевое понятие в законе. Однако не меньшее внимание законодатель уделил полномочиям государства в сфере архивного дела и документационного обеспечения управления. Согласно им к исключительному ведению государства были отнесены установление единых принципов организации работы государственных и ведомственных архивов, функционирования Государственной архивной службы, формирование и осуществление государственной политики в области делопроизводства и т.д. Была заложена законодательная основа реализации права собственности на архивные фонды и архивные документы, осуществлявшегося на практике прежде всего в ходе взаимодействия госархивов с организациями, организаций с зарегистрировавшими их структурами, а также проведения комплекса работ по комплектованию.

Впервые на уровне закона зафиксированы основополагающие структурные элементы и принципы функционирования архивной отрасли как цельной системы, получившие дальнейшее развитие в ряде подзаконных актов. Заявлен правовой статус государственных архивов – республиканских, областных и зональных. При этом зональными государственными были названы бывшие филиалы областных архивов, что, впрочем, существенно не повлияло на их задачи и функции (большинство филиалов стали зональными в 1996 г.). Позднее особенности компетенции областных и зональных госархивов нашли отражение в соответствующих уставах, утвержденных в 2001 г. приказами председателя Госкомархива²⁷.

Год спустя после принятия Закона «О Национальном архивном фонде и архивах в Республике Беларусь» вступил в действие Закон «Об

информатизации» (6 сентября 1995 г.)²⁸. В законе, подробно рассматривавшем категорию «информационные ресурсы», архив и архивный фонд определены как форма документированной информации, позволяющая рассматривать эту информацию как объект собственности (ст. 10). Однако позднее (в 2001 г.), когда в развитие закона «Об информатизации» Совет Министров утвердил Перечень информационных ресурсов государственного значения, то в данный Перечень по линии Госкомархива как органа, ответственного «за накопление и использование информационного ресурса» вошли лишь Государственный фондовый каталог и реестр «Гербовый матрикул» (с октября 2002 г. – Государственный геральдический регистр).²⁹ То есть архивы и архивные фонды, по крайней мере формально, оказались вынесенными за рамки значимых информационных ресурсов, сохраняя свое значение «как объект собственности». Ведение же «Государственного списка историко-культурных ценностей Республики Беларусь» было подтверждено как прерогатива Министерства культуры. Таким образом, научная и социально-культурная значимость Национального архивного фонда, его социальная функция остались за рамками этих важнейших актов, несмотря на соответствующие определения статьи 5 Закона «О Национальном архивном фонде и архивах в Республике Беларусь». В ней, в частности, отмечено, что «документы НАФ являются составной частью информационного ресурса Республики Беларусь и защищаются законом наряду с другими видами информационного ресурса»³⁰.

В течение 1994 г., в период, когда работа над проектом первой редакции Закона «О Национальном архивном фонде и архивах в Республике Беларусь» была в самом разгаре, руководство архивной отрасли вынуждено было снова вернуться к проблемам, связанным с ее статусом в системе государственного управления и совершенствованием сети госархивов. После первых президентских выборов стала активно формироваться новая мощная управленческая структура – Администрация Президента Республики Беларусь. Вскоре ее полномочия и контрольные функции стали распространяться и на Государственную архивную службу – указом главы государства от 22 сентября 1994 г. президентской администрации был подчинен и Комитет по архивам и делопроизводству Республики Беларусь³¹.

Актуализация проблемы корректировки сети архивных учреждений была связана, прежде всего, с неудовлетворительной работой НАРБ. Отделом организационной работы и международных связей Белкомархива были подготовлены «Предложения об изменении

сети государственных архивов», в которых о НАРБ и его перспективах говорилось, что «два года этого архива подтвердили несостоительность объединения двух комплексов документов, не имеющих даже приблизительных принципов преемственности и общности. Надо сказать, что ни в одной стране не могут понять, на каких принципах создан НАРБ. И еще раз приходится говорить о том, что только сложившаяся обстановка принудила нас создать этот конгломерат».³² Белкомархив предложил на базе Центра исторических документов НАРБ вновь образовать государственный исторический архив, а Центр документов общественных объединений и организаций объединить с Белорусским государственным архивом (БГА, бывшим ЦГАОРом). Но сотрудники БГА не выразили энтузиазма в этом вопросе. На собрании трудового коллектива, состоявшемся в январе 1994 г., они высказались за сохранение профиля своего архива, за создание на базе комплекса бывшего Центрального партархива отдельного государственного архива, комплектующегося документами негосударственной части НАФ, а также подтвердили готовность передать в новый архив фонды профсоюзных организаций, кооперативов и других общественных организаций³³.

Точка в начавшейся дискуссии была поставлена после комплексной проверки НАРБ. Работа этого архива была подвергнута резкой критике. Выявлены финансовые нарушения, нарушения договоров аренды. Проверяющие отмечали, что «практически до настоящего времени у нас существует не Национальный архив, а два самостоятельных архива, объединенных одной бухгалтерией»³⁴. Комиссия, осуществлявшая проверку, предложила отстранить от должности директора НАРБ Е. И. Барановского, ликвидировать НАРБ, БГА и на базе объединения их фондов создать новый архив³⁵.

Руководствуясь решениями комиссии, председатель Белкомархива А. Н. Михальченко 12 июля 1995 г. подписал приказ «О сети и структуре архивных учреждений»³⁶. Согласно ему был ликвидирован НАРБ. На базе комплекса документов XIV — начала XX вв. создан Национальный исторический архив Республики Беларусь в г. Минске (с 23 октября 1995 г. — Национальный исторический архив Беларусь), комплекс документов бывшего ЦПА КПБ объединен с документами Белорусского государственного архива — новый архив стал называться Национальным архивом Республики Беларусь. Белорусский исторический архив в Гродно переименован в Национальный исторический архив Республики Беларусь в г. Гродно. Кроме того, отделу по архивам и делопроизводству Минского облисполкома было рекомендовано организовать филиал

Госархива Минской области на базе документов Минского обкома КПБ³⁷. От последней идеи вскоре пришлось отказаться из-за нежелания облисполкома финансировать филиал. Документы партийных структур области вынужден был принять на хранение областной госархив.

Дальнейшие организационные преобразования в отрасли были связаны с очередным изменением статуса республиканского органа управления архивным делом и делопроизводством, относительно которого высшие исполнительские структуры республики принимали весьма серьезные, но противоречивые решения. Более чем за год до появления второй редакции закона «О Национальном архивном фонде и архивах в Республике Беларусь», 26 мая 1997 г. Совет Министров принял постановление «Об утверждении Положения о Государственном комитете по архивам и делопроизводству Республики Беларусь»³⁸. Этот документ отражал не столько изменение задач и функций данного органа управления архивным делом, сколько формальное повышение его статуса — от Комитета (Белкомархив) до Государственного комитета (Госкомархив). Именно для закрепления этого нового статуса в нормативном правовом акте и был подготовлен данный документ. Соответственно положение 1997 г. отличается от положения 1993 г. в основном редакционно, причем редакцию отличают большая точность и конкретность, так как она осуществлена с учетом закона «О Национальном архивном фонде и архивах в Республике Беларусь» и его формулировок. Тем не менее, отдельные позиции были скорректированы достаточно существенно, например вопрос о лицензионной деятельности. Если в положении 1993 г. говорилось о лицензировании использования документов Национального архивного фонда, то в положении 1997 г. упоминалось только лицензирование продления сроков хранения документов НАФ в ведомствах. На Госкомархив было возложено ведение так называемого Государственного страхового фонда документации на объекты и изделия народнохозяйственного и оборонного значения, Гербового матрикула Республики Беларусь, «создание условий» для эффективного использования электронных документов и внедрения «безбумажного документооборота» и т.д. Некоторые статьи положения 1997 г. посвящены общеадминистративным вопросам — управлению деятельностью подведомственной сети, владению и распоряжению имуществом, работе с кадрами.

Госкомархив был заявлен не как межведомственный, а как республиканский орган управления архивным делом. Он стал непосредственно подчиняться не Администрации Президента

Республики Беларусь, а Совету Министров. По статусу председатель комитета стал членом правительства республики. Многие хозяйствственные вопросы стали решаться более оперативно, однако реального изменения компетенции Госкомархива не произошло. Его положение оставалось весьма неустойчивым и неопределенным в условиях частых преобразований высших административных структур, изменений схемы управления экономикой и активного государственного строительства. Тем не менее, вскоре после принятия Положения о Госкомархиве, на практическую почву был поставлен «статусный» вопрос о повышении эффективности государственного надзора за соблюдением законодательства по архивному делу и о Государственной инспекции по архивам и делопроизводству – ее создание было предусмотрено законом «О Национальном архивном фонде и архивах в Республике Беларусь» (в ст. 33, редакции закона от 6 января 1999 г.). Первым шагом в этом направлении стало внесение в «Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях» статьи о компетенции этой инспекции (26 июня 1997 г.)³⁹. Вторым – принятие Положения о Государственном надзоре за соблюдением законодательства по архивному делу и ведению делопроизводства, утвержденного постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 22 декабря 1998 г. Согласно этому постановлению «в пределах штатной численности центрального аппарата Государственного комитета по архивам и делопроизводству, облисполкомов и Минского горисполкома» был создан государственный надзорный орган — Госархивнадзор⁴⁰. Кроме того, на правительском уровне была реализована идея о создании при исполнках сети районных (городских) архивов по личному составу, нашедшая отражение в редакции 1998 г. закона «О Национальном архивном фонде и архивах в Республике Беларусь». Основной причиной благожелательного отношения к этой идеи стала массовая утрата документов негосударственных организаций. Соответственно 1 июня 1998 г. Госкомархив утвердил «Примерное положение о районном (городском) архиве по личному составу». Дополнительный импульс процессу создания райгорархивов придал президентский декрет от 16 марта 1999 г., утвердивший «Положение о государственной регистрации и ликвидации (прекращения деятельности) субъектов хозяйствования»⁴¹. В результате на протяжении последующих двух лет в городах и районах республики была создана сеть из 126 специализированных архивов.

Однако указанные выше правительственные постановления и

ведомственные акты, направленные на их выполнение, могут лишь условно оцениваться в плане повышения статуса Госкомархива в системе государственного управления и заинтересованности руководства республики в сохранении этого статуса достаточно высоким – они предполагали лишь повышение эффективности работы в рамках ранее заявленных функций. Свидетельством этому стала временная утрата высшей административной структурой отрасли статуса государственного органа в соответствии с крупными изменениями в организации системы управления, произошедшими в сентябре 2001 г. Госкомархив стал государственным учреждением — «Национальный центр по архивам и делопроизводству Республики Беларусь». 31 октября 2001 г. во исполнение указа президента Беларуси Совет Министров утвердил положение о Национальном центре. Только почти год спустя оно было отменено и вновь создан Белкомархив – Комитет по архивам и делопроизводству при Совете Министров Республики Беларусь⁴². Но президентским указом «О структуре Правительства Республики Беларусь» от 22 мая 2006 г. и правительственный постановлением «Вопросы Министерства юстиции Республики Беларусь» от 31 июля 2006 г. Белкомархив упразднен как самостоятельная структура и как орган государственного управления. Его аппарат преобразован в Департамент по архивам и делопроизводству Министерства юстиции с полномочиями осуществлять в соответствующих рамках «специальные (исполнительные, контрольные, регулирующие и другие) функции»⁴³. Сколь драматичным или сколь позитивным окажется данное решение для архивов и архивной отрасли покажет будущее.

¹ НАРБ, ф. 249, оп. 5, д. 2284, л. 16 – 19.

² Там же, л. 11.

³ Там же, л. 23.

⁴ Там же, л. 26.

⁵ Там же, л. 29.

⁶ Там же, л. 29.

⁷ Там же, л. 30.

⁸ Там же, д. 2283, л. 106.

⁹ Там же, л. 83.

¹⁰ Там же, л. 135.

¹¹ Там же, д. 2340, л. 55.

- ¹² Архіўная справа на Беларусі ў дакументах і матэрыялах (1921—1995 гг.).
Мн.: БелНДДАС, 1996. С. 83 — 84.
- ¹³ НАРБ, ф. 249, оп. 5, д. 2388, л. 102.
- ¹⁴ Архіўная справа на Беларусі ў дакументах і матэрыялах. С. 84—85.
- ¹⁵ Там же, с. 85—86.
- ¹⁶ Там же, с. 86—87; НАРБ, ф. 249, оп. 5, д. 2340, л. 41.
- ¹⁷ Архіўная справа на Беларусі ў дакumentах і матэрыялах. С. 130.
- ¹⁸ Там же, с. 131.
- ¹⁹ Там же, с. 131 — 139.
- ²⁰ Там же, с. 131 — 139.
- ²¹ НАРБ. Ф. 249. Оп. 5. Д. 2279. Л. 43; НАРБ. Ф. 249. Оп. 5. Д. 2250. Л. 51;
Воробьёва Е.В. Первый Закон Рэспублікі Беларусь по архівному делу //
Беларускі археаграфічны штогоднік. Вып. 3. Мінск: БелНДДАС. 2002. С. 72.
- ²² Архіўная справа на Беларусі ў дакumentах і матэрыялах. С. 58—59.
- ²³ Закон Рэспублікі Беларусь «О Национальном архивном фонде и архивах в
Республике Беларусь» от 6 октября 1994 года // Ведамасці Вярхоўнага Савета
Рэспублікі Беларусь. 1994, № 29. Ст. 507; Национальный реестр правовых
актов Республики Беларусь. 1999, № 4 — 2/11.
- ²⁴ Там же.
- ²⁵ Там же.
- ²⁶ Положение о Национальном архивном фонде Республики Беларусь //
Собрание указов Президента и постановлений Кабинета Министров
Республики Беларусь. 1996 г., № 27. Ст. 699.
- ²⁷ Устав зонального государственного архива // Национальный реестр правовых
актов Республики Беларусь. 2001, № 21 — 8/4926; Устав государственного
архива области // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь.
2001 г., № 8/5226.
- ²⁸ Закон Республики Беларусь от 6 сентября 1995 года «Об информатизации»
// Ведамасці Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь. 1995, № 33. Ст. 428.
- ²⁹ Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 29 мая 2001 г.
№ 784 «О перечне информационных ресурсов, имеющих государственное
значение»// Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. 2001
г., № 56. 5/6111.
- ³⁰ Закон Республики Беларусь «О Национальном архивном фонде и архивах в
Республике Беларусь» от 6 октября 1994 года // Ведамасці Вярхоўнага Савета
Рэспублікі Беларусь. 1994, № 29. Ст. 507; Национальный реестр правовых
актов Республики Беларусь. 1999, № 4 — 2/11.
- ³¹ Архіўная справа на Беларусі ў дакumentах і матэрыялах. С. 142.
- ³² НАРБ, ф. 249, оп. 5, д. 2388, л. 104.

³³ Там же, л. 108.

³⁴ Там же, л. 10.

³⁵ Там же, л. 19—21.

³⁶ Архіўная справа на Беларусі ў дакументах і матэрыялах. С. 164—165.

³⁷ Там же.

³⁸ Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 26 мая 1997 г. № 582 «Об утверждении Положения о Государственном комитете по архивам и делопроизводству Республики Беларусь» // Собрание декретов, указов Президента и постановлений Правительства Республики Беларусь. 1997. №15. Ст. 574.

³⁹ Закон Республики Беларусь от 26 июня 1997 года «О внесении дополнений и изменений в Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях» // Ведомости Национального собрания Республики Беларусь. 1997. № 27. Ст. 469.

⁴⁰ Постановление Совета Министров Республики Беларусь «О Государственном надзоре за соблюдением законодательства по архивному делу и ведению делопроизводства в Республике Беларусь» от 22 декабря 1998 г. № 1947 // Собрание декретов, указов Президента и постановлений Правительства Республики Беларусь. 1998. № 35. Ст. 928.

⁴¹ Давыдова Э.Н. О создании районных (городских) архивов и хранении документов ликвидированных субъектов хозяйствования // Архівы і справаодства. 1999. №4. С. 97—103.

⁴² Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 31 октября 2001 г. № 1576 «Об утверждении Положения о Государственном учреждении «Национальный центр по архивам и делопроизводству»// Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. 2002 г. № 104.5/9307; Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 12 августа 2002 г. №1098 «О Комитете по архивам и делопроизводству при Совете Министров Республики Беларусь»(с изменениями и дополнениями, внесенными постановлением Совета Министров Республики Беларусь 16 октября 2002 г. № 4441 // 95, 5/10971.

⁴³ Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 31 июля 2006 г. № 986 «Вопросы Министерства юстиции Республики Беларусь» // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. 2006. № 130. 5/22728.

Лютарэвіч А.А., Новікава І.Л.

ЗНІШЧЭННЕ АРХІЎНЫХ СПРАЎ У МІНСКАЙ ГУБЕРНІ НА ПАЧАТКУ XX ст.

У працэсе ўдасканалення фонду 299¹ – «Мінскае губернскае праўленне»² – адным з аўтараў была знайдзена справа, якая не можа пакінуць абыякавым не толькі супрацоўнікаў архіва, але і людзей, якія цікавяцца ці прафесійна займаюцца гісторыяй. На жаль, мы часта сутыкаемся з тым, што дакументы, якія нас цікавяць, страчаны, знішчаны пажарамі ці ваеннымі дзеяннямі. Але сустракаюцца такія выпадкі, калі справы знішчаліся цалкам свядома.

Знішчэнню састарэлых архіўных спраў губернскіх праўленняў Расійскай імперыі надавалася дзяржаяунае значэнне. Падрыхтоўкай і правядзеннем знішчэння спраў кіравалі асобныя камісіі, якія ствараліся пры губернскіх праўленнях ці павятовых паліцыйскіх упраўленнях. Паводле імператарскага ўказа ад 25 лістапада 1896 г. «Асобыя Камісіі, прызначаныя для адзіначасовага разбору і знішчэння старых спраў Архіва Губернскага Праўлення складаюцца з: Радцы Губернскага Праўлення, чыноўніка, прызначаемага Губернатарам, а таксама запрашаемага, паводле распараджэння апошняга, сябра мясцовай навуковай установы па археаграфіі і археалогіі, дзе такая існуе, і двух прадстаўнікоў ад ведамстваў судовага і народнай асветы, паводле ўзгаднення Губернатара з падлягаючым Папячыцелем навучальнай акругі і прадстаўніком Акружнога Суда»³.

Архіўныя матэрыялы паказаваюць, што знішчэнне архіўных дакументаў адбывалася і ў Мінскай губерні. 28 траўня 1904 г. архіварыус Мінскага губернскага праўлення падаў рапарт, у якім адзначалася, што «ў давераным яму архіве маюцца справы Губернскага Праўлення з 1887 па 1893 гг. уключна, якія падлягаюць знішчэнню з прычыны заканчэння дзесяцігадовай даўніны»⁴.

У выкананне імператарскага ўказа ад 25 лістапада 1896 г. пры Мінскім губернскім праўленні была створана камісія ў складзе сакаратара другога крымінальнага аддзялення мінскага акружнога суда А. Г. Лаўровіча (ад судовага ведамства), настаўніка гісторыі мінскай мужчынскай гімназіі Мядзведзея (ад ведамства народнай асветы), старшага радцы губернскага праўлення стацкага радцы Данілевіча, чыноўніка асобных даручэнняў Арскага. Менавіта ў ававязкі гэтай

камісіі увайшла падрыхтоўка са старэлых спраў да знішчэння. З прычыны адсутнасці ў Мінску навуковай установы па археаграфіі і археалогіі прадстаўнікі ад яе ў камісію ўведзены не былі.

Спісанне архіўных спраў адбывалася і ў павятовых цэнтрах, напрыклад, у Слуцку падобная камісія была створана пры павятовым паліцэйскім упраўленні. Яна стварыла вопісы тых спраў, якія, на яе думку, падлягалі знішчэнню. У гэтых вопісах сярод іншых змешчана 846 спраў за 1805—1883 гг., якія, паводле цыркуляраў Міністэрства ўнутраных спраў ад 9 снежня 1852 г. і 5 сакавіка 1853 г., падлягалі захаванню, таму як «у іх можа сустрэцца патрэба, калі не для бягучых спраў, то пры складанні гістарычных і іншых навуковых звестак»⁵.

Паводле хадатайніцтва Слуцкага паліцэйскага ўпраўлення, Міnsкае губернскае праўленне вызначыла вышэй згаданыя справы пакінуць на далейшым захаванні ў архіве, а іншыя справы, якія не мелі гістарычнай каштоўнасці і падлягалі знішчэнню, дазвалялася прадаць⁶.

Усе прыведзеныя прыклады даказваюць, што планамернае знішчэнне гістарычных дакументаў на падставе сумнеўнага крытэрыя каштоўнасці для цяперашняга часу адбывалася яшчэ ў часы Расійскай імперыі. Затым гэтая практика актыўна ўжывалася прадстаўнікамі савецкай улады. У архівах нашай краіны на працягу ўсяго часу яе ўваходжання ў склад СССР адбывалася метадычнае знішчэнне спраў, якія не маглі даказваць існуючыя ідэалагічныя ўстаноўкі. Сёння таксама існуе тэрмін даўніны бягучай дакументацыі (да 10 гадоў)⁷. Магчыма, з пазіцыі сённяшняга дня, некаторыя дакументы не ўяўляюць цікавасці, але ёсё па сваіх месцах расставіць толькі гісторыя. Асабліва, калі папулярным становіщча такі накірунак як гісторыя штодзённасці. Без падобных дакументаў наступным пакаленням будзе складана аднавіць жыццё і побыт нашых сучаснікаў.

¹ Аб'ём фонду на сённяшні дзень складае 31 686 спраў.

² Міnsкае губернскае праўленне было заснавана ўказам Сената ад 12 снежня 1796 г. Праўленне з'яўлялася асноўнай адміністрацыйнай установай на тэрыторыі Міnsкай губерні і ўзначальвалася губернатарам. Яно загадвала пытаннямі землеўладкавання, фінансаў, гарадской гаспадаркі, медыцынскага нагляду і г.д. Праўленне было скасавана Лютаўскай рэвалюцыяй 1917 г.

³ Полное Собрание Законов Российской Империи. Собр. III. Т. 16. 1896. № 13 448.

⁴ Нацыянальны Гістарычны Архіў Беларусі, ф. 299, воп. 1, спр. 750, арк. 23.

⁵ Тамсама, арк. 196—200.

⁶ Тамсама, арк. 200 адв.

⁷ Перечень документов, образующихся в деятельности Комитета по архивам и делопроизводству при Совете Министров Республики Беларусь и подведомственных ему организаций, с указанием сроков хранения. Мн.: БелНИИДАД, 2006. С. 90.

Ходина В.А.

АРХІВ ПОЛОЦКОГО НАМЕСТНИЧЕСКОГО ПРАВЛЕНИЯ

Название «архива» появилось в русском законодательстве при Петре I. Петр ввел в историю России термины «архив» и «архивариус». При нем впервые создаются специальные архивохранилища и архивный аппарат. Тогда же был введен штат, который регламентировал работу архивных органов, определял задачи и цели архивов и даже намечал сроки хранения архивных материалов в действующих учреждениях¹.

В 1775 г. Екатерина II опубликовала закон об управлении губерниями (положение о губерниях). По этому положению вся Россия вместо прежних 12 была разделена на 41 губернию, а каждая губерния делилась на уезды. Вся административная и судебная власть находилась в руках генерал-губернаторов и губернаторов. В архивных документах местных правительственные учреждений нашли свое отражение все стороны жизни населения. Каждое губернское и уездное учреждение имело свой архив, где хранились все документы учреждения со времени его возникновения. Для лучшей сохранности архивных документов местных учреждений правительство принимало меры к собиранию документов с территории губерний в архивы губернских учреждений. По указам 1798 и 1800 гг. все решенные дела уездных и других учреждений подлежали сдаче по описям в архивы палат суда и расправы, губернских правлений и казенных палат.

По итогам первого раздела Речи Посполитой 25.07.1772 г. Полоцк (правобережная его часть) был включен в состав Российской империи. Большая часть Полоцкого воеводства (по правому берегу Двины) вошла в созданную с 28.05.1772 г. Псковскую губернию в качестве провинции.

С 24.08.1776 г. согласно Указу Екатерины II на месте одиннадцати белорусских уездов, выделенных из Псковской губернии, была создана Полоцкая губерния с центром в Полоцке. С 12.05.1778 г. губерния получила название Полоцкое наместничество. Полоцкое

наместничество просуществовало до 12.12.1796 г., когда в результате объединения Полоцкого и Могилевского наместничества была создана Белорусская губерния.

С 1784 по 1791 гг. губернатором Полоцкого наместничества был Лунин Александр Михайлович. Уже в 1785 году он пишет докладную записку, в которой указывает, что «архива наместнического правления требовала в разсуждении хранения дел особой заботливости, то на первое время некоторое поправление и поручено было от меня... Господину Советнику Толю, который усердием своим в том и успел, а дабы и навсегда оная в желаемой и надлежащей исправности пребывала, то и представляю оную Его Господина Советника Толя особенному попечению, уверен будучи, что он ничего не упустит, от чего может зависеть исправное ее состояние»². Архив Полоцкого наместничества находился на Главной (Парадной, затем Корпусной, совр. пл. Свободы) с восточной стороны, где размещались здания гражданской и криминальной палат, наместнического правления.

Граф Карл Федорович Толь (1777—1842) генерал-адъютант, генерал от инфантерии, принимал участие в Отечественной войне 1812 г., турецкой кампании 1829 г. В начале 1830 г. назначен членом государственного совета, а в конце того же года — начальником штаба армии, посланной для усмирения польского мятежа. С 1833 г. был главноуправляющим путями сообщений и публичными зданиями.

Карл Федорович сразу же выявляет небрежность в хранении документов. 9 февраля 1786 года он представил отчет в Полоцкое наместническое правление о проведенной работе: «...Я по онай архиве дела против имеющихся описей все поверял, по которой поверке оказалось, что против описей многих дел не явилось, хотя архивариусом Новомлинским из разных присутственных мест несколько дел отыскано, но затем многих еще найти неможно, а другие в описях назначены, но в архив не отданы, а находятся по поветьям, другие же дела разных канцелярий в описях совсем не назначены, но в архиве по разбирательству дел найдены... Равно же многие описи столь непорядочно писаны, и статьи выскоблены, и помараны, что весьма трудно материй дел разобрать, все сие наместническому правлению на благо разсмотрение представляю, прося, не благовелено ли будет для скорейшего переписания начисто тех неисправных описей, откуда найспособнейше будет отрядить архивариусу одного писца, в разсуждении, что чрез таки скобленых и непорядочно писаных описей весьма легко в будущее время случаться могут всякие сумнительства и споры»³.

Законодательством XVIII в. предусматривалось для хранения архивных документов построить каменные палаты с железными решетками (указ Сената 1736 г.); документы из архивов никуда не выносить, а архивы держать за печатями (указ Сената 1763 г.); в архивариусы принимать только лиц «трезвого жития и неподозрительных, в пороках и иных пристрастиях не примеченных»; руководителям учреждений предлагалось ежегодно проверять состояние архива при учреждении; документы в архивах разбирать и описывать. За неисполнение этих требований закон грозил штрафом и наказанием (указы Сената 1768 і 1781 гг.).

В значительной части законодательство оставалось на бумаге. На содержание архивов в порядке не было средств. Это состояние дел можно увидеть на примере архива Полоцкого наместнического правления. Многие дела, находящиеся в архиве, требовали ремонта. Необходимы были средства для покупки бумажных досок, клея, холста, ниток, шнурков. Помещение, где хранились документы, было не приспособлено для этого. Вот что пишет по этому поводу Толь: «... При помянутой архиве имеются большие неудобства, и опасность в разрушении нынешнего езуитского строения подле той архивы, во-первых, тем строением двери архивного покоя совсем застроены, во-вторых, в самом архивном покое одно окошко, которое только в один кирпич замазано было, проломлено наскрось.

К тому же после того как артиллерия в вышней замок перевезена, то близ той архивы никакого часового не имеется; через все вышепомянутые обстоятельства та архива, как и в ней хранящиеся дела... подвержены всяких опасностей... та архива с большим утеснением на первой случай поместиться бы могла в один покой, с архивою казенной палаты, но оной покой для двух, разных архивов весьма мал...»⁴. Так возникла необходимость в пристройке к корпусу, где находился архив казенной палаты. Вопрос о пристройке рассматривался еще в 1783 году. Предполагалось по плану пристройку к корпусу, где казенная палата, устроить на восьми саженях, и разместить в ней экспедиции, общий губернский архив, денежную кладовую и уездное казначейство. «... По сему плану расположенной пристройке нижний этаж невесьма мог быть навсегдащее время достаточным для губернской архивы и денежной кладовой. Палата рапортом от 11 марта 1784 года изспрашивала повеления о зделании той пристройки хотя на двенатцати саженях. Почему Его высокопревосходительство,уважив представление сей палаты предложением, от 16 того ж марта дозволил на двенатцати саженях выстроить оную пристройку, но палатою в разсуждении, что из объявленных последних цен с учиненных с вызванными между тем по выстроению той постройки желающими торгов за отменяемую из тринатцати одну сажень уступки не учинили для зделанной в сводах прибавки, соглашены наконец подрядчики за ту же цену зделать пристройку ту же сводами во всем нижнем этаже и на тринатцати саженях. И для того в казенной палате Определено: с прописанием вышеписанного в оное

наместническое правление, сообщить дав знать, что палата сама собою к выстроению другой архивы приступить не может...»⁵. К сожалению, документов о том, была ли выстроена пристройка, нами не найдено.

Требовалось, чтобы дела в архив сдавались в порядке (подшиты, описаны, пронумерованы), фактически же значительная часть документов поступала в архив в неупорядоченном состоянии. 25 октября 1787 года архивариусом Сергеем Юрченковым был подан рапорт в Полоцкое наместническое правление, в котором говорилось, что «...за 1781 и 1782 годы дела от бывшаго... протоколиста Новикова без описей в архиве положены на полу, кои в разсуждении сырости могут притить в трухлость, а как оные дела не совсем мною приняты по причине неимения надлежащих описей оны... прошу... принудить помянутого протоколиста Новикова к скорейшему доставлению тех описей, чтоб показанные дела могли быть приведены в должный порядок»⁶. Протоколист Новиков обязан был «...непременно и как найскорее... опись написать и следующия в архиве дела отдавать надежашим порядком, употребляя к тому время ежедневно после полудня...»⁷.

Особую роль в деле сохранения документов сыграли архивариусы. Это особые должностные лица, которые занимались хранением и обработкой архивных документов. Во многом благодаря их ответственному исполнению своих обязанностей документы не были потеряны, украдены, уничтожены. Как мало мы знаем о них, рядовых сужающих. В делах упоминаются архивариусы Данила Новомлинский и Сергей Юрченков, о деятельности которого нам стало известно из документов. «...Господин Советник Толь от 18 минувшего февраля представил правлению, что оного числа докладывал ему словесно архивариус Юрченков, что запросом гражданская палата требовала из губернской архивы дело... прислать в самоскорейшем времени, которое он, архивариус, отыскав, носил в оную палату и требовал в получении расписаться. Но канцелярист сей палаты Денис Терентьев не хотел расписываться. Почему Юрченков, не дав оного дела без расписки, отнес обратно в архиву, и хотя от него архивариус послан был обратно в гражданскую палату того же числа пополудни в 1-м часу, дабы присутствующим в упрямстве оного канцеляриста Терентьева в недаче расписки дложить, но уже никого не застал, то ежели паче чаяния за недачею расписки... по нужнейшим делам остановка учinitся, чтоб архива в том виновна быть не могла. Просит Г-н Советник для прекращения таки упредив нижних служителей предпринять надлежащие меры решительным повелением архиву не оставить, следует ли по одним справкам от присудственных мест из архивы отпускать дела без расписок? О чем наместническое правление определило: ... сообщить...гражданскую и уголовную палаты, даблаговолила бы приказать, чтоб подлежащие по справкам из архивы дела браны были не инаково, как с расписками у архивариуса...»⁸.

Изучать наше далекое прошлое мы можем по памятникам, которые сохранились с того времени. К этим памятникам по праву мы можем отнести и документы, которые сохранил архив Полоцкого наместнического правления.

¹ Гюльназаров В. Лекции по архивоведению. Баку, 1931, с. 70

² НИАБ, ф. 2567, оп. 1, д. 71, л. 168.

³ Там же, л.169.

⁴ Там же, л. 196.

⁵ Там же, л. 200—200 об.

⁶ Там же, л. 200—201 об.

⁷ Там же.

⁸ Там же, л. 205—206.

ІІ. ПУБЛІКАЦЫІ АРХЕАГРАФІЧНАЯ АПРАЦОЎКА АРХІЎНЫХ ДАКУМЕНТАЎ

Гесь А.М.

МІХАСЬ МЯЛЕШКА ВЯРТАЕЦЦА НА БЕЛАРУСЬ. НОВЫЯ ДАКУМЕНТЫ

Мялешка Міхайл Вінцэнтавіч (27.04.(09.05.)1892, в. Скарэ Вілейскага пав. Віленскай губ. — красавік 1941) — адзін з заснавальнікаў і арганізатараў архіўнай справы ў Беларусі, археограф, гісторык, пісьменнік, краязнавец. Як бачым, сёлета ў красавіку спаўняеца 115-ая гадавіна з дня нараджэння знакамітага архівіста. Сёння яго імя (як і псеўданім Міхалка Скарэўскі, з якім ён выступаў у друку) вядома ўсім архівістам і гісторыкам. Урэшце не толькі архівістам і гісторыкам, а ўсім, хто цікавіцца развіццём айчыннай культуры ў 20-30-я гады.

З апошняі 30 гадоў гісторыкамі краіны здзейснены шэраг публікацый, якія паступова раскрывалі жыццёвы шлях Міхася Мялешкі, навуковую і літаратурную, а найперш арганізацыйную дзеянасць. Многае зроблена рупліўцамі беларушчыны для аднаўлення добрага імя чалавека, які з'явіўся, разам з іншымі, ахвярай сталінскіх рэпрэсій. І хоць быў ён рэабілітаваны ў 1957 і 1962 гадах, але «вяртанне» ў Беларусь адбылося значна пазней¹.

Трэба адзначыць, што значная частка зводнага каталога бібліятэкі Мялешкі² складзена з кніг, якія захоўваюцца ў ягоным асабістым фонду ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі (30 пазіцый з 64 (кірыліца) і 19 з 20 (лацінка))³. Аўтару гэтых радкоў таксама пашчасцілі знайсці яшчэ дзве кнігі па этнаграфіі з факсіміле і ўласнаручным подпісам Мялешкі⁴.

З дакументаў, што публікуюцца ніжэй, першым нумарам ідзе аўтабіографія Мялешкі, пісаная ім самім, час напісання не пазначаны. Гэты дакумент з папкі «Архів М. Мелешко», знойдзены В.У. Бабковай у 1994 г. Архіў прыведзены ў парадак супрацоўнікамі аддзела інфармацыйна-пошукавых сістэм у 1997 г. Усіх спраў у фонду — 38. Найперш, гэта літаратурныя творы М. Мялешкі (апубліканыя і неапубліканыя): роман «Агніва», апавяданні «Доля Паўлюковых», «Пясняр», драмы, п'есы «Паўлюковы», «Бяздольнікі», вершы «Вясна», «Думка», артыкулы пра людзей (П. Пішчолку, У. Гаршына) і падзеі. Дзённік Мялешкі апубліканы В.У. Бабковай у зборніку «Вяртанне». У архіве ўтримліваюцца разнастайныя паперы, якія з'яўляюцца канспектамі прац па гісторыі БССР (выпіс з

«Живописной России» пра Віцебск, праца пра Мялеція

Сматрыцкага, артыкулы Антона Луцкевіча), а таксама даклады пра беларускую літаратуру, музыку, паэзію.

Намі друкуюцца дакументы і з фонду Архіўнага ўпраўлення БССР Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь⁵: Curriculum vitae, асаўовая картка (1923). Яны даюць магчымасць уяўіць заняткі нашага героя, яго месца ў нацыянальным жыцці Беларусі. Два дакументы (апошнія) пазначаны жніўнем 1930 года (Мялешка быў, як вядома, арыштаваны ў ліпені). Гэта суправаджальная запіска начальніка сакрэтнага аддзела ДПУ БССР (29 жніўня) да адносіны загадчыка Віцебскага аддзялення Цэнтрархіва Вашкевіча Цэнтральному архіўнаму кіраўніцтву БССР пра дзеянасць арыштаванага Мялешкі ў 1917—1919 гг., пра дакументы нацыянальнага гуртка пад назвай «Культура» (26 жніўня).

Документ № 1. Аўтабіяграфія Міхася Мялешкі⁶

[л. 1] Родіўся я в 1892 г. 26 апраля в сем'е небогатага рыбака. 8-ми летним мальчуганам отец мяня отдал в соседнюю деревню, в начальную школу, для изучения «наук». Наука, выражаяющаяся в изучении наизусть кондаков и тропарей, была для мяня мукой, и усиливала тоску по родному дому и берегу озера, где я проводил целые дни. По окончании «министерского» 5-ти классного училища я три года летом помогал отцу ловить рыбу, наслаждаясь красивой природой, в зимние дни смотрел за хозяйством, а в долгие вечера, забравшись к деду на печку, слушал рассказываемые им сказки и былины минувшей старинны. Сильно увлекался Нат Пиркентоном и Шерлоком Холмсом, каковую литературу «для просвещения» присыпал мне дядюшка из Петрограда. 18 лет я покинул свою деревню и отправился в Петербург, [л. 1 адв.], думая там продолжить образование. Петербург встретил мяня не так ласково, как я ожидал, учиться не смог. Найдя службу, стал готовиться в учительский Институт, но и тут мяня не приняли как уроженца Виленской губернии.

Будучи в Петербурге, я сблизился с белорусским студенческим кружком, группировавшимся⁷ проф. Ш[ипило], о котором остались у мяня самые лучшие воспоминания, стал изучать белорусскую литературу и этнографию. В 1914 году в «Нашай Ніве» поместил стихотворение белым стихом «Разгані па небу...». Будучи призванным на воен[ную] службу и попав в Вильну, стал сотрудничать в 1915 г. в «Нашай Н[иве]» под псевдонімом «Скарэўская». В 1917 г. в «Вольной Беларуси» поместил рассказ «Шэпты» и в «ВК»⁸ напечатал 6 очерков [по истории] Белоруссии под заглавием «Забытый край».

Варыянт аўтабіяграфіі Міхася Мялешкі

[л. 2] Родіўся я в 1892 г. 26 ап[реля] в небольшой деревушке, скромно прыютывшайся на берегу оз. Мядель Вил[енской] г[уб.] Вил[ейского] у[езда]. Отец мой быў небогатый рыбак, большым трудом добывающий рыбным промыслом средства для существования своей семьи. Воспитывать взялась мяня бабушка, которая начала прививати мне добрый нрав и порядочность. Восьми лет мяня отец отдал в соседнюю деревушку, в школу, где учительствовал приятель отца. Самые грустные воспоминания остались от начальной школы.

Грусть по родному дому, по сроднившимся берегам озера, с одной стороны, и тяжело поддающееся учение русской грамоты за непониманием русского языка, плохое знание кондаков и тропарей, вследствие чего всегда «горела лапа», «кленчил» в углу, по целым дням был не евши и пр., углубляли во мне тоску, доходившую до болезненного состояния.

В 11 лет меня отвезли в министерскую школу, где я [л. 2 адв.] окончил 5-летний курс. Учитель 4 и 5 классов, обладая исключительными педагогическими и философскими знаниями, своими собеседованиями после занятий перерождал наши юные души и сердца, открывая перед нами новый мир красоты и благородства будущего человека.

Документ № 2. Аўтабіяграфія, пісаная з выпадку афармлення ў

Цэнтрархію БССР (канец 1923 г.)⁹

Curriculum vitae¹⁰

Міхася Вінцэсевіча Мелешкі

Радзіўся ў 1892 г. на Віленшчыне. Пачатковую адукацыю атрымаў у м-ку Мядзеле, Вілейскі пав. У 1912 г. пераехаў у Пецярбург, дзе, маючи пасаду, стаў гатовіцца экстэрнам на аттэстат «эрэласці». У 1921 г. скончыў Маскоўскі Археолёгічны Інстытут па археографічнаму факультэтце. 12 лістапада Саветам Маскоўскага Археолёгічнага Інстытуту залічан у якасці наявуковага супрацоўніка. Састаяў членам т-ва доследаў старажытных помнікаў пры Маскоўскім Археолёгічным Інстытуце і таварышам старшыні Этнографічнай Камісіі пры Віцебскім Аддз[яленні] Арх[еолёгічнага] Інстытуту. У гэты час састаў членам О-ва гісторый і стараадаўнасцяў пры БДУ і членам Інстытуту Беларускай культуры. Займаў пасады вучонага архівіста ў Цэнтрархію Беларусі і настаўніка на Менскіх 2 - гадовых агульнаасветных курсах, дзе выкладаў беларускую мову і літаратуру.

Між іншымі мной напісаны вось гэтаі артыкулы: «Забытый край» (журн. «Вітебскій край» №№ 12, 13, 14, 15, 16, 17 за 1917 г.), «Наши старажытнасці» (Журн. «Вольны сцяг» 1921 г., № 6 (8), Задачі беларускага этнографа («Беларускій этнограф» № 1, 1922 г., рукописны). В рукописі прыгатаваныя да друку: «Каменныя помнікі беларускай старасветчыны». (Заўвагі аб гэтай маёй рабоце — «Савецкая Беларусь» № 66, 1923 г., журн. «Полым'я» № 5—6, 1923 г. і журн. «Крывіч» № 1, 1923 г., г. Коўна).

Менск, Рог Чычэрынскай і надб. р. Свіслачы, № 10/2, кв. 2

**Документ № 3. Асабовая картка супрацоўніка Цэнтрархіва Беларусі
пры ЦВК БССР (10 лістапада 1923 г.)¹¹**

Личная карточка [л. 3]

Сотрудника Цэнтрархива Белоруссии при ЦИКБ

1. Фамилия Мелешка Имя Міхась Отчество Вінцэсевіч

2. Адрес Рог Чычэрынскай і надб. р. Свіслачы, № 10/2, кв. 2.

Чычэрынская, 22, кв. 1

Шырокая, 15/16, кв. 1¹²

3. Занимаемые должности

Основная должность-.

3. В каком учреждении — занимаемые должности — С какого числа и содержание чьего разрешения

Цэнтрархіў Вучоны архіварыгус 1 студзеня 1923 г. – 32р. 25 к. тав. руб.
Отметка о перемещении после заполнения карточки.

4. Возраст 1892 (год рождения)

Для мужчины указать отношение к воинской повинности: А. воинское звание: б. служил ли в старой и Красной Армиях; в. в каких должностях; г. пользуется ли отсрочкой от призыва по мобилизации; д. № и дата документа об отсрочке и до какого числа отсрочки.

Уволен у бязсрочны отпуск. Учот. білет № 5039.

4. Место рождения с. Скары, Вялейск[ага] пав[ета] Вілен[скай] губ[ерні]

5. Национальность Беларус

6. Родной язык беларускі

7. На каких языках говорит, пишет и читает кроме родного расейскі, польскі

8. Образование Скончыў Маскоўскі Архэол[агічны] І-т Пасв[едчанне] № 1047 (указать документы, удостоверяющие образование)

9. Специальность архівіст-архэолёт

10. Прежнее занятие: а. до Октябрьского переворота, б. при Сов[етской] власти, в. при Польской оккупации.

а) Служыў і вучыўся; б) Зав. сэкцыяй Вітгубархіва, Губернскім Інструкторам па ахове старыны і мастацтва (Віщ[ебская] г[уб.]) Нав[уковы] спрац[оўнік] Віщ[ебская] Архэол[агічнага] Інстытуту; в) ня быў.

11. Состоит ли членом Коммун[истической] партии или КСМБ (указать № парт. билета)

беспартыйны

12. Состоит ли членом Проф[ессионального] Союза, если да, то какого (№ книжки)

Рабпросбел, кн. № 2206

13. [л. 3 адв.] Семейное положение нежанаты

14. Состав семьи и место пребывания

15. Кто из членов владеет собственностью и какой

16. Учебная специальность

17. Последнее место службы Вітгубархіў

18. Состоит ли членом ученых обществ, если да, то каких член Інбелкульта і Т[аврыст]ва гісторыі і старажытнасцяў пры Універсітэтэ

Подпись

время заполнения карточки 10 дня XI 1923 г.

Отметки о командировках

Отметки об отпусках

Примечание

Документ № 5. Суправаджальная запіска начальніка сакрэтнага аддзела ДПУ БССР аб арыштаваным М.В.Мялешку

29 жніўня 1930 г.¹³

Зус[ім] сакрэтна

Нач[альніку] С[акрэтнага] А[ддзялення]

Д[зяржаўнага] П[алітычнага] У[праўлення] БССР

Пры гэтым дасылаецца копія адносіны загадчыка Віцебскага аддзялення Цэнтрархіва т. Вашкевіча з паведамленьнем аб знайдзеным архіве навуковага супрацоўніка Цэнтральнага архіўнага кіраўніцтва БССР Мялешка М.В., які зарас арыштаваны. Знайдзены архіў, як відаць з адносіны, перадан нач ГПУ і будзець характарызаваць мінулую дзейнасць МЯЛЕШКІ.

ДАДАТАК: Адносіна на 1 аркушы.

Марозаў

Документ № 6. Адносіна загадчыка Віцебскага аддзялення

Цэнтрархіва Вашкевіча загадчыку Цэнтральнага архіўнага

кіраўніцтва БССР аб арыштаваным М.В.Мялешку

29 жніўня 1930 г.¹⁴

Зус[ім] сакрэтна

ЗАГАДЧЫКУ ЦЭНТРАЛЬНАГА АРХІЎНАГА КІР[аўніцтва] БССР

У адказ на В/Н-р43/с ад 4/УШ-г.г. і ў дататак да свайго Нора 180 ад 19/УШ-г.г. адносна бел[арускіх] нацыянальных гурткоў гэтым паведамляю, што сёння ў архівасхове знайдзены намі асабовы архіўны матэр'ял Мялешкі М.В., сярод якога меліся дакументы быўш. Бел[арускай] Рады са спісамі яе арганізатарав, дакументы Беларускага Віцебскага о-ва «КУЛЬТУРА», якога Мялешка зьяўляўся арганізатарам у 1917—1919 гадох, устаў гэтага о-ва, пратаколы, адозвы і інш. Весь гэты матар'ял Віцебскі аддзел ГПУ тэрмінова запатрабаваў да сябе для азнаймлення, згодна адносіны, і мной гэтакі здан Н[ачальніку] ГПУ пад расціпіску.

Загадчык аддзялення (Вашкевіч)

¹ Бандарчык В.К. Гісторыя беларускай савецкай этнографіі. Мн., 1972; Грамовіч У.У. Мялешка Міхаіл Вінцэнтавіч // БелСЭ, Мн., 1973. Т. 7; Сазонава Т.А. Бібліографічная дзейнасць М.В. Мялешкі // Вопросы біблиографоведения и бібліотековедения. Межведом. сб. Мн., 1993, вып. 14; Бабкова Вольга. Вяртанне: дзённік Міхаіла Мялешкі // Шляхам гадоў. Гісторыка-літаратурны зборнік. Мн., 1994; Багдановіч І.А., Скаладан В.У., Махнac Т.М. Мялешка Міхась // Беларускія пісьменнікі. Біябіліягт. слоўнік. Мн., 1994. Т. 4; Скаладан В.У. М.В. Мялешка. Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва. Мн., 1994. Т. 3; Энцыклапедычны даведнік. Мн., 1995; Шумейка М.Ф. Собрать рассеянное. О реституции белор. архивов в прошлом и настоящем. Мн., 1997; Міхась Мялешка. Зводны каталог. Мн., 1998; Міхась Мялешка. Доўгае вяртанне ў Беларусь. Каталог выставы. Мн., 1999; Клімовіч М., Міхнюк У. Мялешка М.В. // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі, Мн., 1999. Т 5; Клімовіч М., Міхнюк У. М.В. Мялешка. Беларуская Энцыклапедыя ў 18 т. Т 11. Мн., 2000. С. 72;

Скалабан В.У. М.В. Мялешка. Архівісты Беларусі. Бібліягр. даведнік. Мн., 2006.

² Міхась Мялешка. Зводны каталог. Мн., 1998.

³ НГАБ, ф. 3411.

⁴ Харузіна В. Этнография. Вып. 1. М., 1909 (№ 18 501); Харузіна В. Этнография. Вып. 2. М., 1919 (№ 18 502)

⁵ НАРБ, ф. 249.

⁶ НГАБ, ф. 3411, воп. 1, спр. 29, л. 1-2 адв.

⁷ Следуючее слово нечитабельно.

⁸ Газета «Вітебскій край».

⁹ НАРБ, ф. 42, воп. 1, спр. 1455, л. 51.

¹⁰ З лаціны — жыццяпіс.

¹¹ НАРБ, ф. 249, воп. 2, спр. 162, л. 3-3 адв.

¹² Дапісаны пазней, іншым почаркам.

¹³ НАРБ, ф. 249, воп. 4, спр. 192, л. 160.

¹⁴ НАРБ, ф. 249, воп. 4, спр. 10, л. 161.

Залівака А.С.

ПРЫВІЛЕЙ 1558 ГОДА МЕСТУ СЛОНІМУ НА ДВА КІРМАШЫ Ў ГОД

Знойдзены ў НГАБ дакумент захоўваеща ў кнізе запісаў Метрыкі ВКЛ — галоўным архіве Вялікага княства Літоўскага¹. Кніга запісаў мае карысную інфармацыю па сацыянальна-эканамічнаму становішчу ў ВКЛ. Прадстаўленая крэйніца датычыцца адкрыцця першых кірмашоў у цэнтры Слонімскага павета горадзе Слоніме, які атрымаў у 1531 г. прывілей на Магдэбургскае права Жыгімонта I, а ў 1591 г. пацвярджальны прывілей Жыгімонта III², тэксты якіх пакуль не знойдзены. Прывілей на кірмашы раней не друкаваўся.

Кірмашы — гэта форма арганізацыі гандлю, пры якой торг адбываецца ў час з'езду гандляроў у пэўным месцы і на працягу вызначанага тэрміну адзін або некалькі разоў у год. Дазвол на адкрыццё кірмаша давалі магдэбургскае права, прывілей вялікіх князёў ВКЛ і каралёў польскіх, пастановы, указы.

Унутраны распарадак на кірмашы вызначаўся мясцовымі пастановамі і статутамі гандлю, кантраляваўся атрадамі паліцыі ці спецыяльна створанымі кірмашовымі камітэтамі. Звычайна кірмашы адбываліся або пачыналіся ў дні рэлігійных свят ці пэўных пораў года, ад якіх часта паходзілі іх назвы. Большасць кірмашоў праходзіла з вясны да пачатку восені (май — каstryчнік), дамінавалі адна-двуходзённыя таргі. Гандлёвы абарот кірмаша вагаўся ад некалькіх сотняў да мільёнаў рублёў. У іх удзельнічалі ад некалькіх дзесяткаў да 10—15 тысяч чалавек³.

Акрамя мясцовага, кірмаш аблігуюваў транзітны гандаль. Замежным купцам дазвалялася гандляваць у беларускіх гарадах толькі на кірмашах, таму яны ператвараліся ў вялікія цэнтры міжнароднага гандлю⁴.

Прывілей датаваны і выдадзены 27.05.1558 па просьбe Івана Гарнастая, ваяводы навагрудскага, маршалка дворнага, падскарбія земскага, старосты слонімскага, дзяржаўцы крэўскага, і быў прызначаны на два рэлігійныя святы: Ушэсця Гасподняга, праваслаўнага каляндаря⁵ і Нараджэння Хрыста (25.12.), каталіцкага календара.

Документ напісаны атрамантам дастаткова разборлівым скорапісам на старабеларускай мове.

Калекцыя мікрафільму (КМФ-18) складаецца з фотакопій актавых кніг Метрыкі ВКЛ і захоўваецца ў НГАБ, зроблена з арыгінала, які ў сваю чаргу захоўваецца ў РДАСА.

Пры передачы тэкстаў былі выкарастаны: Методические рекомендации по изданию и описанию Литовской Метрики / Сост. А.Л. Хорошевич, С. М. Каштанов. Вильнюс, 1985; Каштанов С. М. Актовая археография. М., 1998, а таксама прыклады папярэдніх публікаций у «Архіварыусе» і «Беларускім Археаграфічным Штогодніку».

Дадатак 1. Прывілей 27.05.1558 месце Слоніму на два кірмашы ў год

№ 99. Прывілей месце Слонімському на два ярмаркі в кождый год.

[143 адв.] Року 1558 м[еся]ца мая 27 дня.

Жыгімонт Август божю м(и)л(ос)тию корол полскій, великий княз литовскій, рускій, прускій, жомойтскій, мазовецкій и іншых.

Чинимъ знаменіто сімь нашымъ листомъ всімъ посполите, хто на него посмотрыти, або чучы его услышыти нинешнімъ и потомъ будучымъ, што жъ мовиль намъ воевода новыгородскій, маршалокъ дворъній, подскарбій земъскій, староста слонімскій, дэржавъца кревъскій панъ Иванъ Горностай, же место нашо слонімское з дороги великое на стороне лежыт, до которого дей редко купцы и мало людей пересѣжъдчихъ бывають а яръмарковъ дей тежъ поблизу того места нашего нетъ.

Зачымъ тые подданые наши [144], мешчане слонімскіе, не толькo с поможенія, але и пожывенія мети не могутъ, жедаочы нась за то яко староста тамошній слонімскій абыхмо для размноженія онаго места нашего и въ споможенія мешчанъ тамошніхъ ласку нашу г(оспо)д(а)ръскую вчынили и в томъ месте нашемъ Слоніме дали и установили два ярмаркі в годъ то есть, однінь на Сочесціе Святого Духа, св(я)та руского, а другій на Рожество Хрыстово, даочы волност отъ мыта кождому яръмарку стояти и волно торъговати по одной недели, которые дей яръмаркі ку переказе іншымъ местомъ нашымъ и яръмаркомъ и ку школе скарбъбу нашему г(оспо)д(а)ръскому не будетъ.

А такъ мы, маочы того справу отъ п(а)на воеводы новгородскаго, яко рады нашое, который подскарбій земъскімъ будучы ведлія в раду того своего виненъ пожытъковъ нашыхъ стеречы и где бы што школьнаго было в томъ нас г(оспо)д(а)ра постерегати. А кгды жъ намъ таковую справу даль же то не будетъ ку переказе пожытъкомъ нашымъ, але ешче ку рошырению того места нашего, з ласки нашое г(оспо)д(а)ръское то есмо вчынили и для

розмножения и с поможеня и слушного пожывеня места нашего слонимского дали и дозволили есмо в месте нашомъ Слониме на годъ два яръмарки мети.

Первыхъ на Сосществие Светого Духа, а другий на Рожество Хрыстово, которые яръмарки мают трывати и стояти по одной недели и люди купецькие с куплями своими и иньшие вси, с которыми колвекъ товары на ономъ ярмарку прыехавъши мают доброволне куповати, продавати имено товары отбывать безъ жадного перешкоженя, гамования [144 адв.], мыта и затруднения своего вжываючи всяких волностей ярморочныхъ.

Потому яко ся то и по иныхъ месцомъ нашымъ Великого князьства Литовскаго заховывает, а въ тыхъ часех и днеах ярмарковыхъ, еслы бы которому человеку купецькому з ынъшымъ купъцомъ, або и з человекомъ месьескимъ и поселскимъ нашымъ г(оспо)д(а)ръскимъ князъскимъ и панскимъ.

Якая справа потрафилася. Тыи справы вси до вышъя ярмарку мают судити и спроводати врадъ нашъ слонимъскій яко то по иных месцах, где ярмаркы сут спроводают. И на то дали есмо войту и мещчанамъ слонимъскимъ сес нашъ листъ. До которого и печат нашу прывесити есмо казали. Писанъ у Вилни лет(а) бож(его) нарож(еня) 1558 м(есе)ца мая 27 дня.

НГАБ, КМФ-18, воп. 1, спр. 38, арк. 143 адв.—144 адв.

¹ НГАБ, КМФ-18, воп. 1, спр. 38, арк. 143 адв.—144 адв.

² Батвінік М.Б., Чантуря Ю.У. Кірмаш // Беларуская энцыклапедыя: У 18 т. Т. 15. С. 13—14.

³ Швед Вячаслав. Кірмашы // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. Т. 4. С. 181.

⁴ Гуд П.А. Кірмаш // Беларуская энцыклапедыя: У 18 т. Т. 8. С. 280.

⁵ Ушэсце Гасподніе (Узнясенне Гасподніе) — адзінае з трох пераходных галоўных святаў, якое адзначаецца на 40 дзень пасля Вялікадня. Апошні ідзе пасля вербнай нядзелі і прыпадае ў залежнасці ад месячнага календара на час ад 4 красавіка да 8 мая.

Козлов В.Л.

МАЛОИЗВЕСТНЫЕ ДОКУМЕНТЫ ИЗ ЖИЗНИ НАПОЛЕОНА ОРДЫ

Наполеон Орда (11.02.1807—26.04.1883) занимает особое место среди выдающихся деятелей культуры Беларуси. Н. Орда является неординарной личностью, его деятельность многогранна. В этом человеке сочеталось несколько талантов: художник, музыкант, пианист, композитор, писатель, педагог, архитектор, публицист, учёный.

Как художник наиболее известен своими зарисовками архитектурных памятников и местностей, связанных с жизнью и деятельностью знаменитых людей на территории Беларуси, Украины, Литвы и Польши, на которых изображены не только усадьбы знакомых нам белорусских мест, но и архитектурные памятники других стран:

дворцы и замки Украины, Литвы, Польши, Франции и др. Благодаря наследию Наполеона Орды, мы можем увидеть и оценить запечатленные им шедевры зодчества, которых на земле уже давно нет.

Жизнь и творчество Наполеона Орды – одна из страниц истории национальной культуры Беларуси.

Наполеон Орда родился в родовом поместье Вороцевичи (в настоящее время село Вороцевичи в Снитовском сельском совете Ивановского района Брестской области) в семье кобринского маршалка, инженера-фортификатора, предводителя дворянства Кобринского уезда Михаила Орды и Юзефы Бутримович, дочери пинского старосты Матея Бутримовича.

Отца не стало, когда Наполеону исполнилось два года, и мать воспитывала его одна. Начальное образование получил в родительском доме, дальнейшую учебу в 1819 г. в возрасте 12 лет продолжил в Свислочской гимназии, с 1823 г. учился в Виленском университете на физико-математическом факультете. Входил в состав тайного студенческого общества «Зоряне», за что был в 1826 году исключен из университета. Вместе с Адамом Мицкевичем, Игнатием Домейко, Яном Чечотом Наполеон Орда был арестован и больше года провел в Виленской тюрьме. В 1830 г. в возрасте 23 лет служил в гвардейском конном полку Литовского корпуса русской армии. Принимал участие в восстании 1830—1831 гг., за что был награжден — золотым крестом Польши «Virtuti Militari». За участие в восстании причислен к «мятежникам второго разряда»¹, и должен был быть сослан в Сибирь родового имения Вороцевичи с конфискацией. Однако, чтобы избежать этого, Орда покинул страну, жил в Австрии, Швейцарии, Италии, Франции. С 1833 г. проживал в Париже. Обучался игре на фортепиано у Ф. Шопена, дружил с А. Мицкевичем. В середине 1840-х годов был директором Итальянской оперы в Париже. В 1843 г. женился на француженке Ирене Багле.

В 1856 г. после объявления амнистии политическим эмигрантам Наполеон, которому уже было 50 лет, оставил семью в Париже и вернулся на родину в Вороцевичи. Проживал у своей сестры помещицы Гортензии Скирмунт в имении Молодово Кобринского уезда Гродненской губернии, потом перебрался на Волынь, где был домашним учителем. Его сын Витольд в 1870 г. вернулся на родину и женился на польке. Умер Н. Орда в 76-летнем возрасте в Варшаве. Согласно завещанию он был похоронен в родовой усыпальнице в Янове — ныне город Иваново Брестской области².

В архиве обнаружены документы, освещающие жизнь Н. Орды в 1880 г. В фонде «Канцелярия Минского гражданского губернатора» хранится «Дело по донесению начальника Минского губернского жандармского управления минскому губернатору о необходимости проведения обыска в квартире Наполеона Орды, занимающегося³ черчением планов городов и крепостей и отправлением рисунков за границу» за 28 марта – 10 апреля 1880 г.⁴ в котором три документа на русском языке на пяти листах.

Документы в «Деле» представлены донесением, предписанием и рапортом. В донесении начальника Минского губернского жандармского управления минскому губернатору от 4 марта 1880 г. говорится, что по возвращении в Пинск из путешествий по западным губерниям Орда ведет замкнутую жизнь, все свое время посвящает черчению планов крепостей тех городов, в которых ему приходилось бывать, что готовые чертежи отправляет за границу, в Англию и Германию, получая за это большие деньги.

Минский гражданский губернатор предписывает пинскому уездному исправнику доставить подробные сведения о жизни и деятельности Наполеона Орды.

Пинский уездный исправник в рапорте докладывал минскому губернатору, что, «отправляясь в квартиру мещанина Наполеона Орды, занимаемую в г. Пинске в доме помещицы Скирмунтовой, из разговоров с ним я мог узнать, что во время восстания в 1831 году он выбыл из России во Францию … по возвращении в Россию, оставил во Франции свое семейство, а так как по старости лет никаких определенных занятий не имел, избрал себе способ к существованию посредством черчения чертежей».

Публикация этих документов рассказывает о последних годах жизни Наполеона Орды, память о котором жива не только в Беларуси, но и во всем мире.

Документ № 1. Донесение начальника Минского губернского жандармского управления минскому губернатору. 4 марта 1880 г.⁵

[1] Начальника Минского губернского жандармского управления

Марта 4 дня 1880 г. №228

Господину Минскому Губернатору⁶

Секретно

И.Д. Начальника Новогрудского и Пинского уездного Жандармского Управления были получены сведения, что проживающий в Пинске мещанин Наполеон Орда, лишенный прав дворянства, за участие в последнем польском мятеже, занимается черчением каких-то планов, по слухам наших крепостей, которые отправляет за границу.

По поверке этих сведений оказалось:

Наполеон Орда приехал в Пинск в ноябре месяце; лето провел за границей, а затем путе- [1 об.] шествовал по Западным Губерниям, семья его, состоящая из жены и двух детей, живет за границей. – Орда в Пинске ведет вполне замкнутую жизнь; все свое время посвящает черчению планов и, как говорит его прислуга, чертит планы тех городов, в которых ему пришлось бывать. – По окончании планов отправляет их в Англию и Германию, за что получает большие деньги; несколько раз получал по 100 и 180 р. –

О вышеизложенном, ввиду циркулярного распоряжения Г. Министра Внутренних Дел, от января за № , имею честь сообщить на зависящее распоряжение Вашего Пре- [2] восходительства, с покорнейшею просьбою не отказать сообщить об оказавшемся, в случае назначения Вами обыска.

Подполковник (подпись)⁷

Документ № 2. Предписание (черновик) минского гражданского губернатора пинскому уездному исправнику о доставлении подробных сведений о жизни и деятельности Наполеона Орды и проведении обыска в его квартире. 29 марта 1880 г. № 93

[3] Г. Пинскому Уездному Исправнику

О Наполеоне Орда

№ 93 29 марта 1880 года

Секретно

Милю получены⁸ сведения, что проживающий в гор. Пинске мещанин Напалеон Орда, лишенный⁹ дворянства, за участие в¹⁰ мятеже 1831 года,¹¹ занимается черчением каких-то планов (по слухам, крепостей), которые отправляет заграницу.

По поверке этих сведений оказалось: Наполеон Орда приехал в Пинск в ноябре месяце, лето провел за границей, а затем путешествовал по Западным Губерниям; семья его, состоящая из жены и двух детей, живет за границей. Орда¹² в Пинске ведет вполне замкнутую жизнь; все свое время посвящает черчению планов и, как говорит его прислуга, чертит планы тех городов, в которых ему пришлось бывать. По окончании планов отправляет их в Англию и Германию, за что получал¹³ большие деньги,¹⁴ несколько раз¹⁵ по 100 и 180 рублей.

Давая о сем знать Вашему Высокоблагородию, предписываю [3 об.] отправиться к Наполеону Орде и в разговоре узнать от него, действительно ли он занимается черчением¹⁶ планов разных¹⁷ городов, и¹⁸ если¹⁹ он ответ утвердителен, то следует²⁰ узнать, для какой цели он чертит планы и куда он²¹ таковые высыпает. В случае же неудовлетворительности его обстоятельств²² и не представляется чем²³ фактических доказательств,²⁴ что составляемые²⁵ чертежи не содержат в себе чего-либо недозволенного²⁶ в политическом²⁷ отношении, предлагая Ваш. Выс. произвести²⁸ в его квартире тщательный обыск²⁹, опросив всех лиц³⁰ имеющих сношение с Ордою о его занятиях, и что окажется донести мне, с представлением найденного при обыске³¹, причем за Наполеоном Ордо учредить самый строгий полицейский надзор.

Документ № 3. Рапорт пинского уездного исправника минскому губернатору от 7 апреля 1880 г. № 3³²

[4] Его Превосходительству

Господину Минскому Губернатору

Секретно Канц.

Никол. Антонов на прочтение Ю. 14

К делу

Пинского уездного исправника

Рапорт

Исполняя предписание Вашего Превосходительства от 29 марта за № 93, я

отправлялся в квартиру мещанина Наполеона Орды, занимаемую в г. Пинске в доме помещицы Скирмунтовой /родственницы его/, и из разговоров с ним мог узнать, что он во время восстания в 1831 году выбыл из России во Францию, где был в рядах тамошних войск и вследствие дарованной в 1856 г. Высочайшей милости возвратился в Россию, оставив во Франции свое семейство, которое в настоящее время находится за границей, по возвращении в Россию по недоказанности прав дворянства причислен в мещане г. Гродно, и как не имел при старости лет никаких определенных занятий, избрал себе способ доставления средств к жизни через посредство снятия чертежей некоторых замечательных [4 об.] по древности разного рода замков, городов и помещичьих имений в губерниях: Минской, Ковенской, Волынской и Гродненской и части Царства Польского, снятые чертежи отсылает в литографию Фаянсова в Варшаву для отпечатки, и полученные в готовом виде альбомы продаёт в Харькове, Варшаве и за границей через своих знакомых, с получением за это действительно немалого вознаграждения за труд свой, но таких планов, которые бы указывали пути сообщения или виды крепостей, как заметно из разговоров его и самых лежащих в квартире его чертежей, он не снимает, утверждал это Орда тем, что подобных снимков могут не принять к отпечатанию.

Но чтобы более доставить Вашему Превосходительству возможность убедиться в отношении занятия Орды черчением, я счел нужным представить Вам при сем два рисунка Пинского уезда б. костела в имении Городище, ныне принадлежащего Г. Де-Лагарди, и имения Дубой помещика Курженецкаго, отстоящаго от г. Пинска в 20 верстах по тракту на Брест, и судя по этим чертежам, я по своему мнению не счел возможным сделать у него обыск, впредь до получения от Вашего Превосходительства на настоящее мое представление разрешения, тем более что как я мог заметить, что все подобные снимки у Орды находятся в местах, совершенно [5] открытых для каждого, как-то: на столах, в шкатулках и ящиках, и довольно в значительном количестве, следовательно, и не могут быть скрыты.

Наконец Орда при разговорах со мною высказался, что 17 сего Апреля он намерен отправиться в Варшаву и в Царство Польское на все лето для снятия чертежей с замечательных древних местностей, а поэтому покорнейше прошу Ваше Превосходительство, если признаете нужным, производить обыска в квартире Орды, то не откажите распоряжением первой почтой или по телеграмме.

Исправник

(подпись)³³

¹ НИАБ, ф. 561, оп. 1, д. 3, л. 145 об.

² German F. Orda Napoleon // Polski Słownik Biograficzny . Т. XXIV. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakiad Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej akademii Nauk, 1979. S. 163-165; Климчук В. Наполеон

Орда творец архітектурнага пейзажа. Брэст, 1998; Гарбачова В.В. Удзельнікі паўстання 1830—1831 гг. на Беларусі: бібліографічны слоўнік. Мн.: Выдавецтва Цэнтар БДУ, 2006. С. 257—258; Беларусь у малюнках Напалеона Орды. Другая палова XIX стагоддзя. Уклад. Кулагін А.М. Мн.: Выдавецтва «Беларусь», 2004. С. 6; Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. Т. 5. Мн.: БелЭн, 1999. С. 352-353; Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5 т. Т. 4. Мн.: БелСЭ, 1986. С. 119—120; Беларуская энцыклапедыя: У 18 т. Т. 11. Мн.: БелЭн, 2000. С. 443—444.

³ В тексте документа — *занимающемся*.

⁴ НИАБ, ф. 295, оп. 1, д. 3530.

⁵ На первом листе документа слева ниже адресного штампа имеется запись с резолюцией: «Поручить ... (фамилия неразборчива) произвести обыск», ниже штамп с отметкой: «Получено в канц. губ. 28 марта 1880 г. № 85».

⁶ На первом листе документа написано внизу.

⁷ Фамилия неразборчива.

⁸ Зачеркнуто *Дошло до сведения моего*.

⁹ В документе слово *прав* зачеркнуто.

¹⁰ В документе слово *последнем* зачеркнуто.

¹¹ Вставлено над строкой *1831 года*.

¹² В документе слово *ведет* зачеркнуто.

¹³ Было *получает*.

¹⁴ В документе слова *большие деньги* зачеркнуто.

¹⁵ В документе следующее слово *получал* зачеркнуто.

¹⁶ Написано по исправленному *снятием*.

¹⁷ Написано по исправленному *на планах*.

¹⁸ Написано по исправленному *Росийской империи*.

¹⁹ В документе следующее слово *в этом* зачеркнуто.

²⁰ Написано по исправленному *сознается*.

²¹ В документе следующее слово *он* зачеркнуто.

²² Написано по исправленному, если же небудет с его стороны сознания, слово *он* зачеркнуто.

²³ Написано по исправленному *Вам всправедливость*.

²⁴ Написано по исправленному *данных*.

²⁵ В документе следующее слово *им* зачеркнуто.

²⁶ Написано по исправленному *несоставляют сообщения за границу сведений*.

²⁷ В документе следующие слова или другом каком либо недозволенном законом зачеркнуто.

²⁸ Написано по исправленному *то сделать самотщательный обыск*.

²⁹ Вставлено над строкой *тицательный обыск*.

³⁰ В документе следующее слово *знаю* зачеркнуто.

³¹ В документе следующее слово *за* зачеркнуто.

³² На лицевом листе документа имеется отметка: «*Получено в канц. губ. апреля 10 д. № 101*».

³³ Подпись неразборчива.

III. КРЫНІЦАЗНАЎСТВА

Анішчанка Я. К.

СПІСЫ ШЛЯХТЫ МАГІЛЁЎСКАЙ ГУБЕРНІ ЗА 1783—1784 гг.

Звесткі, якія падаюцца ніжэй, у свой час былі створаны ў некалькіх рэдакцыях (спісах), у поўным складзе выкарыстоўваліся вузкімі коламі, а таму з'яўляюцца унікальнымі для стварэння найбольш поўнага гербоўніка беларускай шляхты менавіта на падставе архіўных першакрыніц.

Аснову гэтых спісаў складаюць рукапісныя так званыя «Эканамічныя заўвагі» да Генеральнага межавання Полацкай і Магілёўскай губерняў. Апошняе ў межах Магілёўскай губерні правяла ад 23.05.1783 да 10.10.1784 гг. Смаленская межавая кантора¹. У гэты прамежак часу яна сабрала ў павятовыя апісанні разнастайнія звесткі шляхам палявых вымярэнняў і анкетавання як саміх землеўладальнікаў, так і адміністрацыйна-судовых установ. У склад землеўладальніцкай карпарацыі акрамя ўласна дваран трапіла і шараговая шляхта, якая яшчэ не прыйшла разбору сваіх правоў на званне расійскага дваранства, але якая трymала зямлю або асадзіста, або сярод іншых саўладальнікаў шматлікіх ваколіц, адрубаў. Па межавой практыцы такія пасяленні ў эканамічных заўвагах межавання называны ўсюды сяльцамі².

Такім чынам, на згаданы час і тэрыторыю эканамічных заўваг падаюць найбольш поўныя звесткі пра шляхту, якая захавала землеўладальніцкія права пры ўключэнні яе ў склад расійскага дваранства. Тым не менш, хуткасць самога межавання адбілася адмоўным чынам на якасці яго документаў, прывяла да пэўнага браку заўваг у якасці крываў. Гэтыя недахопы былі выяўлены падчас рэвізіі матэрыялаў Генеральнага межавання ў 1829 г. і спраб іх выпраўлення і абнаўлення³ на працягу першай паловы XIX ст. Акрамя выяўленых

¹ Анішчанка Я. К. Генеральнае межаванне на Беларусі. Мн., 1996. С. 27, 31.

² Я. Анішчанка . Шляхецкія ваколіцы ўсходнебеларускіх губерняў 1783—1785 і 1798—1799 гг. // Годнасьць. Мн., 1996, № 1(3). С. 3—30. Спісы ваколіц па Аршанскаму і Мсціслаўскому паветах падаюцца тут на стар. 13-20.

³ Анішчанка Я. Генеральнае межаванне ў Беларусі. Горкі-Магілёў, 2002. С. 30.

тады недарэчнасцяў, можна дадаць розначытанні прозвішчаў у самім тэксце апісання павятовых землеўладанняў і складу іх уласнікаў у канцы кожнага тома «Заўваг» (у выглядзе алфавіта прозвішчаў). У прыватнасці, такія недарэчнасці ў апісанні Мсціслаўскага павета тычацца 13 прозвішчаў, якія ўвогуле адсутнічаюць у канчатковых спісах (алфавітах): Антановічы І. Л. і Н. Л., Веразухі А. М. і А. М., Дзеружынскія П. Г. і Т. П., Сушчынскія О. Г. і С. Г. і інш. Сустракаюцца і недарэчнасці кшталту таго, што ў алфавіце Александровіч названы Восіпам Міхайлавічам, а ў самім тэксце заўвагі фігуруюць Філіп і Фабіян. З улікам падобных хібаў складальнік прыводзіць спісы паводле тэксту заўваг.

Спісы друкуюцца паводле мовы арыгінала (г. зн. на тагачаснай рускай мове) з указаннем, у якім землеўладанні ўдзельнічаў той ці іншы шляхціч, колькі за ім лічылася сялянскіх двароў (першая калонка), рэвізскіх душ мужчын (другая калонка) і жаночых (трэцяя калонка). З нагоды значнага аб'ёму крыніц першымі друкуюцца спісы па Аршанскім і Мсціслаўскім паветах.

Умоўныя скарачэнні:

д.	— деревня	сел.	— сельцо
ок.	— окопіца	совл.	— совладелец
с.	— село		

Аршанскі павет

Барановский Григорий Тимофеевич

Богданович Бонифатий Васильевич

Богушевский Владислав

Антонович

с. Довженицы

16/ 67/60

Булакович Яков Павлович

совл. сел. Кобыляки

(Іванович в спіске)

сел. Сиглово 40/135/128

Булгак Франц Акінчіц

совл. сел. Машково

Буров Игнат Францевич

совл. сел. Машково

Бучинский Егор Францевич

совл. д. Клюшниково

Бучинский Егор Константинович

совл. сел. Шапки

Бучинский Игнат Михайлович

совл. д. Шапки

Бучинский Тадеуш Михалович

совл. д. Шапки

Бучинский Матвей Михалович

совл. д. Шапки

Бучинский Иосиф Михалович

совл. д. Шапки

Бучинский Петр Францевич

совл. сел. Машково

Бучинский Петр Константинович

совл. д. Клюшниково

Бучинский Рох Францевич

совл. сел. Машково

Бучинский Франц Константинович

совл. д. Клюшниково

Васілевский Адам Іванович

д. Гуры

9/29/21

с. Машково

11/40/45

совл. с. Нижняя Городня

Величко Йосиф Францевич	д. Немирова	6/24/31
Витковский Доминик Людовинович	совл. сел. Мешково	
Вонклярский Антон Петрович	совл. сел. Кобыляки	
Воропай Леон Григорович	сел. Маклаково	28/112/129
	землемер	
	совл. сел. Русский Селец	2/17/17
	сел. Засекля	2/17/17
Голвач Йосиф Романович	совл. сел. Кобыляки	
Головчиц Франц Алексеевич	совл. сел. Щетинки	
	и сел. Носово	7/26/22
	д. Шахово	7/26/22
Голосєв Кристиан Михайлович	совл. сел. Кобыляки	
Горделковский Вікентій Ігнатевич	сел. Юрцево	
Горделковский Матвей Ігнатьевич	сел. Юрцево	
Гранимович Алексей Антонович	совл. сел. Шапки	
Григорович Кастан Францевич	совл. сел. Кобыляки	
Григорович Михаїл Ігнатьевич	совл. сел. Кобыляки	
Гуша Адам Бонифатич	совл. сел. Кобыляки	
Деружинский Бенедикт Францевич	совл. сел. Машково	
Деружинский Борис Бенедиктович	совл. ок. Машково	
Деружинский Ігнат Николаевич	совл. сел. Машково	
Деружинский Михаїл Денисович	совл. сел. Машково	
Деружинский Яков Домінікович	совл. сел. Машково	
Дубовский Антон Тадеуш	совл. сел. Измайлово	
Дубовский Богдан Тадеуш	совл. сел. Измайлово	
Дубовский Людвік Тадеуш	совл. сел. Нижнє Пашине	
Дубровский Федор Осипович	совл. с. Митковщина	
Длуский Антон Антонович	совл. с. Митковщина	
Длуский Антон Павлович	совл. с. Митковщина	
Длуский Юстиниан Антонович	совл. с. Митковщина	
Желев Вінцент Михайлович	совл. сел. Корчеватка	
Желев Кароль Семенович	совл. сел. Корчеватка	
Желев Мартын Семенович	совл. сел. Корчеватка	
Желев Матвей Михайлович	совл. сел. Корчеватка	
Желев Юрій Михайлович	совл. сел. Корчеватка	
Закревский Франц Іванович	сел. Хухово	
Закревский Франц Леонідович	(Хлусово)	13/78/69
Зубовский Антон Тадеуш	совл. сел. Машково	
Зубовский Богдан Тадеуш	совл. сел. Машково	
Зубовский Іван Валер'янович	совл. сел. Машково	
Зубовский Людвік Тадеуш	совл. сел. Машково	
Киреевский Героним Казимирович	совл. сел. Орловщина	
Красковский Антон Антонович	сел. Лысковка	4/16/19
Кукевич Вінцент Станіславович	совл. д. Пугачева и Андреяны	
Козловский Йосиф Яковлевич	совл. сел. Кобыляки	

Козловский Михаил Станиславович	сел. Малки	33/155/141
Козловский Станислав Михайлович	совл. сел. Бересполь и Дурная Слобода	
Коховский Антон Августинович	совл. сел. Бересполь и Дурная Слобода	
Коховский Алексей Денисович	совл. сел. Бересполь и Дурная Слобода	
Коховский Иван Денисович	совл. сел. Бересполь и Дурная Слобода	
Коховский Николай Денисович	совл. сел. Бересполь и Дурная Слобода	
Коховский Мартын Денисович	совл. сел. Бересполь и Дурная Слобода	
Коховский Петр Денисович	совл. сел. Бересполь и Дурная Слобода	
Лайковский Станислав Матвеевич	совл. сел. Кобыляки	
Летевич Иосиф Игнатьевич	совл. сел. Кобыляки	
Летевич Иосиф Михайлович	совл. сел. Кобыляки	
Летевич Николай Мартинович	совл. сел. Кобыляки	
Летевич Филип Яковлевич	совл. сел. Кобыляки	
Мацuleвич Алексей Федорович	совл. сел. Застенок	
Мацuleвич Григорий Иванович	совл. сел. Застенок	
Мацuleвич Прокоп Федорович	совл. сел. Застенок	
Межевич Иван Антонович	совл. сел. Машково	
Микоша Тадеуш Григорьевич	с. Рагозино	59/234/198
Носович Гаврила Алексеевич		
Носович Григорий Алексеевич		
Пашкинский Станислав Давыдович		
Плетчевский Викентий Тимофеевич		
Рык Станислав Самуилович	совл. сел. Щетинки	
Рыбалтовский Станислав Устинович	совл. сел. Кобыляки	
Садовский Адам Юрьевич	совл. сел. Кобыляки	
Садовский Матвей Демьянович	совл. сел. Кобыляки	
Стайлевич Станислав Викентьевич	сел. Муханово	12/42/53
Тиханский Савелий Станиславович	совл. сел. Аброковщина	
Тиханский Ян Станиславович	совл. сел. Аброковщина	
Хлюдинский Казимир Николаевич	совл. сел. Машково и сел. Хороброво	
Хлюдинский Ян Осипович	совл. сел. Хороброво	
Хоминский Людвик Христофорович	совл. сел. Русский Селец	
	сел. Шуголово?	
Хрептович Антон Михайлович	совл. с. Русский Селец	
Черноруцкий Виктор Антонович	с. Юрьевичи	3/14/10
Черноруцкий Леон Алексеевич	совл. сел. Орловщина	
Шимановский Алексей Матвеевич	совл. сел. Орловщина	

Шимановский Михаил Леонидович	совл. сел. Орловщина	
Шимановский Балтромей Павлович	совл. сел. Орловщина	
Шимановский Станислав Антонович	совл. сел. Орловщина	
Шапка Леон Антонович	совл. сел. Шапки	
Шапка Франц Антонович	совл. сел. Шапки	
Шемет Тадеуш Иванович	совл. ок. Машково с. Засекля	
Шемет Тадеуш Антонович	д. Дубовая	14/59/55
Шибеко Михаил Иванович	совл. сел. Носово	
Шибека Федор Иванович	совл. сел. Носово	
Шкультецкий Казимир Богданович	сел. Воскресень д. Кашина	30/136/102 7/26/25
Щедро Семен Матвеевич	совл. сел. Корчеватка	
Щедро Матвей Данилович	совл. сел. Корчеватка	
Щедро Антон Данилович	совл. сел. Корчеватка	
Янковский Франц Казимирович	совл. сел. Машково	
Ягнетовский Иван Леонидович	сел. Городня с. Горовичи (Гадовичи)	23/116/129 6/11/15

Крыніца: РГА, ф. 1350, воп. 312, спр. 94, л. 1—373. «Описание к генеральному плану целаго уезда города Орши размежеванным землям, означающее, сколько каждое селение имеет разстояние от города verst, дворов, мужеска и женска пола голов, удобных и неудобных земель, собранных в силу межевой инструкции экономических примечаний».

Мсціслаўскі павет

Аврамов Йосиф Константинович	сел. Светоловка	
Аврамов Тимофей Константинович	сел. Светоловка	
Аврамов Филип Константинович	сел. Светоловка	
Автюхевич Тимофей Захарович	совл. сел. Крутое	
Александрович Филип Михайлович	совл. сел. Парfenово, Рожево	
Александрович Фабиан Михайлович	сел. Гривы	16/57/45
Алексиевский Михаил Алексеевич	совл. сел. Вировля	
Банковский Семен Иванович	совл. сел. Казетчина, Вощево	
Банковский Станислав Петрович	совл. сел. Казетчина	
Белецкий Антон Фабианович	совл. сел. Копачи	
Белецкий Виктор Алексеевич	совл. сел. Копачи, д. Манкова	4/14/14
Белецкий Ефим Алексеевич	совл. сел. Шемякино	
Белецкий Иван Матвеевич	совл. сел. Шемякино	
Белецкий Мартин Осипович	совл. (сел. Шуменичи, Залесье, Путятино, Зеньковичи, Залесье)	
Белецкий Сидор Христофорович	совл. сел. Соколово	
Бельский Михаил Иванович	совл. сел. Крутое	

Богушевский Иван Тадеушевич	совл. сел. Сохон
Борейша Тадеуш Антонович	совл. сел. Куровичи, Будогощ
Борейша Филип Григорьевич	совл. сел. Будогощ
Бородич Людвик Иванович	совл. сел. Жерстино
Будогоский Героним Иванович	совл. сел. Тыклино
Будогоский Захар Антонович	совл. сел. Тыклино
Будогоский Михаил Казимир	совл. сел. Тыклино
Будогоский Николай Алексеевич	совл. сел. Тыклино, Вощево
Будогоский Петр Казимир	совл. сел. Тыклино
Будогоский Станислав Мартынович	совл. сел. Тыклино
Будогоский Тадеуш Геронимович	совл. сел. Тыклино
Будогоский Ян Матвеевич	совл. сел. Тыклино
Буяльский Осип Фомич	совл. сел. Сохон
Буяльский Станислав Фомич	совл. сел. Сохон
Валюжинич Иван Федорович	совл. ок. сел. Шуменичи
Валюжинич Иван Антонович	совл. сел. Шевелевщина
Валюжинич Осип Алексеевич	совл. сел. Шуменичи
Валюжинич Леон Михайлович	совл. сел. Путятино
Валюжинич Михаил Михайлович	совл. сел. Путятино
Валюжинич Семен Лукич	совл. сел. Путятино
Валюжинич Тадеуш Алексеевич	совл. сел. Шуменичи
Ванкевич (Ваневич) Мартын	
Гаврилович	совл. сел. Сапрыновичи
Верезуха Афонасий Мартинович	совл. сел. Рожево
Верезуха Иван Мартинович	совл. сел. Рожево
Вигура Антон Иванович	совл. сел. Пирогово
Вигура Иван Григорьевич	совл. сел. Шершнево
Вигура Иван Михайлович	совл. сел. Пирогово
Вигура Иван Петрович	совл. сел. Шершнево
Вигура Тимофей Матвеевич	совл. сел. Шевелевщина
Влазовский Богдан Прокофьевич	совл. сел. Шевелевщина
Влазовский Карл Ильич	совл. сел. Сапрыновичи
Вовконос Илья Ефимович	совл. сел. Гамалино
Волк Базиль Антонович	совл. сел. Гамалино
Волк Виктор Петрович	совл. сел. Космыничи
Волк Василий Антонович	совл. сел. Горяны, Ртищево
Волк Григорий Федорович	совл. сел. Гамалино
Волк Демьян Петрович	совл. сел. Гамалино
Волк Иван Петрович	совл. сел. Гамалино, Падерни
Волк Иван Федорович	совл. сел. Жерстино, Гамалино
Волк Осип Петрович	совл. сел. Гамалино
Волк Павел Мартинович	совл. сел. Гамалино
Волк Станислав Иванович	совл. сел. Тыклино, Селище, Падерни
Волк Тадеуш Иванович	совл. сел. Селище, Падерни

Волк Федор Федорович	совл. сел. Жерстино
Волк Франц Григорьевич	совл. сел. Пирогово
Волк Яков Федорович	совл. сел. Жерстино, Ртищево
Вольский Базилий Антонович	совл. сел. Космыничи
Вольский Героним Базильянович	совл. сел. Космыничи
Вольский Григорий Мартынович	совл. сел. Космыничи
Вольский Григорий Матвеевич	совл. сел. Космыничи
Вольский Захар Базильянович	совл. сел. Космыничи
Вольский Иван Яковлевич	совл. сел. Космыничи
Вольский Лука Фелицианович	совл. сел. Космыничи
Вольский Мартын Григоревич	совл. сел. Космыничи
Вольский Савелий Фелицианович	совл. сел. Космыничи
Вольский Станислав Иванович	совл. сел. Космыничи
Вольский Томаш Данилович	совл. сел. Космыничи
Вольский Франц Григорович	совл. сел. Космыничи
Вольский Яков Фелицианович	совл. сел. Космыничи
Волович Игнат Станиславович	д. Изодровка
	75/29/28 8/0
Волович Михаил Станиславович	д. Косачевка
	21/91/86
	с. Кожуховичи
	84/38/39 0/7
Волаховский Алексей Филипович	совл. сел. Путятино
Волоховский Захар Семенович	совл. сел. Путятино
Волоховский Иван Семенович	совл. сел. Путятино
Волоховский Лука Федорович	совл. сел. Сохон, Путятино
Волаховский Станислав Петрович	совл. сел. Путятино
Волаховский Станислав Лукич	совл. сел. Путятино
Волаховский Федор Петрович	совл. сел. Путятино
Волаховский Филип Денисович	совл. сел. Путятино
Волчакский Венедикт Тимофеевич	совл. сел. Сапрыновичи, Селедцовка
Волчакский Игнат Захарович	совл. сел. Будогощ, Любинка
Волчакский Павел Михайлович	совл. сел. Курочки
Волчакский Станислав Михайлович	совл. сел. Курочки, Будогощ
Вонсятский Савелий Иванович	совл. сел. Кошаны
Воронцов Антон Лукьянович	совл. сел. Сохон
Воронцов Григорий Федорович	совл. сел. Сохон
Воронцов Иван Леонидович	совл. сел. Сохон
Воронцов Матеуш Юрьевич	совл. сел. Сохон
Воронцов Тимофей Иванович	совл. сел. Сохон
Войтеховский Леон Иванович	совл. сел. Хиславичи
Гаврилович Антон Иванович	совл. сел. Горяны
Гаврилович Антон Карлович	совл. сел. Атоки

Гаврилович Бонифатий Гаврилович	совл. сел. Балабовщина, Селище	
Гаврилович Героним Мартынович	совл. сел. Яновка	
Гаврилович Игнат Матвеевич	совл. сел. Слободка, Дороховка	
Гаврилович Иван Фомич	совл. сел. Ртищево	
Гаврилович Бенедикт Бенедиктович	совл. сел. Шершнево, Дороховка	
Гаврилович Иван Бенедиктович	совл. сел. Зенковичи, Дороховка	
Гаврилович Константин		
Мартынович	совл. сел. Дороховка	
Гаврилович Леон Бенедиктович	совл. сел. Зенковичи	
Гаврилович Мартын Михайлович	совл. сел. Зенковичи	
Гаврилович Осип Васильевич	совл. сел. Жерстино, Муровцы, Слободка, Дороховка	
Гаврилович Осип Григорьевич	сел. Лизарово	6/35/36
Гаврилович Осип Станиславович	совл. сел. Ртищево	
Гаврилович Франц Матвеевич	совл. сел. Яновка	
Галковский Антон Станиславович	совл. сел. Слободка, Дороховка	
Галковский Антон Васильевич	совл. сел. Сапрыновичи, Свино, Писаревщина, Хлыщево	
Галковский Гаврила Яковлевич	совл. сел. Новоселки, Ланки, Чернилово, Бараны	
Галковский Данила Васильевич	совл. сел. Галковичи	
Галковский Иван Григорьевич	совл. сел. Галковичи, Рафалово	
Галковский Иван Матвеевич	совл. сел. Галковичи, Рафалово	
Галковский Иван Васильевич	совл. сел. Бобыничы, Хлыщево	
Галковский Иван Демьянович	совл. сел. Рафалово	
Галковский Иван Францевич	совл. сел. Галковичи	
Галковский Матвей Васильевич	совл. сел. Хлыщево	
Галковский Михаил Станиславович	совл. сел. Галковичи, Рафалово	
Галковский Михаил Адамович	совл. сел. Галковичи	
Галковский Павел Федорович	совл. сел. Новоселки	
Галковский Семен Ильич	совл. сел. Новоселки Ланки, Чернилово. Бараны	
Галковский Станислав Францевич	совл. сел. Сохон. Путятине	
Гейбович Адам Юрьевич	совл. с. Любовичи	
Глебицкий Антон Демьянович	сел. Сливино	42/156/159
Глушанин Михаил Антонович	совл. сел. Галковичи	
Глушанин Михаил Иванович	совл. сел. Рафалово	
Голынский Антон Станиславович	совл. сел. Пастернаки	
Голынский Антон Осипович	совл. сел. Селедцовка	
Голынский Адам Антонович	совл. сел. Антоновка	

Голынский Венедикт Кузмич	совл. сел. Селедцовка, Монастырщина	
Голынский Виктор Иванович	совл. сел. Новоселки, Ланки, Лушицы, Чернилово	
Голынский Егор Иванович	совл. сел. Новоселки, Ланки, Лушицы, Чернилово	
Голынский Иван Кузмич	совл. сел. Вехраны, Соино, Селедцовка, Лыза, Монастырщина	
Голынский Иван Осипович	сел. Больш Сутоки	19/44/37
Голынский Виктор Кузьмич	совл. сел. Новоселки,	
Голынский Казимир Юрьевич	Хлыщево, Мацково, Александровка	
Голынский Михаил Кузмич	совл. сел. Лыза	
Голынский Михаил Осипович	совл. сел. Татарщина Хлыщево Мацково	
Голынский Нарцис Иванович	совл. сел. Соина Селедцовка Лыза Монастырщина?	6/28/24
Голынский Осип Антонович	совл. ок. (сел. Шуменичи. Пирогово д. Сраповка	
Голынский Осип Васильевич	совл. сел. Новоселки,	
Голынский Петр Иванович	Ланки, Лушицы, Чернилово	
Голынский Тадеуш Иванович	совл. сел. Пирогово	
Голынский Фадей Гаврилович	совл. сел. Новоселки, Лушицы	
Голынский Филип Иванович	совл. сел. Селище	
Голынский Юрий Станиславович	совл. сел. Пнево	
Горбацкий Антон Осипович	Лушицы, с. Ляховичи	15/57/58
Горбацкий Героним Осипович	сел. ?	2/5/10
Гриневич Михаил Иванович	совл. сел. Сохон	
Гриневич Фома Григорьевич	совл. сел. Сапрыновичи, Свино, Селедцовка	
Гречиков Тадеуш Николаевич	совл. сел. Вехраны, сел. Баскаково,	8/51/54
Гурко Кузьма Мартынович	сел. Кочуковщина	2/15/16
	сел. Юрковщина,	21/93/91

Гуров Иван Григорьевич	д. Шкундина	19/68/54
Гуров Тимофей Матвеевич	совл. сел. Атоки	
Далецкий Антон Васильевич	совл. сел. Атоки	
Далецкий Антон Иванович	совл. сел. Галковичи	
Далецкий Иван Иванович	совл. сел. Страшилово	
Далецкий Иван Филипович	совл. сел. Страшилово	
Далецкий Казимир Матвеевич	совл. сел. Сохон	
Далецкий Петр Филипович	совл. сел. Сохон	
Далецкий Станислав Иванович	совл. сел. Сохон	
	совл. сел. Страшилово	
Далецкий Фабиан Иванович	совл. сел. Сохон	
Далецкий Яков Филипович	совл. сел. Бобыниччи	
Данилович Алексей Матвеевич	совл. сел. Галковичи, Рафалово	
Данилович Михаил Матвеевич	совл. сел. Сохон	
Данилович Николай Семенович	совл. сел. Сохон	
Данилович Петр Матвеевич	совл. сел. Сохон	
Данилович Филип Адамович	совл. сел. Сохон	
Данилович Юрий Матвеевич	совл. сел. Сохон	
Данилович Яков Васильевич	совл. сел. Сохон	
Дебой Осип Францевич	совл. сел. Острейковичи	
Дедерка Август Николаевич	совл. сел. Писаревщина	
Дедерка Яков Николаевич	совл. сел. Писаревщина, Слободка	
Деружинский Константин		
Михаилович	совл. сел. Бобыниччи	
Деружинский Осип Васильевич	совл. сел. Бобыниччи	
Деружинский Осип Яковлевич	совл. сел. Носовичи, Бобыниччи	
Деружинский Осип Иванович	совл. сел. Жерстино	
Деружинский Павел Григорьевич	совл. сел. Бобыниччи	
Деружинский Тадеуш Петрович	совл. сел. Бобыниччи	
Деружинский Франц Михайлович	совл. сел. Жерстино	
Деружинский Яков Иванович	совл. сел. Жерстино	
Дlugokanский Антон Григорьевич	совл. сел. Деснокита, Кондратовка, с. Старое, Соколово	
	совл. сел. Страшилово, Деснокита	
Дlugokanский Виктор Алексеевич	Кондратовка, с. Старое, Дедковичи, Жены	
	совл. сел. Кондратовка	
Дlugokanский Василий Алексеевич	совл. сел. Деснокита, Кондратовка, Зенковичи, с. Старое, Соколово	
Дlugokanский Иван Григорьевич		
	совл. сел. Залесье	
Дlugokanский Иван Васильевич	совл. сел. Деснокита	
Дlugokanский Игнат Станиславович	совл. сел. Кондратовка	
Дlugokanский Станислав Алексеевич		
Дlugokanский Станислав Иванович	совл. сел. Кондратовка	
	совл. с. Старое	

Добровский Станислав Игнатьевич	совл. сел. Конюхи
Добросельский Осип Христианович	совл. сел. Страшилово
Дробышевский Яков Осипович	совл. сел. Ковшево
Дробышевский Яков Семенович	совл. сел. Острейковичи
Дроздовский Станислав Иванович	совл. сел. Яновщина
Дубейковский Август Антонович	совл. сел. Пирогово
Дубейковский Иван Петрович	совл. сел. Пирогово
Дубейковский Казимир Павлович	совл. сел. Пирогово
Дубейковский Лаврентий Михайлович	совл. сел. Пирогово
Дубейковский Федор Михайлович	совл. сел. Пирогово
Дубейковский Яков Петрович	совл. сел. Пирогово
Дубяга Антон Петрович	совл. сел. Космыничи, Селище, Козино, Стародубье, Красноручье
Дубяга Иван Лукич	совл. сел. Космыничи
Дубяга Иван Петрович	совл. сел. Козино
Дубяга Иван Савелич	совл. сел. Козино
Дубяга Карл Федорович	совл. сел. Козино
Дубяга Осип Петрович	совл. сел. Космыничи
Дубяга Петр Фелицианович	совл. сел. Космыничи
Евневич Алексей Станиславович	совл. сел. Бобыничи
Евневич Виктор Павлович	совл. сел. Пастернаки, Селедцовка
Евневич Игнат Данилович	совл. сел. Пастернаки
Евневич Игнат Станиславович	совл. сел. Селедцовка
Евневич Михаил Данилович	совл. сел. Сапрыновичи, Пастернаки, Селедцовка
Евневич Петр Матвеевич	совл. сел. Бобыничи
Евневич Станислав Васильевич	совл. сел. Галковичи, Рафалово
Евневич Станислав Данилович	совл. сел. Пастернаки
Евневич Филип Яковлевич	совл. сел. Пастернаки, Селедцовка
Евневич Федор Яковлевич	совл. сел. Пастернаки, Селедцовка
Евневич Яков Данилович	совл. сел. Сапрыновичи, Селедцовка
Евтихевич Адам Захарович	совл. сел. Падерни
Евтихевич Демьян Васильевич	совл. сел. Селище
Евтихевич Иван Петрович	совл. сел. Атоки, Селище, Шершнево
Евтихевич Лаврентий Захарович	совл. сел. Падерни
Евтихевич Осип Лукич	совл. сел. Тыклино
Евтихевич Петр Захарович	совл. сел. Атоки, Селище
Евтихевич Тадеуш Петрович	совл. сел. Селище, Падерни
Езефович Антон Демьянович	совл. сел. Сивой
Езефович Себастьян Петрович	совл. сел. Сивой
Есенский Николай Павлович	совл. сел. Копачи
Жиркевич Григорий Антонович	совл. сел. Падерни
Жиркевич Игнат Антонович	совл. сел. Падерни, местечка Татарин

Жиркевич Осип Мартынович	совл. сел. Путятино, Гамалино, Ртищево, Падерни, Кошаны, Слободка	
Жиркевич Михаил Осипович	совл. сел. Хиславичи	
Жиркевич Михаил Мартынович	совл. сел. Селищи, Падерни, Шершнево	
Жиркевич Станислав Григорьевич	сел. Капустине	38/117/137
Жиркевич Франц Антонович	совл. сел. Раховец	
Жуковский Иван Антонович	совл. сел. Падерни	
Жуковский Кузьма Антонович	совл. с. Войнино	
Залесский Петр Михайлович	совл. с. Войнино, Хиславичи, Тыклино, Крупец	
Запольский Винцент Антонович	совл. сел. Хлыщево Косотово	
Запольский Винцент Францевич	д. Головачи	2/6/4
Запольский Демьян Францевич	совл. сел. Шишково, Тыклино	
Запольский Константин Францевич	совл. сел. Вировля	
Запольский Мартын Алексеевич	совл. сел. Вировня, Шишково	
Запольский Петр Францевич	совл. сел. Шишково	
Заремба Захар Яковлевич	совл. местечка Шамово	
Заремба Иван Петрович	совл. сел. Дубасна, Шишково,	16/45/49
Заремба Иван Петрович (однафамилец)	д. Ляпина	
Заремба Михаил Францевич	совл. сел. Сапрыновичи	
Заремба Филип Дмитриевич	совл. сел. Сапрыновичи, Селедцовка	
Заремба Федор Антонович	совл. сел. Селедцовка	
Зенкович Григорий Осипович	совл. сел. Пирогово	
Зенкович Данила Иванович	совл. сел. Атоки Шершнево	
Зенкович Евграф Константинович	совл. сел. Пирогово	
Зенкович Иван Осипович	совл. сел. Пирогово	
Зенкович Иван Михайлович	совл. сел. Конаровщина, Или, Конарщина	
Зенкович Иван Иванович	совл. сел. Атоки, Селище	
Зенкович Михаил Станиславович	совл. сел. Пирогово	
Зенкович Осип Михайлович	совл. сел. Конаровщина, Или, Конарщина	
Зенкович Юрий Григорьевич	совл. сел. Конаровщина, Или, Конарщина	
Зубов Карл Осипович	совл. сел. Илюхино, Городище	
Зубов Михаил Осипович	совл. сел. Городище	
Зубов Самуил Адамович	совл. сел. Илюхино, Городище	

Иванович Алексей Казимирович	совл. сел. Рагайловщина
Иванович Михаил Мартынович	совл. сел. Сохон
Илинich Антон Осипович	совл. сел. Осленка, Вехраны, Свино, Селедцовка, Саприновичи
Илинich Антон Иванович	совл. сел. Саприновичи
Ильинich Антон Васильевич	совл. сел. Пастернаки
Илинich Егор Осипович	совл. сел. Осленка, Вехраны, Свино, Селедцовка
Илинich Осип Константинович	совл. сел. Шуменичи, сел. Кудричи 27/101/90
Илинich Ксаверий Францевич	совл. сел. Городище
Илинich Франц Адамович	совл. сел. Городище, Аленики
Илинich Юрий Карлович	совл. с. Точно
Ипатович Антон Васильевич	совл. сел. Путятино
Исаковский Игнат Станиславович	совл. сел. Острейковичи
Казановский Алексей Павлович	совл. сел. Козино
Казановский Иван Самуилович	совл. сел. Козино
Казановский Павел Васильевич	совл. сел. Козино
Казановский Роман Васильевич	совл. сел. Козино
Каминский Иван Викторович	совл. сел. Подлужье, Ковшево
Каминский Николай Викторович	совл. сел. Подлужье, Ковшево
Карницкий Иван Осипович	совл. сел. Носовичи
Киркор Людвик Иванович	совл. сел. Городня, Белый Мох
Киркор Михаил Иванович	совл. сел. Городня, Белый Мох
Киркор Николай Матвеевич	совл. сел. Конюхи
Киркор Осип Иванович	совл. сел. Городня
Кирьянчик Казимир Казимирович	сел. Мордольское 4/23/23
Кирьянчик Осип Алексеевич	совл. сел. Кошаны
Кисель Осип Иванович	д. Будогощ 22/113/100
Клест Филип Григорович	совл. сел. Рагайловщина
Кмит Франц Григоревич	совл. сел. Тыклино, Жены
Кмит Михаил Францевич	совл. сел. Куровичи, Кондратовка
Кобылинский Гаврила Антонович	совл. сел. Крупец
Кобылинский Станислав Антонович	совл. сел. Крупец
Кобыльский Юрий Доминикович	совл. сел. Раздел
Козицкий Михаил Иванович	совл. сел. Раздел
Козицкий Алексей Павлович	с. Глиное 29/156/158
Козицкий Павел Васильевич	совл. сел. Козино
Козицкий Роман Васильевич	совл. сел. Козино
Козловский Гаврила Осипович	совл. сел. Галковичи, Рафалово
Козополянский Данила Семенович	совл. сел. Кошаны

Кокашинский Илья Иванович	совл. сел. Саприновичи
Комар Антон Фомич	совл. сел. Хиславичи, Релевка
Комар Савелий Тимофеевич	совл. сел. Острайковичи, Ковшево
Комар Савелий Фомич	совл. сел. Подлужье
Кондратович Бенедикт Антонович	
Константинович Афонасий Григорьевич	совл. сел. Пнево
Королка Иван Гаврилович	совл. сел. Острайковичи, Ковшево
Королка Томаш Антонович	совл. сел. Писаревщина
Королка Фабиан Антонович	совл. сел. Туровки
Королка Фабиан Станиславович	совл. сел. Ксензовщина
Королка Яков Алексеевич	совл. сел. Острайковичи, Ковшево
Корсак Яков Иванович	сел. Родионовка
	8/34/34
Костюшка Кузьма Павлович	совл. сел. Крутое
Котел Венедикт Михайлович	совл. сел. Галковичи, Носовичи
Котел Каликст Карлович	совл. сел. Селедцовка
Котел Мартин Карлович	совл. сел. Вехраны
Котел Осип Венедикович	совл. сел. Вехраны
Котел Осип Михайлович	совл. сел. Селедцовка
Котел Станислав Михайлович	совл. сел. Вехраны, Селедцовка
Котел Тихон Карлович	совл. сел. Вехраны
Кошанский Григорий Кузьмич	совл. сел. Галковичи, Рафалово, Атоки, Шершнево, Слобода, Кошанская
Кошанский Илья Иванович	совл. сел. Селедцовка
Кошанский Осип Кузьмич	совл. сел. Шуменичи
Кошанский Мартын Григорьевич	совл. сел. Кошаны
Кошанский Прокоп Игнатьевич	совл. сел. Атоки, Кошаны
Кошанский Семен Васильевич	совл. сел. Галковичи
Красовский Антон Антонович	совл. сел. Будогощ
Красовский Игнат Игнатьевич	совл. сел. Казетчина
Красовский Игнат Самуилович	совл. сел. Соколово
Красовский Франц Игнатьевич	совл. сел. Казетчина
Красовский Франц Самуилович	совл. сел. Соколово
Кривицкий Антон Алексеевич	совл. сел. Курковщина, Носовичи
Кривицкий Виктор Иванович	совл. д. Дедковичи
Кривицкий Осип Станиславович	совл. сел. Шевелевщина, Бобыничи
Кривицкий Казимир Adamович	совл. сел. Шевелевщина
Кугор Федор Антонович	совл. сел. Тыклино
Кулак Антон Владимирович	совл. сел. Стражевщина
Кулак Иван Францевич	совл. сел. Спасская Слобода
Кулак Игнат Петрович	совл. сел. Спасская Слобода

Кулак Ипполит Петрович	совл. сел. Спаская Слобода
Кулак Михаил Петрович	совл. сел. Спаская Слобода
Кулак Осип Петрович	совл. сел. Спаская Слобода
Кулак Осип Францевич	совл. сел. Спаская Слобода
Кулак Павел Кузмич	совл. сел. Стражевщина
Кулак Франц Францевич	совл. сел. Спаская Слобода
Курганский Демьян Юрьевич	совл. сел. Жены, Падерни
Курганский Осип Антонович	совл. сел. Жены, Падерни
Курка Виктор Осипович	совл. сел. Курковщина
Курка Венедикт Иванович	совл. сел. Дедковичи
Курка Виктор Францевич	совл. сел. Юрковичи
Курка Денис Антонович	совл. сел. Курковщина, Дедковичи
Курка Иван Иванович	совл. сел. Юрковичи
Курка Иван Петрович	совл. сел. Залесье
Курка Иван Савельевич	совл. сел. Курковщина
Курка Иван Семенович	совл. сел. Юрковичи, Светиловка
Курка Казимир Петрович	совл. сел. Залесье
Курка Николай Францевич	совл. сел. Юрковичи
Курка Осип Антонович	совл. сел. Курковщина, Дедковичи
Курка Осип Иванович	совл. сел. Юрковичи
Курка Осип Францевич	совл. сел. Юрковичи
Курка Тадеуш Григорович	совл. сел. Безгачева
Курка Франц Леонидович	совл. сел. Курковщина, Дедковичи
Курка Франц Францевич	совл. сел. Юрковичи
Курка Фадей Матвеевич	совл. сел. Юрковичи
Куторга Алексей Григорьевич	совл. сел. Саприновичи
Куторга Матвей Юрьевич	совл. сел. Саприновичи
Куторга Мартын Юрьевич	совл. сел. Саприновичи,
Кучук Антон Станиславович	д. Заленцы 4/14/21 сел. Францина 3/10/8
Кучук Антон Фабианович	совл. сел. Копачи
Кучук Демьян Станиславович	совл. сел. Копачи
Кучук Томаш Станилович	совл. сел. Копачи
Лазаревич Денис Самуилович	совл. сел. Копачи
Ланк Павел Алексеевич	совл. сел. Ланки, Бараны
Ланк Семен Лаврентьевич	совл. сел. Ланки, Бараны
Ланк Станислав Мартинович	совл. сел. Ланки, Бараны
Ланк Самуил Дмитриевич	совл. сел. Козино
Ланк Федор Дмитриевич	совл. сел. Козино
Ланской Михаил Петрович	совл. сел. Кондратовка
Ланской Павел Алексеевич	совл. сел. Чернилово
Ланской Семен Лаврентьевич	совл. сел. Чернилово
Ланской Станислав Гаврилович	совл. сел. Кондратовка

Ланской Станислав Мартынович	совл. сел. Чернилово	
Любанский Мартын Семенович	совл. сел. Деснокита, с. Старое	
Люблинский Франц ? Антонович	совл. сел. Тимешково	
Людванский Кастан Осипович	совл. сел. Ксензовщина	
Людванский Павел Осипович	совл. сел. Ксензовщина	
Людоговский Антон Михайлович	совл. сел. Острайковичи, Подлужье	
Людоговский Василий Федорович	совл. сел. Подлужье	
Людоговский Матвей Федорович	совл. сел. Подлужье	
Людоговский Петр Михайлович	совл. сел. Острайковичи, Подлужье	
Маньковский Алексей Яковлевич	совл. сел. Бобыничи	
Маткевич (Миткевич) Николай Лаврентьевич	д. Шаблавина, 4/29/24 сел. Гиревщина 2.190.13 21/90 ?/13	
Матушевский Иполит Адамович	совл. д. Алексина, Хлыщево, Косотово	
Менжинский Антон Михайлович	совл. сел. Осмоловичи	
Менжинский Евграф Михайлович	совл. сел. Осмоловичи	
Менжинский Юрий Михайлович	совл. сел. Осмоловичи	
Миринский Григорий Михайлович	совл. сел. Бабиничи	
Миринский Павел Григорьевич	совл. сел. Бобыничи	
Миссевич Василий Федорович	совл. сел. Стародубье	
Морозович Станислав Петрович	совл. сел. Светловка	
Москевич Антон Францевич	совл. д. Буковичи, Пепеловка, Космыничи	
Москевич Антон Иванович	совл. сел. Судовщина	
Москевич Герасим Антонович	совл. сел. Чернилово	
Москевич Иван Мартынович	совл. сел. Клещи, Пепеловка, Клещи	
Москевич Игнат Антонович	совл. сел. Чернилово, Пепеловка, Бараны	
Москевич Казимир Иванович	совл. сел. Пепеловка	
Москевич Константин Францевич	совл. сел. Пепеловка	
Москевич Людвик Францевич	совл. д. Быковичи, Пепеловка, Космыничи, Осмоловичи	
Москевич Леон Антонович	совл. сел. Чернилово	
Москевич Михаил Тимофеич	совл. сел. Германовка	
Москевич Михил Иванович	д. Бабки, сел. Сочилово, Дороховка 3/17/17	
Москевич Николай Антонович	совл. сел. Чернилово, Пепеловка, Бараны	
Москевич Осип Антонович	совл. сел. Чернилово, Гармановка, Иваны	
Москевич Онуфрий Францевич	совл. сел. Осмоловичи, Гамалино	
Москевич Федор Францевич	совл. сел. Пепеловка	

Москевич Петр Петрович	совл. сел. Клещи
Москевич Петр Юрьевич	совл. сел. Клещи
Москевич Тимофей Францевич	совл. сел. Татарщина
Москевич Тадеуш Антонович	совл. сел. Пепеловка
Москевич Тадеуш Иванович	совл. сел. Пепеловка
Муравский Демьян Матвеевич	совл. сел. Кондратовка
Муравский Иван Матвеевич	совл. сел. Кондратовка
Муравский Михаил Матвеевич	совл. сел. Крутое
Мышковский Василий Алексеевич	совл. сел. Лопата, Галковичи
Мышковский Иван Тимофеевич	совл. сел. Горяны
Мышковский Леон Иванович	совл. сел. Сапрыновичи
Новицкий Павел Артемович	совл. сел. Козино
Олека Антон Васильевич	совл. сел. Пнево, Ковшево, Рафалово
Олека Антон Адамович	совл. сел. Ковшева
Олека Семен Адамович	совл. сел. Ковшева, Пнево
Олехнович Иван Михайлович	совл. ок. Рожево
Олехнович Матвей Михайлович	совл. ок. Рожево
Олехнович Кристиан Григорьевич	совл. сел. Яновщина
Осмоловский Венедикт Антонович	совл. сел. Крутое
Осмоловский Григорий Петрович	совл. сел. Пирогово
Осмоловский Казимир Антонович	совл. сел. Крутое
Осмоловский Михаил Васильевич	совл. сел. Галковичи
Осмоловский Станислав Васильевич	совл. сел. Сапрыновичи, Селедцовка
Осмоловский Станислав Антонович	совл. сел. Крутое
Осмоловский Тимофей Антонович	совл. сел. Крутое
Останкевич Михаил Алексеевич	совл. ок. сел. Шуменичи
Останкевич Федор Алексеевич	совл. ок. сел. Шуменичи
Острейка Антон Антонович	совл. сел. Ковшево
Острейка Игнат Антонович	совл. сел. Острейковичи
Острейка Иосиф Антонович	совл. сел. Пнево, Ковшево
Острейка Станислав Мартинович	совл. сел. Рыловщина, Острейковичи, Пнево, Ковшево
Острейка Станислав	совл. сел. Острейковичи, Ковшево
Острейка Феликс Игнатьевич	д. Барки, совл. сел. Рыловщина и Зетицы
	3/8/6
Панкович Василий Матвеевич	совл. сел. Новоселки
Панкович Петр Павлович	совл. сел. Новоселки
Панкович Федор Матвеевич	совл. сел. Новоселки
Парчевский Алексей Станиславович	совл. сел. Путятино, Горяны
Парчевский Антон Константинович	совл. сел. Сохон
Парчевский Антон Михайлович	совл. сел. Залесье
Парчевский Бенедикт	
Станиславович	совл. сел. Путятино, Горяны, Зенковичи

Парчевский Григорий Стваниславович	совл. сел. Путятине, Горяны
Парчевский Иван Антонович	совл. сел. Бобыничы
Парчевский Иван Станиславович	совл. сел. Путятине, Горяны
Парчевский Иван Яковлевич	совл. сел. Путятине, Зенковичи
Парчевский Ксаверий Михайлович	совл. сел. Бобыничы, Хиславичи. Путятине, Зенковичи
Парчевский Осип Станиславович	совл. сел. Курковщина, Залесье, Путятине, Горяны
Парчевский Матвей Станиславович	совл. сел. Путятине, Гамалино, Ртищево, Зенковичи, Слободка
Парчевский Михаил Антонович	совл. сел. Хиславичи
Парчевский Михаил Осипович	совл. сел. Залесье
Парчевский Михаил Иванович	совл. сел. Залесье
Парчевский Павел Григорьевич	совл. сел. Кошаны
Парчевский Павел Викторович	совл. сел. Славновичи, Путятине, Зенковичи
Парчевский Павел Венедиктович	совл. сел. Залесье
Парчевский Северин Васильевич	совл. сел. Залесье, Зенковичи
Парчевский Станислав Антонович	совл. сел. Бобыничы, Зенковичи
Парчевский Станислав Мартынович	совл. сел. Залесье, Космыничи
Парчевский Юрий Павлович	совл. сел. Залесье
Парчевский Яков Григорьевич	совл. сел. Путятине, Ртищево, Зенковичи, Кошаны
Пашкевич Петр Лукич	совл. сел. Пнево, Ковшево
Песляк Михаил Дементьевич	совл. сел. Осмоловичи
Петражицкий Базилий Федорович	совл. сел. Сохон
Петражицкий Венедикт Григорьевич	совл. сел. Писаревщина
Петражицкий Венедикт Федорович	совл. сел. Сохон
Петражицкий Дмитрий Григорьевич	совл. сел. Писаревщина
Петражицкий Павел Григорьевич	совл. сел. Писаревщина
Петражицкий Семен Антонович	совл. сел. Сохон, Гамалино
Петражицкий Станислав Васильевич	совл. сел. Писаревщина
Петровский Кастан Кузьмич	д. Вейна
Петровский Станислав Иванович	совл. сел. Острейковичи Ковшево
Петровский Франц Осипович	совл. сел. Алексина, Сохон, Хлыщево Косотово, Сапрыновичи
Печковский Григорий Григорьевич	совл. сел. Зенковичи, Тимешково
Печковский Леон Иванович	совл. сел. Галковичи
Печковский Станислав Григорьевич	совл. сел. Путятине, Ртищево, Зенковичи
Печковский Фадей Ильич	совл. сел. Круглое, с. Старое
Плескачевский Антон Станиславович	совл. сел. Селище

1/2/4

Плескачевский Иван Лукъянович	совл. сел. Селище
Плескачевский Матвей	
Станиславович	совл. сел. Селище
Плескачевский Осип Осипович	совл. сел. Косотово
Плескачевский Осип Антонович	совл. сел. Селище
Плескачевский Станислав	
Антонович	совл. сел. Залесье, Путятине, Зенковичи, Селище
Плескачевский Фадей Антонович	совл. сел. Селище
Подлужский Иван Федорович	совл. сел. Гармановка
Подерня Игнат ?	совл. сел. Козино
Подлужский Героним Федорович	совл. сел. Острейковичи, Подлужье
Подлужский Иван Федорович	совл. сел. Подлужье,
Полубинский (Полюбовский)	
Матвей Михайлович	совл. сел. Саприновичи
Понятовский Иван Николаевич	совл. сел. Пирогово
Понятовский Мартын Юрьевич	совл. сел. Пирогово, с. Новое
Порадня Семен Матвеевич	совл. сел. Атоки
Порадня Семен Иванович	совл. сел. Селище
Протасевич Владимир Васильевич	совл. сел. Острейковичи
Протасевич Илья Васильевич	совл. сел. Острейковичи, Ковшево
Протасевич Станислав	
Станиславович	совл. сел. Острейковичи
Протасевич Антон Михайлович	совл. сел. Ковшево
Протасевич Владимир Михайлович	совл. сел. Ковшево
Пузыревский Алексей Григорьевич	совл. сел. Падерни
Пузыревский Василий Иванович	совл. сел. Падерни
Пузыревский Захар Григорьевич	совл. сел. Падерни
Пузыревский Павел Станиславович	совл. сел. Ланки
Пузыревский Павел Иванович	совл. сел. Бараны
Путята Антон Тимофеич	совл. сел. Тыклино
Путята Антон Фомич	совл. сел. Жены
Путята Иван Adamович	совл. сел. Жены
Путята Иван Павлович	совл. сел. Путятине
Путята Иван Тимофеич	совл. сел. Тыклино, Жены
Путята Иван Станиславович	совл. сел. Сохон
Путята Иван Богданович	совл. сел. Тыклино
Путята Леон Федорович	совл. сел. Острейковичи, Ковшево
Путята Михаил Яковлевич	совл. сел. Сохон, Путятине
Путята Станислав Тимофеевич	совл. сел. Тыклино
Путята Станислав Фомич	совл. сел. Жены
Путята Федор Григорьевич	совл. сел. Путятине
Пушкин Антон Бернар	совл. сел. Пирогово

Пушкин Венедикт Яковлевич	совл. сел. Деснокита, Кондратовка	
Пушкин Виктор Францевич	совл. сел. Крупец	
Пушкин Иван Павлович	совл. д. Глазомичи	
	сел. Деснокита, Кондратовка,	
	д. Глазы	3/19/18
Пушкин Константин Леонидович	совл. сел. Крупец	
Пушкин Мартын Михайлович	совл. сел. Деснокита	
Пушкин Павел Григорьевич	совл. сел. Новоселки	
Пушкин Семен Венедиктович	совл. сел. Новоселки	
Пушкин Станислав Павлович	совл. сел. Будогощ	
Пушкин Филипп Венедиктович	совл. сел. Новоселки	
Пушкин Юрий Яковлевич	совл. сел. Деснокита, Кондратовка	
Раевский Алексей Иванович	совл. сел. Жены, Путятино	
Раевский Иван Григорьевич	совл. сел. Галковичи	
Раевский Гаврила Иванович	совл. сел. Рожево	
Раевский Героним Иванович	Раевский Демьян, Петрович	
	совл. сел. Жены	
Раевский Лука Иванович	совл. сел. Атоки, Шершнево	
Раевский Мартын Иванович	совл. сел. Рафалово	
Раевский Николай Иванович	совл. сел. Круглое	
Раевский Осип Иванович	сел. Перяны	67/321/250
Раевский Семен Николаевич	совл. сел. Жены	
Раевский Станислав Григорьевич	совл. сел. Галковичи	
Раевский Станислав Иванович	совл. сел. Рожево	
Раевский Яков Николаевич	сов. сел. Жены	
Ракуцкий Станислав Иванович	совл. сел. Селль, Ртищево	
Романовский Осип Адамович	совл. сел. Будогощ, Кондратовка	
Рахольский Вавилей Осипович	совл. сел. Пирогово	
Рохольский Василий Дмитриевич	совл. сел. Пирогово	
Рохольский Иван Михайлович	совл. сел. Пирогово	
Рохольский Осип Григорьевич	совл. сел. Пирогово	
Рохольский Семен Дмитриевич	совл. сел. Пирогово	
Рохольский Павел Григорьевич	совл. сел. Пирогово	
Рохольский Яков Михайлович	совл. сел. Пирогово	
Сазонович Антон Васильевич	совл. сел. Ковшево	
Сазонович Василий Антонович	совл. сел. Острейковичи, Малые Галковичи	
	совл. сел. Острейковичи, Кондратовка	
Сазонович Василий Петрович	совл. сел. Острейковичи, Ковшево	
Сазонович Михаил Мартынович	совл. сел. Острейковичи, Ковшево	
Сазонович Николай Мартинович	совл. сел. Острейковичи, Ковшево	
Сазонович Петр Павлович	совл. сел. Круглое	
Сазонович Тимофей Яковлевич	совл. сел. Острейковичи, Ковшево	
Саприка Николай Васильевич	совл. сел. Кеурковщина	
Саприновский Владимир		

Тимофеевич	совл. сел. Селедцовка
Саприновский Григорий Федорович	совл. сел. Саприновичи, Селедцовка
Саприновский Захар Федорович	совл. сел. Саприновичи, Селедцовка
Саприновский Иван Петрович	совл. сел. Саприновичи
Саприновский Мартин Тимофеевич	совл. сел. Саприновичи, Селедцовка
Сарнацкий Мартын Антонович	совл. сел. Жерстино
Свадковский Константин Матвеевич	совл. сел. Острейковичи
Свадковский Федор Матвеевич	совл. сел. Острейковичи
Свентицкий Кузьма Яковлевич	совл. сел. Бобыничи
Свентицкий Карл Яковлевич	совл. сел. Бобыничи, Мышкино, Жерстино
Свентицкий Михаил Карлович	совл. сел. Стражевщина
Схеховский Антон Михайлович	
Схеховский Иван Михайлович	совл. сел. Рожево
Схеховский Матеуш Михайлович	совл. сел. Рожево
Схеховский Станислав Герасимович	совл. сел. Рожево
Свинярский Иван Станиславович	совл. сел. Новоселки
Свирцевский Антон Герасимович	совл. сел. Пнево
Семашко Винцент Яковлевич	совл. сел. Рожево
Семашко Егор Семенович	совл. сел. Деснокита
Семашко Михаил Яковлевич	совл. сел. Рожево
Семашко Петр Иванович	совл. сел. Рожево
Семашко Яков Яковлевич	совл. сел. Рожево
Семашко Савелий Яковлевич	совл. сел. Рожево
Симонович Иван Михайлович	совл. сел. Будогощ, Любинка
Симонович Павел Михайлович	совл. сел. Куровичи
Сингайло Иосиф Иванович	совл. сел. Осленка, Саприновичи,
Сингайло Яков Иванович	Свино, Селедцовка
Скальдицкий (Скухощкий?)	совл. сел. Осленка
Антон Францевич	совл. сел. Козино
Скирять Рафаил Рафаилович	совл. сел. Селище, Падерни
Скугор Алексей Станиславович	совл. сел. Деснокита
Скугор Доминик Антонович	совл. сел. Релевка
Скугор Федор Станиславович	совл. сел. Деснокита, Хиславичи
Скугор Федор Антонович	совл. сел. Релевка
Скугор Станислав Антонович	совл. сел. Будогощ, Релевка
Скугор Семен Денисович	совл. сел. Хиславичи, Падерни
Скугор Яков Антонович	совл. сел. Релевка
Смолевский Самуил Францевич	совл. сел. Осмоловичи
Смолевский Станислав Францевич	совл. сел. Осмоловичи
Смоляк Алексей Осипович	совл. сел. Кошаны
Смоляк Игнат Дем'янович	совл. сел. Осленка

Смоляк Осип Осипович	в. сел. Шматовщина
Смоляк Фелицыан Осипович	совл. сел. Кошаны
Собанский Антон Осипович	совл. сел. Кошаны
	совл. сел. Зетицы,
	Острайковичи,
	Ковшево, Любавичи, Пирогово
Сокол Антон Антонович	совл. сел. Чернилово
Сокол Антон Осипович	совл. сел. Ланки, Чернилово, Бараны
Сокол Григорий Иванович	совл. сел. Чернилово
Сокол Иван Антонович	совл. сел. Чернилово
Сокол Кузьма Иванович	совл. сел. Чернилово
Сокол Константин Яковлевич	совл. сел. Чернилово
Сокол Михаил Осипович	совл. сел. Чернилово, Бараны
Сокол Павел Осипович	совл. сел. Ланки, Чернилово, Бараны
Сокол Самуил Михайлович	совл. сел. Кошаны
Сокол Яков Михайлович	совл. сел. Кошаны
Сологуб Антон Васильевич	совл. сел. Сапрыновичи, Вехраны
Станишевский Иван Антонович	совл. сел. Осленка, д. Каскова
Стаховский Варфоломей	
Станиславович	совл. с. Зетицы и
	Будогошч, сел. Кондратовка
Стаховский Игнат Карлович	совл. сел. Хайновщина
Стаховский Кузьма Карлович	совл. сел. Осленка
	Кондратовка, с. Зетицы.
Стаховский Михаил Карлович	Будогошч, д. Пшеничи 11/40/38
	д. Хорошково 26/137/127
	д. Плещицы 2/7/4
	д. Петушки 9/50/38
	д. Гавриловская 3/13/24
	сел. Поплятино 2/8/12
Стаховский Фадей Антонович	совл. сел. Илюхино,
	Аленики, Белица
Стаховский Юрий Антонович	сел. Белица 13/43/40
Стригоцкий Петр Матвеевич	совл. сел. Яновщина
Стыпалковский Осип Фабианович	совл. сел. Гармановка
Судиловский Виктор Федорович	совл. сел. Галковичи.
	Пирогово, Рафалово
Судиловский Антон Матвеевич	совл. сел. Ковшево
Судиловский Станислав Федорович	совл. сел. Сапрынович
Судиловский Фадей Матвеевич	совл. сел. Ковшево
Сурин Антон Яковлевич	совл. сел. Бобыничы
Сурин Антон Францевич	совл. сел. Деснокита
	Шишково
Сурин Михаил Антонович	совл. сел. Вировля

Сурин Юрий Яковлевич	совл. с. Любовичи, Старое, д. Малинная, сел. Косищево, Новоселки, Татарщина
Сутоцкий Август Мартинович	совл. сел. Рожево
Сутоцкий Григорий Петрович	совл. сел. Рожево
Сутоцкий Григорий Алексеевич	совл. сел. Рожево
Сутоцкий Василий Григорьевич	совл. сел. Рожево
Сутоцкий Станислав Алексеевич	совл. сел. Рожево
Сутоцкий Семен Алексеевич	совл. сел. Рожево
Сущинский Осип Григорьевич	совл. сел. Яновщина
Сущинский Станислав Григорьевич	совл. сел. Яновщина
Телега Игнатий Михайлович	совл. сел. Жерстино
Телятицкий Осип Михайлович	совл. сел. Писаревщина
Тереходник Виктор Герасимович	совл. сел. Сапрыновичи
Тихановский Михайловский	
Антон Ильич	совл. сел. Жерстино
Тихановский Венедикт	
Станиславович	совл. сел. Пирогово
Тихановский Героним Павлович	совл. сел. Жерстино
Тихановский Михайловский	
Григорий Осипович	совл. сел. Жерстино
Тихановский Михайловский	
Иван Давыдович	совл. сел. Жерстино
Тихановский Леон Викторович	совл. сел. Пирогово
Тихановский Михайловский	
Мартын Семенович	совл. сел. Жерстино
Тихановский Петр Ильич	совл. сел. Жерстино
Тихановский Семен Матвеевич	совл. сел. Пирогово
Тихановский Станислав Алексеевич	совл. сел. Жерстино
Тихановский Станислав Тимофеич	совл. сел. Пирогово
Тихановский Михайловский	
Тимофей Федорович	совл. сел. Жерстино
Тихановский Юстиниан Леонидович	совл. сел. Пирогово
Тихановский Яков Станиславович	совл. сел. Пирогово
Толпига Антон Семенович	совл. сел. Крутое
Толпига Алексей Станиславович	совл. сел. Селище Падерни
Толпига Григорий Антонович	совл. сел. Крутое
Толпига Егор Иванович	совл. сел. Мышино Жерстино
Толпига Иван Семенович	совл. сел. Крутое
Толпига Иван Алексеевич	совл. сел. Крутое
Толпига Игнат Иванович	совл. сел. Мышино Жерстино
Толпига Иосиф Михайлович	совл. сел. Крутое Кондратовка
Толпига Карл Иванович	совл. сел. Мышино Жерстино

Толпыга Матвей Антонович	совл. сел. Крутое
Толпыга Петр Иванович	совл. сел. Мышкино Жерстино
Толпыга Станислав Семенович	совл. сел. Крутое Кондратовка
Толпыга Франц Геронимович	совл. сел. Крутое
Толпыга Франц Францевич	совл. сел. Мышкино Жерстино
Томаш Антон Иванович	совл. сел. Сапрыновичи
Трухановский Семен Иванович	совл. сел. Путятине
Трухановский Федор Иванович	совл. сел. Путятине
Трухановский Франц Иванович	совл. сел. Жерстино
Тупичевский Лука Михайлович	совл. сел. Жерстино
Тупичевский Юрий Михайлович	совл. сел. Козино
Францкевич Венедикт Иванович	совл. сел. Шуменичи
Хасецкий Героним Адамович	совл. сел. Сапрыновичи
Харкович Станислав Григорьевич	совл. сел. Сапрыновичи
Хилкевич Адам Семенович	совл. сел. Раховец
Хлюдинский Иван Михайлович	совл. сел. Сапрыновичи
Хлюдинский Станислав Григоревич	совл. сел. Пнево
Ходкевич Алексей Яковлевич	совл. сел. Сохон
Ходкевич Василий Федорович	совл. сел. Сохон
Ходкевич Иван Феликсович	сел. Елинщина
Ходкевич Казимир Фелицианович	совл. сел. Сохон
Ходкевич Казимир Михайлович	совл. сел. Крутое
Ходкевич Леон Алексеевич	совл. сел. Сохон
Ходкевич Леон Федорович	совл. сел. Сохон
Ходкевич Петр Михайлович	совл. сел. Сапрыновичи, Селедцовка
Ходкевич Петр Станиславович	совл. сел. Сохон
Ходкевич Фадей Филипович	совл. сел. Гимбутовка
Ходкевич Франц Ильич	совл. сел. Сохон
Хойновский Винцент Геронимович	совл. сел. Хойновщина
Хойновский Игнат Геронимович	совл. сел. Хойновщина
Хойновский Иван Осипович	совл. сел. Хойновщина
Хойновский Кузьма Геронимович	совл. сел. Хойновщина
Хойновский Матвей Осипович	совл. сел. Хойновщина
Хойновский Михаил Федорович	совл. сел. Хойновщина
Хойновский Осип Геронимович	совл. сел. Хойновщина
Хойновский Станислав Рафаилович	совл. сел. Сохон
Хойновский Станислав Федорович	совл. сел. Хойновщина
Хойновский Юрий Федорович	совл. сел. Хойновщина
Хоневский Захар Васильевич	совл. сел. Яновщина
Хролович Александр Савелич	совл. сел. Сапрыновичи
Хролович Ермолай Савелич	совл. сел. Сапрыновичи
Хролович Яков Матвеич	совл. сел. Сапрыновичи
Худаль Демьян Антонович	совл. сел. Светловка
Худаль Иван Антонович	совл. сел. Светловка

10/43/50

Худаль Николай Антонович	совл. сел. Светловка
Цехановецкий Михаил Филиппович	совл. сел. Раздел, Курманово, д. Иваны
Цехановский Григорий Дмитриевич	совл. сел. Крупец
Цехановский Станислав Алексеевич	совл. сел. Хлыщево
Чиж Леон Самуилович	совл. сел. Славновичи
Чернявский Осип Иванович	совл. сел. Писаревщина
Чернявский Осип Фабианович	совл. сел. Бараны
Чернявский Станислав Иванович	совл. сел. Ланки, Чернилово, Селище
Чернявский Станислав Матвеевич	совл. сел. Горяны
Чудовский Адам Антонович	совл. сел. Печерск, Кулешевка
Чудовский Героним Васильевич	совл. сел. Печерск
Чудовский Иван Михайлович	совл. сел. Печерск, Кулешевка
Чудовский Иван Людикович	совл. сел. Печерск
Чудовский Иван Юрьевич	совл. сел. Кулешевка
Чудовский Михаил Людикович	совл. сел. Печерск
Чудовский Михаил Юрьевич	совл. сел. Печерск
Шамовский Ефим Данилович	совл. сел. Острейковичи
Шамовский Григорий Захарьевич	совл. сел. Писаревщина
Шамовский Гилярий Геронимович	совл. сел. Сохон
Шамовский Иван Станиславович	совл. сел. Сохон
Шамовский Михаил Адамович	совл. сел. Сохон
Шамовский Франц Захарьевич	совл. сел. Сельписаревщина
Шамовский Яков Захарьевич	совл. сел. Писаревщина
Шатило Иван Антонович	совл. сел. Падерни
Шатило Тадеуш Антонович	совл. сел. Падерни
Шенявский Юрий Матвеевич	совл. сел. Тыклино
Шесткевич Иполит Гаврилович	совл. сел. Хиславичи, Балабовщина, Залесье
Шидловский Антон Петрович	совл. сел. Жерстино
Шепила Войтех Петрович	совл. сел. Путятино
Шепила Иван Семенович	совл. сел. Горяны
Шепила Семен Семенович	совл. сел. Горяны
Шепила Федор Филипович	совл. сел. Писаревщина
Шепила Яков Лукич	совл. сел. Горяны
Шпилевский Осип Францевич	совл. местечка Шамово
Шпилевский Станислав Алексеевич	совл. местечка Шамово
Щукарский Даниил Леонидович	совл. сел. Стародубье
Щукарский Петр Леонидович	совл. сел. Стародубье, Красноручье
Щукарский Юрий Васильевич	совл. сел. Стародубье, Красноручье
Янкович Антон Мартынович	совл. сел. Тимешково
Яцевич Николай Осипович	совл. сел. Гимбутовка

Горбачева О.В.

ССЫЛЬНЫЕ 1863–1864 гг.

Представленный нами материал о более чем тысяче ссыльных из Беларуси после восстания 1863–1864 гг. подготовлен на основании использования источников, находящихся в Национальном историческом архиве Беларуси. В исследовательской литературе до настоящего времени нет единого мнения в отношении конкретного количества сосланных белорусов за причастность к восстанию. В ряде случаев указываются данные, которые охватывают и литовские территории. Нами ставится задача, используя материалы НИАБ, как можно полнее определить конкретное количество лиц, которые в принудительном порядке были перемещены на бескрайние просторы Российской империи. А также назвать имена тех, кто являлся организатором, иногда просто поддержал, а в некоторых случаях всего лишь находился в родственных связях с повстанцами. Часто ссылка затягивалась на десятилетия, за это время наши соотечественники оставили заметный след в истории и культуре Томской, Тамбовской, Олонецкой, Архангельской, Пермской и ряде других российских губерний, ставших для них на это время вторым домом.

В некоторой степени определение конкретного числа ссыльных затруднено тем обстоятельством, что национальные архивные хранилища не располагают материалами по всем белорусским территориям. В отношении большей части белорусских уездов Виленской губернии материалы находятся за пределами Беларуси. На настоящий момент нами обработан материал из ряда уездов Минской, Могилевской и Витебской губерний. Из документов Национального исторического архива к данной теме имеют отношение фонды канцелярий Минского (ф. 295) и Могилевского гражданских губернаторов (ф. 2001), Минского (ф. 299) и Могилевского губернского правления (ф. 2003), фонд Временного военного губернатора Минской губернии и командующего войсками, в ней расположенными (ф. 296). По Могилевской губернии информативен фонд Могилевской следственной комиссии, учрежденной по делам о восстании 1863–1864 гг. (ф. 3257), в то же время там содержится в большей степени материал, касающийся процесса расследования и деятельности следственной комиссии. Собранный следственными комиссиями материал, в том числе и Могилевской, переправлялся в Вильно во временный полевой аудиториат, который, изучив дело, выносил

окончательное решение, поступавшее на конfirmацию М.Н. Муравьева.

Содержатся данные о ссыльных и в шести фондах, посвященных военно-уездным начальникам 60-х годов XIX в. – Велижского и Суражского уездов (ф. 2569), Дриссенского (ф. 2601), 2-го стана Минского (ф. 1528), 3-го стана Минского (ф. 1527), Пинского (ф. 1521) и Слуцкого уездов (ф. 1525).

Использованные нами источники относятся к делопроизводственным материалам. Среди них выделяются три основных группы документов. Прежде всего, это материалы следственных комиссий, созданных в Минской, Могилевской и Витебской губерниях, в каждой из которых имелись и уездные подразделения. По своему содержанию документы следственных комиссий включают распорядительную, отчетную, протокольную, содержательную информацию, а также переписку с другими учреждениями. Значительную информацию содержат материалы губернских правлений, в которых сосредоточена оставшаяся после закрытия следственных комиссий документация распорядительного, отчетного, протокольного и содержательного характера. Третьим массивом выступают материалы губернских канцелярий, где шире, чем в перечисленных группах документов, представлен статистический материал в отношении вынесенных к участникам восстания 1863—64 гг. наказаний.

Представленные в алфавитном порядке биографии условно состоят из двух частей. Первая часть включает фамилию, имя и отчество. Мы придерживаемся того варианта, который указан в источнике, и вместо традиционного в современном понимании отчества указываем имя по отцу (Казимиров, Иванов, Петров и т. д.). Далее отмечается место жительства ссыльного и в ряде случаев его социальное происхождение. Для места жительства указывается уезд, иногда имение, деревня или околица. В тех случаях, когда известен уезд, нами опускается название губернии, к которой он относится. Если же название уезда, из которого происходит ссыльный, нам неизвестно, тогда мы ограничиваемся губернией. Встречаются примеры, когда нет достаточных оснований указать даже губернию, но такие лица включены в списки только в том случае, если присутствует большая доля уверенности, по косвенным материалам, что этот человек имеет белорусское происхождение. Подобный вариант относится и к тем лицам, которые проходили по Горецкой следственной комиссии и имели отношение к выступлению

студентов Горецкого земледельческого института. Надеемся, что дальнейшее исследование позволит более детально определить место происхождения большинства из ссыльных.

Вторая часть биографии содержит информацию о виде наказания и месте высылки. В ряде случаев ссылался не только тот человек, который проходил по делам следственной комиссии, но также члены его семьи, а в некоторых случаях и родственники – отец, мать, братья, сестры, племянники. Если позволяет источник, мы перечисляем их поименно, иногда указываем только общее количество, чаще всего это относится к детям. Не всегда указанное место ссылки определено в соответствии с вынесенным приговором, широко распространеными были ситуации, когда по прибытии на место назначения, ссыльных переводили на новые места. Иногда источник позволяет определить только место последнего пребывания ссыльного, когда уже велась переписка по вопросу его возвращения из ссылки на прежнее место жительства. Широко распространенным является и такой вариант, что окончательное место назначения определялось ссыльному во время его прибытия в Москву или Псков. В данном случае ссыльный поступал в распоряжение Министерства внутренних дел, которое и выносило вердикт по поводу места дальнейшего пребывания. В основном такие случаи характерны для представителей непrivileгированных сословий. Встречаются также примеры, когда в источнике в отношении места ссылки указывается просто Сибирь, или «отдаленные губернии России», «менее отдаленные места Сибири». В этом случае встает необходимость привлечения материалов иных архивов, как российских, так и зарубежных.

Абрамович Адам — дворянин Мозырского у.; в Сибирь на поселение.

Абрамович Игнатий — дворянин.

Адамович Иван Францев — дворянин Игуменского у.; с матерью Марьяной на жительство в Казанскую губ.

Адамович Михаил — дворянин Минской губ.; в Казанскую губ.

Андреевский (Андреевский) Станислав — крестьянин Минской губ.; в Казанскую губ.

Андрушкевич Леонард Устинов — дворянин Минской губ.; в Сибирь.

Антоневич (Антонович) Викентий Иосифов — дворянин Игуменского у.

Антонович Иосиф — из Виленской губ.; на 20 г. каторжных работ.

Арельд Александр Августов — одноворец Речицкого у.; с семейством на казенные земли в Томскую губ.

Арцимович Гилярий Иванов — дворянин Игуменского у.; с женой Анной, детьми Игнатием, Леоном.

Аскерко Александр Владиславов – помещик Речицкого у.

Аскерко Витольд Эмильев – помещик Речицкого у.; в Вологду.

Аскерко Иван Антонов – дворянин Минского у.; в г. Москву.

Аскерко Лаврентий Казимиров – из Борисовского у.; на жительство в Томскую губ.

Аскерко Феликс Эмильев – помещик Речицкого у.

Бабицкий Михаил – ученик землемерно-таксаторских классов в г. Горках; на жительство в Костромскую губ.

Бажавский Томаш Петров – дворянин Игуменского у.; с женой Теодорой, детьми Фелицианом, Викентием, Михаилом, Людвигом, Антонием, Францем, Юзефой, Альжбетой, Каролиной, женой Фелициана Каролиной, их сыном Иосифом.

Балабинин Кронид – ученик Горецкого земледельческого училища; в Казанскую губ.

Барановский Андрей – студент Горецкого земледельческого института; в Пермскую губ.

Барановский Порфирий – дворянин Чериковского у.; на жительство во внутренние губ. России.

Баранцевич Константин Яковлев – дворянин Слуцкого у.; на жительство в Томскую губ.

Баранцевич Степан Яковлев – из Слуцкого у.; на каторжные работы на 15 г.

Баратынский Владислав – дворянин Лепельского у.; на каторжные работы на рудники на 12 г.

Барсук Иван – дворянин Борисовского у.; в г. Омск.

Бартошевич Андрей – ксендз Слуцкого римско-католического костела, на каторжные работы на заводах на 6 г.

Бартошевич Станислав Онуфриев – из д. Глыбичи Минского у.; на поселение в более отдаленные места Сибири.

Бейнар Евстафий – дворянин Витебской губ.; на жительство в отдаленные губ. России.

Беликович Владислав – из Виленской губ.; на жительство в отдаленные губ. России.

Беняш Иосиф Иосифов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Бересневич Адам Григорьев – из Слуцкого у.; на жительство в Томскую губ.

Бляхевич Михал – помещик Витебской губ.; на жительство в отдаленные губ. России.

Бляхеевский Ричард – на жительство в Томскую губ.

Близнюк Демид – крестьянин Игуменского у.; с женой Пелагей Павловой на поселение.

Бобровский Базиль Петров – дворянин Игуменского у.; с женой Марцесей, детьми Станиславом, Адамом, Петром.

Бобровский Викентий Фомич – дворянин Минской губ.

Бобровский Томаш Петров – шляхтич Игуменского у.; с женой и 7 детьми в Томскую губ.

Богданович Гавриил Михайлов – дворянин Новогрудского у.; на каторжные работы в крепостях.

Богданович Феликс Иосифов – дворянин Дисненского у.; на жительство в Томскую губ.

Богушевич Андрей Андреев – на каторжную работу в крепости на 10 г.

Боемский Иосиф – из Минской губ.

Бордзиловский Юрий – дворянин; в Олонецкую губ.

Борейко Игнатий Иванов – дворянин Игуменского у.; с женой Антониной Гавrilовой, ее детьми от первого брака Виктором Андреевым Скуратовичем, Флорианом, Аленой, Геленой, Михалиной, племянником Игнатия Иосифом Рогачевским в Томскую губ.

Борейко Станислав Фомин – дворянин Минской губ.; на жительство в Томскую губ.

Борисович Федор Степанов – дворянин Слуцкого у.; на жительство в Пермскую губ.

Боровский Викентий – дворянин Минской губ.; на поселение в Томскую губ.

Боровский Иван Игнатьев – дворянин Могилевской губ.; на жительство в Олонецкую губ.

Боровский Фелициан – дворянин Игуменского у.; с женой Екатериной, сыном Игнатием, дочерьми Михалиной, Юзефой, женой брата вдовой Агафьей и ее сыном Иосифом на поселение Томскую губ.

Боровский Фома – дворянин Минской губ.; на поселение в Томскую губ.

Бородич Иосиф Антонов – из Новогрудского у.; на каторжные работы на 12 г.

Боуколовский Игнатий Павлов – из д. Бурзевичи Новогрудского у.

Брановицкий Иосиф Юрьев – вольный хлебопашец Новогрудского у.

Бржезинский Адам (Андрей) Феликов – новогрудский городской врач, с женой Анной, дочерью Ядвигой, племянницей Михалиной Петровой Бржезинской в Пермскую губ.

Бржезинский Мечеслав – из Могилевской губ.; на 12 г. каторжных работ.

Бржесский Генрих – дворянин Игуменского у.; с женой Еленой Иосифовой, детьми Мечеславом, Болеславом, Сигизмундом, Яном, Наполеоном, Еленой, Эмилией в Костромскую губ.

Бржозовский Адольф – купец; в Казанскую губ.

Бржозовский Феликс – дворянин; в Олонецкую губ.

Бринк Егор – дворянин Виленской губ.; в Пермскую губ.

Бродович Николай – дворянин Мозырского у. из д. Оголичи; на каторжные работы.

Бродович Платон – дворянин Мозырского у. из. д. Оголичи; на каторжные работы.

Бродовский Иосиф – дворянин Виленской губ.; в Пермскую губ.

Брохоцкий Владислав – помещик Новогрудского у.; на жительство в Пермскую губ.

Бруй Эдуард – крестьянин Новогрудского у. из д. Лысицы.

Будковский Иван – дворянин Витебской губ.; на жительство в отдаленные губ. России.

Буйневич Петр – дворянин (Речицкого у?); в Тобольскую губ.

Буйницкий Сильвестр – на каторжные работы на 12 г.

Букаловский Игнатий Павлов – мещанин г. Новогрудка; с семейством на казенные земли в Томскую губ.

Булгак Венедикт Якубов – из Игуменского у.; с женой Анной, сыном Флорианом, его женой Юдалией, их детьми Михаилом, Клементиной, Мартином, Маргаритой.

Булгак Иван Якубов – из Игуменского у.; с женой Антосей, детьми Тадеушем, Юзефом, Рафаилом.

Булгак Рафаил Иванов – из Игуменского у.; с женой Анастасией Антоновой, детьми Казимиром, Магдалиной, Пелагеей, Евгенией в Тобольскую губ.

Булгак Флориан Венедиков – однодворец Игуменского у. Минской губ. из околицы Новая Володута; в Томскую губ.

Булгак Фома Иосифов – дворянин Минской губ.; в Томскую губ.

Булгакова Антося – однодворка Игуменского у.; в Томскую губ.

Бурский Адольф – ученик Могилевской гимназии; в Костромскую губ.

Бутович Иосиф – из Витебской губ.; в Тобольскую губ.

Бутрин Иосиф Григорьев – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Бучинский Станислав – дворянин Чериковского у.; на жительство во внутренние губ. России.

Бушняк Савва – крестьянин Минской губ.; в г. Псков.

Важинский Антон – помещик Сенненского у.; в менее отдаленные места Сибири.

Ванькович Мельхиор Роман Карлов – дворянин Игуменского у.; на каторжные работы на 6 г.

Василевский Людвиг Виталиков – дворянин Вileйского у.; на каторжные работы на заводы на 10 г.

Васюк Прокофий Ефимов – крестьянин Минской губ.; в г. Москву.

Вейде Александр – дворянин Витебской губ.; на жительство в отдаленные губ. России.

Вейде Людвиг – дворянин Витебской губ.; на жительство в отдаленные губ. России.

Вендорф Владислав Адамов – помещик Слуцкого у.; в Костромскую губ.

Венцлавович Онуфрий – дворянин Минской губ.; в Нижний Новгород.

Верига Сигизмунд Иванов – дворянин Игуменского у. из околицы Французская Гребля; с женой Антониной, детьми Мальвиной, Аделаидой, братом ссыльного Игнатием, сестрой Викторией, их матерью Жозефиной.

Верниковская Изабелла – дворянка Игуменского у.; в Томскую губ.

Верниковский Антон Михайлов – дворянин Игуменского у.; с сыновьями и их семьями: Францем, его женой Михалиной, дочерьми Мариной, Михалиной, Аделией; Константином, его женой Изабеллой, их детьми Гектором, Иосифом, Антониной; Викентием, Матвеем, Домиником в Томскую губ.

Верниковский Апполинарий Сигизмундов – дворянин Игуменского у.; с женой Анастасией, дочерью Михалиной, братьями Казимиром, Дионисием и матерью Франтишкой в Томскую губ.

Верниковский Викентий Фабианов – дворянин Игуменского у.; с женой Изабеллой, сыном Карлом, братом Францем, матерью Марьянной Станиславовой в Томскую губ.

Верниковский Игнатий Казимиров (Степанов?) – дворянин Игуменского у. из околицы Сутино; с женой Изабеллой, детьми Владиславом, Флорианом и еще одним сыном 7 г. на жительство в Томскую губ.

Верниковский Леон (Лев?) Яковлев – дворянин Игуменского у.; с женой Розой, детьми Антоном, Теонилой, Анелей в Томскую губ.

Верниковский Франц Фабианов – дворянин Минской губ.; в Томскую губ.

Вильгорский Адам – помещик Мстиславского у.; на жительство во внутренние губ. России.

Вильковойская Фекла – дворянка Бельского у.; на жительство во внутренние губ. России.

Винкевич Владислав Викентьев – однодворец Гродненской губ.; в Томскую губ.

Висковский Станислав – из Могилевской губ.; на 12 г. каторжных работ.

Вислоух Виктор – помещик Кобринского у.; на жительство во внутренние губ. России.

Вислоцкий Вацлав – из Гродненской губ.; в Амурский край.

Витковская Схоластика – дворянка Минской губ.; в Томскую губ.

Витковский Базиль Юрьев – шляхтич Игуменского у.; с женой Франтишкой, детьми Людвигом, Юльяном, Михаилом, Иосифом, Феликсом в Томскую губ.

Витковский Иосиф Фелицианов – дворянин Игуменского у.; с женой Региной, его зятем Якубом Иосифовым Скуратовичем, его женой Юзефой, их детьми Розалией, Каролиной, Констанцией.

Витковский Михаил Иосифов – дворянин Игуменского у.; с женой Анемонией, детьми Карлом, Матвеем, Клементиной, Павлиной, семьей брата Михайлы Антония, его женой Домной, детьми Людвигом, Антоном, Григорием, Мариной.

Витковский Никодим Юрьев – шляхтич Игуменского у.; с женой Ганной, детьми Люцианом, Бонифацием, Иосифом, Людвигом, Мальвиной в Томскую губ.

Витковский Николай – дворянин Витебской губ.; в Пензенскую губ.

Витковский Фома Николаев – из Минской губ.; в г. Вятку.

Война Викентий Андреев – из Новогрудского у.; на жительство в Тобольскую губ.

Войнилович Иосиф – дворянин; в Костромскую губ.

Войнилович Стефания Игратьевна – дворянка Минской губ.; в Тобольскую губ.

Войнич Иосафат – дворянин Виленской губ.; на жительство во внутренние губ. России.

Войтевич Иван Викентьев – дворянин Минской губ.
 Войтевич Феликс – дворянин; в Нижний Новгород.
 Войцеховский Франц Станиславов – однодворец Слуцкого у.; в г. Москву.
 Володью Владислав Юльянов – дворянин Ошмянского у.; в Уфимскую губ.
 Волошинский Георгий – ксендз (Минской губ.?); в Томскую губ.
 Вольский Иосиф – ксендз Свентянского у.; на жительство в отдаленные губ. России.
 Ворожинский Антон – однодворец Борисовского у.; в Псковскую губ.
 Воротынец Иосиф Антонов – из Новогрудского у.; в Сибирские линейные батальоны.
 Воротынский – ксендз Могилевского кафедрального костела; в Вологодскую губ.
 Вронский Ипполит Фелицианов – мещанин Игуменского у.; в г. Москву.
 Врублевский Константин – дворянин; на жительство в Пермскую губ.
 Гаевский Антон – хлебопашец Борисовского у.; в Псковскую губ.
 Галицкий Антон Петров – дворянин Игуменского у. Минской губ. из околицы Орешковичи; с детьми Константином, Мечиславом, Михаилом, Юзефатой, Мальвиной, Анетой.
 Галицкий Болеслав – из Минской губ.; в Тобольскую губ.
 Галицкий Иосиф Иванов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.
 Галицкий Казимир Викентьев – дворянин Игуменского у. из застенка Борки; с женой Уршулей, детьми Гилярием, Иваном, Викентием, Михалиной, Антониной.
 Ганипровский Леон – дворянин Могилевской губ.; на каторжные работы на рудники на 12 г.
 Гаусман Михаил Антонов – из Минской губ.; в Вологодскую губ.
 Гацкий Болеслав Викентьев – дворянин Минской губ.; на жительство в Тобольскую губ.
 Гедройц Антон Фелицианов – дворянин Борисовского у.; рядовым в Томский линейный батальон.
 Гедронович Иосиф Францов – дворянин Минского у.; на поселение в менее отдаленные места Сибири.
 Гейштор Витольд Матвей Антонов – из Слуцкого у.; на каторжные работы на 12 г.
 Гейштор Эдуард – с женой Сабиной и дочерью Марией Юзефиной в Енисейскую губ.
 Гилевич Василий Константинов – в г. Москву.
 Гладкий Викентий Иванов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.
 Гладковский Александр – из Гродненской губ.; на 8 г. каторжных работ.
 Глеб-Кошанский Иосиф – шляхтич Минской губ.; в Самарскую губ.
 Глебович Иосиф Домиников – дворянин Пинского у.; на жительство в Томскую губ.
 Глинка Федор – помещик Мстиславского у.; в Смоленскую губ.
 Глинский Устин – крестьянин Минской губ.; в Рязанскую арестантскую роту

гражданского ведомства на 3 г.

Годзинский Иосиф – из Бельского у.; на жительство в отдаленные губ. России.

Гомолинский Рудольф – дворянин Минской губ.; в Тамбовской губ.

Горбацкий Игнатий – дворянин Могилевской губ.; в Пермскую губ.

Горбачевский Камилл – дворянин Минской губ.

Горбачевский Фелициан – ксендз Слуцкого костела.; в Оренбургскую губ.

Горбицкий Игнатий Антонов – помещик.

Горелик Григорий Павлов – крестьянин д. Кривичи Новогрудского у.

Горецкий Иван Матвеев – дворянин Игуменского у. из околицы Сутино; с дочерьми Камелией, Викторией в Томскую губ.

Горецкий Франц Петров – дворянин Игуменского у. из околицы Сутино; с женой Нимфой, сыном Викентием в Томскую губ.

Горло Григорий Павлов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Горновский Каэтан – помещик Витебской губ.; на жительство во внутренние губ. России.

Горобурда Николай – дворянин; в Тобольскую губ.

Городко Франц – крестьянин Минской губ.; Тобольскую губ.

Границкий Игнатий – помещик Вилейского у.; на жительство в отдаленные губ. России.

Григорович Болеслав Григорьев (Иосифов) – помещик Слуцкого у.; г. Томск.

Григорович Петр Степанов – крестьянин Слуцкого у.; в г. Москву.

Гринцевич Леонард – однодворец Минской губ.; в г. Москву.

Грицкевич Кастан Викентьев – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Грудинский Александр Иванов – дворянин Слуцкого у.; в менее отдаленные места Сибири.

Гружецкий Петр – из Свентянского у.; на жительство в отдаленные губ. России.

Гуминский Феликс – дворянин Могилевской губ.; на жительство во внутренние губ. России.

Гурецкая Анна – дворянка Игуменского у.; с детьми Михаилом, Франтишкой, Юзефой, Брониславой.

Гурецкий Антон Федоров – дворянин Игуменского у. из околицы Сутино; с женой Констанцией, дочерьми Магдалиной, Юзефой, сестрой Изабеллой.

Гурский Иван-Казимир Станиславов – дворянин Игуменского у.; с женой Терезией и дочерью Изабеллой в Томскую губ.

Гурский Франц – дворянин Игуменского у. из околицы Сутино; в Томскую губ.

Гутовский Симон – помещик Кобринского у.; на жительство в отдаленные губ. России.

Гуторович Владимир – дворянин Минской губ.; в Нижний Новгород.

Гуша Иосиф Венедиков – дворянин Игуменского у.; на жительство в Тобольскую губ.

Давлодов Викентий Казимиров – из Лидского у.; с сыном Антоном в Томскую губ.

Давмад Антон Викентьев – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Давмад Викентий Казимиров – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Давмат Михаил Викентьев – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Давыдович Данила – крестьянин Минской губ.; в г. Псков.

Давыдович Иван Иакимов – дворянин Новогрудского у.; в Енисейскую губ.

Данькович Терентий – крестьянин Минской губ.; в г. Псков.

Дашкевич Адольф Игнатьев – из Минского у.; на каторжные работы на 12 г.

Дашкевич Ричард – помещик Бельского у.; на жительство во внутренние губ. России.

Демидович Константин Адамов – дворянин Игуменского у.; в Тобольскую губ.

Демидович Мечислав – дворянин Игуменского у.; в г. Псков.

Денисевич Михаил – дворянин Борисовского у.; на жительство в отдаленные губ. России.

Дзедзгол Юльян – дворянин Новогрудского у.; на поселение в менее отдаленные места Сибири.

Дзедицкий Иван Иосифов – шляхтич Борисовского у.; в г. Москву.

Дмитрщук Михаил – крестьянин Минской губ.; в Новгородскую губ.

Добашинский Григорий – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Добошинская Меланья – дворянка Новогрудского у.; на жительство в Нижегородскую губ.

Добржинский Феликс – дворянин Новогрудского у.; на жительство в Тобольскую губ.

Довнар Антон – дворянин Новогрудского у.; в Олонецкую губ.

Домбров Адам – на службу в Амурские батальоны.

Домбров Болеслав Антонов – из Лепельского у.; на военную службу в батальоны.

Домбров Владислав Антонов – из Лепельского у.; на жительство в Томскую губ.

Домбровский Адам – помещик Сенненского у.; рядовым без выслуги.

Држеневич Александр Людомир – из Минского у.; на каторжные работы на 12 г.

Дубицкий Владислав Иванов – из Слуцкого у.; на жительство в Томскую губ.

Дубицкий Сигизмунд Иванов – из Слуцкого у.; на каторжные работы на 4 г.

Дубовик Тодор Семенов – дворянин Игуменского у.; с женой Магдалиной, ее детьми от первого брака Петром Михайловым Стефановичем, Матвеем, Францем, Игнатием, Людвигой, Геленой в Томскую губ.

Дубовский Максим Алексеев – шляхтич Пинского у.; в г. Москву.

Дулевич Адам Казимиров – дворянин Игуменского у.; с женой Каролиной и сыном Казимиром в Томскую губ.

Дулевич Антон – дворянин Минской губ.; в Вологодскую губ.

Дулевич Иван Адамов – дворянин Минской губ.; в Томскую губ.

Дыбовский Павел Леопольдов – помещик Слуцкого у.; в Архангельскую губ.

Евдокимов Алексей – крестьянин Минской губ.; на поселение в (Тобольскую

губ.?).

Евдокимов Алексей – крестьянин Минской губ.; на поселение в (Тобольскую губ.?).

Ельский Антоний – дворянин Свенчанского у.; на жительство в отдаленные губ. России.

Жаба Михал – на жительство в Томскую губ.

Жданович Антон Антонов – дворянин Игуменского у.; в Томскую губ.

Жданович Михаил Бутримов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Жданович Рафаил Богуславов – дворянин Игуменского у.; в Томскую губ.

Жданович Фома Францев – дворянин Игуменского у. из околицы Речица; в Томскую губ.

Жданович-Круповский Антон Степанов – дворянин Минской губ.; в Томскую губ.

Жебенко Флориан – профессор Горы-Горецкого института; в Пермскую губ.

Желеговский (Железовский) Юлиуш Иосифов – дворянин Борисовского у.; рядовым в сибирские линейные батальоны.

Железовский Януарий Игнатьев – шляхтич Борисовского у.; в Тобольскую губ.

Желиговская Мария – дворянка Новогрудского у.; в Воронежскую губ.

Желиговская Юлия – дворянка Новогрудского у.; на поселение в менее отдаленные места Сибири.

Желиговский Владислав – ксендз Свенчанского у.; на жительство в отдаленные губ. России.

Желиговский Николай – дворянин Новогрудского у.; на жительство в Тобольскую губ.

Желиговский Чеслав – дворянин Новогрудского у.; на жительство в Тобольскую губ.

Жидович Михаил Иванов – дворянин Игуменского у. из околицы Французская Гребля; с женой Паулиной, детьми Францем, Петром, Иосифом, Людвигом, Владиславом, Михалиной, Марьянной, Констанцией, Александрой.

Жилко Роман – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Жолникович Иосиф – дворянин Минской губ.; на каторжные работы на 4 г.

Жолтак Матвей Фомин – шляхтич Рогачевского у.; с женой Антониной Осиповой, детьми Николаем, Францем, Анной, Александрой, Доминикой в Томскую губ.

Жолтак Юрий – дворянин Рогачевского у.; на жительство в отдаленные губ. России.

Жуковский Доминик Леонов – из Борисовского у.; на каторжные работы на 12 г.

Забаровский Иосиф Иванов – однодворец Новогрудского у.; в г. Москву.

Заблоцкий (Заболоцкий) Онуфрий – дворянин Витебской губ.; в Тобольскую губ.

Завадская Ядвига – помещица Кобринского у.; на жительство во внутренние губ. России.

- Завалский Петр – на жительство в Томскую губ.
- Зайончковский Иосиф – дворянин Могилевской губ.; на жительство в Пермскую губ.
- Заливако Теофил – дворянин Витебской губ.; на жительство в отдаленные губ. России.
- Замацкий Феликс – дворянин Борисовского у.; на жительство в отдаленные губ. России.
- Замбржицкий Антон – дворянин Сеннинского у.; на жительство во внутренние губ. России.
- Запольский-Довнар Эдмунд – дворянин Минской губ.; в Иркутскую губ.
- Заржецкий Антон – дворянин Полоцкого у.; на жительство в отдаленные губ. России.
- Захаревич Игнатий Фаддеев (Федоров?) – мещанин Минской губ.; в Томскую губ.
- Захаревич Казимир Фелицианов – из Игуменского у.; на жительство в Томскую губ.
- Захаревич Фаддей Фелицианов – дворянин Игуменского у. из околицы Сутино; с женой Розалией Ивановой, детьми Игнатием, Казимиром, Викентием, Схоластикой, Юзефой в Томскую губ.
- Захаров Роман Иванов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.
- Зданович Гилярий Онуфриев – дворянин Борисовского у.; в Тобольскую губ.
- Здановский Фердинанд – ксендз Режицкого у.; на жительство в отдаленные губ. России.
- Зеленевский Казимир – крестьянин Минской губ.; в Тобольскую губ.
- Зельцович (Зелтцович) Владислав Юльянов – дворянин Минского у.; на жительство в Тобольскую губ.
- Зеневич Иосиф Адольфов – из Новогрудского у.; в Тобольскую губ.
- Зеневич Станислав Степанов – крестьянин Слонимского у.; в г. Москву.
- Змачинская Павлина – крестьянка Минского у.; в г. Москву.
- Змачинский Семен – сельский обыватель из Минской губ.; в арестантскую роту гражданского ведомства в Костромскую губ.
- Змачинский Франц Казимиров – крестьянин Минского у.; г. Москву.
- Змитрович Василий – мещанин; в г. Москву.
- Ивановский Михаил – дворянин Минской губ.; на жительство в Томскую губ.
- Ивашкевич Зелислав Антонов – дворянин Игуменского у.; на жительство в менее отдаленные места Сибири.
- Игнатович Станислав Федоров – дворянин; на поселение в более отдаленные места Сибири.
- Изdevский Станислав – из Витебской губ.; на жительство в отдаленные губ. России.
- Кабицкий Викентий Игнатьев – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.
- Кабицкий Юlian Михайлов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.
- Казакевич Иван Антонов – крестьянин Кобринского у.; в г. Москву.

Калиновский Гавриил – дворянин; в Пермскую губ.

Каменский Михаил Афанасьев – дворянин Минской губ.; в Пермскую губ.

Карницкий (Корницкий) Станислав – однодворец Минской губ.

Карпик Казимир Игнатьев – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Карпович Николай Андреев – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Карпович Иосиф Андреев – вольный хлебопашец Новогрудского у.; в г. Москву.

Каут Петр Иосифов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Каут Франц Николаев – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Качинский Михаил – дворянин.

Кашиц Константин Иосифов – дворянин.

Квинта Игнатий – дворянин Витебской губ.; на жительство в отдаленные губ. России.

Кевич Константин Франц – дворянин г. Слуцка.

Кельчевский Константин – дворянин Минской губ.; в Томскую губ.

Кельчевский Константин – помещик Игуменского у.; на жительство в Томскую губ.

Кеневич Франц Юльян – дворянин Пинского у.; в Томскую губ.

Кереновский Петр – помещик Бобруйского у.; на жительство в Томскую губ.

Кернажицкий Константин Федоров – из Слуцкого у.; на каторжные работы в крепости на 12 г.

Кивач Иосиф Фомич – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Кидалло Игнатий – дворянин Игуменского у.; с женой Антониной и 5 детьми в Томскую губ.

Кидалло Николай Михайлов – дворянин Игуменского у.; с женой Богумилой и сыном Иваном в Томскую губ.

Кильыш Донат – из Виленской (Ковенской?) губ.; на 8 г. каторжных работ.

Кирко Ксаверий – мещанин г. Новогрудка; в г. Москву.

Клемято Эдуард – сельский обыватель из Минской губ.; в арестантскую роту гражданского ведомства в Ярославскую губ.

Климович Фелициан – мещанин Новогрудского у.; в Казанскую арестантскую роту гражданского ведомства на 2 г.

Ключко Мария – мещанка Минской губ.; на поселение в (Тобольскую губ.?).

Ключко Розалия – мещанка Минской губ.; на поселение в (Тобольскую губ.?).

Клячковский Иосиф Иванов – мещанин Новогрудского у.; в г. Москву.

Кобицкий Юлиан Михайлов – крестьянин Новогрудского у.; с семейством в Томскую губ.

Ковалевский Иосиф Казимиров – дворянин Мстиславского у.; в г. Москву.

Ковзан Людвик Донатов – из Минской губ.; на жительство в Пермскую губ.

Кодзь Леонард Сигизмундов – дворянин Борисовского у.; рядовым в батальоны Амурской обл.

Кодзь Ромуальд Самуилов – из Борисовского у.; на жительство в Тобольскую губ.

Козел Карл – крестьянин Новогрудского у.; на 3 г. в арестантские роты.

Козелло Иосиф – дворянин Минской губ.; рядовым в Сибирские линейные

батальоны.

Козелло-Поклевский Евстафий – из Виленской губ.; на 12 г. каторжных работ.
Козелло-Поклевский Игнатий Петров – дворянин Минской губ. из околицы
Речица; с женой Антониной, сыновьями Викентием, Адамом, Антоном,
Иосифом в Томскую губ.

Козелло-Поклевский Николай Михайлов – дворянин Минской губ. из околицы
Речица; с женой Богумилой, сыном Иваном в Томскую губ.

Козлинский Альберт – помещик Чаусовского у.; на жительство во внутренние
губ. России.

Козловский Антон – из Минской губ.; в Оренбургскую губ.

Козловский Юрий – однодворец Минской губ.; в г. Псков.

Козловский Яким Иванов – казенный крестьянин Кобринского у. из
д. Барацевичи; в г. Москву.

Колб Вацлав – дворянин Витебской губ.; в отдаленные места Сибири.

Коленда Никодим Иосифов – однодворец Новогрудского у.; в Томскую губ.

Коленда Петр Никодимов – однодворец Новогрудского у.; в Томскую губ.

Комоцкий Мартин – дворянин Минской губ.

Константинович Петр – дворянин Игуменского у.; с женой Настасьей, детьми
Магдалиной, Олимпией, его матерью Розалией.

Контковский Викентий – дворянин Минской губ.; на жительство в Тобольскую
губ.

Конюшевич Рафаил – мещанин Лидского у.; в г. Москву.

Конюшевский Бернард – крестьянин Минской губ.; в Новгородскую губ.

Корбут Владислав Петров – из Бобруйского у.; на жительство в Томскую
губ.

Корбут Иван Григорьев – дворянин Минской губ.; в Тобольскую губ.

Корбут Иордан Гаврилов – дворянин Игуменского у.; на каторжные работы
на заводы на 4 г.

Корбут Юзаф Гаврилов – дворянин Игуменского у.; в Сибирь на поселение.

Корзюк Иосиф Антонов – из Игуменского у. околицы Сутино; на жительство
в Томскую губ.

Корзюк Франц Антонов – дворянин Игуменского у. Минской губ. из околицы
Сутино; с женой Анной, дочерью Анелей, сестрой Франца Антониной, ее
сыновьями Игнатием, Анполинарием, 70-г.ней матерью, сестрой Антониной,
братьем Иосифом в Томскую губ.

Коркович Гектор Михайлов – дворянин Игуменского у.; на каторжные
работы на 15 г.

Короза Алексей Генрихов – дворянин Игуменского у.; на жительство в
Тобольскую губ.

Короза Генрих Францев – дворянин Игуменского у.; в Оренбургскую губ.

Король Григорий Васильев – крестьянин Новогрудского у.; в арестантские
роты.

Короткевич Иосиф Иосифов – крестьянин Пинского у.; в Костромскую
арестантскую роту гражданского ведомства.

- Корпицкий Станислав – мещанин Ошмянского у.; на жительство в Вятскую губ.
- Корсак Адольф – дворянин Слонимского у.; на жительство во внутренние губ. России.
- Коссовский Фремент Каликстов – дворянин Минской губ.; на жительство в Тобольскую губ.
- Костелецкий Константин – дворянин Ошмянского у.; на жительство в отдаленные губ. России.
- Костелецкий Иосиф – из Гродненской губ.; на жительство в Тобольскую губ.
- Косьминский Иван – дворянин Минской губ.; в г. Иркутск.
- Коялович Ксаверий – дворянин Могилевской губ.; на жительство во внутренние губ. России.
- Коялович Фердинанд – дворянин Могилевской губ.; на жительство во внутренние губ. России.
- Красовский Климентий Антонов – крестьянин Борисовского у.; в г. Москву.
- Крачковский (Кржечковский) Войцех Альберт Антонов – дворянин Игуменского у.; с женой Екатериной и ее братом Александром Оковым в Томскую губ.
- Крачковский Антон Венедиктов – дворянин Игуменского у.; с женой Марианой, детьми Винцентией, Павлиной, Афелией в Томскую губ.
- Крачковский Франц Венедиктов – дворянин Игуменского у. околицы Новая Володута; с женой Тerezой, детьми Эдвардом, Робертом, Сузанной в Томскую губ.
- Кржижановский Доминик Юлиан Константинов – из Новогрудского у.; на каторжные работы на 6 г.
- Кржишталович (Кржичталович) Иван – из Витебской губ.; на 8 г. каторжных работ.
- Круковский Антон Казимиrow – дворянин Борисовского у.; на жительство в Тобольскую губ.
- Крупикович Иван – шляхтич Минской губ.; в г. Кострому.
- Крупович Франтишек – крестьянин д. Налибоки Новогрудского у.; в г. Москву.
- Крупский Бонифаций Урбанов – дворянин Слуцкого у. из имения Метявичи; на каторжные работы на 8 г.
- Кручинский Август – дворянин Минской губ.; в Тамбовскую губ.
- Кубракович Семен Ефимов – крестьянин Пинского у.; в Томскую губ.
- Кувш Андрей Семенович – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.
- Кукин Иван – дворянин Минской губ.; на жительство в менее отдаленные места Сибири.
- Куликовский Юрий – однодворец Минской губ.; в г. Псков.
- Кунцевич Павел Антонов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.
- Кунцевич Стефан Сигизмундов – помещик Речицкого у.
- Кунцевичева Юзефа Станиславова – дворянка Игуменского у.; с детьми Иосифом, Казимиром, Каролиной и еще одной 12-гней дочерью в Томскую губ.

Куратник Иван Николаев – крестьянин Пинского у.; в г. Москву.

Курек (Курека) Петр – дворянин Могилевской губ.; на жительство во внутренние губ. России.

Курникович Семен – крестьянин Пинского у. из м. Телеханы; в г. Москву.

Кучевский (Кучинский) Емельян Игнатьев – дворянин Бобруйского у.; в Пермскую губ.

Кучинский Константин – крестьянин Могилевской губ.; в Калужскую арестантскую роту гражданского ведомства на 3 г.

Кушелевский Август – дворянин Виленской губ.; в Тобольскую губ.

Лавецкий Павел Августов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Ланко Петр Александров – шляхтич Новогрудского у.; в г. Москву.

Ланковский Антон Степанов – однодворец Игуменского у. из околицы Володута; в Томскую губ.

Ланковский Григорий Степанов – однодворец Игуменского у. из околицы Володута; с женой Людvigой, детьми Степаном, Павлиной в Томскую губ. Лаппо Иосиф – из Могилевской губ.; на б. г. каторжные работы.

Лаппо Петр Александров – дворянин.

Лаский Франц Иосифов – из Сенненского у.; на поселение в отдаленные места Сибири.

Латвинский Иван Николаев – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Лашкевич Андрей Федоров – дворянин Борисовского у. из д. Глинная; на жительство в Томскую губ.

Левицкий Людвиг Семенов – дворянин Игуменского у.; на жительство в Томскую губ.

Левицкий Федор Иосифов – дворянин Новогрудского у.; на каторжные работы на заводы на б. г.

Легун Иван Игнатьев – крестьянин Минской губ.; в г. Москву.

Ленковский Григорий Степанов – из Игуменского у.; с женой Людвисей, детьми Стефаном, Павлиной, братом Антонием, сестрой Тодорой.

Лесневский Эрик Игнатьев – из Борисовского у.; на каторжные работы на 8 г.

Лешевич Павел Каликст Михайлов – дворянин; на жительство в Пермскую губ.

Липинский Эдуард – дворянин Слуцкого у.; с женой Мотильдой, сыновьями Болеславом, Наполеоном.

Лисецкий Феликс – ксендз Гродненской губ.; на жительство во внутренние губ. России.

Лисовский Людовик – крестьянин Борисовского у. из д. Забоснье.

Лиходзьевский Болеслав – дворянин Бобруйского у.; на жительство в Томскую губ.

Лозовский Эдуард Викентьев – дворянин; на каторжные работы на заводы на 4 г.

Лосицкий Матвей Григорьев – дворянин Игуменского у.; с женой Марьяной, детьми Антоном, Викентием, Иосифом, Марцеллой, Франтишкой в Томскую

губ.

Лукашевич Августин Адамов – крестьянин Минской губ.; в г. Москву.

Лукашевич Адам Иванов – мещанин Новогрудского у.; в Томскую губ.

Лукашевич Аполлоний Сильвестров – дворянин Минской губ.

Лукашевич Феликс Иосифов – крестьянин Пинского у. из м. Телеханы; в Томскую губ.

Луковский Юльян – дворянин Минской губ.; в г. Пензу.

Лычковский Евгений – дворянин; на жительство в Олонецкую губ.

Любенский Феликс Матвей Августинов – дворянин Борисовского у.; на военную службу без лишения прав.

Любомирский Степан – князь, могилевский предводитель дворянства.

Лягун Иван Игнатьев – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Лятковский Мечислав Игнатьев – дворянин Минской губ.; на жительство в Казанскую губ.

Маевский Константин Михайлов – дворянин Минской губ.; на жительство в Томскую губ.

Май-Маевский Игнатий Иосифов – дворянин.

Маковецкий Иосиф – помещик Себежского у.; на жительство во внутренние губ. России.

Маковский Антон – помещик Себежского у.; на жительство во внутренние губ. России.

Максимович Иосиф – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Малевич Анна Иосифова – дворянка Минской губ.

Малиновский Иосиф – из Минской губ.; в Сибирь.

Малиновский Устин – крестьянин Борисовского у. из д. Золаты; на поселение в более отдаленные места Сибири.

Малуха Илья Андреев – крестьянин Новогрудского у. из д. Пулберг; в г. Москву.

Малькевич Викентий Станиславов – дворянин Игуменского у. из околицы Подкосье; с женой Бригитой, детьми Викентием, Антониной, Каролиной, Изабеллой, Аделаидой.

Малоющицкий Антон Михайлов – шляхтич Чаусского у.; в г. Томск.

Манкевич Станислав Францев – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Манюкович Яков – крестьянин из м. Мир Новогрудского у.; в Вятскую губ.

Маркевич Антон Людвигов – помещик Новогрудского у.; с женой Людвикой на жительство в г. Уфу.

Маркевич Михаил Карлов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Мартынов Михаил – помещик Сенненского у.; в отдаленные места Сибири.

Масальский Иван Карлов – дворянин Игуменского у.; на поселение в Енисейскую губ.

Масков Прокофий – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Матиевский (Мациевский) Фелициан Павлов – мещанин Минска; в Томскую губ.

Матиевский Павел Иосифов – вольноотпущенник Борисовского у.; в г. Москву.

Матусевич Бернард – крестьянин Минской губ.; в Рязанскую арестантскую роту гражданскою ведомства на 3 г.

Матусевич Густав Евстафьев – дворянин Новогрудского у.; на поселение в более отдаленные места Сибири.

Матусевич Евстафий – дворянин Новогрудского у.; с женой Казимирай, дочерью Аделаидой на жительство в Костромскую губ.

Матусевич Станислав Иосифов – дворянин Игуменского у.; с женой Екатериной, детьми Иосифом, Петром, братом Бальтазаром, женой Бальтазара Тerezой в Архангельскую арестантскую роту гражданскою ведомства на 3 г.

Матушевич Игнатий – помещик Чауского у.; на жительство во внутренние губ. России.

Мациевич Эдуард – дворянин Гродненской губ.; на жительство в отдаленные губ. России.

Мацкевич Александр – из Чауского у.; в Костромскую губ.

Мацкевич Карл Станиславов – дворянин Слуцкого у.; на каторжные работы на 4 г.

Мацкевич Станислав – крестьянин Минской губ.; в г. Москву.

Медушеский Степан Николаев – крестьянин Новогрудского у. из д. Репичи.

Менжинский Иван – помещик Чериковского у.; на жительство в Тобольскую губ.

Меркулевич Адольф – дворянин Минской губ.; в Томскую губ.

Мерло Игнатий – канцелярский служащий Могилевского губернского правления; в Томскую губ.

Местер Иван – дворянин Бобруйского у.; на поселение в отдаленные места Сибири.

Метрикевич Амвросий Иванов – гражданин Игуменского у. из околицы Сутино; с женой Анной Викентьевой, детьми Иваном, Петром, Марьиной, братом Антоном, матерью Анной Иосифовой в Томскую губ.

Микульский Иосиф – из Новогрудского у.; на жительство в Тобольскую губ.

Микульский Флориан Александров – из Слуцкого у.; на жительство в Тобольскую губ.

Милевский Апполинарий – помещик Сенненского у.; в более отдаленные места Сибири.

Милевский Михаил – дворянин Минской губ.; на жительство во внутренние губ. России.

Минкевич Бонифатий – дворянин Могилевской губ.; на жительство в Казанскую губ.

Митарновский Казимир – помещик Сокольского у.; на жительство в отдаленные губ. России.

Митрикевич Амбросий Иванов – мещанин Игуменского у. из околицы Сутино; в Тобольскую губ.

Михайловский Томаш Флорианов – мещанин Новогрудского у.; в г. Москву.

Мицевич Николай – помещик Чериковского у.; на жительство во внутренние

губ. России.

Мицкевич Александр – из Минской губ.; в Томскую губ.

Мокич Кастан – помещик Себежского у.; на жительство во внутренние губ. России.

Мокржецкий – дворянин; на каторжные работы на рудники на 12 г.

Монюшко Адам – помещик Борисовского у.; на жительство в отдаленные губ. России.

Монюшко Иосиф – из Могилевской губ.; в Пермскую губ.

Монюшко Франц Ипполитов – из Минского у.; на каторжные работы на 6 г.

Мороз Франц Степанов – врач Минской губ.; в Пермскую губ.

Мощинский Густав Иванов (Юльянов?) – дворянин Минской губ.; в Томскую губ.

Мощинский Иосиф – помещик Сенненского у.; в отдаленные места России.

Мощинский Станислав – дворянин Могилевской губ.; в Пермскую губ.

Муравицкий Павел – крестьянин Минской губ.; в г. Псков.

Муравский Иосиф Тодоров – Игуменского у.; с братом Францем в Томскую губ.

Мушинский Сигизмунд – дворянин Слонимского у.; на жительство во внутренние губ. России.

Нагарнович Михаил Михайлов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Нагарнович Флориан Михайлов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Нарвайн Викентий – ксендз Минской губ.; в Казанскую губ.

Нарушевич Антон Павлов – крестьянин Сокольского у.; в г. Москву.

Недзвецкий Бернард Викентьев – из Минского у.; на каторжные работы на 4 г.

Нейман Юльян – врач Минской губ.; в Пермскую губ.

Нестерович Антон Казимиров – крестьянин д. Новиково Минского у.; в г. Москву.

Нестерович Люциан Казимиров – сельский обыватель из Кричева Минского у.; г. Москву.

Нитославский Эдуард – помещик Сенненского у.; на 4 г. на каторжные работы.

Новаковский Генрих – дворянин Минской губ.; на жительство в Тобольскую губ.

Новицкий Иван Яковлев – житель г. Новогрудка; на жительство в Оренбургскую губ.

Новицкий Ксаверий Иосифов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Новицкий Томаш – крестьянин Минской губ.; в г. Псков.

Новицкий Феликс Антонов – дворянин Минской губ.; на 4 г. на каторжные работы.

Новицкий Франц – дворянин Минской губ.; на каторжные работы.

Новодворский Болемлав – дворянин Игуменского у.; в г. Псков.

Новодворский Валериан – дворянин Игуменского у.; в г. Псков.

Новодворский Франц Викентьев – дворянин Игуменского у. из околицы

Речица.

Норейтор (Нейрейтор) Карл Антон Фелицианов – дворянин Игуменского у.; с детьми Фелицианом, Устиной на поселение в Томскую губ.

Обухович Наполеон Иванов – дворянин Слуцкого у.; на каторжные работы на 4 г.

Обухович Оттон Иванов – из Минского у.; на каторжные работы на 4 г.

Огризко Иосафат – из дворян Минской губ., на каторжные работы на рудники на 20 г.

Озембовский Станислав Ануфриев – дворянин Игуменского у. из околицы Орешковичи; с женой Юлией, детьми Виктором, Ануфрием, Болеславом, Антоном, Аделаидой, Александрой, Бригитой, Станиславой.

Околов Александр Федоров – дворянин Игуменского у.; в Томскую губ.

Околов Виктор – дворянин Игуменского у. из околицы Сутино; с женой Франтишкой, сыном Иосифом.

Околов Иосиф Францев – дворянин Игуменского у.; в Томскую губ.

Околов Павел Робертов – дворянин Минской губ.; в Томскую губ.

Околов Франц – дворянин Игуменского у.

Околова Виктория Иванова – дворянка Игуменского у.; с детьми Игнатием, Казимиром, Розой в Томскую губ.

Околович Игнатий Иванов – дворянин Минской губ.; с женой Франтишкой, детьми Адольфом, Игнатием, братом Казимиром.

Околович Франц Иванов – из Игуменского у. околицы Сутино; на жительство в Томскую губ.

Окулич Казимир Венедиков – дворянин Игуменского у.; на каторжные работы на заводы на 4 г.

Осипович Иосиф Казимиров – из Слуцкого у.; в Томскую губ.

Осипович Казимир Антонов – дворянин Минского у.; на жительство в Томскую губ.

Осовский Антон Владиславов – из Игуменского у.; на жительство в Томскую губ.

Остроменецкий Владислав – дворянин Витебской губ.; на жительство в отдаленные губ. России.

Остроменецкий Франц – дворянин (Пинской губ.?); на каторжные работы в Сибирь.

Острошенецкий Лев Константинов – дворянин Гродненской губ.; в Сибирь.

Отрашкевич Карл – дворянин Сеннинского у.; на жительство во внутренние губ. России.

Охримович Станислав Викентьев – дворянин Игуменского у.; в Самарскую губ.

Очаповский Иван Геранимов – из Игуменского у. околицы Володута; с женой Юзефой.

Павлович Адам Семенов – дворянин Игуменского у.; с женой Анелей и дочерью Александрой в Томскую губ.

Павлович Юлиан Венедиков – дворянин; на поселение в более отдаленные

места Сибири.

Павловский Антон Григорьев – крестьянин Слонимского у.; в г. Москву.

Пальковский Михаил Феликсов – из Гродненской губ.; на каторжные работы на 6 г.

Пантус Антон Степанов – мещанин Новогрудского у.; в Томскую губ.

Парадзинский Людвиг Томашев – дворянин Новогрудского у.; на поселение в более отдаленные места Сибири.

Парфенович Павел – из Виленской губ.; в Оренбургскую губ.

Пекарский Иосиф Васильев (Устинов?) – дворянин Борисовского у.; на каторжные работы на 12 г.

Пенкевич Стефан – дворянин Минской губ.; на каторжные работы на заводы на 8 г.

Петкевич Александр Антонов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Петрашкевич Петр Антонов – из Игуменского у.; на каторжные работы на 8 г.

Петрович Поликарпий Андреев – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Петровская Стефанида Иванова – мещанка Минской губ.; в Томскую губ.

Петровский Викентий Антон Васильев – безземельный шляхтич Игуменского у.; с женой Магдалиной, детьми Владиславом, Игнатием, Антониной, Юлией в Томскую губ.

Петровский Иван Францев – дворянин Новогрудского у.; на жительство в Пермскую губ.

Петровский Игнатий Васильев – шляхтич Игуменского у. из околицы Сутино; с женой Стефанией, детьми Иваном, Михалиной, Камалией, братом Петром, его женой Сабиной, их сыном Антоном в Томскую губ.

Петровский Иосиф Францев – из Новогрудского у.; на службу в Оренбургские линейные батальоны.

Петровский Франц Степанов – дворянин Игуменского у.; на поселение в Томскую губ.

Петух (Пиотух) Антоний Павлов – дворянин Игуменского у.; с женой Евдокией, детьми Софьей, Катериной, детьми Евдокии от первого брак Петром Стефановым Володько, Леоном, Ульяной, Марысей.

Пивель Александр – из Минской губ.; в Уфимскую губ.

Пивинский Игнатий Васильев – мещанин г. Лепеля; в г. Москву.

Пивинский Казимир Васильев – мещанин г. Лепеля; в г. Москву.

Пилецкий Михаил Иванов – крестьянин Игуменского у.; в г. Москву.

Пиотрович Поликарпий – крестьянин Минской губ.; в г. Москву.

Писанко Иосиф – ксендз Игуменского у.; на каторжные работы в крепостях Сибири на 8 г.

Пимон Петр Францев – крестьянин д. Сергеевичи Минского у.; в г. Москву.

Погорельский Варфоломей – дворянин; на жительство в Оренбургскую губ.

Погосян Феликс Семенов – шляхтич Новогрудского у.; в г. Москву.

Полюхович Серницацкий Илья Кондратов – шляхтич; в Томскую губ.

Порембский Антон Флориан Флорианов – из Могилевской губ.; на каторжные работы на 4 г.

Порембский Флориан Флорианов – из Могилевской губ.; на жительство в Тобольскую губ.

Праневский Адам – мещанин Новогрудского у.; в Казансскую арестантскую роту.

Пржибор Михаил – помещик Минской губ.; на жительство в отдаленные губ. России.

Пржитульский Иван – дворянин Бельского у.; на жительство во внутренние губ. России.

Прозарович Викентий Иванов – казенный крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Прозарович Франц Андреев – крестьянин Новогрудского у. из д. Поручино; в Томскую губ.

Прокопович Иван Антонов – дворянин Игуменского у. из околицы Французская Гребля; с женой Каролиной, детьми Игнатием, Мальвиной, матерью Петрунелей.

Проневский Казимир – помещик Полоцкого у.; на жительство во внутренние губ. России.

Протасевич Михаил Иосифов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Прус-Жуковский Болеслав – из Могилевской губ.; на жительство в Оренбургскую губ.

Пршеборовский Витольд – дворянин Минской губ.; в Нижний Новгород.

Пришибловский Станислав – дворянин; на жительство в Оренбургскую губ.

Пылинский Антон – ученик Горецкого землемельческого училища; на жительство в Костромскую губ.

Рабей Владимир – из Могилевской губ. (Витебской губ.?); на 6 г. каторжных работ.

Рабцевич Богуслав Людвигов – помещик Чаусского у.; в Пензенскую губ.

Равинский Игнатий Николаев – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Радиванчик Александр Федоров – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Радзиевский Антон – дворянин Игуменского у. из околицы Орешковичи; с женой Леонорой, детьми Ксаверием, Викентием, Иосифом, Карлом, Эмилией, Михалиной, Аделью.

Рапацкий Константин – из Виленской губ.; на 4 г. каторжных работ.

Ратниский Здислав Эдуардов – дворянин Минской губ.; на поселение в отдаленные места Сибири.

Рахлич Илларион Петров – мещанин г. Новогрудка; с семейством для водворения на казенные земли в Томскую губ.

Рачинский Эдуард Адамов – помещик Пинского у.

Ревенский Иван Антонов – крестьянин Новогрудского у.; в Томской губ.

Ревкевич Иван Константинов – дворянин Игуменского у.

Ревкевич Константин – дворянин Игуменского у. из околицы Завишино; с женой Юзефой, своей матерью Анной.

Реут Николай Иванов – дворянин Минской губ.
Речинский Владислав Домиников – из Слуцкого у.; на жительство в Тобольскую губ.
Римашевский Викентий Мартынов – дворянин Новогрудского у.; на жительство в Томскую губ.
Рогиковский Бруно Эразмов – из Минского у.; на каторжные работы на б г.
Рогинский Эдуард – из Могилевской губ.; на жительство под надзор полиции в Казанскую губ.
Роговский Ромуальд – помещик Сенненского у.; на каторжные работы.
Родзинский Ксаверий – сын помещика Мстиславского у.; во внутренние губ. России.
Родкевич Иван Фадеев – дворянин Минской губ.
Родневский Бронислав – из Могилевской губ.; на б г. каторжных работ.
Романович Матвей Захаров – мещанин Новогрудского у.; в г. Москву.
Романович Ян Михайлов – вольный хлебопашец Новогрудского у.; в г. Москву.
Ростковский Людвик – дворянин Могилевской губ.; в Тобольскую губ.
Ростковский Эразм – из Могилевской губ.; на б г. каторжных работ.
Рудзинский Григорий – из г. Игумена.
Рудницкий Андрей – крестьянин Минской губ.; в Тобольскую губ.
Рудницкий Иван – дворянин Минской губ.; в Тамбовскую губ.
Рутковский Иосиф – дворянин Минской губ.; в Новгородскую губ.
Рымкевич Иван Иосифов – дворянин Игуменского у.; в Томскую губ.
Рытвинский Павел Иосифов – дворянин Слуцкого у.; в Сибирь на поселение.
Рыцке Мария – дворянка Люцинского у.; на жительство в отдаленные губ. России.
Рыцке Эмилия – дворянка Люцинского у.; на жительство в отдаленные губ. России.
Сабина Кастан – крестьянин Минской губ.; в г. Москву.
Савицкий Владислав – из Могилевской губ.; на б г. каторжных работ.
Савицкий Станислав – крестьянин Минской губ.; рядовым в Омский линейный батальон.
Саганович Антон Григорьев – крестьянин Пинского у.; в Томскую губ.
Саганович Даниил Григорьев – крестьянин Пинского у.; в Томскую губ.
Саганович Тихон Григорьев – крестьянин Пинского у.; в Томскую губ.
Саевич Владислав – однодворец Слуцкого у.; на каторжные работы.
Сайковский Иван Александров – шляхтич Игуменского у.; в г. Москву.
Самулинский Казимир – дворянин Минской губ.
Санейдер Иван – дворянин Могилевской губ.; в Пермскую губ.
Свенчицкий Владислав – однодворец Новогрудского у.; в Томскую губ.
Свенторжицкий Апполинарий Владиславов – дворянин Минского у.; на поселение в более отдаленные места Сибири.
Свенторжицкий Болеслав Чеславов – помещик Игуменского у.
Свенторжицкий Чеслав – дворянин Минского у.; на жительство в Пензенскую губ.

Свидерский Казимир Федоров – врач; на каторжные работы.
 Свидзинский Франц Викентьев – дворянин Игуменского у.; на жительство в Томскую губ.
 Селицкий Николай – из Могилевской губ.; на жительство в Оренбургскую губ.
 Селляво Владислав Феликсов – помещик Мстиславского у.; в г. Ярославль.
 Сельманович Юрий – дворянин Лепельского у.; на жительство во внутренние губ. России.
 Сенкевич Иосиф Иванов – мещанин г. Новогрудка; в г. Москву.
 Сенковский Апполинарий – однодворец Игуменского у.; в г. Москву.
 Серницкая Леонтина Герасимова – дворянка Пинского у.; с сыном Adamom Людвиговым, дочерью Сухоцкой Настасьей Людвиговой в Томскую губ.
 Серпинский Игнатий Романов – мещанин Слонимского у.; в г. Москву.
 Сикорский Адольф – дворянин Гродненской губ.; на жительство в отдаленные губ. России.
 Силко Мартин Петров – крестьянин Минской губ.; в г. Москву.
 Симонович Иосиф Петров – дворянин Пинского у. из м. Логишина; в Сибирь.
 Сипайло Викентий – сын помещика Могилевского у.; на жительство в Пензенскую губ.
 Сипайло Иван – дворянин Игуменского у.; в г. Красноярск.
 Сицинский Адольф – ученик Горецкого земледельческого училища; на жительство в Костромскую губ.
 Скиндер Дионисий Викентьев – дворянин Игуменского у. из околицы Сутино; с женой Антониной, детьми Игнатием, Домеником, Франтишкой, Юзефой, отцом Викентием.
 Скиндер Казимир Викентьев – дворянин Игуменского у. из околицы Сутино; женой Юзефой, детьми Карлом, Владиславом, Сигизмундом, Стефанией, Анелей, Михалиной, Фрузиной в Томскую губ.
 Скродский Леопольд – дворянин Минской губ.; на жительство в Тобольскую губ.
 Скродский Сигизмунд Михайлов – дворянин в Новогрудском у.; в Сибирь.
 Скуратович Иосиф Иванов – дворянин Игуменского у. из околицы Новая Володута; с женой Викторией, детьми Антоном, Людвигом, Гвидоном, Катериной, Теофилей, Марисей, Юзефой в Томскую губ.
 Скуратович Яков (Якуб) Иосифов – шляхтич Игуменского у. из околицы Старая Володута; с женой и 3 детьми в Томскую губ.
 Скуржевский Рафаил – дворянин Новогрудского у.; в Нижегородскую губ.
 Сматковский Викентий Игнатьев – дворянин Игуменского у. из застенка Борки; с женой Юлией, детьми Леопольдом, Феликсом, Домеником, Юзефой, Эмилией, находившимся на попечительстве Рафаилом Нерейтором.
 Смольский Константин – ученик Могилевской гимназии; в Оренбургскую губ.
 Снегирь Федор Михайлов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.
 Соболевский Константин – ученик Горецкого земледельческого училища; на жительство в Тобольскую губ.
 Соколовский Артур – дворянин Могилевской губ.; на жительство в Пермскую

губ.

Соколовский Бронислав Игнатьев – дворянин.

Солоневич Игнатий Семенов – крестьянин Пинского у.; в Самарскую губ.

Солтан-Пересвет Александр Людвигов – помещик Речицкого у.; в Томскую губ.

Сомкович Иосиф – дворянин Минской губ.; на поселение в менее отдаленные места Сибири.

Сосновский Карл Иосифов – вольный хлебопашец Новогрудского у.; в г. Москву.

Сровгевич Антоний – ксендз Витебской губ.; на жительство во внутренние губ. России.

Станкевич Бернард Иванов – крестьянин Вилейского у.; в г. Москву.

Станкевич Стефан – однодворец Минской губ.; рядовым в батальоны Амурской обл.

Старпович (Стерпович) Петр Станиславов – дворянин Игуменского у.; с женой Каролиной, детьми Анной, Фелисей, Юзефой в Томскую губ.

Стаховский Александр – помещик Мстиславского у.; на жительство во внутренние губ. России.

Степанович Войцех – дворянин Игуменского у.

Степанович Петр Михайлов – дворянин Минской губ.

Степанович Юльян Андреев – дворянин Игуменского у. из околицы Новая Володута; с женой Констанцией, детьми Онуфрием, Камелией, Теклей, Магдалиной в Томскую губ.

Степановский Викентий – дворянин Минской губ.; в Казанскую губ.

Столович Викентий Иосифов – мещанин Минской губ.; в г. Псков.

Страковский Антон – крестьянин Гродненской губ.; на казенные земли в Томскую губ.

Стрижевский Кастан Францев – мещанин Минской губ.; в Томскуб губ.

Струмило Антоний – из Могилевской губ.; на жительство в Костромскую губ.

Сулимко-Сумайлло Болеслав – дворянин Витебской губ.; на жительство в Пермскую губ.

Сурин Петр – из Могилевской губ.; на 12 г. каторжных работ.

Сутин Берка Нахимов – мещанин Игуменского у.; в Калужскую арестантскую роту гражданского ведомства на 3 г.

Сушинский Валериан – дворянин Борисовского у.; на поселение в более отдаленные места Сибири.

Сущинский Иосиф Тимофеев – мещанин Игуменского у.; в г. Москву.

Тарасевич Сильвестр Франц – из Слуцкого у.; на каторжные работы на 12 г.

Таращекевич Адам Иванов – крестьянин Борисовского у.; в г. Москву.

Тарчинский Артур Петров – дворянин Минской губ.; в Енисейскую губ.

Татур Гилярий Викентьев – дворянин Игуменского у. из околицы Сутино; с женой Екатериной, детьми Сигизмундом, Сабиной, братьями Феликсом, Игнатием, Николаем на жительство в Томскую губ.

Татур Викентий Адамов – дворянин Минской губ.; в Томскую губ.

Татур Викентий Иосиф Иванов – дворянин Игуменского у.; с женой Агафьей Фоминой Полянской, детьми Мартином, Эдуардом, Марцианной в Томскую губ.

Татур Захарий Викентьев – дворянин Игуменского у. из околицы Сутино; с женой Екатериной, сыновьями Антоном, Гилярием, Юлианом, женой Антона Евой, их детьми в Томскую губ.

Татур Иван – дворянин Игуменского у.

Татур Игнатий – дворянин Игуменского у. из застенка Подкаменка; с женой Франтишкой, детьми Юзефом, Жозефиной, Антониной, Павлиной.

Татур Карл Казимиров – дворянин Игуменского у. из околицы Подкосье; с женой Марьяной, детьми Иваном, Викентием, Казимиром, сестрой Михалиной.

Таурагинский Владислав – дворянин Чериковского у.

Терп(н)олицкий Карл – мещанин г. Минска; в Олонецкую губ.

Тихонович Людвига Людвигова – дворянка Игуменского у. из околицы Старая Володута; с детьми Викентием, Флорианом, Юзефой в Томскую губ.

Тихонович Петр Иванов – крестьянин Пинского у.; в г. Москву.

Тихончук Иван Петров – крестьянин Пинского у. из имения Рухча; в Томскую губ.

Тихончук Петр Иванов – крестьянин Пинского у. из имения Рухча; в Томскую губ.

Ткаченко Александр Парфенов – крестьянин Могилевской губ.; в г. Москву. Томашевич Викентий Игнатьев – дворянин Игуменского у.; в Нижегородскую губ.

Томашевич Григорий Павлов – крестьянин Борисовского у.

Томашевский Петр – из Гродненской губ.; на жительство в отдаленные губ. России.

Томко Карл Михайлов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Томчик Елена Терентьева – крестьянка Бобруйского у.; в г. Москву.

Томчик Иван Викентьев – крестьянин Бобруйского у.; в г. Москву.

Томчик Клара Иванова – крестьянка Бобруйского у.; в г. Москву.

Томчик Людмил Иванов – крестьянин Бобруйского у.; в г. Москву.

Томчик Элеонора Иванова – крестьянка Бобруйского у.; в г. Москву.

Торгонский Иосиф – дворянин; на жительство в Костромскую губ.

Торгонский Урбан – ксендз Мозырского у.; на жительство в Томскую губ.

Торчинский Артур Петров – дворянин Минской губ.; в Енисейскую губ.

Требуховский Франц – однодворец Новогрудского у.; на каторжные работы на заводы на б. г.

Третьяк Яков Львович – крестьянин Пинского у.; в Псковскую губ. на поселение.

Тржецик Вильгельм – дворянин Витебской губ.; на жительство в отдаленные губ. России.

Трибушевский Иван Николаев – крестьянин Игуменского у.; в Томскую губ.
Трусковский Люциан – дворянин Минской губ.; в г. Керенск.
Трушинский Ксаверий – дворянин Минской губ.; на жительство в Томскую губ.
Тупальский Александр Андреев – дворянин Минской губ.
Турский Александр Адольфов – из Борисовского у.; на жительство в Томскую губ.
Тышецкая Людвига – из Вилейского у.; на жительство в отдаленные губ. России.
Улас Викентий Васильев – крестьянин Новогрудского у. д. Серамовичи.
Ульяновский Владислав – помещик Витебской губ.; на жительство в отдаленные губ. России.
Уминская Антонина – дворянка Игуменского у. из околицы Сутино; в Томскую губ.
Уминский Апполинарий (Антон?) Викентьев – дворянин Игуменского у. из околицы Сутино; на жительство в Томскую губ.
Уминский Игнатий Викентьев – дворянин Игуменского у. из околицы Сутано; с женой Анелей, дочерьми Камелией, Антониной, Изабеллой, матерью Игнатия Антониной, братьями Антонием, Климентием, Апполинарием, сестрами Франтишкой, Юзефой в Томскую губ.
Федорович Мельхиор Иванов – из Борисовского у.; на жительство в Тобольскую губ.
Фельдберг Станислав Юстинов – дворянин Вилейского у.; на каторжные работы на заводы на 4 г.
Филипович Викентий Иванов – мещанин Пинского у. из м. Логишино; в г. Москву.
Филипчик Андрей Филипов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.
Филонин Яков Петров – крестьянин Минской губ.; в г. Москву.
Филонов Яков – крестьянин Минской губ.; рядовым в Омский линейный батальон.
Фон Роберт Марьян – дворянин Минской губ.
Харченок Никита Парfenov – крестьянин Борисовского у.
Хвенчук Иван – мещанин Минской губ.; в г. Москву.
Хмелевский Ксаверий Михайлов – однодворец Ошмянского у.
Ходкевич Иосиф – ученик Могилевской гимназии; на жительство в Костромскую губ.
Хоминский Владислав Александров – помещик Сенненского у.; на каторжные работы.
Хоревич Фортунат – из Витебской губ.; на жительство в отдаленные губ. России.
Хоровский Адам – однодворец Речицкого у.; на жительство во внутренние губ. России.
Хруцкий Леон – из Витебской губ.; на каторжные работы.
Хруцкий Станислав – дворянин Минской губ.; рядовым в батальоны Амурской

обл.

Царевич Викентий Сидорович – мещанин Новогрудского у.; в г. Москву.
Цехановецкая Изабелла Флорианова – помещица Новогрудского у.; в Томскую губ.

Цехановецкий Игнатий Феликсов – помещик Мстиславского, Климовичского у.; на жительство в Томскую губ.

Цеханович Антон Людвигов – дворянин Минской губ.; в Томскую губ.

Цехановский Иосиф Людвигов – дворянин Игуменского у. из околицы Новая Володута; с женой Марцелей, детьми Иваном, Юлием, Михалиной, Анной, его братом Антонием, его детьми Людвигом, Александром, Альминой, Фронусей, их сестрой Людвигой и ее детьми Викентием, Флорианом, Юзефой в Томскую губ.

Цищевский Карл Иванов – мещанин г. Новогрудка; в г. Москву.

Цыбульский Иван Лукьянов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.
Чапас Викентий – мещанин; в Вологодскую губ.

Чапский Эдуард Станиславов – граф.

Чарноцкий Викентий Михайлов – дворянин Слуцкого у. из имения Ночь.

Чарноцкий Виктор – дворянин Слуцкого у.; на каторжные работы в крепостях на 10 г.

Чарноцкий Владислав Карлов – дворянин Слуцкого у.; с братом Иваном в отдаленные места Сибири.

Чашницкий Адам – из Витебской губ.; на жительство в отдаленные губ. России.

Червинский Раймонд – из Витебской губ.; на 12 г. каторжных работ.

Черешинский Ксаверий Янов – крестьянин Новогрудского у.; в г. Москву.

Черник Вандалин Казимир – дворянин Новогрудского у.; на каторжные работы на заводы на 8 г.

Черниховский Иосиф Людвигов – дворянин Минской губ.; в Томскую губ.

Черниховский Люциан – на каторжные работы в Сибирь.

Черницкий Виктор Михайлов – из Слуцкого у.; на жительство в более отдаленные места Сибири.

Чернявский Парфен Романов – гражданин Игуменского у. из околицы Сутино; с сыном Викентием, его женой Анной Доминиковой, их детьми Игнатием, Людвигом, Юзефой, Антониной, сестрами Парфена Александрой, Антониной в Томскую губ.

Чехович Иван Антонов – однодворец Игуменского у.; на рудники на 20 г.

Шабловский Фаддей – дворянин Минского у.

Шадурский Викентий – помещик Витебской губ.; на жительство в отдаленные губ. России.

Шанявский Валериан – помещик Могилевского у.; во внутренние губ. России.

Шарковский Владислав – дворянин Вileйского у.; на поселение в более отдаленные места Сибири.

Шелепин Дементий – дворянин; на жительство в Костромскую губ.

Шелепин Иван Игнатьев – дворянин Оршанского у.; в Казанскую губ.

- Шелецкий Леонард – дворянин Минской губ.; в Новгородскую губ.
- Шелюта Франц Михайлов – дворянин Слуцкого у.; в Костромскую губ.
- Шемеш Вацлав Людвигов – дворянин Борисовского у.; в Тобольскую губ.
- Шемиот Александр – дворянин Виленской губ.; на жительство в Пермскую губ.
- Шешалевич Иосиф Федоров – мещанин г. Сенно; в г. Москву.
- Шидловский Адольф Иосифов – из Игуменского у.; на каторжные работы на заводы на 6 г.
- Шидловский Ярослав – дворянин Минской губ.; на поселение в более отдаленные места Сибири.
- Шимановский Иосиф – дворянин Минской губ.; в Новгородскую губ.
- Шишковец Адам – дворянин Игуменского у.; с женой Михалиной, детьми Казимиром, Адольфом, Исидором, женой Казимира Юлией, их сыном Антоном.
- Шматович Эдуард – из Витебской губ.; на жительство в отдаленные губ. России.
- Шокальский Захар – ученик Могилевской гимназии; на жительство в Казанскую губ.
- Шолковский Степан – дворянин Борисовского у.; в г. Москву.
- Шпаковский Антон – мещанин Минской губ.; в Томскую губ.
- Шпаковский Иван Викентьев – дворянин Минской губ.
- Шпаковский Мечислав Ромуальдов – дворянин Слуцкого у.; на жительство в Оренбургскую губ.
- Шпаковский Фома Иосифов – дворянин Игуменского у. из околицы Сутино; с женой Антониной, сыновьями Юльяном, Антоном, его женой Петрунелей, их сыном Брониславом, а также племянником Игнатием Абрамовичем в Томскую губ.
- Шпаковский Франц Киприян Клеофас Иосифов – дворянин Игуменского у. из околицы Сутино; с женой Эмилией, детьми Иосифом, Петром, Михалиной, Юлией, Апполонией, Марцианной в Томскую губ.
- Шпаковский Яцко – дворянин Игуменского у.; с братом Павлом, его женой Агафьей, их дочерью Елизаветой, матерью Яцка Агафьей.
- Шпиганович Антон Петров – дворянин Мозырского у.; на жительство в Тобольскую губ.
- Шульц Владислав – дворянин Могилевской губ.; на жительство в Олонецкую губ.
- Шуляковский Антон Николаев – из Слуцкого у.; на жительство в Томскую губ.
- Шурковский Викентий Адамов – из Минского у. д. Микуличи; в Тобольскую губ.
- Щетка Иосиф Иванов – крестьянин Слонимского у.; в г. Москву.
- Щотковский Стефан – сын помещика Режицкого у.; на жительство в отдаленные губ. России.
- Эйсмонт Игнатий Иосифов – дворянин Игуменского у.; на заводы на 8 г.

Эйсмонт Константин Иванов – однодворец Гродненского у.; с женой Марией Павловой в г. Москву.

Эйсмонт Леонард – дворянин Лидского у.; в Тобольскую губ.

Юдицкий Виктор – дворянин Могилевской губ.; в Сибирь.

Юрецкий Иосиф Владиславов – из Слуцкого у.; на жительство в Томскую губ.

Юхневич Франц Матвеев – дворянин Игуменского у.; с женой Софьей в Томскую губ.

Юшкевич Иван Игнатов – из Игуменского у.; с женой Марией, детьми Францем, Казимиром, Константином, Анной, Каролиной, сыном Анны Гвидоном.

Юшкевич Иван Игнатьев – дворянин Игуменского у. околицы Новая Володута; с женой Марьей, детьми Францем, Казимиром, Константином, Анной, Каролиной в Томскую губ.

Яблоновский Валентин – ксендз Брестского костела; на жительство в отдаленные губ. России.

Якубовский Андрей – дворянин Игуменского у. околицы Орешковичи; с детьми Иосифом, Антониной.

Якубовский Михаил Фелицианов – дворянин Слуцкого у.; на жительство в Тобольскую губ.

Яловский (Яновский) Иосиф Иванов – шляхтич Игуменского у. из околицы Речица; с женой Эмилией, детьми Иваном, Каролиной в Томскую губ.

Ямонт Матвей Казимиров – дворянин.

Янковский Варфоломей Фомин – помещик Бобруйского у.; в Костромскую губ.

Янковский Игнатий – дворянин Игуменского у.; с женой Марцианой, детьми Игнатием, Анной, братом Юзефом.

Янковский Михаил Устинов – доктор медицины из Минской губ.; в Тамбовскую губ.

Яновский Александр Иванов – из Новогрудского у.; на каторжные работы на 4 г.

Янушевич Казимир Павлов – дворянин.

Ярошевич Мечислав Иосифов – дворянин Пинского у.; на жительство в Тобольскую губ.

Ясевич Антон – дворянин Минской губ.; рядовым в батальоны Амурской обл.

Ястржембовский (Ястржебский?) Адам – дворянин Минской губ.; в Новгородскую губ.

Ястржембский Иван – крестьянин Могилевской губ.; в Тобольскую губ.

Яцыно Северина Людвигова – дворянка Минского у.; на поселение в более отдаленные места Сибири.

Лашкевіч А.А.

МІНСКАЕ ГУБЕРНСКАЕ ЖАНДАРСКАЕ ЎПРАЎЛЕННЕ Ў КАНЦЫ XIX — ПАЧАТКУ XX ст.

Мэта дадзенай публікацыі — паспрабаваць прасачыць асноўныя наکірункі дзейнасці гэтай установы за вышэйзгаданы храналагічны перыяд. Як нам здаецца, у ранейшыя часы функцыянаванне службаў палітычнага вышуку Расійскай імперыі, у тым ліку і на тэрыторыі Беларусі як складовай часткі апошняй, амаль зусім не даследавалася, прынамсі ў адкрытых публікацыях. Між тым, пакідаючы за дужкамі працу спецслужбаў, немагчыма мець поўнае ўяўленне аб структуры і дзейнасці дзяржаўнага апарата, галоўных напрамках унутранай і зневінні палітыкі той ці іншай дзяржавы. Асабліва гэта датычыцца такой аўтарытарнай дзяржавы як Расійская імперыя XIX—XX ст., дзе роля спецслужбаў у падтрыманні тагачасага грамадска-палітычнага ладу была вельмі важкай.

Крыніцамі для напісання артыкула з'яўліся справы фонду «Мінськае губернскае жандарскае ўпраўленне»¹ Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі (НГАБ). Мінськае губернскае жандарскае ўпраўленне, як і падобныя ўстановы ў іншых губернях, стваралася на падставе «Палажэння аб корпусе жандараў» ад 9 верасня 1867 г.². Яна знаходзілася ў непасрэдным падпарадкаванні шэфа жандараў, а з 1880 г. пераведзена ў сістэму Дэпартамента паліцыі МУС. Займалася, у асноўным, аператыўна-следчай працай па справах палітычнага характару. У сакавіку 1917 г. у выніку Лютайскай рэвалюцыі ліквідавана.

У вышэйзгаданым фондзе налічваецца 101 справа за перыяд 1897—1917 гг. У асноўным гэта справы па абвінавачванню розных асоб у прыналежнасці да рэвалюцыйных партый і арганізацый, распаўсюджванні нелегальнай літаратуры, наладжванні сходак і забастовак, агітацыі рабочых, сялянай і салдатаў да непадпарадкавання ўладам, або хіленні ад выканання вайсковага абавязку і інш. Таксама захоўваюцца цыркуляры Дэпартамента паліцыі, мінскага губернатара або барацьбе з рэвалюцыйным падпольлем, загады Галоўнакамандуючага Заходнім фронтом і начальніка Мінскай вайсковай акругі або увядзенні ваеннага становішча і высыленні нядобранадзейных асоб з прыфронтавой зоны.

Мінськае губернскае ўпраўленне мела пэўныя структуры для вядзення аператыўна-следчай працы на месцах. Іх назначалівалі

памочнікі начальніка ўпраўлення ў адпаведных паветах, звычайна адзін на трох паветы. Так, у матэрыялах справы аб дзеянасці патаемнага таварыства «Брат і сястра» ў Пінску (пачатак XX ст.), да якога мы вернемся крыху ніжэй, узгадваюцца тагачасныя памочнікі начальніка губернскага ўпраўлення: у Бабруйскім, Слуцкім і Навагрудскім паветах — падпалкоўнік Гюнтэр; у Мінскім, Барысаўскім і Ігуменскім — падпалкоўнік Хрыпаў; у Пінскім, Мазырскім і Рэчыцкім — ратмістр Нартаў³. Яны ажыццяўлялі агульнае кіраўніцтва жандарскімі пунктамі, што месціліся ў падведамных ім паветах. Акрамя павятовых цэнтрай, гэтыя пункты існавалі і ў іншых паселішчах. У справах фонду ёсьць згадкі аб дзеянасці жандарскіх пунктаў у Баранавічах і Нясвіжы⁴, якім звычайна кіравалі ўнтар-афіцэры асобнага корпуса жандараў. У час правядзення аператывна-пошукаўых мерапрыемстваў, у прыватнасці вобыску і арыштаў, разам прыцягваліся і службоўцы мясцовай паліцыі.

У сувязі з актывізацыяй рабочага руху ў канцы XIX — пачатку XX ст. жандарам даводзілася мець справу і з гэтай праблемай, паколькі дзяржаўныя ўлады лічылі стачкі і стварэнне рабочых арганізацый сацыяльна небяспечным злачынствам, якое разбурала стабільнасць грамадскага ладу Расійскай дзяржавы. У 1897 г. супрацоўнікі Мінскага губернскага жандарскага ўпраўлення паручнікі Дабкевіч і Грэшнер, займаўшыя (спачатку першы, а потым другі) пасаду ад'ютанта гэтай установы, вялі справу аб дзеянасці патаемнага таварыства мінскіх рамеснікаў-габрэяў. Яно атрымала назыву «Хэбура» альбо «Хэўра», што ў перакладзе з габрэйскай мовы азначае «сходка, нарада». Асноўную метаю было паляпшэнне ўмоў працы рабочых-рамеснікаў, якія наймаліся да гаспадароў-саматужнікаў: скарачэнне працягласці працоўнага дня, павышэнне памеру заробкаў, колькаснае абмежаванне прыёму на працу вучняў-падлеткаў і іншагародніх. Апошніе тлумачыліся тым, што вышэйзгаданыя катэгоріі ўзмацнялі ступень канкурэнцыі на рынку працы, а гэта ў сваю чаргу дазваляла работадаўцам ісці на зніжэнне ставак заработкаў. Рабочым таварыствам была створана каса ўзаемадапамогі для падтрымкі забастоўшчыкаў і пацярпельных ад няшчасных выпадкаў. Акрамя таго, у спецыяльных адукацийных гуртках актыўісты «Хэбуры» вялі пропаганду сацыялістычных ідэй⁵.

Як бачна са спраў вышэйзгаданага фонду, патаемнае таварыства рабочых-габрэяў, падобнае мінскай «Хэбуры» («Хэўры») сярэдзіны 90-х гадоў XIX ст., існавала і ў Пінску ў пачатку наступнага стагоддзя пад называй «Брат і сястра». Яно таксама вяло эканамічную барацьбу з гаспадарамі саматужных майстэрняў шляхам арганізацыі забастовак і

ўжывання жорсткіх метадаў у дачыненні да штрэйкбрэхераў (пагрозы, збіццё)⁶. Падобныя габрэйскія рабочыя арганізацыі з'явіліся тым падмуркам, на якім і ўзнік у 1897 г. «Усеагулъны габрэйскі рабочы саюз у Літве, Польшчы і Расіі» («Бунд»).

Жандарскае ўпраўленне выконвала функцыі палітычнай паліцыі не толькі ў адносінах да цывільнага грамадства, але і да войска. Прыкладам апошняга можа служыць справа аб распаўсюджванні ўлётак сацыял-дэмакратычнага накірунку на латышскай мове сярод «нижніх чинов» чыгуначнай брыгады ў мястэчку Баранавічы. Справа была пачата ад'ютантам Мінскага губернскага жандарскага ўпраўлення ротмістром Баніным 5 сакавіка 1904 г., пасля атрымання ад вайсковага начальства звестак наконт з'яўлення сацыял-дэмааратычнай літаратуры ў брыгадзе, і па завяршэнні аператыўна-следчых дзеянняў 2 верасня таго ж года накіравана пракурору Віленскага вайскова-акруговага суда. Расследаванне выявіла факт існавання сацыял-дэмааратычнага гуртка, які складаўся з салдатаў і малодшых камандзіраў, у большай частцы па этнічнай прыналежнасці латышоў. Арганізатарамі стварэння гэтага гуртка былі прызнаны радавія Ян Сісен, Жан Станхэн, Карл Уніс, яфрэйтар Яніс Ровіч, старшы ўнгэр-афіцэр Карл Рэйнерт, фельчар Васіль Чуркін⁷. Інфармацыя пра іх далейшы лёс пасля перадачы следчай справы пракурору вайсковага суда адсутнічае.

У 1907 г. памочніку начальніка жандарскага ўпраўлення ў Пінскім, Мазырскім і Рэчыцкім паветах ротмістру Шульцу давялося займацца расследаваннем дзеянасці арганізацыі максімалістаў (леварадыкальная пльынь у эсераўскай партыі — А. Л.) у Пінску. Яе раскрыццю паспрыяў выбух, што адбыўся 20 лютага 1907 г. у Пінскім габрэйскім малітоўным доме ў выніку няўдалай спробы зрабіць спецыяльнае прыстасаванне для правядзення тээрарыстычных актаў. Як было ўстаноўлена ў час следства, адна з асоб, якія праходзілі па гэтай справе, менавіта Сара Найдзіч, адначасова з'яўлялася кірауніком мясцовай вучнёўскай арганізацыі партыі сацыялістаў-рэвалюцыянероў, і таму ў адносінах да яе ўзбудзілі асобную справу. На жаль, інфармацыя наконт апошняй у архіўных фондах пакуль што не выяўлена⁸.

Мінскаму губернскаму жандарскаму ўпраўленню даводзілася мець справу з падпольнай арганізацыяй сацыял-дэмааратычнага накірунку і ў самім губернскім цэнтры, аб чым сведчыць «Дзённік назірання па Мінску за мясцовай арганізацыяй сацыял-дэмаракратоў» за красавік 1908 — лістапад 1913 гг. Трэба адзначыць цікавую асаблівасць гэтага дакумента. У ім утрымліваюцца звесткі аб правядзенні назірання ў чэрвені—лістападзе 1908 г., маі, ліпені — каstryчніку 1909 г., сакавіку,

чэрвені, каstryчніку 1910 г., маі—снежні 1911 г., студзені—верасні, снежні 1912 г., лютым—каstryчніку 1913 г.⁹. Такія перапынкі ў працы філёрской службы, на наш погляд, можна тлумачыць тым, што дзейнасць падполя перыядычна спынялася арыштам ягоных удзельнікаў з далейшым турэмным зняволеннем альбо высылкаю ў аддаленых губерні імперыі. На карысць гэтага меркавання гаворыць і тое, што ў дзённіку пасля чарговага перапынку з'яўляліся ўжо новыя прозвішчы аб'ектаў назірання, а ранейшыя знікалі.

Управа адсочвала распаўсюджванне агітацыйнай літаратуры рэвалюцыйнага характару, сведчаннем чаго можа служыць пратакол агляду брашуры «Маніфест анархістаў-камуністаў» за 1908 г.¹⁰. На жаль, больш падрабязная інфармацыя наконт абставінаў знаходжання гэтага выдання адсутнічае.

Супрацоўнікі ўпраўлення зімаліся справамі, якія, выкарыстоўваючы сучасную тэрміналогію, мелі дачыненне да нелегальнай міграцыі. Так, у 1911 г. памочнік начальніка ўпраўлення ў Мінскім, Барысаўскім і Ігуменскім паветах штабс-ротмістр Дубровін вёў справу аб нелегальнай адпраўцы эмігрантаў за мяжу з далейшай пасадкаю на параходы ў партах Пруссіі без афармлення неабходных дакументаў. Арганізоўваў усё гэта жыхар Мінска пухавіцкі мешчанін Тэвель Кузнец, які яшчэ і ablічваў сваіх кліентаў. У сувязі з выкрыціем ягонай дзейнасці выконваючы абавязкі мінскага губернатара перадаў матэрыялы справы ў Асобую нараду пры міністры ўнутраных спраў з прапаноўлівым высласцю Т. Кузняца ў аддаленую губерні Расіі пад паліцыйскі нагляд на два гады¹¹.

У 1912 г. памочнік начальніка Мінскага губернскага жандарскага ўпраўлення ў Пінскім, Мазырскім і Рэчыцкім паветах ротмістр Архангельскі таксама расследаваў справу аб нелегальнай эміграцыі. У дадзены час у Пінску і Пінскім павеце дзейнічалі асобы, якія з'яўляліся патаеннымі агентамі замежных параходных кампаній. Яны вялі агітацыю сярод мясцовых сялян і мяшчанаў за выезд на часовае альбо сталае жыхарства ў краіны Паўночнай і Паўднёвой Амерыкі, пры гэтым прапануючы свае паслугі па нелегальнym перасячэнні дзяржаўной мяжы, таксама без афармлення замежнага пашпарту. Да памогаю гэтых агентаў імкнуліся скарыстацца ў тым ліку і тыя, хто хаець выехаць у замежжа, не адбыўшы вайсковую павіннасць, дэзерціры з войска, а таксама тыя, хто знаходзіўся пад следствам і судом па падазрэнню ў здзяйсненні розных злачынстваў.

У выніку сумесных дзеянняў супрацоўнікаў жандарскага ўпраўлення і Пінскай гарадской і павятовой паліцыі, на якую выпаў

асноўны цяжар аператыўна-пошукавай дзейнасці, былі выяўлены арганізатары нелегальнай перакідкі жадаючых эміграваць за межы імперыі: мяшчане Мендэль і Шымель-Янкель Бягуны, Менахім і Шлёма Вайнштэйны, Лейба Новік, Вульф Пячэнік і інш. 11 студзеня 1913 г. начальнік Мінскага губернскага жандарскага ўпраўлення генерал-маёр Сямёнаў прапанаваў губернатару высласць вышэйзгаданых асоб у адміністрацыйным парадку, на падставе «Палажэння аб дзяржаўной ахове», ва ўнутраныя губерні краіны тэрмінам ад аднаго да чатырох гадоў¹².

Губернскае жандарскае ўпраўленне займалася расследаваннем спраў, што датычыліся ўхілення ад вайсковай службы. У 1914 г. памочнік начальніка ўпраўлення ў Мінскім, Барысаўскім і Ігуменскім паветах падпалкоўнік Латухін і ратмістр Калін вялі справу аб дзейнасці арганізаванай злачыннай групоўкі, якая за пэўную ўзнагароду забяспечвала вызваленне ад прызыва на вайсковую службу. Рабілася гэта шляхам сімуляцыі хвароб, членашкодніцтва альбо подкупу фельчараў і лекараў мінскага вайсковага шпіталю. Дадзеная групоўка дзейнічала на працягу прыблізна пятнаццаці гадоў і атрымала назыву «Губернскай вайсковай прысутнасці», аб чым сведчаць паказанні сакратара афіцыйнай Мінскай губернскай па вайсковай павіннасці прысутнасці тытулярнага саветніка Івана Ляткевіча і члена апошній стацкага саветніка Аляксандра Стасевіча. Узначальваў гэту ценявую «присутнасць» мешчанін мястэчка Койданава Янкель Махліс, які стала пражываў у Мінску і гандляваў тыгунём. У яе склад уваходзілі мінскія мяшчане муж і жонка Гірша і Двося Бозіны; жыхар Мінска, прыпісаны да мяшчанаў мястэчка Свіслач Бабруйскага павета, а таксама яшчэ адзін жыхар Мінска аптэкарскі памочнік Рыгор Рэдэль. Апошні ажыццяўляў прыкрыццё дзейнасці злачыннай групоўкі, выкарыстоўваючы дзеля гэтай мэты сваё сяброўства са службоўцамі мясцовай паліцыі, у прыватнасці з начальнікам Мінскага вышуковага аддзялення, а потым памочнікам паліцмайстра Уладзімірам Лапцевым.

Яшчэ да заканчэння агульнага следства Гірша Бозін 13 жніўня 1914 г. быў нақіраваны этапным парадкам на жыхарства ў Валагодскую губерню, а 17 жніўня таго ж года па патрабаванню Дэпартамента паліцыі пераведзены ў Табольскую губернію. 30 лістапада 1914 г. начальнік Мінскага губернскага ўпраўлення хадайнічаў перад губернатарам аб высылцы астатніх абвінавачваемых у аддаленія месцы імперыі¹³.

Пасля пачатку ў жніўні 1914 г. сусветнай вайны ў кола абавязкаў супрацоўнікаў упраўлення ўвайшло назіранне за адносінамі насельніцтва да ваенных дзеянняў іх наступстваў, ягонымі паводзінамі

ў сувязі з гэтым. Так, 4 лютага 1915 г. памочнік начальніка ўпраўлення ў Бабруйскім, Слуцкім і Навагрудскім паветах паведаміў свайму штрафу аб нежаданні нясвіжскіх хлебапёкаў і булачнікаў пячы і прадаваць хлебабулачныя вырабы па ўстаноўленых гарадскімі ўладамі цэнах, матывуючы гэта ўзросшымі коштамі на муку і працоўную сілу. Таму ў горадзе ўзніклі цяжкасці з забеспечэннем насельніцтва хлебам.¹⁴

27 лютага 1915 г. ад яго ж пастуپіла сакрэтнае паведамленне, што пробашч нясвіжскага касцёла Пётр Зялінскі ў сваім казанні дазволіў парафіянам ужываць у час посту мяса і малако, каб лягчэй перажыць чакаемую будучаю вясною з-за наступстваў вайны эпідэмію халеры¹⁵.

14 і 16 сакавіка 1915 г. мінскія паліцыяй былі арыштаваны евангелічныя хрысціяне (баптысты) кандуктар Лібава-Роменскай чыгункі Іван Белан, мінскі мешчанін Міхаіл Белан, жыхаркі Мінска германскія падданыя Мацільда Буркус і Марыя-Луіза Павельчык. У тым жа годзе 1 чэрвеня Мінскім губернскім жандарскім упраўленнем у адносінах да вышэйзгаданых асоб на падставе атрыманай ад супрацоўнікаў паліцыі інфармацыі была ўзбуджана справа па абвінавачванню іх у вядзенні сярод мінчукоў і вайскоўцаў пацыфісцкай пропаганды. Гэту справу даручылі весці памочніку начальніка ўпраўлення ў Мінскім, Барысаўскім і Ігуменскім паветах ротмістру Панову. Следства, аднак, не знайшло канкрэтных доказаў распаўсядджвання Іванам і Міхаілам Беланамі, Мацільдаю Буркус і Марыяю-Луізаю Павельчык антымілітарысцкіх ідэй. Удалося дакладна ўстанавіць толькі тое, што Іван Белан прапаведаваў вучэнне евангельскіх хрысціян (баптыстаў) сярод вайскоўцаў, што жылі на ягонай кватэры. Наконт Мацільды Буркус і Марыі-Луізы Павельчык стала вядома аб іх прагерманскіх выказваннях. У выніку начальнік упраўлення накіраваў губернатару Мінска хадайніцтва аб высылцы ўсіх іх на час ваенных дзеянняў ва ўнутраныя губерні Расіі¹⁶.

Як можна бачыць, Мінскае губернскае жандарскае ўпраўленне займалася расследаваннем спраў самага рознага накірунку — як палітычнага, так і крымінальнага. Галоўнымі з іх — тыя, што звязаны з дзеянасцю арганізацый і асоб, якія заявілі пра сябе праціўнікамі існуючага на той час грамадска-палітычнага ладу Расійскай дзяржавы. Гэта справы аб сацыял-дэмакратычным гуртку ў барапавіцкай чыгуначнай брыгадзе, арганізацыі максімалістаў у Пінску, назіранні за мінскімі сацыял-дэмакратамі.

Асобна трэба спыніцца на справах аў патаемных таварыствах «Хэбура» («Хэўра») і «Брат і сястра». Аналізуучы ход іх расследавання, можна зрабіць высьнову, што супрацоўнікаў жандарскага ўпраўлення

цікавіў не толькі палітычны аспект іх дзейнасці, але і тое, што тычылася сферы працоўных адносін паміж працаадаўцамі і наёмнымі работнікамі. Спрабы рэгуляваць іх з дапамogaю паліцыйскіх метадаў не садзейнічалі вырашэнню існуючых проблемаў, а толькі заганялі хваробу ўнутр, што аб'ектыўна ўзмацняла дэструктыўныя працэсы ў грамадстве і дзяржаве.

Што датычылася спраў крымінальнага характару, то да кампетэнцыі жандарскага ўпраўлення адносілісь толькі з іх, што, незалежна ад жадання іх удзельнікаў, садзейнічалі разбурэнню грамадскага ладу, наносілі шкоду дзяржаве. Да такіх можна аднесці справы аб ухіленні ад выканання воінскага абавязку, нелегальнаі эміграцыі.

Падсумоўваючы ўсё вышэйзгаданае, можна прыйсці да высьновы, што Мінскае губернскае жандарскае ўпраўленне, як складовая частка агульнага паліцыйскага апарату Расійскай імперыі, выконвала свае функцыі па захаванню грамадска-палітычнай стабільнасці ў імперыі.

¹ II ПСЗРИ. Т. 42. Ст. 44956.

² НГАБ, ф. 705, вол. 1, спр. 3, арк. 62, 74, 76. II ПСЗРИ. Т. 42. Ст. 44 956.

³ Тамсама, спр. 15, арк. 9, 354.

⁴ Тамсама, спр. 1, арк. 14—14 адв., 16—21, 23—25.

⁵ Тамсама, спр. 3, арк. 92, 175.

⁶ Тамсама, спр. 2, арк. 7, 171-180, 183.

⁷ Тамсама, спр. 4, арк. 125, 137, 142

⁸ Тамсама, спр. 5, арк. 3, 16, 18 адв., 41, 45, 46, 49 адв., 65 адв., 69, 69 адв., 70 адв.

⁹ Тамсама, спр. 6.

¹⁰ Тамсама, спр. 8, арк. 15, 56.

¹¹ Тамсама, спр. 9, арк. 156—162.

¹² Тамсама, спр. 11, арк. 57—60 адв., 73—73 адв.; спр. 24, арк. 502—503.

¹³ Тамсама, спр. 25, арк. 10—10 адв.

¹⁴ Тамсама, арк. 13—13 адв.

¹⁵ Тамсама, спр. 11, арк. 217—219, 251.

Нестерович Ю. В.

О ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ ПОНЯТИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО ИСТОЧНИКА

Уточнение понятия исторического источника за столетие, прошедшее после его закрепления в качестве базисного понятия теории истории производилось в направлении рассмотрения его объема

(начиная с работ французских историков Л. Февра и М. Блока), но не его дифференциации. Мы же считаем целесообразным осуществлять пересмотр понятийного аппарата теоретического источниковедения именно посредством дифференциации понятия исторического источника.

М. Блок в соответствии с источниковедческой традицией отличал повествовательные источники, которые он раскрывал как «рассказы, сознательно предназначенные для осведомления читателя», и иного рода исторические свидетельства — свидетельства невольные, которые более адекватно обозначать термином «(исторические) документы». Вместе с тем Блок выделял и передачу свидетельств как особого явления. Такое выделение наталкивает на идею различия исторических свидетельств и исторических источников. В соответствии с ней исторические свидетельства — это предметы деятельности людей, на которых запечатлена информация об исторических событиях, а исторические источники — это обработанные исторические свидетельства (археографически, текстологически воспроизведенны документы и материалы, цитирование их), источники, на которые ссылаются при установлении исторических фактов.

Белорусский архивист и археограф З. Л. Яцкевич, рассматривая проблемы методики археографии, употребляет термины «исторические источники», «документы», «исторический материал» как эквивалентные: «Проблема создания единых правил научной публикации исторических источников давно стоит перед белорусской исторической наукой... Выработка и унификация принципов научной публикации документов... Выработка на основе этих принципов комплекса специфических методов и приемов научной публикации исторического материала...» [2; 310]. Использование подобной синонимии если не консервирует, то вуалирует обращение внимания на целесообразность дифференциации базисного источниковедческого понятия исторического источника (в данном случае в рамках археографии). Российский же археограф Е. М. Добрушкин выдвинул формулу: «Археографическая публикация — это научное издание документов в качестве исторических источников» [3; 9, 102]. Из такой формулы вытекает приемлемость различия документов-свидетельств, «протоисточников» и источников как введенных в оборот документов (свидетельств). В соответствии с этим неопубликованный архивный документ следует классифицировать как историческое свидетельство, а опубликованный (введенный в оборот) — как источник, на который ссылаются историки (либо который они используют).

Вовсе не единичные случаи использования историками археографических публикаций летописей при утрате рукописей и списков летописи подкрепляют целесообразность такого различия. Ведь в этих случаях на археографические публикации ссылаются как на исторические источники.

Российский ученый В. П. Козлов, обосновывая концепцию трансформации документа в исторический источник и рассматривая документ как исторический источник, выделяет четыре признака такой трансформации: публичность информации о существовании документа; свободный и равный доступ к документам для каждого пользователя; стратификацию документа; документальную публикацию. «Т. е. воспроизведение и тиражирование документа, когда максимально сохраняются все особенности его содержания и внешних признаков, а также существует информационное сопровождение» [4; 8]. Несмотря на наличие, на наш взгляд, серьезного методологического изъяна в данной концепции (понятия документа и исторического источника образуются в рамках различных научных дисциплин относительно предметов деятельности людей, служащих их объектом, в связи с этим весьма проблематично постулировать такую трансформацию; это все равно, что постулировать, соединяя понятия политологическое и этнологическое, социологическое и социософское, трансформации нации в этнос, института государства в сферу общественной жизни). Выделим в этих построениях важную идею, которую переформулируем применительно к экспликации понятия исторического источника следующим образом: историческое свидетельство, становится историческим источником, будучи обработанным и доступным широкому кругу пользователей.

Строя концепцию трансформации документа в исторический источник В. П. Козлов исходит из понятия документа, востребованного для различных областей исследований: документоведения, архивоведения и археографии. Примечательно, что приводя общепринятую классификацию документов он берет наименее популярную таксономическую единицу классификации — ячейку (не группу, род, вид и тип). Козлов поясняет, что «в первой ячейке (классификации) находятся документы, выполняющие одну или несколько функций... Их подавляющую часть составляют так называемые документы официального происхождения, создаваемые в процессе деятельности различных юридических лиц. Вторую ячейку составляют документы личного происхождения, возникающие в процессе жизнедеятельности физических лиц и являющиеся

материализованным продуктом их личного интеллекта». То есть к первой ячейке «материализованные продукты деятельности человека» [5; 10] относятся на основании критерия выполняемых функций и создания лицами, к другой — только на основании критерия создания лицами. Заметим, что юридические лица являются и физическими лицами.

Поскольку в рамках рассматриваемой концепции понятие документа используется как востребованное не только для документоведения, но и для архивоведения и археографии. Исходя из этого логичным будет полагать, что из классификации документов на две ячейки следует исходить в построениях этих научных дисциплин. Однако в рамках археографии, несмотря на употребление термина «документ», отталкиваются, как правило, от понятия исторического документа. Кроме того, поскольку разрабатывается концепция трансформации документа в исторический источник, весьма оправданным было бы предлагать классификацию, которая сближала бы в определенной мере базисные документоведческую и источниковедческую классификации.

Часто употребляемый в научной и научно-популярной литературе термин «исторический документ» (как правило, в качестве синонима термина «исторический источник») обозначает понятие, являющееся в определенной мере синтезом понятий документа и исторического источника. Так, понятие не определяется достаточно четко, что неудивительно — ведь оно образуется на основе неэксплицированного понятия документа. Определяя документоведчески, документ — предмет деятельности людей, являющийся элементом делопроизводства и имеющий реквизиты, позволяющие его идентифицировать. Определяя документологически, документ — материальный объект с информацией (вариант — с реквизитами). Привнесение к документологическому понятию, обозначаемому термином «документ», признака служить источником информации об исторических событиях и явлениях позволяет рассуждать об исторических источниках.

Российский источниковед О. М. Медушевская разрабатывает спекулятивную концепцию двуединой природы документа-источника. Она в частности утверждает, что «Один и тот же документ (он же — источник) рассматривается с помощью различных критерии, мотивов и обоснований при принятии решений... Наличие не одной, а двух (нескольких) систем, в которых функционирует один и тот же объект... в принципе достаточно широко распространено» [6; 12]. В отличие от

построений В. П. Козлова (и ряда других ученых), в которых документ как предмет деятельности людей, утрачивая служебные функции, становится историческим источником, в построениях Медушевской один и тот же предмет характеризуем и как документ, и как источник. Но совершенно очевидно, что конструкцию «документ-источник» невозможно соотнести с реальным объектом. И что означает — «в принципе»?

Несмотря на наличие в ее «научном арсенале» отмеченной концепции, О. И. Медушевская всесторонне разрабатывает основы источниковедения, отталкиваясь от понятия исторического источника. Рассматривая источник как феномен культуры и реальный объект познания и обосновывая его как антропологический ориентир культуры, она поясняет: «прилагательное «исторический» в словосочетании «исторический источник» уточняет не специфику источника, а особенность той области знания, которая привлекает источники для своих исследовательских целей — для познания прошлого, изучения истории человечества...». Выделяя среди произведений, «создаваемых людьми в процессе творческой деятельности», произведения, которые фиксируют «заложенную в них информацию о людях, создавших эти произведения, а также... о том историческом времени и месте (хронотипе)...», она указывает на фундаментальное представление (на которое следует опираться и в рамках исторического источниковедения) об источниках «как явлении культуры, как реализованном интеллектуальном продукте человеческой деятельности» [7; 25—34]. Отталкиваясь от изложения О. М. Медушевской источниковедческого понятия источника и учитывая отсутствие явной его дефиниции, мы позволили себе сформулировать следующее: исторический источник — это объект (исторического) источниковедения и средство проведения исторического исследования (научное познание прошлого человечества), представляющий собой реализованный продукт интеллектуальной деятельности людей, содержащий информацию об общественных событиях и явлениях.

При приводимом раскрытии понятия исторического источника у О. С. Медушевской, на наш взгляд, весьма рельефно (за счет подчеркивания признака — служить реальным объектом познания) выступает такой аспект исторического источника как вовлеченность в научное познание (в предлагаемой ею ранее дефиниции исторического источника такое акцентирование отсутствует: «Историческими источниками являются материальные объекты, созданные в процессе человеческой деятельности и служащие для получения данных о

процессах общественного развития» [8; 16]). Образование понятия исторического источника в соответствии с признаком — быть вовлеченным в процесс исторического исследования предполагает, что исторической источник — это предмет деятельности людей, содержащий определенного рода сведения (информацию), которые обработаны специалистами (историками). В изложении Медушевской исторический источник предстает как предмет, который подвергается определенного рода обработке (воспроизведению, описанию, анализу). Но при этом предмет, подвергаемый обработке, не следует отождествлять с продуктом, который возникает после его обработки и который востребован в научно-историческом познании, составляя его базис. Такое раскрытие понятия исторического источника у Медушевской вполне следует оценить как шаг на пути различия понятий исторического свидетельства и исторического источника.

Исходя из выделения для исторического исследования материальных, концептуальных, методологических, эвристических средств и источникового и методологического базиса исследования [9; 74], при методоисторическом рассмотрении следует различать материальные средства исследования и источниковый его базис. Те предметы деятельности людей, которые мы обозначаем термином «исторические свидетельства», выступают в процессе исторического исследования его материальным средством. А созданный при научной обработке этих предметов продукт выступает его источниковым базисом. Возьмем к примеру «Повесть временных лет». Это историческое свидетельство является материальным средством исторического исследования, а накопленные в результате его освоения и изучения публикации, описания, анализ — это продукт научной обработки данного свидетельства, который выступает базисом для проведения конкретно-исторического исследования.

Мы считаем целесообразным для избегания логических противоречий и несоразмерностей, дифференцировать понятие исторического источника, образовав понятие исторического свидетельства и трансформировав понятие исторического источника таким образом, что оно становится эквивалентным понятию источника исторических знаний. При такой дифференциации более обоснованным предстает выделение понятия первоисточника.

Мы трактуем историческое свидетельство не как продукт (либо предмет) деятельности людей (либо его фрагмент), а как характеристику, указывающую на наличие в таких предметах сведений (письменных и шире — визуально воспринимаемых данных) о развитии общества в

прошлом.

Некоторый продукт (либо предмет) характеризуем как историческое свидетельство в том случае, если он востребован при повествовании о прошлом общества (более «сильный вариант» — при изучении его). Например, заявление гражданина N в отдел ЗАГС следует характеризовать как документ (характеризуя и документологически, и документоведчески), но не историческое свидетельство до тех пор, пока он не будет упомянут при повествовании об исторических событиях (не станет предметом исторического изучения). Исторический источник мы трактуем прежде всего как источник исторических знаний. Новое понятие исторического источника в определенной степени совпадает по содержанию с понятием введенного в общественный (и уже научный) оборот (описанного, археографически опубликованного) исторического источника.

Исходя из дифференцированного понятия исторического источника, к этому понятию следует относить вводимые в научный оборот (описанные, проанализированные, правильно воспроизведенные) исторические свидетельства. Ежели эти свидетельства, например привилеи великих князей Литовских, воспроизведены с нарушением разработанных, принятых в методике археографии правил и рекомендаций их публикации, либо без следования этим правилам и рекомендациям, и ими, следовательно, нельзя воспользоваться как историческими источниками, то неадекватно будет (в соответствии с дифференцированным понятием) и характеризовать эти свидетельства как исторические источники.

В рамках источниковедения общепринято выделять в зависимости от характера содержащейся информации два рода письменных исторических источников — документальные и повествовательные источники. Хотя обосновываются и другие, прежде всего, трехродовые их классификации. Так, российский археограф М. С. Каштанов обосновывает положение, согласно которому «по характеру информации, заключенной в письменных источниках, их можно разделить на три рода: 1) повествовательные; 2) дидактические; и 3) документальные». В соответствии с этим он употребляет не только термин «документальный источник», но и термин «источники документального рода» [10; 10] (последнее употребление представляется странным, не менее чем употребление в рамках теории источниковедения выражения «источники дидактического рода»).

Заметим, что разъяснение, исходя из двухродовой классификации письменных исторических источников, в научной и учебной литературе

не всегда соразмерно. Так, отечественные источниковеды В. П. Грицкевич, С. В. Каун и С. М. Ходин говорят, что повествовательные источники «отличаются от документальных тем, что дают последовательное изложение событий и позволяют объяснить взаимосвязи изучаемых явлений с другими явлениями того же времени» (в данном случае повествовательные источники выделяются по характеру содержащейся в них информации), вместе с тем утверждают: «Их (документальных источников. — Ю. Н.) главное отличие в том, что они были вызваны к жизни необходимостью зафиксировать, отразить какие-либо явления, факты прошлого и являются их частью («останками»)» [11; 20]. В их изложении документальные источники выделяемы по характеру возникновения содержащейся в них информации. Кроме того, неадекватно утверждать, что документальные источники вызваны к жизни необходимостью зафиксировать именно факты прошлого. В большинстве случаев такие предметы деятельности людей (например, «Устава судовая» великого князя литовского Ольгерда [12; 100—101] или «Манифест Временного рабоче-крестьянского советского правительства Белоруссии») фиксируют факты и отражают явления не прошлого, а настоящего.

Кстати, такая несоразмерность косвенно указывает на целесообразность выделения групп письменных исторических источников в зависимости от характера возникновения содержащейся в них информации. В классификации, разрабатываемой соответственно такому критерию, приемлемо выделять официальные, частные и личные исторические источники. При таком делении к историческим свидетельствам (и источникам) общественного происхождения относятся те свидетельства, которые возникают в результате деятельности индивидов, находящихся на государственной службе либо участвующих в акциях общественной организации. К историческим свидетельствам частного происхождения можно причислить только те, которые возникают, когда их составители представляют частные учреждения, преследуют частные интересы. К историческим свидетельствам личного происхождения относятся те, которые возникают в результате стремления индивида выразить либо личное отношение к явлениям, либо впечатления от них. Несомненно, что такое деление исторических свидетельств (как, впрочем, и другие) несовершенно. Но, вместе с тем, оно позволяет обоснованно «отходить» иной раз (когда это представляется целесообразным) от общепринятой классификации письменных исторических источников.

Предложенная выше классификация исторических источников в зависимости от характера возникновения содержащейся в них информации на источники общественного, частного и личного происхождения пригодна для характеристики лишь письменных источников. Ее дальнейшая разработка возможно будет способствовать сближению базисной классификации документов и классификации письменных исторических источников, хотя бы при построении концепции трансформации документа в исторический источник.

Советский источниковед Л. Н. Пушкарев, обозрев различные дефиниции понятия исторического источника, выработанные в российской дворянской и буржуазной историографии XVIII—XX вв. и в советской историографии до 1975 г., предложил следующую дефиницию: «Исторический источник — все, непосредственно отражающее исторические процессы и дающее возможность изучать прошлое человеческого общества...» [13; 62—63]. Она явно неудовлетворительна, поскольку в ней гипostазируется понятие исторического процесса. Употребление в ней слова «все», вместо терминов «предмет деятельности людей» и «продукт культуры» устраниет возможность четкой таксономии понятия.

Пушкарев видит преимущество данного определения: «в том, что исторический источник в ней характеризуется не каким-нибудь термином, в свою очередь, требующим истолкования («памятник», «след», «останок», «материал» и проч.); а ему дается такое определение, которое позволяет максимально широко использовать для анализа все, созданное ранее человеческим обществом — лишь бы оно отражало реальную действительность с той или иной степенью непосредственности» [9; 59]. Однако в отсутствии термина проявляется не преимущество, а недостаток дефиниции, так как присутствует неопределенность раскрываемого понятия. В такой трактовке следует уточнить, что исторический источник — это предмет деятельности людей (иначе — продукт культуры), содержащий информацию об исторических событиях и явлениях, либо из которого такую информацию возможно извлечь. А из приводимой дефиниции нельзя уяснить, придерживается ли Пушкарев узкой либо широкой трактовки исторического источника.

При подобной дефиниции к историческим источникам не относятся ландшафты, климат и т. д., то есть это узкая трактовка исторического источника. Но широкая его трактовка явно неоптимальна. Вряд ли возможно убедительно обосновать тезис, что физико-психические свойства отдельного человека отражают

исторические процессы. Российский археограф С. О. Шмидт, констатирует, что по существу имеются две точки зрения на исторические источники, которые соответствуют узкому и широкому их пониманию: 1) «исторический источник является продуктом человеческой деятельности и отражает эту деятельность, отражает реальные явления общественной жизни»; 2) «исторический источник — это все то, откуда черпают сведения о прошлом», в том числе естественно-географическая среда, физико-психические свойства человека и т. п., и указывает, что «среди исторических источников (если принимать широкое определение) выделяются источники собственно исторического происхождения, т. е. продукты деятельности человека. Именно их главным образом изучают историки... Это основные исторические источники...» [14; 29—30].

В положениях и построениях теории источниковедения обращает на себя внимание то, что исторические источники определяются как продукты деятельности людей (С. О. Шмидт, впрочем, уточняет, что такое определение подходит к основным историческим источникам), а в построениях документоведения документы определяются как продукты их интеллектуальной деятельности (такое определение приемлемо и для письменных исторических источников). Использование вместо понятия продукта понятие предмета деятельности людей позволяет помимо прочего рассматривать и соотносить понятия документа и исторического источника, отталкиваясь от одного понятия, а не двух — продукта деятельности людей и продукта их интеллектуальной деятельности. При его использовании делается недопустимым и нецелесообразным выделение узкой и широкой трактовок исторического источника.

Логико-эпистемологический анализ базисных понятий показывает на несостоятельность трактовки исторического источника как предмета (либо продукта) деятельности людей. Ведь посредством имени «исторического источника» (употребляя его в качестве единичного имени) невозможно указывать на действительные предметы деятельности людей. Посредством такого имени осуществляется не указание, а лишь их характеристика. При такой трактовке в латентной форме происходит гипостазирование понятия.

Пушкарев утверждает, что «тесная генетическая связь этого термина («материал» — Ю. Н.) с определением «материалный» делает употребление его для обозначения источника нежелательным...» [9; 62]. Однако термин «материал» не обязательно концептуально связывать (в терминах психологии — ассоциировать) с понятием материального,

вещественного образования. В рамках источниковедения его приемлемо употреблять в значении объекта (научной, источниковедческой) обработки.

Термин «материал» пригоден не для замены термина «источник» (либо в качестве его эквивалента), а для рассуждений и построений о предметах деятельности людей, которые служат материалом для исследований и, вместе с тем, характеризуются как историческое свидетельство, выступают историческим источником. Использование термина «памятник» для подобных целей непригодно. Нередко употребляемую в советское время (в частности, А. П. Пронштейном и А. Г. Задерой) характеристику «памятник прошлого» следует оценивать скорее как метафорическую, чем уточняющую понятие исторического источника.

В. П. Грицкевич, С. М. Ходин и С. Б. Каун, давая совместно дефиницию «...исторический источник — это объект, который содержит информацию о реальной жизни человеческого общества и включен в процесс исторического исследования» [11; 8], образуют это понятие по трем признакам: наличию объекта, содержащего информацию; отражению общественных явлений; включенности в процесс исторического исследования. Несмотря на недостаточную ясность в данной дефиниции, в ней просматривается вполне определенная трактовка понятия «исторический источник» — это объект, содержащий сведения об общественной жизни и являющийся элементом исторических исследований. Термином «объект», употребляемым без пояснения вкладываемого в него смысла, следует обозначать философское понятие объекта, т. е. того, на что направлена различного рода активность (деятельность, раздражимость, внимание, познание и т. п.) субъекта.

В. П. Грицкевич и С. М. Ходин предлагают и другие дефиниции рассматриваемого понятия. Первый из них, определяя исторические источники как «материалные объекты» [15; 277], уточняет, что к историческим источникам относятся только материальные объекты, что в них отражены именно исторические, а не любые общественные явления. Такое уточнение вовсе недостаточно, поскольку к материальным предметам следует относить звезды, камни и т. д. Если к ним относить, к примеру, керамику и газеты, то следует уточнять дальнейшую характеристику — это предметы деятельности людей, продукты культуры и т. п.

Второй из них не вносит в дефиницию уточняющих моментов: «исторический источник — это объект, который содержит информацию

о прошлой жизни людей и включен в процесс исторического исследования». С. М. Ходин считает важным подчеркнуть следующий момент: «исторический источник — это непосредственное отражение действительности» [16; 5, 11]. Однако данный тезис несостоителен не только гносеологически (даже такие элементарные психические акты как ощущение не являются непосредственным отражением действительности) и семиотически, но даже с позиций современной теории источниковедения. Информация, которая содержится в предметах деятельности людей, как правило, опосредована некоторыми субъектами деятельности, производящими их и ее запечатлевющими. Нужно ли напоминать о том, что к историческим источникам относят, в частности, научно-исторические труды. Так М. Ф. Шумейко рассматривает в качестве историографического источника (источника по истории развития исторических исследований) даже не научное, а учебное издание, в котором отсутствует научно-справочный аппарат — «Историо Беларуси» М. В. Довнар-Запольского [17]. Спрашивается, о каком непосредственном отражении действительности в связи с историческим источником возможно рассуждать? Уместно рассуждать о непосредственном отображении (не отражении) действительности посредством фото- и видеоматериалов (в том числе и содержащих свидетельство об исторических событиях). Однако, если следовать принятым сегодня в философии знаковым системам, языку и семиотике (в построениях которых абстрагируются от материальных носителей знаков) классификации знаковых систем, то фото- и видеоизображения относимы к образам и образным системам знаков, а знаки, определяя строго, являются не отображениями, а обозначениями предметов действительности (сравни следующее определение: «Знак — материально-чувственно воспринимаемый объект; который символически отсылает к реальному объекту, обозначает его номер» [18; 483]. Впрочем, эйдологический статус фото- и видеоизображений требует дальнейшего выяснения. Нам представляется, что в отличие от фотоизображений, те видеоизображения, на которых фиксируется динамическое состояние действительности, вполне допустимо обосновывать и как знаковые последовательности, и как отображения действительности.

Следует заметить, что использование признака — содержать информацию о прошлой жизни людей, является противоречивым при формировании понятия исторического источника, поскольку имеются случаи, когда некоторые документы и материалы, будучи опубликованы в соответствии с археографическими требованиями, еще не стали

предметами, содержащими информацию об исторических событиях, а всего лишь о современных событиях. Например, белорусский общественный деятель К. Б. Езовитов опубликовал в книге «Белорусы и поляки: Документы и факты из истории оккупации Белоруссии поляками в 1918 и 1919 гг.» (Ковно, 1919) документы и нормативы [19; 30—31], являющиеся историческими источниками по истории белорусско-польских отношений, но не содержащие сведения о прошлой жизни людей¹.

Ряд ученых отстаивают такую трактовку исторического источника, при которой понятие исторического источника образуется без наделения его признаком — быть вовлеченным в процесс исторического познания. В частности, российский архивовед и источниковед Е. В. Старостин относит к историческим источникам документы и другие предметы деятельности людей, хранящие информацию об исторических событиях и явлениях. Он утверждает, что «историческим источником документ становится не после его описания, когда над ним склонился историк, а с момента его рождения» [4; 17].

При документоведческом, источниковедческом и дипломатическом изучении, в том числе одних и тех же предметов деятельности людей, существуют различные подходы. Но в разработках источниковедения присутствует некоторое заимствование классификационных схем документоведения и дипломатики. В рамках документоведения документы делят в соответствии с критериями юридического значения и силы, происхождения, места возникновения, содержания, срочности, гласности, формы, по срокам хранения, стадиям создания, отражению работы административно-управленческого аппарата. При делении документов в соответствии с последним из перечисленных критериев выделяют следующие основные группы: организационно-распорядительные документы; особая группа документов — служебные письма; отчетные документы; документы общего характера, личного состава; заявления, письма и другие документы, исходящие от граждан.

В рамках источниковедения российская ученая М. Ф. Румянцева при классификации делопроизводственных документов как исторических источников XIII — начала XX вв. предлагает выделять «три группы делопроизводственной документации: 1) переписка учреждений; 2) внутренние документы; 3) просительные документы...» [7; 395]. При такой классификации объединяются (смешиваются) такие критерии (основания) классификации, как отношение к месту

(субъекту) делопроизводства и происхождения. Классификация документов в соответствии с критерием отношения к месту (субъекту) делопроизводства на входящие, исходящие и переписку является весьма удобной в практике ведения делопроизводства учреждения.

Российский источниковед В. В. Кабанов попробовал «приблизительно классифицировать делопроизводственную документацию» государственных учреждений и общественных организаций в СССР как исторический источник. Когда в основу классификации кладется критерий функции, выполняемой делопроизводственным документом, он выделил восемь групп источников: организационная документация, распорядительная документация, протоколы и стенограммы заседаний коллегий, съездов и т. д.; текущая переписка; плановая документация; учетная документация; контрольная документация, отчеты [7; 573]. Данная классификация представляется весьма сбалансированной. Однако остается не вполне ясным, как следует ее экстраполировать на документацию, исходящую из государственных и общественных учреждений и организаций в другие, нежели новейшую эпоху истории общества.

В рамках документоведения — области исследований, в которой разрабатываются вопросы способов документирования, материальных носителей информации, функций и структуры документа, создания и развития традиционной формы документа и др., нередко исходят из классификации документов, при которой они делятся на общую и специальную документацию. Классификация общей документации производится на основе критериев основной функции документа и формально-юридической его значимости. Но если, исходя из подобной классификации, документацию гостанцелярии ВКЛ приемлемо разделять на законодательную, распорядительную, договорную и официальную эпистолярную, то в рамках источниковедения законодательство и акты конститутируются как различные виды исторических источников. Российский источниковед И. Н. Данилевский предлагает использовать в качестве классификации актовых материалов классификацию древнерусских актов, разработанную М. С. Каштановым, согласно которой акты делятся на: публично-правовые, публично-частные, частные, документы делопроизводственные, частно-публичные, частные письма [7; 253—256], [20; 150—154].

В рамках источниковедения выделяются источники личного происхождения (в рамках документоведения эти же предметы

деятельности людей обосновываются как документы личного происхождения). При этом предметы, служащие источниками информации об исторических событиях и явлениях, но исходящие от лиц, не выполняющих служебных обязанностей, и документы личного происхождения источниковеды не характеризуют как документы. Современные российские источниковеды среди письменных повествовательных исторических источников новейшего времени выделяют прежде всего мемуары, дневники и письма. Среди источников нового времени — мемуары, мемуары-автобиографии, эссеистику и исповедь. В соответствии с эксплицированным (нами) документоведческим понятием [21], к документам следует относить ту переписку, которая выступает элементом делопроизводства, т. е. преимущественно официальную переписку. К документам неприемлемо относить мемуары и эссеистику.

Рассмотрение документоведческих, источниковедческих и дипломатических классификаций показывает, что они строятся не только не исходя из единого родового понятия (что скорей всего целесообразно), но и без достаточного соотнесения базисных понятий этих областей исследований. А между тем соотнесение базисных понятий документоведения, археографии и источниковедения — понятий документа, археографической публикации и исторического источника, корреляционный анализ различных дефиниций понятия исторического источника показывает на целесообразность дифференциации последнего. Основным признаком, по которому образуемо это понятие, часто берется признак вовлеченности в процесс исторического исследования (предмета деятельности людей, содержащих информацию об исторических событиях и явлениях). Это позволяет и требует рассматривать исторические источники как элементы исторического познания, с отличием их от исторических свидетельств — характеристики предметов деятельности людей, содержащих информацию об исторических событиях и явлениях.

Исторические свидетельства вполне допустимо (в практических целях) определять как (различного рода) предметы (продукты) деятельности людей, содержащие информацию об исторических событиях и явлениях (тем самым они выступают источником исторической информации). Отталкиваясь от такого определения исторические источники следует определять как результаты определенной обработки (описания, опубликования) и представления общественности предметов деятельности людей, характеризуемых как

исторический источник исторического свидетельства. Совокупность описаний и анализа его данных, их археографического воспроизведения выступают источником исторических фактов и определенных знаний. В библиографии к научно-историческим работам делаются ссылки на источники и литературу. На наш взгляд, такое различие целесообразно соблюдать и в построениях теоретического источниковедения. Научно-исторические работы (в отличие от археографических публикаций) следует рассматривать в тех случаях, когда в них описываются, публикуются (полностью либо в извлечениях) исторические свидетельства не как исторические источники, а как произведения, содержащие последние.

Литература:

1. Блок М. Апология истории или ремесло историка. М., 1986.
2. Илизаров Б. С. Актуальные теоретические и методологические проблемы советского архивоведения. М., 1984.
3. Добрушкин Е. М. Основы археографии. М., 1992.
4. Казлоў У. П., Міхальчанка А. М. Некаторыя пытанні археаграфіі як навуковай дысцыпліны // Беларускі археаграфічны штогоднік. 2001. Вып. 2.
5. Козлов В. П. Документ в состоянии покоя: архивный, источниковедческий, археографический аспект // Вестник архивиста. 2002. № 4—5.
6. Медушевская О. М. Архивоведение и источниковедение: единство и различие как проблема междисциплинарного взаимодействия // Архивоведение и источниковедение отечественной истории. Проблемы взаимодействия на современном этапе. Доклады и тезисы выступлений на второй Всероссийской конференции. 12—13 марта 1996 г. М., 1997.
7. Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории / И. Н. Данилевский и др. М., 1998.
8. Медушевская О. М. Современное зарубежное источниковедение. М., 1983.
9. Пушкарев Л. Н. Классификация русских письменных источников по отечественной истории. М., 1975.
10. Каштанов С. М. Актовая археография. М., 1998.
11. Грицкевич В. П., Каун С. Б., Ходин С. М. Теория и история источниковедения. Минск, 2000.
12. Віцязь С. П. Унікальная храналагічна адзнака ў дакуменце вялікага князя Альгерда // БАШ. 2003. Вып. 4.
13. Пушкарев В. Н. Источниковедение // СИЭ. Т. 6. М., 1965.

14. Шмидт С. О. Современные проблемы источниковедения // Источниковедение: теоретические и методологические проблемы. М., 1969.
15. Грыцкевич В. П. Крыніцы гістарычныя // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т. 4. Мн., 1999.
16. Ходзін С. М. Крыніцы гісторыі Беларусі (гісторыка-генетычнае і кампаратыўнае вывучэнне). Мн., 1999.
17. Шумейко М. Ф. Неопубликованные монографии М. В. Довнар-Запольского «История Беларуси» как историографический источник // Наш радавод. Гродно. 1991. Кн. 3. Ч. 1.
18. Курбатов В. И. Логика. Систематический курс. М., 2001.
19. Несцяровіч Ю. У. Праблема класіфікацыі археаграфічных публікацый і беларускія археаграфічныя выданні. Мн., 1997.
20. Каштанов С. М. Русская дипломатика. М., 1988.
21. Нестерович Ю. В. Этюд по экспликации понятия документа в рамках документоведения // Документация в информационном обществе: административная реформа и управление документацией: Доклады и сообщения на XI междунауч.-практ. конф. 23—25 ноября 2004 г. М., 2005. С. 327—347.

¹ Это показывает на целесообразность уточнения понятий исторических событий и явлений, образование их без признака — хранить информацию о прошлом. Оптимальным в данном случае представляется трактовать исторические события как имеющие значимость для общественной жизни определенного периода, региона, этноса. А исторические явления — как способствующие трансформации форм общественной жизни и имеющие типичные черты в общественном развитии некоторого периода истории, региона, этноса.

Слiж Н.І.

ГІСТОРЫЯ РОДУ ТРУБЕЦКІХ У ВЯЛІКІМ КНЯСТВЕ ЛІТОЎСКІМ

Гісторыя роду Трубецкіх мае авантурна-прыгодніцкі характар. Яна звязана з гісторыяй ВКЛ і Маскоўскага княства. Да матэрыялаў па гэтаму шляхецкаму роду звярталіся Ю. Вольф, В. П. Левянок, С. В. Плавуцін, Б. Н. Флора, К. Пяткевіч¹. Да следчык А. Катлярчук, разглядаючы канфліктныя сітуцыі паміж ВКЛ і Польшчай, скарочана

апісаў гісторыю Трубецка, перадачу ўладання Маскоўскаму княству, якое было прынята ў інтарэсах палякаў. Літвіны ўспрынілі гэта як знявагу, і канфлікт быў вырашаны — ВКЛ атрымала мястэчкі Лоеў і Любеч. Але аўтар памылкова палічыў, што ўладальнік Трубецка сам перайшоў на бок Масквы і стаў называцца не Ежы, а Юрэем Трубецкім². У дакументах гэты выпадак прадстаўлены па-іншаму (гл. далей). Аднак інфармацыя аб Трубецкіх фрагментарная, з яе немагчыма даведацца пра асаблівасці сямейнага жыцця, фінансавых спраў і інш., але матэрыял у крыніцах дазваляе скласці гісторыю роду. У дадзеным даследаванні ўвага сканцэнтравана на побыце прадстаўнікоў гэтага роду ў ВКЛ. Памежнае заходжанне родавага маёнтку паўплывала на лёс Трубецкіх. Гэтая асаблівасць вылучыла іх з іншых шляхецкіх родаў Вялікага княства, але не пазбавіла цалкам агульных рысаў, уласцівых усяму шляхецкаму грамадству.

Крыніцы па гісторыі роду Трубецкіх захоўваюцца ў асноўным у Галоўным архіве старажытных актаў, які знаходзіцца ў Варшаве, частка — у Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі ў Мінску. Документы пераважна асвяляюць падзеі XVII ст., жыццё Ю. Трубецкага, П. Трубецкага і Ю. Трубецкага, маёмыстан іх сем'яй.

Родапачынальнікам Трубецкіх Ю. Вольф называе Дзмітрыя Альгердавіча (?—1399), які валодаў Трубецкам³ у Северскай зямлі ў канцы XIV ст. Ад назвы горада пайшло прозвішча князёў. Дзмітрый Альгердавіч пакінуў пасля сябе сыноў Міхаіла і Івана. Галіна працягвалася па першаму сыну, які меў сыноў Сямёна і Юрэя, па якіх пайшло разгалінаванне Трубецкіх. У Івана Сямёновіча нарадзіліся троі сыны: Андрэй (?—1546), Іван (?—1513) і Фёдар. Лічыцца, што апошняя два не пакінулі нашчадкаў, але, магчыма, што Сямён (?—1566) быў сынам Івана. У 1499 г. Трубецк занялі войскі Маскоўскага княства, і Андрэй Іванавіч служыў у Івана IV. Яго сын Міхаіл (?—1557) і жонка Ксенія мелі сына Фёдара (?—1602), які адигрываў важную ролю пры дварах Івана IV, Фёдара і Барыса Гадуновых. У яго нарадзілася дачка Анастасія, якая стала апошнім прадстаўніцай гэтай галіны. Другі сын Васіль Андрэевіч (?—1561) быў ваяводам у Бранску, пакінуў пасля сябе сына Андрэя Васільевіча (?—1611). Ён служыў ваяводам у Іванградзе і Ноўгарадзе Северскім⁴.

В. П. Левянком было праведзена даследаванне пахавальні Трубецкіх у Троіцкім саборы ў Трубецку. Ім былі выяўлены надмагіллі наступных прадстаўнікоў роду: Івана Сямёновіча або Івана Юр'евіча (1520), Сямёна Іванавіча (1566), Васіля Андрэевіча (1561), Міхаіла Андрэевіча (1557), Андрэя Іванавіча (1546), Фёдара Іванавіча (1541), Івана

Іванавіча (1538), Фёдара Міхайлівіча (1602)⁵. Аўтар адзначаў, што пліта Івана, якая датуецца 1520 г., пашкоджана і дакладна невядома, хто там пахаваны. Аднак усе пералічаныя асобы належалі да галіны Сямёна Міхайлівіча, таму можна меркаваць, што там быў пахаваны Іван Сямёнавіч, і гэтая частка скляпення ў сабора адводзілася для гэтай галіны. У крыніцах сцвярджаецца, што нашчадкі па лініі Юрэя Міхайлівіча тут таксама знайшлі супакой.

Па Міхailу Дзмітрыевічу пайшла другая галіна. Яго сын Юрый выехаў у Москву. Сынамі Юрэя Міхайлівіча былі Іван і Аляксандр. У сям'і Аляксандра нарадзіўся Багдан, які пакінуў двух сыноў: Сямёна (?—1533), жанатага з дачкой Васіля Бардзіна, і Міхailа (?—1565), але яны памерлі без нашчадкаў. Іван Юр'евіч займаў пасады мінскага і любіцкага намеснікаў. Ён выехаў у Москву, а яго частку Трубецкага ўзяў Казімір Ягелончык. Ён аддаў гэтую маёmacь князю Івану Чартарыйскаму (1452), а пазней Генрыху Валовічу (1459). Іван Юр'евіч вярнуўся ў ВКЛ каля 1495 г. Вялікі князь літоўскі вярнуў яму правы на «айчызну». 25 лютага 1499 г. ён выдаў пастанову падзяліць маёmacь паміж братамі Андрэем і Іванам Іванавічамі і іх дзядзькамі Іванам Юр'евічам. Праз год гэтая тэрыторыя была занята Москоўскім княствам, і ўсе Трубецкія перайшлі пад уладу Івана IV. Іван Юр'евіч называўся ў каралеўскіх прывілеях здрайцам, а яго маенткі перадалі іншым уладальнікам: двор Межава (Рошскі павет) — Пятру Фурсовічу (1501), двор Мількавічы (Полацкі павет) — Юхно Варонічу (1501), Міхайлаўскі палац (Рошскі павет) — Хацяну Шэмбелю (1505)⁶.

Сын Івана Юр'евіча Сямён Пярсідскі (?—1533) пакінуў пасля сябе Рамана і Васіля. У першага нарадзіліся два сыны: Мікіта (?—1608) і Цімафей (1602), другі не пакінуў нашчадкаў. Сын Цімафея Аляксандр Мяркуры памёр бяздзетным у 1610 г. Другі — Дзмітрый (?—1625) быў знакамітай асобай у Москоўскім княстве. Ён быў двойчы жанаты: першая жонка — Марыя Барысаўна (?—1617), другая — Ганна Васілеўна, але ніводная з іх не нарадзіла яму дзіцяці. Калі Трубецкі перайшоў да ВКЛ, частка Дзмітрыя стала належаць вялікаму князю літоўскаму. Лінія працягвалася па Мікіце Раманавічу (?—1608), які падтрымаў Дзмітрыя Самазванца. Ён ажаніўся з Яўдоксіяй Міхайлаўнай. У іх нарадзілася троє дзяцей: Фёдар памёр у 1608 г., Аляксей (?—1663) стаў ваяводам у Казані, узначальваў войскі Москоўскага княства ў вайне супраць ВКЛ у 1654—1664 гг., пра Юрэя гаворка будзе ісці ніжэй⁷.

У другой палове XVI ст. Трубецкам валодалі Фёдар Міхайлівіч, Андрэй Васільевіч, Мікіта і Цімафей Раманавічы. Прадстаўнікі роду становіцца намеснікамі ў сваім горадзе. У 1552—1653 гг. на гэтай пасадзе

былі Сямён Иванович і Багдан Аляксандравіч, у 1557—1558 гг. — Васіль Андрэевіч, а пасля — Сямён Иванович з сынам Раманам, у 1559—1560 гг. — Аляксандр. Пасля пераходу Трубецка да ВКЛ Жыгімонт Ваза даў прывілей Юрью Мікітавічу Трубецкаму (?—1626) на валоданне паловай маёмысці, якая належала Фёдару Міхайлувічу, Міхалу Фёдаравічу і Мікіце Раманавічу, а другая частка — Андрэя і Цімафея засталася пры вялікім князі (1621)⁸.

Юрый Мікітавіч пачаў сваю кар'еру ў Маскоўскім княстве як стольнік і ваявода войскаў Васіля Шуйскага. Яго пакаралі выгнаннем у 1606 г. Праз пяць год ён ужо выступіў на баку ВКЛ, а пасля заваявання Смаленшчыны войскамі ВКЛ прыняў прысягу. Вельмі падрабязную сямейную і асабістую інфармацыю ўтрымлівае тэстамент Юрэя Трубецкага. Документ напісаны 19 лютага 1626 г., актыкаваны — 5 сакавіка 1626 г. Памёр Юрый Трубецкі паміж гэтымі датамі ад нейкай хваробы. Тэстамент складзены даволі незвычайна. Шмат увагі ў ім надавалася службе Трубецкіх Вялікаму княству Літоўскому яшчэ ад Аляксандра Ягелончыка. Гэта паказвае на тое, што ў родзе зберагалася гістарычная памяць пра падзеі стогадовай даўніны. Юрый падкрэслівае, што яго Айчынай з'яўлялася ВКЛ, а таму, на яго думку, уладанне Трубецк было «няслушна адарвана» князямі маскоўскімі. У тэстаменце пададзена кароткая гісторыя пераходу маёмысці па спадчыне. Замак Трубецк з валокай, да яго прыналежнай на Белай Русі ў Северскай зямлі ў Старадубскім павеце Юрью, перайшоў ад прадзеда Сямёна, пасля дзеда Рамана і бацькі Мікіты. Гэтую маёмысць ён трymаў сумесна з Андрэем і Цімафеем Трубецкімі. За страты падчас ваеных падзеяў Ю. Трубецкі атрымаў староства ў Аршанскім павеце ў пажыццёвае ўтрыманне і клапаціўся аб перадачы яго сваім сынам. Князь прасіў сваіх швагроў Пятра, Івана і Фёдара Міхайлувічаў Солтыкаў пахаваць яго ў сваім уладанні ў царкве Св. Троіцы па праваслаўным абраадзе. Першы раз Юрый ажаніўся з іх сястрой Васілісай, ад якой нарадзіліся два сыны Пётр і Аляксандр (?—1634). Дзеці атрымалі 345 коп літоўскіх грошаў ад жонкі мсціслаўскага кашталяна Канстанціна Галаўчынскага Кацярыны Абрамавічоўны. Сваю другую жонку Наталлю Андрэеўну Палінцынавую Ю. Трубецкі пакінуў пажыццёва ў Трубецку. Ён вельмі высока ацаніў яе добрыя ўчынкі і клопат пра яго сыноў. На момант смерці яны былі непаўнагоддзены, і таму ён прызначыў ім апекуну — швагроў Пятра, Івана і Фёдара Міхайлувічаў Солтыкаў, а таксама папрасіў віленскага ваяводу Льва Сапегу пра заступніцтва і абарону дзяцей⁹. Дадзены документ інфарматыўны. У ім утрымліваюцца звесткі генеалічнага, вайсковага, маёмыснага, сямейнага характару. З іх

зразумела, што Ю. Трубецкі быў двойчы жанаты на мясцовых шляхцянках, меў двух сыноў, якія пасля смерці бацькі атрымалі ад караля права на палову Трубецка (1634)¹⁰. Адзін сын памёр, уладальнікам Трубецка згадваеца толькі Пётр. Нягледзячы на страты, Юрый сваю маёmacь пакідае без пазыкаў, што паказвае на яго добрае гаспадаранне.

Пётр Вігант Трубецкі займаў пасады старадубскага падстаросты і падкаморага, каралеўскага пакаёвага. Ад Уладзіслава IV ён атрымаў прывілеі на Гарадзец і Радчын у каралеўскай і вялікакняскай частцы Трубецка, а таксама на палову Негіна, Знобі і вёскі Любіцэ, якімі валодалі Андрэй і Цімафей (1635). Пятру Трубецкаму і Пятру, Івану і Фёдару Міхайлавічам Солтыкам быў дадзены прывілей на маёmacь Путыковічы ў Магілёўскай эканоміі (1639). Эйшышскі староста Адам Крыцкі атрымаў трэцюю частку Гарадзішча (Стараудубскі павет) па Дзмітрыю Цімафеевічу Трубецкаму (1642). Гэта стала прычынай судовых працаў паміж ім і П. Трубецкім. Крыцкі падаў скаргу на апошняга за незаконны захоп Цёмнага Гарадзішча (1644). Судовае разбіральніцтва працягвалася і пасля смерці старадубскага падкаморага. Яго жонка Гальшка, сын Юрый і Павел Солтыкі павінны былі выплаціць 2200 коп літоўскіх грошаў і пакараны баніццяй (1644). Другі муж Гальшкі Крыштаф Валадкевіч зрабіў усе намаганні, каб адмяніць гэтае пакаранне (1646)¹¹.

Стараудубскі падстароста пабраўся шлюбам з Гальшкай — дачкой аршанска го маршалка Яна Друцлага-Сакалінскага і Соф'і з Рэяў. Гэтая сям'я стала пражывала ў Аршанскім павеце, дзе мела ўладанні. Маёнтак Сакольня (Саколіна) аршанска го маршалак атрымаў у спадчыну ад бацькі — віцебскага падкаморыя Юрый Друцлаг-Сакалінскага. 8 сакавіка 1646 г. Ян Друцкі-Сакалінскі і яго жонка прадалі за 21 000 злотых фальварак Петрашоў (70 валок), які належалі да Сакольні, мсціслаўскаму кашталянавічу Уладзіміру Дажджбогу Рамінскаму. Праз некалькі месяцаў, 25 чэрвеня 1646 г. за 17 000 злотых быў прададзены фальварак Рапатова і вёска Воласава (60 валок) аршанска го падсудку Якубу Віславуху і яго жонцы Алене Гештароўне. Такім чынам, увесе маёнтак перайшоў да іншага гаспадара. Яго набыў мсціслаўскі кашталянавіч Юрый Рапаловіч Галаўчынскі за 50 000 злотых. У інвентары Сакольні было зафіксавана, што ў маёнтак уваходзілі мястэчка (32 валокі), воласьць, двор, пашня дворная з гародам, сады, сенажаці, ставы, сажалкі, зараснік, евангелісцкі збор¹², царква, фундаваная Друцкім-Сакалінскім, вёскі Равяцічы (92 валокі) з засценкам Боркі, Яцкаўшчызна (18 валок), Каралькова (18 валок), Мяшкова (20 валок)¹³. Прычына продажу —

патрэба ў грашах на пашырэнне маёмасці ў іншых уладаннях. Акрамя Гальшкі ў сям’і была другая дачка Дарота. Першы раз яна выйшла замуж за Аляксандра Стаброўскага, а другі — за Уладзіслава Лукомскага¹⁴. Наяўнасць у маёнтку царквы і збору выклікае пытанніе — да якога веравызнання належала гэтая сям’я. Другція-Сакалінскія належалі да праваслаўных, аднак з запісу ў кнігах Сіноду зразумела, што фундаваў збор аршанская маршалак. Пры гэтым цяжка дакладна сказаць пра веравызнанне дачок, бо, напрыклад, па тэстаменту Гальшкі Другцай-Сакалінскай гэта вызначыць складана.

У сям’і П. Трубецкага і Г. Другцай-Сакалінскай нарадзіўся адзін сын Юрый (Ежы)¹⁵. Пасля ўзяцця шлюбу Гальшкі не прыпыняла контакты з сям’ёй, што было звычайнай з’явай. Пра гэта паказвае іх перапіска, з якой выяўлены толькі адзін ліст. Ён з’яўляецца прыкладам унутрысемейных дачыненняў. У ім адлюстраваліся чульны адносіны паміж бацькамі і дзецьмі і пышчота да ўнука. Яны адпраўлялі да Гальшкі Ліпскага і праз яго перадавалі яе клейноты. Згодна са шляхецкімі традыцыямі ў лісце жадалі здароўя асобам, якім адрасавалі яго, а апека над сям’ёй дачкі даручалася Богу. Унука Зоф’я пышчотна называла Юрасценкай і жадала, каб ён рос на хвалу Богу і радасць бацькам¹⁶.

Пётр Вігант, як і яго продкі, падтрымліваў праваслаўную царкву. Разам з жонкай ён запісаў праваслаўнаму Чоўнскаму манастыру ў Трубецкую трох сялы (1643)¹⁷. Аднак пры гэтым ён не адносіўся да актыўных абаронцаў праваслаўя ў ВКЛ. Верагодна, яго фундатарскай дзейнасці перашкаджалі матэрыяльныя цяжкласці.

У адрозненне ад бацькі Пётр Вігант Трубецкі свае фінансавыя справы вёў не найлепшым чынам. Памеры яго пазыкаў проста ўражваюць, як і марнатраўства грошаў. Усе даўгі былі зроблены на працягу 1638—1644 гг. Адным з першых крэдытораў стала яго жонка, пазычыўшы 30 000 злотых пад заставу мястэчка Дзярэўня, што адносілася да Трубецкага (1640). Пасля ён узяў у яе яшчэ 30 000 злотых пад фальварак Юр’ева з вёскамі Рэбчаўск, Прудок, Пляскава, Катлякова, Сялец, дзве часткі ў вёсцы Арчока, Любозыча, Паравічэ, Мончын, Рукава на трох гады з 29 верасня 1640 г. па 29 верасня 1644 г. У 1644 г. пазычыў 70 000 злотых і заставіў усю маёмасць Трубецк з прыналежачымі вёскамі¹⁸. Пры пазыках іншым асобам Гальшкі часта ў дакументах выступала разам з ім. Фінансавая сітуацыя ў Трубецкіх стала непакоіць бацькоў Гальшкі. У вышэй адзначаным лісце яе бацька зрабіў нататку, у якой прасіў Трубецкага не прымушаць Гальшкі падпісваць дакументы (мелася на ўвазе пазыковыя запісы)¹⁹. Як бачна з табліцы (гл. дадатак 4) Пётр Трубецкі стаў пазычаць яшчэ з 1638 г.

Апошнія даты пазыковых дакументаў прыходзяцца на гады напярэдданні яго смерці. Сумы пазыкаў былі розныя: ад 50 да 6500 злотых, ад 100 да 600 коп літоўскіх грошаў. Крэдыторы пасля скардзіліся на П. Трубецкага за навыплату пазыкаў. Былі зафіксаваны скаргі ў судзе Стэфана Маюўскага (1642—1643, 1649, 1654), Яна Друцкага-Сакалінскага (1642—1643), Самуэля Паражскага (1642—1643, 1652), Андрэя Прыроўскага (1642)²⁰. Гэта толькі частка выяўленых пазыкаў. Пададзены далей спіс паказвае, што гроши браліся ў розных асаб: сваякоў, мясцовай шляхты, гараджан, яўрэяў. У выніку такой дзеянасці маёнтак Трубецк быў абцяжараны вялікім даўгамі, выплаты якіх працягваліся яшчэ доўга пасля яго смерці.

На пагаршэнне фінансавых спраў паказваюць арэндныя лісты. Яны даюць інфармацыю пра арандатараву, арэндную суму і маёmacць. Самуэль Кулак і яго жонка Зоф'я Песлякоўна за 300 коп літоўскіх грошаў узялі ў арэнду сяло Жукава з 25 падданымі, пры маёнтку Палуйковіч у Аршанскім павеце на 1641—1643 гг.²¹. З-за фінансавых цяжкасцяў старадубскі падкаморы ў 1842 г. вымушаны быў на сем гадоў за 12 000 злотых аддаць у арэнду Паўлу Солтыку Трубецк. Быў складзены інвентар маёmacці (гл. дадатак 1)²². З дакумента бачна, што пры Трубецку знаходзілася 8 фальваркаў, у якіх 34 вёскі, 211,5 службы, 626 падданых, 61 дым. Гэтыя паказчыкі характарызуюць Трубецк як буйнае ўладанне. Аднак гэта не выратавала сітуацыю. Па арэндной умове Солтык павінен быў сплючваць даўгі Трубецкага, якія былі запісаны на яго маёmacці. Напрыклад, ён выкупіў каштоўнасці, якія былі закладзены ў магілёўскага бурмістра Макара Філіповіча (1644)²³.

Пётр Трубецкі пакінуў шмат дакументаў, дзе фіксаваліся яго судовыя справы. Ён судзіўся са старадубскім чашнікам Іванам (Яном) Солтыкам, які быў яго апекуном (1640). Апошні адвінавачваў яго ў пашкоджанні лесу²⁴. Адбыўся працэс паміж ім і Барталамеем Жуком з-за вёсак Сялец, Арэльск, Бажкова, Калжакова, Прудок, Крукава і пустак Злімвек і Кузьмінск у Старадубскім павеце, якія належалі да Трубецка (1638). У сувязі з tym, што гэта былі дзедзічныя маёmacці, якімі валодалі бацька Пятра Юрый і яго браты Андрэй і Цімафеі, то па прывілею Уладзіслава IV права валодання сёламі Навасельск, Арэльск, Бажкова, Калжакова, Прудок, Крукава і пусткамі Злімвек і Кузьмінск у Старадубскім павеце захоўвалася за П. Трубецкім. Ён выклікаўся ў суд за неадданне с. Плускова братам Яну і Пятру Якіменкам, якое было ім дадзена ленным правам (1638, 1639). Старадубскі падкаморы спрачаваўся з Самуэлем Неміроўскім з-за в. Навасёлкі на р. Дзісна і пусткі Ула (1639). Ён паклаў дэкрэт вялікага князя Аляксандра, што гэта айчызнае ўладанне Трубецкіх

і Жыгімента Вазы (1621), а таксама валоданне яго бацькі. Паводле дэкрэта Уладзіслава IV вёска заставалася за Трубецкім, а пустка — за С. Неміроўскім²⁵. Старадубскі староста спрачаўся з эйшышскім старостам Адамам Крыцкім аб межах пры пустцы Багойня, возеры Перастраз і капліцы, пустцы Побава, урочышчах Барова і Саўцова (1643). П. Трубецкі атрымаў штраф за парушэнне мяжаў²⁶. Судовыя справы — гэта штодзённае жыццё шляхты, і старадубскі падкаморы тут не быў выключэннем. У апошнія гады яго жыцця судовыя позвы сталі для яго звычайнай справай. Гэта быў яшчэ адзін артыкул расходаў, які таксама мог прымушаць П. Трубецкага пазычыць гроши.

Старадубскі падкаморы напісаў тэстамент 5 лютага 1644 г. і дадатак да яго — 4 мая 1644 г. Актыкаваны дакумент у земскім судзе Старадубскага павета 10 кастрычніка 1644 г., значыць смерць здарылася ў вызначаны прамежак часу. Падала тэстамент Гальшка Друцкая-Сакалінская. Пётр Вігант Трубецкі даручай сваю душу Богу і Св. Троіцы, прасіў, каб яго пахавалі ў царкве ў Трубецку па праваслаўным абраадзе. Жонцы за даўгі запісаў маёmacь пажыццёва на 100 000 злотых. Пацвярджаў арэнду на Трубецкі Паўлу Солтыку на сем гадоў. Гальшка атрымала ў пажыццёвае валоданне Трубецк, які пасля павінна была перадаць сыну Юрію. У выпадку яго смерці ўся маёmacь заставалася ёй. Галоўным апекуном прызначаўся бацька жонкі Ян Друцкі-Сакалінскі, а таксама смаленскі ваявода Юрый Каарль Хадкевіч і мсціслаўскі ваявода Мікалай Абрамовіч. Дадатковы дакумент адзначаў, што П. Трубецкі быў ужо хворы. Склад апекуноў змяніўся: замест Хадкевіча і Абрамовіча прызначаны трокскі войскі Юрый з Наглевіч Рэй і аршанскі гародскі суддзя Павел Стакеўскі. Пацвярджалася пахаванне ў Трубецкай царкве. Старадубскі падкаморы прасіў жонку, каб яна дала добрае выхаванне і адукцыю сыну. Яна павінна была выплаціць грашовы ўзнагароды чэлядзі і слугам за іх добрую службу: Зенкевічу — 200 злотых, Рабацэўскаму — 144, Драздовічу — 150, Пагарэльскаму — 85, Рыбіцкаму — 100, Багдану Цяровічу — не пазначана, а астатнім — паводле рэестру²⁷. Тэстамент пацвярджае, што Трубецкія былі праваслаўнага веравызнання, мелі сямейную крыпту ў Трубецку. Документ паказвае гаротны стан маёmacі П. Трубецкага. Ён пакідаў сям'ю без сродкаў для існавання. Жонка, а пасля па спадчыне і сын атрымлівалі Трубецк, але скарыстацца маёmacцю, абцяжаранай даўгамі, яны не маглі. Старадубскі падкаморы не выкананы свае абавязкі як бацька. Ён не захаваў маёmacь у добрым стане для нашчадкаў, прытым, што атрымаў яе дагледжанай і без пазыкаў. З пункту гледжання грамадства мужчына быў абавязаны выконваць абарончую функцыю ў сям'і —

абараняць яе ад цяжкіх жыццёвых сітуацый. У выпадку з Пятром Трубецкім адбывалася ўсё наадварот — ён нанёс шкоду сваёй сям'і і падараў яе дабрабыт.

Гальшка Друцкая-Сакалінская хутка выйшла замуж за менскага земскага пісара Крыштафа Валадковіча (?—1670). Для яго гэта таксама быў другі шлюб. Першы раз ён ажаніўся з Аленай Окунь, дачкой ваўкавыскага маршалка Яна Марцінавіча Окуня і княгіні Зоф'і Крошынскай. Ян Окунь быў сынам Марціна Окуня (памёр да 1605 г.) і Раіны Гальвянкі. У маладосці вучыўся за мяжой²⁸. Ваўкавыскі маршалак памёр да 1616 г. У сваім тэстаменце ён прасіў пахаваць яго па каталіцкаму абраду ў капліцы бацькі жонкі Пятра Крошынскага пры бернардзінскім касцёле (населены пункт не пазначаны). З дакумента вядома, што ў сям'і засталіся дзве малыя дочки Алена і Хрысціна. Зоф'і Крошынскай даручалася ўся маёmacь і апека дзяцей. У пажыццёвае карыстанне яна атрымала Гнезна і Гарадзішкі (Ваўкавыскі павет). Жонка павінна была выплаціць пасаг дочкам у памеры 1000 злотых. Дзяўчата маглі выйсці замуж толькі са згоды маці і апекуну. На выпадак смерці Зоф'і Крошынскай абавязкі апекуноў павінны былі выконваць вількамірскі маршалак Аляксандар Раецкі, віцебскі кашталян Мікалай Вольскі на Крамянцы, Пётр Кражынскі, менскі кашталян Пётр Тышкевіч²⁹.

Адразу пасля смерці мужа Зоф'я вымушана была самастойна вырашыць разнастайныя праблемы. Ваўкавыскі гродскі суд разбіраў справу паміж ёй і Арамам Гашкевічам, якога падтырміваў мсціслаўскі ваявода, віленскі кашталян і берасцейскі староста Іеранім Хадкевіч (?—1617)³⁰, з-за маёmacі Гнезна (7 верасня 1616 г.). Ян Марцінавіч Окунь аддаў яе ў арэнду Араму Гашкевічу за 3000 злотых на тэрмін 1614—1617 гг. Арандатар сплаціў 2000 злотых, а 1000 павінен быў аддаць у верасні 1616 г. Праз свайго слугу Крошынскую паведаміла, што гроши за арэнду браць не хоча і касуе арэндную дамову. Напярэдадні ваўкавыскі возны Мікалай Буткевіч агледзеў Гнезна і знайшоў маёнтак вельмі спустошаным (7 верасня 1616 г.). Арандатар выгнаў чэлядзь і забраў маёmacь. Арам Гашкевіч выклікаў да сябе ваўкавыскага вознага, каб той засведчыў, што яго пабілі (20 верасня). З'явіўся яшчэ адзін дакумент, дзе фіксавалася, што ў 1611 г. Я. Окунь запісаў жонцы на Гнезна 6000 коп літоўскіх грошаў. Гэты факт стаў важным у наступным судовым разбіральніцтве (20 каstryчніка), бо арэндная дамова была складзена без удзелу жонкі і ў такім выпадку не мела прававой моцы. Зоф'я даказала, што не выбівала Арама Гашкевіча з маёmacі, і яго рэчаў не брала. Ён вывез іх пасля сам. За нанесенія

шкоды арандатар павінен быў заплаціць 562 капы 16 грошаў і 4 пенязі. Аднак справа аспрэчвалася яшчэ ў Галоўным Трыбунале ВКЛ і скончылася толькі ў 1624 г.³¹. Даволі хутка Зоф'я ўгадваеца ўжо як жонка браслаўскага харужага Крыштафа Сцяцкевіча ў новым судовым працэсе з удавой па Ярашу Еўлашоўскуму Аляксандрай Петрашэўскай з-за нанесеных шкодаў гнезнаўскім падданымі на суму 6 коп і 40 грошаў (1619)³². Пасля смерці першага мужа шляхцянка павінна была самастойна вырашыць жыщёвыя праблемы, і звычайна гэта была адна з прычын, якая падштурхоўвала жанчыну да другога шлюбу.

Документы не пазначаюць дакладную дату шлюбу Крыштафа Валадкевіча і Алена Окунь, але ўжо ў крніцах за 1628 г. яны выступаюць разам. Яны пазычылі айчыму 20 000 злотых, які запісаў іх на маёmacі Гарадзішча на тры гады (1628). Сужэнцы вымушаны былі прадаць Гнезна і Гарадзішча, якія Алена атрымала ад бацькі (1628). На маёmacях былі запісаны мацярынскае вена і бацькоўскія даўгі, якія сплаціў К. Сцяцкевіч, за што і атрымаў ад Крошынскай навечна частку маёmacі. Акрамя таго, Крыштаф і Алена самі былі вінны Сцецкевічу, а выплаціць гроши не маглі, таму маёmacі прадалі за 80 000 злотых³³. К. Валадкевіч удзельнічаў у вырашэнні разнастайных спраў сям'і яго жонкі. Ён разам з К. Сцецкевічам апекаваўся дзяцьмі Юрыйя Крошынскага і Гальшкі Весялоўскай Карадем, Гальшкай і Алена пасля смерці асноўных апекуноў віленскага біскупа Абрахама Войны (1572—1630), маршалка ВКЛ Крыштафа Весялоўскага (?—1637) і жамойцкага кашталяна Міхаіла Весялоўскага (?—1634). Апека над Гальшкай была скасавана, калі яна ў 1639 г. выйшла замуж за ўпіцкага стольніка Казіміра Козла Паклеўскага. Аднак маёmacі Ракішкі ў Віленскім павеце, Гудзішкі ў Браслаўскім павеце і камянянца ў Вільні заставаліся ў апецы да 1644 г. Карадэль Крошынскі даў ліст, што не мае прытэнзій да апекуноў³⁴. У сям'і Крыштафа і Алены нарадзілася адна дачка Зоф'я Канстанцыя, якая ў 1652 г. стала жонкай Аляксандра Гілары Палубінскага. Яна была адзіным дзіцем у К. Валадкевіча, таму ўся спадчына перайшла ёй. Дакладная дата сканчэння шлюбу з А. Окунь невядома. Але хутчэй за ўсё ў другой палове 1640-х гадоў Валадкевіч быў ужо не жанатым. Ён ужо ў першым шлюбе праяўляў сябе як кlapатлівы муж, удзельнічаў у вырашэнні сямейных праблем, выступаў у ролі главы сям'і і абаронцы яе інтэрэсаў.

Другі шлюб быў сапраўднай удачай для Гальшкі Друцкай-Сакалінскай. Яна атрымала ад мужа і фінансавую, і маральную падтрымку. Ён зрабіў шмат намаганняў для вырашэння даўгавых спраў. Гальшка, дазнаўшы ад мужа сямейную зычлівасць і шанаванне,

падаравала яму рухомыя рэчы, каштоўнасці і 30 000 злотых (1647)³⁵. Крыштаф Валадковіч узяў на сябе абавязкі па выплаце пазыкаў, якія былі зроблены П. Трубецкім. Ён выплатіў жонцы Грыгорыя Валовіча Рэгіне Уніхойскай 160 злотых, якія Трубецкі ўзяў у яе бацькі Яна Уніхойскага, Багдану Краскоўскуму — 1300 злотых (1650), Івану і Зузане Рагуцкай Солтыкам — 4000 злотых (1650), Яну Друцкаму-Сакалінскуму і Зоф’і — 2050 злотых (1650), Паўлу Мікалаевічу Шлыковічу — 100 коп літоўскіх грошаў (1650), Аляксандру Мінвіду — 2000 злотых (1652)³⁶.

Гальшка Друцкая-Сакалінская купіла ў Грыгорыя Іваноўскага і яго жонкі Леаноры Тамкевічоўнай Селецкай і брата Яна Іваноўскага маёнтак Гогаліца ў Менскім павеце, які яны атрымалі па смерці бацькі Яраша Іваноўскага за 25 000 злотых (1652)³⁷ (раней гэты маёнтак належала Саламярэцкім³⁸).

Больш сур’ёзныя клопаты з’явіліся, калі па дамове ВКЛ з Маскоўскай дзяржавай Трубецкі пераходзіў да суседняй краіны (1645). У Канстытуцыі вальнага сойма Рэчы Паспалітай адзначалася, што ў тэрыторыю ВКЛ інкарпараваліся Лоеў і Любеч замест Трубецкага (1646). За гэта з дзяржаўнага скарбу павінны былі выплатіць Юрью Трубецкаму і яго маці 180 000 злотых, Паўлу Солтыку таксама абяцалі задаволіць яго прэтэнзіі. Як апякун Юрый Трубецкага, Ян Друцкі-Сакалінскі паскардзіўся на месціслаўскага ваяводу і старадубскага старосту Мікалая Абрамовіча і абоўнага ВКЛ Самуэля Агінскага за гвалтоўныя наезд і адабранне маёmacці Трубецкі. Такую ж скаргу падала яго дачка Гальшка. М. Абрамовіч і С. Агінскі заяўлі, што яны выконвалі пастанову вальнага Варшаўскага сойма аб перадачы Трубецкага Маскоўскуму княству (1646). За страту маёmacці, г. зн. за Трубецкі, Рада Кароны і ВКЛ прыняла рашэнне сплатіць са скарба Крыштафу Валадковічу і Гальшцы Друцкай-Сакалінскай (25 жніўня 1650). На соймах 1649, 1653, 1654, 1655 гг. адзначалася немагчымасць выплатіць «Трубецкую суму». Павел Солтык як арандатар таксама страціў у маёmacным плане. Яму павінны былі выплатіць 50 000 злотых, але на той момант ён ўжо памёр, і гэту суму — 3333 злотых і 10 грошаў штогод — атрымаў яго спадкемца Базыль Солтык. Крыштаф Валадковіч з усімі выплатамі атрымліваў 130 000 злотых і 8666 злотых і 20 грошаў штогод (1659). Аднак навагарадскі ваявода павінен быў заплатіць у скарб соймавыя выдаткі за 1656—1664 гг., што складала 88 000 злотых. Выплата так званай «Трубецкай сумы» адбывалася з цяжкасцямі. Соймы 1661, 1662, 1667 гг. зноў адзначалі немагчымасць выплаты грошаў. У прыватным лісце да крайчага ВКЛ Марціна Аляксандра Агінскага К. Валадковіч прасіў каб ён і польны пісар паспрыялі атрыманню са

скарба прызначанай сумы (1668). Акрамя таго, К. Валадкевіч выплочваў выдаткі на сойм (гл. дадатак 2)³⁹. Вайна ВКЛ з Маскоўскім княствам істотна падарвала фінансавую сітуацыю ў краіне, таму выплата грошаў зацягнулася на даўгі тэрмін.

Документы паказваюць, што сам К. Валадкевіч меў сур'ёзныя фінансавыя цяжкасці. У Стэфана Маркоўскага ён пазычыў 1400 злотых (1649), Аляксандра Быкоўскага і Хрысціны Яноўскай — 500 коп літоўскіх грошаў, жонкі кухмістра ВКЛ Паўла Печыхоўскага Дароты Агінскай — 12 000 і 1500 злотых (1651), Ежы Галішэўскага — 500 злотых (1654), Крыштафа Тукалы — 300 злотых (1659), абатысы віленскага і менскага кляштару Ганны Кацярыны Сапежанкі — 18 000 злотых, крайчага ВКЛ Марціна Агінскага — 11 400 злотых, жонкі рэчышкага гродскага суддзі Геліша Менжыкава Зоф'і Камінскай — 1000 злотых (1667), менскага гродскага суддзі Станіслава Яна Залескага і яго жонкі Алены Ваўкоўны — 1500 злотых (1667), Анастасіі Душэнскай — 600 злотых, Андрэя Пакашынскага і Кацярыны Шалушанкі — 400 злотых, Леаноры і Канстанцыі Валадкевічаў — 1200 злотых (1670). Агульная сума пазычак складаў 49 800 злотых і 500 коп літоўскіх грошаў. Некаторыя з даўготы (З. Камінскай і С. Я. Залескаму) у 1673 г. сплочваў яго зяць Аляксандар Гілары Палубенскі. Аднак былі выпадкі, калі пазычалі і ў К. Валадкевіча. Напрыклад, Альберт Кальчэўскі ўзяў у доўг 6 000 злотых (1651), гетман ВКЛ Вінцэнт Корвін -Гасеўскі — 30 000 злотых⁴⁰.

У 1653 г. Гальшка Друцкая-Сакалінская, будучы хворай, склала тэстамент. Яна прасіла пахаваць яе цела ў мураванай капліцы, дзе яе бацькі знайшлі супакой (але не ўдакладніла месца). Алекуном для сына Гальшка абрала свайго другога мужа. Сыну запісала 100 000 злотых. Муж атрымаў 300 000 злотых і каштоўнасці. Ён павінен быў аплаціць адкутаць Юрюю. Акрамя гэтага, сястры Гальшкі Стакоўскай прызначалася 10 000 злотых, а Гальшты Вінскай Раковічскай — 6000 злотых⁴¹. Кароль Ян Казімір пацвердзіў сваім прывілеем апеку К. Валадкевіча над Ю. Трубецкім (5 красавіка 1653)⁴².

Даволі хутка К. Валадкевіч ажаніўся ў трэці раз, яго жонкай стала Ізабэла Масальская. Гэты факт пацвярджае дарчы на рухомую маёмасць, клейноты і грошы, датаваны 1 вераснем 1653 г.⁴³.

Падчас вайны 1654—1667 гг. гісторыя Трубецкіх набыла новыя характеристар. Адзін са знаёмых шляхцічаў К. Валадкевіча патрапіў у маскоўскі палон (магчыма, што гэта Лабінскі). Адгуль 4 студзеня 1656 г. ён напісаў ліст да К. Валадкевіча, у якім прасіў адправіць у Москву Юрый Трубецкага па патрабаванні князя Аляксея Мікітавіча Трубецкага, што даводзіўся Юрью стрыечным дзедам. На тэрыторыі

ВКЛ А. М. Трубецкі быў вядомы сваімі крываымі злачынствамі, узначальваў паўднёва-заходнюю групоўку маскоўскіх войскаў, якія захапілі шэраг гарадоў і мястэчак на ўсходзе і захадзе Беларусі. У 1656 г. ён кіраваў групоўкай на шведскім фронце⁴⁴. Ён не меў нашчадкаў, а Юрый быў адзіным прадстаўніком мужчынскага полу з Трубецкіх, які мог стаць яго спадкемцам. Аляксей Мікітавіч у сваім лісце абяцаў стрыечнаму ўнуку «аказаць царскія ласкі» і перадаць яму ўсю сваю маёmacь. У выпадку, калі не будуть выкананы яго патрабаванні адносна Юрыя, ён пагражайдзе «папаліць маёmacі і пасцінаць усіх вязняў», якія былі ў Маскве, пагражайдзе спустошыць Ваўкавыскі павет. Шляхта гэтага павета дала згоду адправіць Юрыя Трубецкага ў Маскву. Абставіны прымусілі апошняга пераехаць на сталае месца жыхарства ў іншую дзяржаву. Перад ад'ездам ён падараў ўсю маёmacь, што атрымаў ад Яна Друцкага-Сакалінскага і яго жонкі Зоф'і, свайму апекуну і айчыму К. Валадкевічу на выпадак, калі ён не вернеца з Масквы. Пры гэтым у дакументе ад 6 сакавіка 1657 г. адзначалася добрае стаўленне К. Валадкевіча да маці і яго самога, згадваліся яго выдаткі на даўгі і соймы. 5 лютага 1658 г. Ян Казімір дазволіў навагарадскому ваяводзе ўвайсці ў валоданне маёmacю Ю. Трубецкага, але з-за вайсковых падзеяў толькі ў 1664 г. ён змог атрымаць гэтыя ўладанні. Скарбнік Мацей Пайкоўскі і падскарбі ВКЛ Вінцэнт Корвін Гансеўскі ўвялі К. Валадкевіча ў валоданне маёmacю Чарнаручча, Саколка і Парэчча ў Аршанскім павеце. Да дакумента дадаваўся спіс валок: Парэчча — 28, Прудок — 18, Чарнаручча — 24, Ражаны — 12, Сялец — 14, Заполле — 30, Замосце — 18, Лаўрыновічы — 12 (усяго — 156 валок)⁴⁵.

Юрый Трубецкі ажаніўся з княгінай Ірынай Васілеўнай Галіцайнай. Ён памёр 12 чэрвеня 1679 г., пакінуўшы пасля сябе двух сыноў⁴⁶. Такім чынам, апошні на той час Трубецкі пераезджае жыць настала ў Маскоўскае княства, і гісторыя роду Трубецкіх ужо становіцца звязанай з іншай краінай.

Аднак пытанне «Трубецкай сумы» ўсё яшчэ не было вырашана. Зяць К. Валадкевіча Аляксандар Гілары Палубінскі (1626—1679), які займаўся справамі навагарадскага ваяводы, узгадваўся як атрымальнік вызначанай сумы ў Канстытуцыях соймаў Рэчы Паспалітай. У 1673, 1674, 1675 гг. адзначалася, што яна яшчэ не выплачана спадкемцам, і толькі ў 1676 г. запісана аб выплаце грошаў А. Палубінскаму⁴⁷.

Маршалак ВКЛ Аляксандар Палубінскі запісаў сваёй другой жонцы Зоф'і Валадкевіч пажыццёвае пражыванне ў Бярэсцкай маёmacі Слонімскага павета (1654)⁴⁸. Яна атрымала ў якасці вена 40 000 золотых, запісанных на Глуску⁴⁹. Пасля смерці К. Валадкевіча застаўся спіс

пазыкаў на агульную суму 76 000 злотых (гл. дадатак 3), якія выплачваў яго зяць. Акрамя гэтага спіска па тэстаменту К. Валадкевіча, А. Палубінскі выплаціў каралеўскуму двараніну Крыштафу Юрагаву 500 злотых (1673), Адаму Валадкевічу — 1200, Ганне Валадкевіч — 600 (1676), аршанскаму старосце Марціну Крыпіну Кершэнштайну — 8 600 злотых (1676)⁵⁰. К. Валадкевіч не пакінУ нашчадкаў мужчынскага полу, Зоф'я Канстанцыя была яго адзіная дачка. Тому А. Палубінскі атрымаў права на «Трубецкую суму», выплатай якой займаўся сойм 1673 г.⁵¹.

А. Палубінскі напісаў свой тэстамент 26 жніўня 1675 г., знаходзячыся ў вайсковым абозе пад Яваровым. З дакумента вынікае, што быў ён каталіцкага веравызнання. Маршалак ВКЛ прасіў, каб яго пахавалі без усялякай «помпы» ў айчыстай маёmacі Дзярэчын, у мураваным склепе, дзе пахаваны былі яго бацькі, жонка, браты, сёстры. На аздобу пахавальняй капліцы выплучалася 15 000 злотых. Пахаванне павінна было адбыцца з удзелам убогіх і капланаў. А. Палубінскі адзначаў, што пазнаў ад жонкі «шлюбнае каханне і шанаванне», прасіў яе вывучыць сыноў і адправіць у вандроўку ў замежныя краіны, а таксама выдаць замуж малодшую дачку Ізабэлу Алену (?—1720). Яна магла жыць у маёнтку да другога шлюбу. Сыны павінны былі аддаць 40 000 злотых, запісаных на Глуску. Ёй (ジョンカイ ці жонцы?) пацвярджаліся дараўальнаяя запісы, якія былі скаладзены раней. Сыны Ян Дамінік Michaіl і Крыштаф Францішак атрымалі бацькоўскую бласлаўленне. Як бацька ён нагадваў ім, што яны нарадзіліся ў каталіцкай веры і павінны жыць у ёй і памятаць Бога. Таксама адзначаў, што сыны павінны служыць каралю і Рэчы Паспалітай. Ганна Марыя была ўжо выдадзена замуж за лідскага старосту Дамініка Радзівіла і атрымала пасаг у памеры 7000 злотых, у дадатак бацька падараваў ёй 9000 злотых. Малодшай дачцы таксама прызначаўся пасаг 100 000 срэбрам і 60 000 у клейнотах. Апекунамі былі запісаны трокскі ваявода Марцін Агінскі, наваградскі ваявода Адам Палубінскі, канцлер ВКЛ Крыштаф Пац, падканцлер ВКЛ Michaіl Радзівіл, рэферэндар ВКЛ Цыпрыян Бжаздоўскі, пісар ВКЛ Андрэй Завіша, браслаўскі старosta Аляксандр Война, скарбовы пісар Michaіl Францішак Расахацкі, менскі земскі пісар Тэадор Валадковіч⁵². Гэта даволі незвычайна, калі прызначаеца такая вялікая колькасць апекуноў (9 чалавек), часцей у тэстаменце запісвалі не больш чым тры асобы. Малодшая дачка Ізабэла Алена выйшла замуж за стольніка ВКЛ Ежы Станіслава Сапегу (1668—1732). У іх нарадзілася 6 дзяцей: сын Антоні Казімір і 5 дачок — Тарэза Хрысціна, Бенедыкта, Саламея Ганна, Аляксандра і Ганна. У 1708 г. Ізабэла Алена аддала на пажыццёвае карыстанне Грыгорию Скжыбене і яго жонцы Ганне маёmacь у

Аршанскім павеце, якую атрымала ад бацькі⁵³.

Пахаванне А. Г. Палубінскага адбылося 7 снежня 1679 г. у Дзярэчынскім касцёле. Паводле апісання ўсё адбывалася даволі сціпла, як прасіў аўтар тэстаменту: «*truna prosta bez obicia| y wszeliakiego splenderu| szaro pomałowana| a kryz biały na niey| bez kruszenia kopii| strzelania| y myzyki woyskowej| tylko obrzędem katolickim pryz gromadze iako naywiększey kapłanow| y zakonnikow ubodich żebraków| tak iako się dzieia ta dzieia»* («труна убрана вельмі проста, з белым крыжам. Сама цырымонія пахавання была без ламання атрыбутаў маршалка ВКЛ і музыкі вайсковай, як гэта патрабаваў звычай»). Усё павінна было падкрэсліць пакору, сціласць, адмаўленне ад раскошы. Твор быў адрасаваны жонцы Зоф'і Валадкевіч «дабрадзеіцы і фундатарцы». Яна характарызавалася як добрая жанчына, суцішэнне для мужа, пачцівая і любячая жонка. Яны пражылі разам 27 гадоў (1652—1679). На думку аўтара панегірыка, З. Валадкевіч павінна была ганарыцца, што жыла побач з такім вялікім чалавекам. Маршалак ВКЛ паказаны з самага лепшага боку, хоць у жыцці быў даволі неадназначнай асобай. Ён прадстаўлены як добры бацька, які даў наказ сынам служыць айчыне і каралю, і муж, які любіў сваю жонку. Яго біяграфія была насычанай: адукцыю атрымліваў у Вільні, Замосці, Кракаве; удзельнічаў у шматлікіх вайсковых выпраўах супраць татарап, казакаў, шведаў, прусаў, туркаў, маскалёў. Аўтар прадставіў шляхціца ў адпаведнасці з прынятymі традыцыямі і ідэаламі⁵⁴. Аднак трэба адзначыць, што галіна Палубінскіх скончылася на сынах Аляксандра Гілара.

Такім чынам, гісторыя Трубецкіх завяршаецца на тэрыторыі Вялікага княства Літоўскага. Прадстаўнікі гэтага роду не зімалі тут высокіх дзяржаўных пасадаў, яны мелі ўплыў на рэгіянальным узроўні. Нават іх княская паходжанне не надавала ім вышэйшы статус. Іх палітычная актыўнасць не пераходзіла межы павета. Маёмасны стан значна пагоршыўся ў перыяд валодання Трубецкім Пятром Трубецкім. Маёнткі, якія перайшлі да гэтага роду ад Друшкіх-Сакалінскіх, былі разбураны падчас вайны 1654—1667 гг. Юрый Мікітавіч і Пётр Юр'евіч былі жанаты на шляхцянках ВКЛ. Першы для замацавання свайго статусу ў рэгіёне ўзяў у жонкі мясцовую шляхцянку, другі ажаніўся на шляхцянцы з усходняга рэгіёну — з Аршанскага павета. Трубецкія актыўна падтрымлівалі контакты са сваякамі сваіх жонак і звязталіся да іх у розных сітуацыях.

Радавы маёнтак знаходзіўся ўвесь час у небяспечы і тройчы пераходзіў ад адной дзяржавы да другой, што паўплывала на лёс Трубецкіх. Яны былі вымушаны прыстасоўваць сваё жыццё да новых

палітычных, эканамічных, сацыяльных і культурных умоў, што і робіць іх гісторыю асаблівой. Сяброўскае кола Трубецкіх было невялікае, на што паказваюць спісы апекуноў. У іх мала ўплывовых асоб — Леў Сапега, Мікалай Абрамовіч, Юрый Каараль Глябовіч, а астатнія — сваякі жонак. Магчыма, на гэта паўплывала геаграфічная маргінальнасць Трубецкага, які не змог заніць важнае месца сярод уладанняў на тэрыторыі ВКЛ. Пры гэтым варт адзначыць, што для Трубецкіх важна было інкарпаравацца ў шляхецкое грамадства ВКЛ. Найбольш яскрава гэта адлюстравалася ў тэстаменце Юрый Мікітавіча, дзе ў прыватным дакумэнце падкрэсліваецца яго патрыятызм да ВКЛ, жаданне служыць гэтай дзяржаве. Прадстаўнікі гэтага роду захоўвалі ў сваім сямейным архіве дакументы канца XV — пачатку XVI ст., калі іх продкі жылі ў Вялікім княстве Літоўскім. Яны звярталіся да родавай памяці, каб паказаць гістарычнае дачыненне Трубецкіх да гэтай краіны. Калі яны ўвашли ў шляхецкое грамадства, то цалкам перанялі склаўшуюся сістэму ўзаемаадносінаў. Іх сямейны архіў стаў уяўляць сабой тыповы шляхецкі архіў.

На жаль, мала засталося дакументаў, звязаных з іх культурнай і рэлігійнай дзейнасцю. Вядома толькі пра сямейную крыпту ў Трубецку. Яны не змянілі веравызнанне, але і не сталі актыўнымі абаронцамі праваслаўя. У выніку гісторыя Трубецкіх можа служыць цікавай ілюстрацыяй гісторыі шляхецкага роду на памежжы Вялікага княства Літоўскага і Маскоўскага княства.

Дадатак 1. Інвентар Трубецка

Фальварак Гарадзец, набыты ад Яна Зянкевіча.

Пры ім будаваны двор, стаў над р. Дзісна, пашия.

Кошт — 200 коп літоўскіх грошаў

<i>Вёскі пры фальварку</i>	<i>Колькасць службаў</i>	<i>Колькасць падданых</i>
Гарадзец	20	50
Цэбянова	8	20
Хрыпачова	3	7
Чаркавіна	5	10
Шчэціна	4	12
Канчакова	6	18
Хараскова	—	6
Ерповічэ	—	7
Усяго	46	120

*Фальварак Андрэевіч, выкуплены ад Галабурды
(маецца на ўвазе выкуплены). Пры ім двор, млын,
ворыва. Кошт — 200 коп літоўскіх грошаў*

<i>Вёскі пры фальварку</i>	<i>Колькасць службаў</i>	<i>Колькасць падданых</i>
Андрэевіч	9	30
Белагаловічы	12	50
Кавуя	4	9
Ялоўна	2	5
Усяго	27	94

*Фальварак Чміхаў, у заставе ў Рапчыхаў. Дворныя
пабудовы, стаў, сажалка, ворыва. Кошт — 500 коп
літоўскіх грошаў*

<i>Вёскі пры фальварку</i>	<i>Колькасць службаў</i>	<i>Колькасць падданых</i>
Вёска Івана Хмікава	10	30
Духава	6	15
Вёска	12	40
Саснова	15	35
Усяго	43	120

*Фальварак Ратокі, у заставе ў Рудзецкіх. Пры ім
будынак, бровар, пашия. Кошт — 200 коп літоўскіх
грошаў*

<i>Вёскі пры фальварку</i>	<i>Колькасць службаў</i>	<i>Колькасць падданых</i>
Ратокі	5	17
Глінск	6	13
Кузмінска	4	3
Сліміск	2	5
Усяго	17	38

*Фальварак Казлоўка, у заставе ў пана Каневіча.
Пры ім дворная пабудова і пашия. Кошт — 300 коп
літоўскіх грошаў*

<i>Вёскі пры фальварку</i>	<i>Колькасць службаў</i>	<i>Колькасць падданых</i>
Падэдворам (2 млыны пры вёсцы)	12	34
Шузліпас	13	40
Выпаўзава	—	Дымоў 12
Усяго	25	74 і 12 дымоў

**Фальварак Байкова, у заставе ў пана Хадоўскага.
Пры ім набудова, стаў, паиня. Кошт — 200 коп
літоўскіх грошаў**

<i>Вёскі пры фальварку</i>	<i>Колькасць службаў</i>	<i>Колькасць падданых</i>
Байкова	10	25
Лемясон	3,5	9
Выдка	4	12
Усяго	17,5	46

**Фальварак Хабяноўка. Пры ім паиня. Кошт — 250
коп літоўскіх грошаў**

<i>Вёскі пры фальварку</i>	<i>Колькасць службаў</i>	<i>Колькасць падданых</i>
Хабяноўка	12	43
Прылепы	3	9
Садоўка	7	23
Бебяска		3
Усяго	22	78

**Фальварак Тытына, у трыманні пана Бакшанскага.
Пры ім будынак, стаў, млын, паиня. Кошт — 500 коп
літоўскіх грошаў**

<i>Вёскі пры фальварку</i>	<i>Колькасць службаў</i>	<i>Колькасць падданых</i>
Тытына	15	43
Слабада Сарочына	—	Дымоў 19
Слабада Кавунова	—	Дымоў 30
Маўчанава	9	16
Радчын	У трыманні Сноўскай і Сашоўскай	
Усяго	24	59 і 49 дымоў

**Дадатак 2. Соймавыя рахункі, якія выплочваў
К. Валадковіч**

Дата, за што выплата *Сума (у злотых)*

1661

02.06.1661	за картку ЯМ	200
12.07.1661	за картку ЯМ	13 000
26.02.1660	за картку	6000
06.06.1660	за картку	25 000

1662

04.06.1661	у скарб	1200
06.07.1661	у скарб	300

1663

03.04.1663

у скарб

1500

1664

07.07.1664

20 000

27.12.1663 у скарб	10 000	07.07.1664	4000
04.05.1663 у скарб	4000	26.04.1664	3000
		Да рук канцлера (Крыштаф Пац)	
		22.01.1665	10 000
		Падскарбію	5000
		Пану Бянскаму	1500
		Каралеве	6000
		Пану Тунфе	25 000
		Усяго	86 200
		Рэшта	1800

Табліца складзена на падставе дакументаў (AGAD. AR X, sign. 194. K. 51, 54).

Дадатак 3. Спіс пазыкаў навагарадскага ваяводы К. Валадкевіча (1675)

Імя, прозвічча	Сума (у злотых)	Імя, прозвічча	Сума (у злотых)
Паны бенедыктыяне	12000	Пан Стакоўскі	6000
Паны бернардзіны	4000	Пані Ежына	
		Валадкевічова	6000
Пан Кімбарт	6000	Пан менскі пісар	1000
Пётр Савіч	3000	Пан Янушэўскі	1000
Пан Война	4500	Пан Камінскі	6000
Пан Іваноўскі	2000	Менскі купец	500
Пан Залескі	1500	Пані берасцейскай ваяводзіне	1000
Ксяндзы віленскіх францысканцаў	3000	Дробныя даўгі	2000
Пані Леанжыкова	5500		
Пані Самуэлева			
Валадкевічова	3000		
Пан Уніхоўскі	3000		
Ксяндзы Хмялеўскія, плябаны дварэнцкія	5000		
Усяго			76000

Табліца складзена на падставе дакументаў (AGAD. AR X, № 232. K. 28—29).

(AGAD, ARX. Dz. XXI, W—18)

Дадатак 4. Табліца пазыковых запісаў П. Трубецкага розным асобам

(AGAD, Archiwum Radziwiłłów X, sign. 180/K.1)

Ім'я і прозвінчча асобы, у якій назначали гроно	Сума (у злотих, кон)	Маём, якій була закидзена	Тэрмін на які браціса пазыкі	Дата напісання дакумента	Архіўная справа
Стэфан Маркоўскі	3 000	Грубець	1641—1642	1642	
Стэфан Маркоўскі	2 000	Грубець	2.03—25.12 1642	1642	sign. 180.К. 5-7.
Майліўскі гарадчыны	2 000	—	15.02—30.03 1642	1642	sign. 181.К. 1-3.
Аляксандар Міній					
Ян Друцкі Сакалінскі	6 500	—	1642—1643	1642	sign. 182.К. 1-3.
Ян Друцкі Сакалінскі	4 000	—	1643—10.08.1643	1643	sign. 182.К. 5-7.
Самуэль Паражынскі	1 000	—	1642	—	sign. 184.К. 4-6.
Андрэй Праюровскі	5 500	—	1642	—	sign. 185.К. 8.
Самуэль Кулак	600		12.10.1642— 01.03.1643	1642	Тамсама, sign. 185. К. 10-12.
Аляксандра Прывалская Жданавая Міліціоўна	110		1638—1639	1638	sign. 186.К. 1.
Стэфан Шынак	100	Мікалаеўч	1640	—	sign. 186.К. 3.
Іван Солтык і жонка Зузана Рагудкя	4 000		1644—06.03.1646	06.01.1644	sign. 186.К. 5.
Пётр Солтык і жонка Ганна Падбэрэска	150		1644	1644	sign. 186.К. 9.
Павел Солтык	100		1641—6.01.1642	1641	sign. 188.К. 1.
Арон Майкэшовіч Маргуш Каміановіч (лист за ІІ Грубець- кага даў Павел Солтык)	50		1643—24.06.1643	1643	sign. 188.К. 3.
Павел Солтык	1 100		1644—1645	1644	sign. 188.К. 12.

¹ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. W., 1895. S. 541—546; Левенок В.П. Надгробия князей Трубецких // Советская археология. 1960. № 1. С. 245—253; Плаутин С.В. Князья Трубецкие в Литве // Историческая генеалогия. Вып. 8. Екатеринбург; Нью-Йорк, 1995 (переиздание «Новика», Нью-Йорк, 1952. С. 2—13); Флоря Б.Н. О родовом землевладении князей Трубецких во второй половине XVI — начале XVII века // Архив русской истории. Вып. 7. М., 2002. С. 102—106; Pietkiewicz K. Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellonczyka. Poznań, 1995. S. 105.

² Kotljarchuk A. In the Shadows of the Poland and Russia. The Grand Duchy of Lithuania in the European Crisis of the mid-17th Century. Södertörns högskola, 2006. P. 43.

³ Назва города Трубецк ужываецца ў адпаведнасці з дакументамі. Зараз горад вядомы пад назвай Трубчэўск.

⁴ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. W., 1895. S. 541—542.

⁵ Левенок В.П. Надгробия князей Трубецких // Советская археология. 1960. №1. С. 245—253.

⁶ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. W., 1895. S. 541—543.; Pietkiewicz K. Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellonczyka. Poznań, 1995. S. 105.; Описание документов и бумаг хранящихся в Московском архиве Министерства юстиции. Кн. 21. М., 1915. С. 56, 70, 77.

⁷ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. W., 1895. S. 542—544.

⁸ Флоря Б.Н. О родовом землевладении князей Трубецких во второй половине XVI — начале XVII века // Архив русской истории. Вып. 7. М., 2002. С. 102—106.

⁹ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. W., 1895. S. 544.; Archiwum Główny Aktów Dawnob (далей AGAD). Archiwum Radziwiłłów X, sign.173. K. 1—11.

¹⁰ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. W., 1895. S. 544.

¹¹ Тамсама.

¹² У Актах евангелісцкага Сінода за 1627 г. узгадваецца, што аршанскі маршалак падараў язбору 12 валок, але не аддаў землю ў валоданне. Аддзел рукапісаў Бібліятэкі Літоўскай Акадэміі навук. (Lietuvos moskvl akademijos Bibliotekas rankrađčt skyrius). Ф. 40. Спр. 1157.

¹³ Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (далей — НГАБ), ф. 1775, воп. 1, спр. 1, арк. 595—613, 656—661.

¹⁴ Тамсама, арк. 204 адв.

¹⁵ У дакументах фігуруе дзве формы напісання імя: Юрый і Ежы.

¹⁶ AGAD. Archiwum Radziwiłłów X, sign.187. K. 2-3.

¹⁷ Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. Інститут рукописув.

Ф. II. № 20891.

¹⁸ AGAD. Archiwum Radziwiłłów X, sign.175. К. 1—2, 5, 9—11.

¹⁹ Тамсама, sign.180. К. 5—7, 11, 14—15, 107—111, 177, sign. 182, 184, 185.

²⁰ Тамсама, sign.187. К. 2—3.

²¹ Тамсама, sign.179. К. 3, 5.

²² Тамсама, sign.177. К. 15—26.

²³ Тамсама, sign.188. К. 10.

²⁴ Тамсама, sign.176. К. 3, 5—7.

²⁵ Тамсама, sign.178. К.1, 4, 7, 15—18.

²⁶ Тамсама, sign.179. К. 7—9.

²⁷ Тамсама, sign.174. К.12—23, 27—28.

²⁸ Тамсама, sign.156.

²⁹ Тамсама, sign. 155.

³⁰ Lulewicz H., Rachuba A. Urzędnicy centralni i dostoynicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVIII wieku. Spisy. Kórnik, 1994. S. 203.

³¹ AGAD. Archiwum Radziwiłłów X, sign. 170. К. 2—3, 11—15, 18, 20, 34.

³² Тамсама, sign. 171. К. 4—7,

³³ Тамсама, sign.191. К. 3, 7, 9, 10, 13.

³⁴ Тамсама, sign. 211.

³⁵ Тамсама, sign. 192. К. 1, 4—7.

³⁶ Тамсама, sign. 189; sign. 193. К.2, 4—6, 15, 20—21, 33, 42.

³⁷ Тамсама, sign. 200. К. 1—2.

³⁸ НГАБ, ф. 1727, вол. 1, спр. 2, арк. 200 адв.-201 адв.; спр. 3, арк. 409—410.

³⁹ AGAD. Archiwum Radziwiłłów X, sign. 194. К. 1, 3, 5—6, 8—9, 11, 25, 28, 29, 31—49, 51, 54, 60. Volumina Legum. Т. 4. В. 1980. С. 44—45, 123, 188, 218, 225, 261—262, 317, 379, 396—397, 467.

⁴⁰ AGAD. Archiwum Radziwiłłów X, sign. 209. К. 6, 8, 14, 18, 20, 26, 28, 30, 60, 65, 72, 74, 76, 78, 82, 84, 88, 90, 95, 100, 101, 103, 108.

⁴¹ Тамсама, sign. 192. К. 18—22.

⁴² Тамсама, sign. 195.

⁴³ Тамсама, sign. 198. К.9—10.

⁴⁴ Сагановіч Г. Невядомая вайна: 1654—1667. Мн., 1995. С. 142—143.

⁴⁵ AGAD. Archiwum Radziwiłłów X, sign. 196. К. 1, 3, 5—14, 29—31, 50, 61—63.

⁴⁶ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. В., 1895. С. 545.

⁴⁷ Volumina Legum. Т. 5. В., 1980. С. 67, 123, 185, 209—210.

⁴⁸ AGAD. Archiwum Radziwiłłów X, sign. 231.

⁴⁹ Тамсама, sign. 232. К. 1—2, 5.

⁵⁰ Тамсама, sign. 232. К. 15, 17, 20—22.

⁵¹ Тамсама, sign. 234. К. 1, 5.

⁵² Тамсама, sign. 231.

⁵³ Археографический сборник, относящийся к истории Северозападной Руси. Т. 3. Вильна, 1867. С. 204—206.; Rachuba A. Sapieha Jerzy Stanisław // Polski

Słownik Biograficzny. T. 35/4. Zeszyt. 144. Warszawa; Kraków, 1994. S. 18—22.

⁵⁴ Woyniłowicz M. Naynizszy z naywyzszego JMP Alexander Hilary Połubinski Marszałek Naywyzszy WKL, Wołkowyski, Bobrojski, Paryski, Kolczycki, Iežerski, Wielarycki, Glosownicki, Zydykaski Starosta, aekanomiey Brzeskiey administrator, IKM Pułkownik. Wilna, 1679.

Цімой А.К.

**СПІС МАЙСТРАЎ — ЗЭГАРМІСТРАЎ,
ШТО ПРАЦАВАЛІ Ў БЕЛАРУСІ З XVI ДА ПАЧАТКУ
XX ст.***

123. ЛЕВІН Берка Гіршаў, мінскі мешчанін, падмайстра гадзіннікавага рамяства. У 1889 г. яго бацька Г. Б. Левін просіць Мінскую рамесную ўправу выдаць сыну пашпарт на 1 год (НГАБ, ф. 10, воп. 1, спр. 508, арк. 8).

124. ЛЕВІН Гірша, мешчанін Новаляксандраўскага пав. Ковенскай губ., віцебскі гадзіннікавы майстра. У 1888—1891 гг. меў вучня Ю. І. Левіта (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 458, арк. 288).

125. ЛЕВІН Гірша Ельявіч (Ельеў), лепельскі мешчанін, майстра гадзіннікавых спраў. Атрымаў 3 ліпеня 1896 г. атэстат майстры гадзіннікавага рамяства і 23 мая 1845 г. прыняты майстрам у Віцебскую яўрыйскую рамесную ўправу гадзіннікавых спраў (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 5); у 184(?)—1860 гг. майстра цэха (там жа, спр. 4, арк. 10; спр. 17, арк. 1); у 1868 г. меў гадзіннікавую майстэрню ў Віцебску на вул. Смаленскай. Працаўаў без памочнікаў (НГАБ, спр. 127, арк. 4); у 1881 г. цэхмістр віцебскага гадзіннікавага цэха (НГАБ, арк. 21 адв.); у 1886—1889 гг. меў падмайстра Г. Б. Кніжніка (там жа, ф. 10, воп. 1, спр. 455, арк. 53—56).

126. ЛЕВІН Гірша-Лейба Гіршонаў, рэжышцкі мешчанін. 23 студзеня 1890 г. атрымаў у Мінскай рамеснай управе званне майстры гадзіннікавых спраў (НГАБ, ф. 10, воп. 1, спр. 576, арк. 1).

127. ЛЕВІН Элья Гіршаў, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікавых спраў. 29 кастрычніка 1875 г. прынятты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікавых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 17).

128. ЛЕВІН Рубін Сролеў, мінскі мешчанін, падмайстра мінскага гадзіннікавага цэха. У 1890 г. просіць Мінскую рамесную ўправу выдаць яму пашпарт на 1 год (НГАБ, ф. 10, воп. 1, спр. 508, арк. 8).

129. ЛЕВІН-ЦЫРЫН Гірша-Лейба, мінскі мешчанін, гадзіннікавы майстра. У 1892—1896 гг. меў вучня М. М. Найфельда (НГАБ, ф. 10, воп. 1, спр. 784, арк. 22).

* Працяг. Пачатак у папярэднім нумары.

130. ЛЕВІНТАЎ Мордух Гіршанаў, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. 7 жніўня 1872 г. прыняты майстрам у Віцебскую цхавую гадзіннікаўых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 14 адв.).

131. ЛЕВІТ Юдэль Ізраэлеў, скопінскі мешчанін. У 1888—1891 гг. быў вучнем у віцебскага гадзіннікаўага майстры, мешчаніна Новаалександраўскага пав. Ковенскай губ. Г. Левіна; у 1891 г. атрымаў званне падмайстры гадзіннікаўага рамяства ў Віцебскай гадзіннікаўай цхавай управе (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 458, арк. 288).

132. ЛЕВІЯНТ Мендэль Шмуйлаў, полацкі мешчанін, пражываў у Віцебску на вул. Пакроўскай у доме Левіянта. У 1890 г. атрымаў «бессрочны» атэстат «вечнага» майстры віцебскага гадзіннікаўага цэха (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 455, арк. 39).

133. ЛЕЙЗЯРОЎСКІ Абрам Мардухаў, мінскі мешчанін, гадзіннікаўых спраў майстра, пражываў у Мінску на вул. Захар'еўскай у доме Ругера. У 1890 г. у яго скончыў абучэнне І. І. Лібер (НГАБ, ф. 10, воп. 1, спр. 576, арк. 1); у 1901 г. звяртаеца ў Мінскую гарадскую думу «устроіць» іншы гадзіннік у Аляксандраўскім скверы на гарадской зямлі, для чаго просіць дазволу пабудаваць сваім коштам аднапавярховы павільён у гатычным стылі, памерам 2x2 сажні з гадзіннікаўай вежай і майстэрнія, па ўмовах кантракта абавязваеца праз 20 гадоў перадаць пабудову ва ўласнасць горада; дума адхіліла яго прапанову (НГАБ, ф. 1, воп. 1, спр. 1439, арк. 13—14).

134. ЛЕСНІК Абрам-Тэвель Хаймаў, мінскі мешчанін, майстра мінскага гадзіннікаўага цэха. У 1890 г. яго бацька Хайм просіць выдаць пашпарты сыну і яго жонцы Хане (НГАБ, ф. 10, воп. 1, спр. 508, арк. 23).

135. ЛЕСНІК Айзік Абрамавіч, мінскі мешчанін, майстра мінскага гадзіннікаўага цэха, жыў у Мінску на вул. Ніжняя Ляхаўка ў доме Меіра Дульчына, меў сына Калмана. У 1870—1903 гг. назіраў за спраўнасцю гарадскога вежавага гадзінніка з аплатай 5 руб. у месяц. У 1889 г. просіць Мінскую рамесную ўправу выдаць яму пашпарт на 1 год (НГАБ, ф. 10, воп. 1, спр. 508, арк. 1); у 1892—1896 гг. меў вучня Г. А. Поляка (там жа, спр. 784, арк. 12); памёр у канцы 1902 — пачатку 1903 г. (НГАБ, ф. 1, воп. 1, спр. 1439; воп. 3, спр. 67).

136. ЛЕСНІК Калман Айзікавіч, мінскі майстра, на пачатку XX ст. жыў у Мінску на вул. Скобелеўскай у доме Байда. У 1900 г. дапамагаў свайму бацьку абслугоўваць гарадскі гадзіннік. У 1903 г. заключыў на 5 гадоў кантракт з Мінскай гарадской думай на рамонт і наступнае абслугоўванне гарадскога вежавага гадзінніка; у верасні 1904 г. адмаўляеца пісьмова ад выканння кантракта ў сувязі з малой аплатай. Дума павялічыла ягонае ўтрыманне да 60 руб. у год; кантрактова склаў свае абавязкі 30 лістапада 1907 г. (НГАБ, ф. 1, воп. 1, спр. 1439, арк. 20, 25).

137. ЛЕСНІК Хайм, мінскі мешчанін, майстра мінскага гадзіннікаўага цэха. У 1890 г. просіць Мінскую рамесную ўправу выдаць яму пашпарт для сына Абрама і яго жонкі на 1 год (НГАБ, ф. 10, воп. 1, спр. 508, арк. 23).

138. ЛЕСНІК Шмерка Янкелеў, мінскі мешчанін (1879), майстра мінскага

гадзіннікавага цэха. У 1890 г. просіць Мінскую рамесную ўправу выдаць яму пашпарт на 1 год (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 508, арк. 22).

139. ЛІБЕР Іцка Израілеў, рагачоўскі мешчанін. Быў вучнем у мінскага майстры А. М. Лейзероўскага (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 576, арк. 2); 18 кастрычніка 1890 г. прасіў выдаць яму пасведчанне аб тым, што ён з'яўляецца падмайстром мінскага гадзіннікавага цэха (там жа, спр. 526, арк. 2).

140. ЛІБСОН Эліёкум-Бер, віцебскі мешчанін. 29 чэрвеня 1894 г. — 11 чэрвеня 1897 г. старшы віцебскага гадзіннікавага цэха; у маі 1897 г. атрымаў «бліёт» аб звальненні ў адпачынак на 28 дзён для паездкі ва ўнутраныя губерні Расіі з забаронай наведаць Москву і Маскоўскую губерню, за час паездкі атрымаў дазвол на адкрыццё гадзіннікавай майстэрні ў Ніжнім Ноўгарадзе. У сувязі з гэтым прасіў аб правядзенні датэрміновых выбараў у віцебскім гадзіннікам цэху. Замест яго абраны старым цэха Ш. Кабыльніцкі (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 685, арк. 66—67, 86—88).

141. ЛІПКІН Даніэль Абрамавіч, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікавых спраў. У 1830 г. старшы віцебскага гадзіннікавага цэха (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 2 адв.); у 1832 г. старшы гадзіннікавай управы (там жа, арк. 3).

142. ЛІТКА (ЛІТКІН) Макары, магілёўскі зегармістр, манах магілёўскага брацкага манастыра. 21 снежня 1682 г. айцу Макарыю, брацкаму зегармістру, заплочана «семьдесят золотых» і 16 асъмакоў (ІЮМ, вып. 1, с. 306); 16 снежня 1686 г. атрымаў гадавую плату за ўстаноўку і «направоване зегара … талеров твердых десять» або шестьдесят золотых …» (ІЮМ. С. 210); 15 снежня 1689 г. «за працу за целый рокъ, что ходит коло зекгару, дали ему золотых семдесят» (ІЮМ, вып. 6, с. 135); 12 снежня 1690 г. дня атрымаў «рочного семьдесят золотых, а за «направоване зекгара», што ён рабіў за свае гроши, яму заплочана пяць залатых і 15 асъмакоў (ІЮМ, вып. 7, с. 172); 16 снежня 1691 г. атрымаў «квоты дорочной золотых семьдесят» (ІЮМ, вып. 8, с. 144); у жніўні 1706 г. магілёўскім магістратам выплачана «квота» паводле яго тэстаменту на карысць Брацкай царквы ў Магілёве ў 230 зл., з той жа сумы шафару Мікольскаму заплочана 20 зл. (ІЮМ. Вып. 15. С. 94).

143. МАЙЗЕЛЬСОН Іосіф-Елі Абаў, мінскі мешчанін, падмайстрапа мінскага гадзіннікавага цэха. У 1890 г. прасіў Мінскую рамесную ўправу выдаць пашпарт для брата — майстры мінскага гадзіннікавага цэха Л. А. Майзельсона на 1 год (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 508, арк. 21).

144. МАЙЗЕЛЬСОН Леў Абаў, майстрапа мінскага гадзіннікавага цэха, на той час жыве ў Вільні на вул. Віленскай у доме Ленскага. У 1890 г. яго брат Майзельсон Іосіф-Елі Абаў прасіў Мінскую рамесную ўправу выдаць яму пашпарт на 1 год (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 508, арк. 21).

145. МАНЕВІЧ Кусель Меераў, віцебскі мешчанін, майстрапа віцебскага гадзіннікавага цэха. У 1900 г. фігуруе ў спісе майстрапаў, што маюць права голасу ў грамадскіх сходах (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 737, арк. 20); у 1901 г. згадваецца ў спісе майстрапаў, што не былі пад судом (там жа, арк. 29—30).

146. МАНЕВІЧ Меір Сымонаў, віцебскі майстрапа. 24 красавіка 1874 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікавых спраў управу (НГАБ,

ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 16); у 1893 г. пачаў абслугоўваць гарадскі вежавы гадзіннік; у 1900 г. фігуруе ў спісе майстраў, што маюць права голасу ў грамадскіх сходах (там жа, спр. 737, арк. 19 адв.); у 1901 г. (на той час яму 48 гадоў) меў майстэрні на вул. Смаленскай (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 737, арк. 7; ф. 2508, воп. 1, спр. 1710, арк. 8); у 1903 г. атрымаў трохгадовы контракт на рамонт, заводку і смазку гарадскага вежавага гадзінніка з платай 6 руб. у месяц. (НГАБ, ф. 2496, воп. 1, спр. 646, арк. 1 адв.—13).

147. МАРКОВІЧ Арон Шломавіч, шклюўскі мешчанін. 18 чэрвеня 1880 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзінніковых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 20); у 1900 г. фігуруе ў спісе майстраў, што маюць права голасу ў грамадскіх сходах (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 737, арк. 19 адв.); праз год яму было 46 гадоў (там жа, арк. 7).

148. МАФЛІН Вігдор Гіршаў, чэркаўскі мешчанін, жыхар мяст. Крычаў, рэзчык пячатак. 7 лютага 1887 г. прыняты майстрам залатых спраў на 1 год у мсціслаўскі цэх залатых, срэбных, медных, бляхарных і гадзінніковых спраў; праз год «за истечением года … из сего цеха» выключаны (НГАБ, ф. 2106, воп. 1, спр. 14, арк. 7 адв.).

149. МЕЦЕЛІЦ Арон Сымонаў, мсціслаўскі мешчанін. 12 лістапада 1887 г. запісаны майстрам гадзінніковых спраў у мсціслаўскі цэх залатых, срэбных, медных, бляхарных і гадзінніковых спраў Мсціслаўскай агульнай рамеснай управы на неабмежаваны час; 15 кастрычніка 1888 г. выключаны з цэха (НГАБ, ф. 2106, воп. 1, спр. 14, арк. 8).

150. МІНКІН Даніэль Абрамавіч, віцебскі мешчанін, 1827 г. майстра Віцебскай яўрэйскай рамеснай управы гадзінніковых спраў (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 1).

151. МІХАЙЛАЎ Іван Міронавіч, механік віцебскай гарадской тэлефоннай станцыі. У 1912 г. у сувязі з выбыццём майстры I. Д. Закржэўскага з места заключаны контракт на заводку гарадскога вежавага гадзінніка з платай 10 руб. у месяц (НГАБ, ф. 2496, воп. 1, спр. 646, арк. 81).

152. МІХЛІН Лейба Моўшовіч, лепельскі мешчанін, майстра гадзінніковых спраў. 15 чэрвеня 1866 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзінніковых спраў управу «до [истечения] сроку [действия] паспорта» (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 12 адв.).

153. МІЦЕНГЕДЛЕР Літман Залманаў, віцебскі мешчанін, майстра віцебскага гадзіннікавага цэха. Вучыўся ў віцебскага майстры Б. Бейлінсона. 19 чэрвеня 1890 г. атрымаў пасведчанне падмайстры гадзіннікавага рамяства Віцебскай гадзіннікавай цэхавай управы (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 458, арк. 255). У 1900 г. фігуруе ў спісе майстраў, што маюць права голасу ў грамадскіх сходах (там жа, спр. 737, арк. 19 адв.). У 1901 г. згадваецца ў спісе майстраў, што не былі пад судом (там жа, арк. 29—30).

154. МОРГІНЕТРАЎН Шмуля, мінскі зэгармістр. У 1831—1832 гг. прыняў на сябе выкананне дагавора паміж Мінскай гарадской думай і А. Х. Берзнерам па абслугоўванню гарадскога гадзінніка (НГАБ, ф. 24, вop. 1, спр. 1975, арк. 1—3).

155. МОРДУХАЎ Шмуйла, мінскі мешчанін, майстра мінскага гадзіннікавага цэха. У 1890 г. прасіў Мінскую рамесную ўправу выдаць яму пашпарт на 1 год (выдадзены С. Кутелю) (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 508, арк. 10).

156. НАЙФЕЛЬТ Моўша Мордухаў, сталпецкі мешчанін, жыве ў 4-й частцы Мінска. З 1 каstryчніка 1892 г. па 1 каstryчніка 1896 г. вучыўся ў мінскага майстры Г. Левін-Цырына; у снежні 1897 г. атрымаў званне работніка гадзіннікавага рамяства (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 784, арк. 22).

157. ОБАН* Абрам Сролеў, мінскі мешчанін, падмайстра гадзіннікавага рамяства мінскага гадзіннікавага цэха. У 1890 г. яго маці Хая прасіла Мінскую рамесную ўправу выдаць сыну пашпарт на 1 год (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 508, арк. 16).

158. ОКУНЬ* Ёсель Ёселяў, мінскі мешчанін, запасны ніжняга чыну, майстра мінскага гадзіннікавага цэха. У 1889 г. прасіў Мінскую рамесную ўправу выдаць яму пашпарт на 1 год (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 508, арк. 6).

159. ОЛІВЗОН* Арон. У 1868 г. меў гадзіннікавую майстэрню ў 3-й частцы Віцебска; працаўшоў без памочнікаў (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 127, арк. 4).

160. ПАЛЯКОЎ Берка Елеў, клімавіцкі мешчанін, жыхар мяст. Шумяцічы. 20 студзеня сакавіка 1888 г. прыняты майстрам залатых спраў на 1 год у мсціслаўскі цэх залатых, срэбных, медных, бляхарных і гадзіннікавых спраў (НГАБ, ф. 2106, вол. 1, спр. 14, арк. 8 адв.).

161. ПАЛЯКОЎ Елья Шмойлаў, мешчанін мяст. Шумяцічы. 17 сакавіка 1884 г. прыняты майстрам залатых спраў на 1 год у мсціслаўскі цэх залатых, срэбных, медных, бляхарных і гадзіннікавых спраў; праз год з цэха выключаны (НГАБ, ф. 2106, вол. 1, спр. 14, арк. 5).

162. ПЕРЛІН Лейба Шлёмавіч, мінскі мешчанін. 16 каstryчніка 1890 г. прасіў выдаць яму пасведчанне аб tym, што ён з'яўляецца падмайстром гадзіннікавага рамяства мінскага гадзіннікавага цэха (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 526, арк. 2).

163. ПЕРМАН Шмуйла Айзікаў, мінскі мешчанін, майстра мінскага гадзіннікавага цэха. У 1889 г. пражываў у г. Арэнбург. Яго бацька А. Перман прасіў Мінскую рамесную ўправу выдаць сыну пашпарт на 3 гады (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 508, арк. 9).

164. ПЕСКІН Моўша Абрамаў, віцебскі мешчанін, гадзіннікавых спраў майстра. 28 мая 1839 г. прыняты майстрам у Віцебскую яўрэйскую рамесную ўправу гадзіннікавых спраў (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 4).

165. ПОЖЫН Моўша Завелеў, віцебскі мешчанін. 4 красавіка 1866 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікавых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 12 адв.).

166. ПОЛЯК Гірша Абрамаў, мінскі мешчанін, пражываў у Мінску на Ніжній Ляхаўцы. З каstryчніка 1892 г. па каstryчнік 1896 г. вучыўся ў мінскага майстры А. А. Лесніка; у лістападзе 1897 г. атрымаў званне работніка гадзіннікавага рамяства (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 784, арк. 12).

167. РАДАМСКІ Андрэй, слонімскі зэгармістр. У 1755 г. удзельнічаў у

таксаціў (ацэнцы) «старасвецкага» зэгарка на чорнай шоўкавай тасьме з медным ключом, які каштаваў 3 чырвоных зл. і старадаўняй шаблі, якая ацэньвалася ў 1755 г. 70 зл. (НГАБ, ф. 1737, воп. 1, спр. 40, арк. 613 адв.).

168. РАТАМСКІ Хайм, мінскі ззагармістр. Былы «содержатель» гарадскога гадзінніка (памёр каля 1831—1832 гг.) (НГАБ, ф. 24, воп. 1, спр. 1975, арк. 1—3).

169. РОЗЕНБЛЮМ Нафталія Айзікаў. Пасля іспытаў у Копыскай рамеснай управе 9 чэрвеня 1887 г. запісаны майстрам гадзіннікавых і залатых спраў у мсціслаўскі цх залатых, срэбных, медных, бляхарных і гадзіннікавых спраў Мсціслаўскай агульнай рамеснай управы; 15 чэрвеня 1890 г. выключаны з ліку цхавых майстраў (НГАБ, ф. 2106, воп. 1, спр. 14, арк. 2 адв.).

170. РОНІН Моўша Абрамаў. 8 снежня 1887 г. атрымаў пасведчанне на званне мінскага гадзіннікавага майстры (НГАБ, ф. 2505, воп. 1 спр. 335, арк. 450).

171. РЫЎКІН Лейзер Янкеляў, «хіславіцкі» мешчанін. 26 кастрычніка 1888 г. запісаны майстрам гадзіннікавых спраў у мсціслаўскі цх залатых, срэбных, медных, бляхарных і гадзіннікавых спраў Мсціслаўскай агульнай рамеснай управы на 1 год; 15 ліпеня 1890 г. выключаны з цх (НГАБ, ф. 2106, воп. 1, спр. 14, арк. 9 адв.).

172. РЫЎКІН Шая-Лейба Мяяраў, койданаўскі мешчанін. 17 красавіка 1890 г. адбыў «узаконены» тэрмін вучнем у мінскага майстры I. Е. Кугеля, які адзначаў, што вучанъ «при хорошем поведении и успехах заслуживает звание подмастера» (НГАБ, ф. 10, воп. 1, спр. 576, арк. 3).

173. САБАЛЕВІЧ Ісаак-Айзік Гіршавіч, жыхар мяст. Кальварыя Сувалкскай губ., майстра віцебскага гадзіннікавага цх. У 1900 г. фігуруе ў спісе майстраў, што маюць права голасу ў грамадскіх сходах (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 737, арк. 20).

174. САПІРА Мордух Давідаў, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікавых спраў. 29 чэрвеня 1878 г. прыняты «вечным» майстрам у Віцебскую цхавую гадзіннікавых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 19).

175. САПОТНІЦКІ Моўша Матысаў, навагародскі мешчанін. 26 чэрвеня 1894 г. запісаны ў мінскае рамеснае грамадства; 10 лютага 1895 г. атрымаў пасведчанне «рамеснага работніка гадзіннікавага рамества»; у 1897 г. просіць аб выдачы яму пашпарта, куды таксама трэба запісаць жонку Рэйчу 23 год (НГАБ, ф. 10, воп. 1, спр. 784, арк. 15—18).

176. СІНЕЛЬНІКАЎ Берка, віцебскі мешчанін. У 184(?)—1850 гг. падмайстра Віцебскай цхавай гадзіннікавых спраў управы знаходзіўся «в отлучке» (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 17, арк. 1)

177. СІНЕЛЬНІКАЎ (ШЫНЕЛЬНІКАЎ) Ёсель Беркавіч, віцебскі мешчанін. У 1827 г. майстра Віцебскай яўрэйскай рамеснай управы гадзіннікавых спраў (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 1); у 1840—1850 гг. майстра цх (там жа, спр. 17, арк. 1); у 1843 г. падстароста віцебскага гадзіннікавага цх (там жа, спр. 4, арк. 5); у 1868 г. майстра цх (там жа, спр. 4, арк. 13 адв.).

178. СІНЕЛЬНІКАЎ Мендэль Шаломаў, віцебскі мешчанін, майстра

гадзіннікаўых спраў. 12 жніўня 1891 г. атрымаў званне майстры ў Віцебскай гадзіннікавай цэхавай управе, быў вучнем і падмайстром у свайго бацькі М. Ш. Сінельніка (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 458, арк. 292 адв.); у 1901 г. згадваецца ў спісе майстраў, што не былі пад судом (там жа, спр. 737, арк. 29—30).

179. СІНЕЛЬНІКАЎ Саламон (Шалом) Ёселеў, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. 19 красавіка 1877 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікавых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 17); у 1880 г. майстра цэха (там жа, арк. 20); у 1881—1882 гг. падстароста віцебскага гадзіннікавага цэха (там жа, арк. 22); 12 жніўня 1891 г. яго сын Мендэль Сінельнікаў, які быў вучнем і падмайстром у бацькі на працягу апошніх 6 гадоў, атрымаў званне майстры ў Віцебскай гадзіннікавай цэхавай управе (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 458, арк. 292 адв.).

180. СЛАВІН Гірша Меераў, мсціслаўскі мешчанін. 16 красавіка 1886 г. запісаны майстрам гадзіннікаўых спраў у мсціслаўскі цэх залатых, срэбных, медных, бляхарных і гадзіннікаўых спраў Мсціслаўскай агульнай рамеснай управы на 1 год; 28 студзеня 1888 г. атрымаў пацверджанне на званне майстры на бягучы год; 15 кастрычніка 1888 г. выключаны з цэха (НГАБ, ф. 2106, воп. 1, спр. 14, арк. 5, 8 адв.).

181. СМУШКОВІЧ Мордух Лейбаў, мінскі мешчанін. 16 кастрычніка 1890 г. прасіў выдаць пасведчанне аб tym, што ён з'яўляецца падмайстром мінскага гадзіннікавага цэха (НГАБ, ф. 10, воп. 1, спр. 526, арк. 1 адв.).

182. СОСКІН Моша Залманаў, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. 2 лістапада 1882 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікавых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 22).

183. ТАТАРСКІ Шмуйла Мордухаў, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. 29 чэрвеня 1878 г. прыняты «вечным» майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікавых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 19).

184. ТАЎБІН Абрам Беркаў, мсціслаўскі мешчанін. У 1878—1883 гг. у майстры Ю. М. Гурэвіча вывучаў «ремесло по промыслу часовых, золотых и серебряных дел мастера»; атрымаў пасведчанне на 1 год на права займацца рамяством (НГАБ, ф. 2106, воп. 1, спр. 7, арк. 60—62).

185. ТАЎБІН Гірша Аронаваў, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. 22 ліпеня 1865 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікавых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 11 адв.); у 1868 г. меў гадзіннікавую майстэрню ў 3-й частцы Віцебска на вул. Смаленскай; працаваў без памочнікаў (там жа, спр. 127, арк. 4); у 1872 г. майстра цэха (там жа, арк. 15); у 1879 г. майстра цэха (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 17, арк. 19 адв.).

186. ТАЎБІН Янкель Хаймаў. Пасля выдатнага выканання абавязкаў вучня і падмайстры ў 1879 г. прызнаны рэжыцкім спрошчаным рамесніцкім праўленнем рамеснікам гадзіннікавага рамяства; з верасня 1887 г. жыў у г. Ямбург; 26 чэрвеня 1891 г. прызнаны майстрам Віцебскай гадзіннікавай цэхавай управы (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 458, арк. 163—165 адв.); 28

жніўня 1891 г. паводле прадпісання 1-га аддзялення віцебскага губернскага праўлення (ліст Санкт-Пецярбургскага губернскага праўлення) яму выдадзены атэстат на званне гадзіннікавага майстры за № 310 (НГАБ, ф. 10, воп. 1, спр. 455, арк. 13—16).

187. ТЭЙТЭЛЬМАН Шмуйла, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікавых спраў. У 1840—1850 гг. майстра цэха, уласнага дома не меў (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 17, арк. 1).

188. ТОЙЦ Юда Гіршаў, мсціслаўскі мешчанін. 19 красавіка 1884 г. запісаны майстрам гадзіннікавых спраў у мсціслаўскі цех залатых, срэбных, медных, бляхарных і гадзіннікавых спраў Мсціслаўскай агульной рамеснай управы на 1 год (НГАБ, ф. 2106, воп. 1, спр. 14, арк. 5).

189. ТРУХНОВІЧ Стэфан, магілёўскі зэгармістр. 20 студзеня 1700 г. атрымаў «ведлуг давних реестров на попрока монеты шележной» 37 зл. 15 асьмакоў; раней яму купілі за кошт магістрата «водкі и оливы» на 1 зл. 3 асьмакі (ІЮМ. Вып. 14. С. 16—17, 79—?).

190. ТЭЙМЕНСОН Абрам Зэлік Ёселеў, віцебскі мешчанін. З 1876 да 1880 г. вучуўся ў свайго бацькі Э. А. Тэйменсона, потым да 1890 г. працаваў у яго ж падмайстрам; у 1891 г. прызнаны Віцебскай гадзіннікавай цэхавай управай майстрам гадзіннікавых спраў; у ліпені 1891 г. прафыгуаў у Ліпецку (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 458, арк. 103—104).

191. ТЭЙМЕНСОН Ёсель Абрамаў, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікавых спраў. У 1876—1880 гг. меў вучнем свайго сына А. З. Тэйменсона, да 1890 г. трymаў яго падмайстрам (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 458, арк. 103—104).

192. ТЭЙМЕНСОН Шмуйла Абрамаў, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікавых спраў. 25 лютага 1851 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікавых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 6 адв.); у 1852 г. майстра цэха (НГАБ, арк. 9); даў падпіску Віцебскай гадзіннікавай управе, што «хотя и принят сего числа в управу», але займацца гадзіннікавым рамяством не будзе на працягу двух наступных гадоў (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 18).

193. ТЭЙЛЬПСОН Сімон-Лейба Ёселяў, віцебскі мешчанін. 13 жніўня 1887 г. запісаны майстрам гадзіннікавых спраў у мсціслаўскі цех залатых, срэбных, медных, бляхарных і гадзіннікавых спраў Мсціслаўскай агульной рамеснай управы на 1 год; праз год «...из сего цеха» выключаны (НГАБ, ф. 2106, воп. 1, спр. 14, арк. 8).

194. УСАСКІН Мендэль Сімонавіч, віцебскі мешчанін, гадзіннікавы майстра. Адпаведна з пастановай Віцебскай яўройскай рамеснай управы гадзіннікавых спраў 19 сакавіка 1834 г. «имеет права заниматься сей ремесло на равне усех мастеров» (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 3 адв.).

195. ФАЙН Абрам Янкеляў, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікавых спраў. 20 верасня 1868 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікавых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 13 адв.).

196. ФАЙН Айзік Эльяў, мінскі мешчанін, прафыгуаў у Мінску на вул.

Аляксандраўскай. 1 ліпеня 1897 г. атрымаў пасведчанне Мінскай агульнай рамеснай управы на званне работніка гадзіннікавага рамяства (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 784, арк. 5).

197. ФАЙН Шымон Іцкавіч, мінскі мешчанін, таварыш старшыні мінскага гадзіннікавага цэха. 18 лістапада 1890 г. атрымаў званне майстры гэтага цэха (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 526, арк. 2).

198. ФАЙНШТЭЙН Бенцыян Хайм Вульфаў. 28 лютага 1891 г. атрымаў званне гадзіннікавага майстры ў Люцынскай рамеснай управе; 11 верасня 1891 г. запісаны ў віцебскі гадзіннікавы цэх (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 455, арк. 17).

199. ФАЙНШТЭЙН Зэлік Шмуйлавіч, віцебскі мешчанін. У 1827 г. майстра Віцебскай яўрэйскай рамеснай управы гадзіннікавых спраў (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 1).

200. ФАЙНШТЭЙН Іцка Міхелелявіч, віцебскі мешчанін. У 1827 г. майстра Віцебскай яўрэйскай рамеснай управы гадзіннікавых спраў (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 1).

201. ФАЙНШТЭЙН Міхель Шмуйла, віцебскі мешчанін, майстра Віцебскай яўрэйскай рамеснай управы гадзіннікавых спраў. У 1827—1828 гг. цэхмістр віцебскага гадзіннікавага цэха (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 1—1 адв.).

202. ФАЙНШТЭЙН Моўша Зэлікавіч, віцебскі мешчанін. У 1827 г. майстра Віцебскай яўрэйскай рамеснай управы гадзіннікавых спраў (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 1).

203. ФАКТАРОВІЧ Борух Хайм Меераў, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікавых спраў. 8 чэрвеня 1881 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікавых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 20).

204. ФАЛІН Зусь Лейбавіч, віцебскі мешчанін. У 1827 г. майстра Віцебскай яўрэйскай рамеснай управы гадзіннікавых спраў (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 1); у 1830—1832 гг. падстароста віцебскага гадзіннікавага цэха (НГАБ, арк. 2 адв.—3).

205. ФАЛІН Лейба Зусевіч, віцебскі мешчанін. У 1827 г. майстра Віцебскай яўрэйскай рамеснай управы гадзіннікавых спраў (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 1).

206. ФІШЭРАЎ Іцка Аронавіч, мінскі мешчанін, майстра мінскага цэха, пражывалі ў г. Іванава-Вазнесенск Уладзімірскай губ. У 1890 г. ягоны бацька А. Фішэраў прасіў Мінскую рамесную управу аб выдачы пашпарту сыну (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 508, арк. 14).

207. ФІШКІН Абрам Лейзераў, мінскі мешчанін. 10 снежня 1867 г. (пасля іспытаў) прыняты гадзіннікам майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікавых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 13).

208. ФІШКІН Азік Аронавіч, мінскі мешчанін, майстра віцебскага гадзіннікавага цэха. У 1900 г. фігуруе ў спісе майстрав, што маюць права голасу ў грамадскіх сходах (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 737, арк. 20 адв.).

209. ФРА[...]Н Віктар Пятровіч, санкт-пецярбургскі мешчанін, гадзіннікавых спраў майстра, жыў ў Віцебску. 21 кастрычніка 1835 г. просіць

Віцебскую яўрэйскую рамесную ўправу гадзіннікаўых спраў аб выдачы яму пасведчання на права займачца рамяством (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 3 адв.).

210. ФРЭЙДЗОН Майсей Янкеleў, дзісенскі мешчанін Віленскай губ., майстра віцебскага гадзіннікаўага цэха. У 1900 г. фігуруе ў спісе майстраў, што маюць права голасу ў грамадскіх сходах (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 737, арк. 20).

211. ФРЭЙДЛІН Хацкель-Лейба Іцка, клімавіцкі мешчанін, жыхар мяст. Шумяцічы. 16 верасня 1885 г. запісаны майстрам гадзіннікаўых спраў у мсціслаўскі цэх залатых, срэбных, медных, бляхарных і гадзіннікаўых спраў Мсціслаўскай агульной рамеснай управы на год (НГАБ, ф. 2106, вол. 1, спр. 14, арк. 5).

212. ФРЭЙДМАН Іцка, мінскі мешчанін, майстра мінскага гадзіннікаўага цэха. У 1889 г. прасіў Мінскую рамесную ўправу выдаць яму пашпарт на 1 год (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 508, арк. 3).

213. ФРЭНК Леанард (Leonard Fhrenk), віленскі зэгармістр. 25 красавіка 1557 г. згадваецца ў лісце караля Жыгімонта Аўгуста да прускага герцага Альбрэхта (Brensztejn M. S. 31).

214. ХАЗАН Іерухім Шлёмаў, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. 23 студзеня 1866 г. прыняты «вечным» майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікаўых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 12); у 1868 г. меў гадзіннікаўую майстэрню ў Віцебску; працеваў без памочнікаў (там жа, спр. 127, арк. 4).

215. ХАНЕНСЕН Абрам Моўшай, мінскі мешчанін, падмайстра мінскага гадзіннікаўага цэха. У 1890 г. яго бацька просіць Мінскую рамесную ўправу выдаць сыну пашпарт на 1 год (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 508, арк. 19).

216. ХАНІН Гірша Абрамаў, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. Жыў ва ўласным доме на Гарадоцкай шашы (НГАБ, спр. 17, арк. 1); 1 сакавіка 1852 г. даў падпіску («фрэверс») Віцебскай гадзіннікаўай управе, што на працягу трох гадоў не будзе вывешвацца шыльду аб сваім рамястве і не будзе браць сабе вучняў (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 18 адв.); у 1868 г. меў гадзіннікаўую майстэрню ў 3-й частцы Віцебска; працеваў без памочнікаў (там жа, спр. 127, арк. 4); у 1900 г. фігуруе ў спісе майстраў, што маюць права голаса ў грамадскіх сходах (там жа, спр. 737, арк. 19 адв.).

217. ХАНІН Шалом, мсціслаўскі мешчанін. 11 мая 1887 г. запісаны майстрам гадзіннікаўых спраў у мсціслаўскі цэх залатых, срэбных, медных, бляхарных і гадзіннікаўых спраў Мсціслаўскай агульной рамеснай управы (НГАБ, ф. 2106, вол. 1, спр. 14, арк. 2).

218. ХАСІН Смутель Іцкаў, хіславіцкі мешчанін. 6 верасня 1888 г. запісаны майстрам гадзіннікаўых спраў у мсціслаўскі цэх залатых, срэбных, медных, бляхарных і гадзіннікаўых спраў Мсціслаўскай агульной рамеснай управы на 1 год; 15 кастрычніка 1888 г. выключаны з цэха (НГАБ, ф. 2106, вол. 1, спр. 14, арк. 9 адв.).

219. ХЕЙФЕЦ Меер, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. 17

мая 1852 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікаўых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 9); у 184(?)—1850 гг. майстра цэха, знаходзіцца «в отлучке» (там жа, спр. 17, арк. 1).

220. ХОНЕНФЕЛЬ Т. Ганус, віленскі зэгармістр. У 1597 г. атрымоўваў штоўпартальна 2 капы грошай за назіранне за зэгаркам на вежы катэдральнага касцёла (Brensztejn M. S. 31).

221. ЦУКЕРМАН Захары Янкелў, мінскі мешчанін, падмайстра гадзіннікаўага рамяства мінскага гадзіннікаўага цэха. У 1890 г. прасіў Мінскую рамесную ўправу выдаць яму пашпарт на 1 год (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 508, арк. 12).

222. ЦЫ[...]СОН Сендэр Залманаў, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. 18 мая 1877 г. прыняты «вечным» майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікаўых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 18 адв.).

223. ЦЫМЕХМАН Арон Акшталевіч, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. 10 сакавіка 1833 г. прыняты майстрам і «отныне и впредь имеет почитаем быти ... наравне с прочими мастерами» у Віцебской яўрэйскай рамеснай управе гадзіннікаўых спраў (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 3 адв.); у 1840—1850 гг. майстра цэха, жыве ў сваім доме па Селязёнёвым завулку (НГАБ, спр. 17, арк. 1).

224. ЦЭХАВЫ Абрам Іцкаў, віцебскі мешчанін, запасны унтэр-афіцэр Каўказскай майстравой інжынернай № 2 каманды. У 1887—1890 гг. знаходзіўся на вайсковай службе; 29 студзеня 1891 г. прызнаны «вечным» майстрам віцебскага гадзіннікаўага цэха (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 457, арк. 58—63).

225. ШАДХІН Элья Аронавіч, віцебскі мешчанін, майстра віцебскага гадзіннікаўага цэха. У 1900 г. фігуруе ў спісе майстроў, што маюць права голасу ў грамадскіх сходах (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 737, арк. 20); у 1901 г. згадваецца ў спісе майстроў, што не былі пад судом (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 737, арк. 29—30).

226. ШЛЁЗБЕРГ Бе[...] Янкелеў, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. 24 мая 1879 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікаўых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 19 адв.).

227. ШЛЁТ Ёган, гародзенскі зэгармістр. 9 ліпеня 1749 г. адпаведна з «кантрактам» з радзівілаўскай адміністрацыяй, за яго верную службу «і зэгаркі, якія яму даваліся ... як найлепей рамантаваў» за працу і ўслугі яму назначана плаціць штоўпартальна «на 200 зл., што на год будзе 800 зл.» (AGAD, AR. Dz. XXI. S. 53).

228. ШМЕНКІН Гецект Аронавіч, шклоўскай яўрэйскай грамадой Марілёўскай губ. 2 сакавіка 1883 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікаўых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 22).

229. ШМЕРКОВІЧ Гецель Гершэнавіч, мінскі мешчанін, майстра мінскага гадзіннікаўага цэха. У 1894—1897 гг. меў вучня М. Т. Йофе (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 784, арк. 19—21).

230. ШОНФАНТ Абрам Моўшавіч, віцебскі мешчанін, гадзіннікавы майстра. 1 ліпеня 1830 г. прыняты майстрам і «отныне и впредь имеет почитаем быти ...

наравне с прочими мастерами» у Віцебскай яўрэйскай рамеснай управе гадзіннікаўых спраў (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 2 адв.).

231. ШОРА Шая Ельеў, мешчанін мяст. Забычанне Магілёўскай губ., Клімацкага пав. 25 красавіка 1890 г. атрымаў атгасцтат гадзіннікавага майстры віцебскага гадзіннікавага цэха. 25 красавіка 1891 г. прасіў Віцебскую рамесную управу запісаць яго ў цэх бестэрмінова (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 456, арк. 127—129).

232. ШПІРА Міхель — Фішэль Хайкеleў (Хайкелевіч), слонімскі мяшчанін. У сакавіку 1891 г. (мае 25 гадоў ад нараджэння) з'яўляецца кандыдытам на пасаду старшыні слонімскага цэха майстраў залатых спраў і зэгарнікаў (НГАБ у Гродне, ф. 2, вол. 33, спр. 802).

233. ШТЭЙНЕР Іцка Туўеў, віцебскі мяшчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. 9 снежня 1881 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікаўых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 21); у 1888—1890 гг. меў вучня Ш. Г. Кутэльмана (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 457, арк. 111).

234. ШТЭЙНГОФ Гірша Беркаў, віцебскі мяшчанін, майстра віцебскага гадзіннікавага цэха. У 1900 г. фігуруе ў спісе майстраў, што маюць права голасу ў грамадскіх сходах (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 737, арк. 19 адв.).

235. ШТЭЛНЗАТ Гамша Шмуйлаў, віцебскі мяшчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. 16 снежня 1865 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікаўых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 12).

236. ШТЭНГРЫФТ Яган (Ян), «веры аўгусціянскай», абывацель і «зэгарнік» мінскі. 30 ліпеня 1792 г. унёс у актавыя кнігі мінскага магістрата свой тэстамент. Меў матку Крысціну Ш., якая «ва ўдоўім стане жыла ў Вільні» (НГАБ, ф. 1826, вол. 1 спр. 20, арк. 519—520).

237. ШУБ Абрам-Хайм Ельеў, віцебскі мяшчанін, майстра віцебскага гадзіннікавага цэха. У 1901 г. згадваецца ў спісе майстраў, што не былі пад судом (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 737, арк. 29—30).

238. ШУБ Арон Ельеў, віцебскі мяшчанін, майстра віцебскага гадзіннікавага цэха. У 1900 г. фігуруе ў спісе майстраў, што маюць права голасу ў грамадскіх сходах (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 737, арк. 20).

239. ШУБ Берка Ельеў, віцебскі мяшчанін, майстра віцебскага гадзіннікавага цэха. У 1900 г. фігуруе ў спісе майстраў, што маюць права голасу ў грамадскіх сходах (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 737, арк. 19 адв.); у 1901 г. яму было 36 гадоў (НГАБ, арк. 7).

240. ШУБ Гірша Еўлеў, віцебскі мяшчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. 11 студзеня 1884 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікаўых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 22).

241. ШУБ Гірша Зэлікаў, віцебскі мяшчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. 16 красавіка 1884 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікаўых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 22).

242. ШУБ Элья, віцебскі мяшчанін, гадзіннікаўых спраў майстра, меў уласны дом у Віцебску на вул. Смаленскай. У 184(?)—1850 гг. майстра знаходзіўся «в отлучкe» (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 17, арк. 1); у 1868 г. меў гадзіннікаўую

майстэрню ў Віцебску на вул. Смаленскай у даме купца. Працаваў разам са сваім сынам (там жа, спр. 127, арк. 4).

243. ШУБ Зэлік Моўшавіч, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. У 184(?)—1850 гг. майстра знаходзіўся «*о отлучке*» (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 17, арк. 1); 9 каstryчніка 1861 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікаўых спраў управу (НГАБ, спр. 4, арк. 10 адв.); у 1868 г. меў гадзіннікаўую майстэрню ў Віцебску на вул. Дварцовай у даме чыноўніка Сухара; працаваў без памочнікаў (там жа, спр. 127, арк. 4); у 1870—1879 гг. майстра цэха (НГАБ, спр. 17, арк. 14 адв., 19 адв.).

244. ШУБ Іцка Ельеў, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. 6 студзеня 1873 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікаўых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 15); у 1900 г. фігуруе ў спісе майстраў, што маюць права голасу ў грамадскіх сходах (там жа, спр. 737, арк. 19).

245. ШУР Міхель Лейбавіч, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. 4 сакавіка 1852 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікаўых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 9).

246. ШЭРАР Ян, віленскі зэгармістр у другой палове XVII ст. (Brensztejn M. S. 32).

247. ЮСЖЫК (?) Хацкель Давыдаў, мсціслаўскі мешчанін, жыхар мяст. Казімірава Слабада. 5 лістапада 1886 г. прыняты майстрам залатых спраў на 1 год у мсціслаўскі цэх залатых, срэбных, медных, бляхарных і зэгарных спраў; праз год «*за истечением года ... из сего цеха*» выключаны (НГАБ, ф. 2106, воп. 1, спр. 14, арк. 7).

248. ЭБІН Абрам Сролеў, мінскі мешчанін, пражываў у Мінску на Шпітальнай вул. У 1883 г. меў 15 гадоў; 24 сакавіка 1889 г. атрымаў званне падмайстры гадзіннікаўага рамяства; у 1897 г. атрымаў званне работніка гадзіннікаўага рамяства (НГАБ, ф. 10, воп. 1, спр. 784, арк. 8).

249. ЭДЕЛЬМАН Давід Хайм Шымонаў, вяліжскі мешчанін. 30 студзеня 1879 г. прыняты часовым майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікаўых спраў управу на тэрмін дзеяния ягонага пашпартта да 15 сакавіка таго ж года (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 19 адв.).

250. ЭКІНД Абрам, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. У 184(?)—1850 гг. майстра цэха (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 17, арк. 1).

251. ЭЛКОНІН Элья Вульфаў, хілавіцкі мешчанін. 31 каstryчніка 1885 г. запісаны майстрам гадзіннікаўых спраў у мсціслаўскі цэх залатых, срэбных, медных, бляхарных і гадзіннікаўых спраў Мсціслаўскай агульнай рамеснай управы на 1 год (НГАБ, ф. 2106, воп. 1, спр. 14, арк. 6).

252. ЭЛКОНІН Элья Лейбаў, хілавіцкі мешчанін. 11 верасня 1887 г. запісаны майстрам гадзіннікаўых спраў у мсціслаўскі цэх залатых, срэбных, медных, бляхарных і гадзіннікаўых спраў Мсціслаўскай агульнай рамеснай управы на 1 год (НГАБ, ф. 2106, воп. 1, спр. 14, арк. 8).

253. ЭЛЬКІНД Сроль Хаймаў, мінскі мешчанін. 20 ліпеня 1890 г. прасіў выдаць яму пасведчанне аб тым, што ён з’яўляецца падмайстрам гадзіннікаўага

рамяства мінскага гадзіннікавага цэха (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 526, арк. 1 адв.).

254. ЭНГЕЛЬСОН Берка Зосімаў, барысаўскі мешчанін, жыў у Мінску на Петрапаўлаўскай вул. у дому Рымашэўскага. 6 сакавіка 1897 г. атрымаў ад Мінскай рамеснай управы прыпіску да рамеснай грамады і званне работніка гадзіннікавага рамяства (на гэты час займаўся гадзіннікавым рамяством больш за 8 гадоў) (НГАБ, ф. 10, вол. 1, спр. 784, арк. 3).

255. ЭНЦІН Аўсей Лейбаў, мінскі мешчанін. 10 чэрвеня 1887 г. запісаны майстрам гадзіннікавых спраў у меціслаўскі цэх залатых, срэбных, медных, бляхарных і гадзіннікавых спраў Меціслаўскай агульнай рамеснай управы на 1 год; 26 жніўня 1888 г. пацвердзіў сваё званне; 15 кастрычніка 1888 г. выключаны з цэха (НГАБ, ф. 2106, вол. 1, спр. 14, арк. 7—7 адв., 9 адв.).

256. ЭПШТЭЙН Янкель Ёссеў, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікавых спраў. 20 лютага 1852 г. прыняты ў Віцебскую цэхавую гадзіннікавых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 8).

257. ЭПШТЭЙН Мордух-Бора Моўшай, хіславіцкі мешчанін. 16 верасня 1885 г. запісаны майстрам гадзіннікавых спраў у меціслаўскі цэх залатых, срэбных, медных, бляхарных і гадзіннікавых спраў Меціслаўскай агульнай рамеснай управы на 1 год (НГАБ, ф. 2106, вол. 1, спр. 14, арк. 5).

258. ЭЦІНГОФ Вульф Янкелевіч, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікавых спраў. 11 лістапада 1845 г. прыняты ў майстры Віцебской яўрэйскай рамеснай управы гадзіннікавых спраў «на роўні з астатнімі», з дазволам узяць сабе вучня, або «подмастэра для производства таковага ремесла» (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 5 адв.); у 184(?)—1850 гг. майстра цэха (там жа, спр. 17, арк. 1).

259. ЭЦІНТЭЙН Абрам Беркаў, хіславіцкі мешчанін. 18 жніўня 1888 г. запісаны майстрам гадзіннікавых спраў у меціслаўскі цэх залатых, срэбных, медных, бляхарных і гадзіннікавых спраў Меціслаўскай агульнай рамеснай управы на 1 год; 15 кастрычніка 1888 г. выключаны з цэха (НГАБ, ф. 2106, вол. 1, спр. 14, арк. 9 адв.).

260. ЮРКОВІЧ Андрой, зэгармістр і пушкар замка гаспадарскага віцебскага. У 1590 г. прадаў у Віцебску ўласнае дворышча ў Заручаеўскім пасадзе калія вул. Вялікая (НГАБ, ф. 1751, вол. 1, спр. 12, арк. 102—103).

261. ЯВІЧ Перэц Аронай, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікавых спраў. 24 кастрычніка 1875 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікавых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 4, арк. 16 адв.).

262. ЯВІЧ Хайм Абрамаў, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікавых спраў. У 184(?)—1850 гг. майстра знаходзіўся «в отлучке» (НГАБ, ф. 2505, вол. 1, спр. 17, арк. 1); 21 студзеня 1859 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікавых спраў управу (там жа, спр. 4, арк. 10).

263. ЯНКЕЛЕВІЧ Яўна [Лейбавіч], «жыд нясыжскі», зэгармістр, жыў у камяніцы на вул. Віленскай. 2 верасня 1809 г. просіць радзівілаўскі скарб даць яму і маці пазыку са зваротам па 60 чырвоных зл. для адбудовы свайго дома, што згарэў падчас пажару. Прашэнне было задаволена частковая — ім пазычылі

палову жаданай сумы (AGAD, AR. Dz. XXI. J—174).

264. ЯНОВІЧ Сымон, берасцейскі замкавы зэгармістр і збройнік (платнер). 28 (?) траўня 1593 г. дня атрымаў прывілей ад караля Жыгімonta III Вазы на пляц у месцы Берасцейскім на вул. Замкавай (з аднаго боку дом зямяніна М. Райскага, а з другога — яго ж, С. Яновіча) (КМФ, 18, спр. 76, арк. 376); 7 сакавіка 1595 г. той жа кароль пацвердзіў пастанову сваіх рэвізораў аб tym, што замкавы зэгармістр мусіць плаціць па 12 грошай з кожнага свайго пляца (там жа, арк. 502 адв.); тады ж ён атрымаў па свайму «чоломбітю» ад караля сенажацу ў «пустеле мескай … лежачаю» ў Казловічах, якую «ему самому, жоне, детем и потомкомъ его дали» (там жа, арк. 519).

265. ЯХКІНД Абрам, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікаўых спраў (1860) (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 10).

266. ЯХКІНД Арон, віцебскі мешчанін. У 184(?)—1850 гг. падмайстра гадзіннікаўых спраў, знаходзіўся «в отлучке» (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 17, арк. 1); 8 сакавіка 1864 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікаўых спраў управу (там жа, спр. 4, арк. 11 адв.); у 1868 г. меў гадзіннікаўую майстэрню ў 3-й частцы Віцебска; працаўаў без памочнікаў (там жа, спр. 127, арк. 4).

267. ЯХКІНД Іцка Абрамаў, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. 18 верасня 1847 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікаўых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 6).

268. ЯХКІНД Мордух Абрамаў, віцебскі мешчанін, майстра гадзіннікаўых спраў. 24 мая 1867 г. прыняты майстрам у Віцебскую цэхавую гадзіннікаўых спраў управу (НГАБ, ф. 2505, воп. 1, спр. 4, арк. 12 адв.).

Зэгармісты, чые прозвічы або імёны не ўдакладнены

1. ГУРЫН, нясвіжскі зэгармістр. З ліпеня 1807 г. па ліпень 1808 г. знаходзіўся «ў штаце» слуг пры нясвіжскай адміністрацыі кн. Радзівілаў і атрымаў за «заслугі» 1200 і 100 срэбных зл. (НГАБ, ф. 694, воп. 2, спр. 5172, арк. 1 адв.); 8 снежня 1819 г. на яго імя выпісаны обліг (даўгавое абавязацельства) генеральний касы радзівілаўскай пракураторыі на суму ў 5 чырвоных «галендэрскіх» зл. і «шэсць у двадцать медных грошай» (там жа, спр. 9948, арк. 1).

2. ДАНІЕЛЬ, слуцкі зэгармістр. 18 траўня 1674 г. атрымаў ад слуцкага воўта 10 зл. «за выстаўленне зегара»; 29 чэрвеня атрымаў 15 зл. за зборку «зекгара»; 24 ліпеня за ўстаноўку зегара на мескай вежы атрымаў 15 зл. (НГАБ, ф. 1825, воп. 1, спр. 15, арк. 5 адв. — 7, 10).

3. МІКІТА, менскі зэгармістр. 25 ліпеня 1600 г. згадваецца возным Юровічам у справе аб незаконным пранікненні ў будынак менскай ратушы (НГАБ, ф. 1727, воп. 1, спр. 1, арк. 885 адв. — 886).

4. МІХАЛКА, магілёўскі зэгармістр, 4 ліпеня 1698 г. пасля «змовы» з імвойтам «направил зекгар, гды быў попсован», за што атрымаў 17 зл.; 10 верасня магістрат заплатіў яму «за целую четверть … за догледанне зекгара наперед»

20 зл.; таго ж месяца 24 дня магістрат купіў яму боты коштам у 3 зл. і 5 асьмакоў (ІЮМ, вып. 12, с. 69, 78, 80); чэрвень—лістапад 1699 г. у чэрвенні атрымаў «каливы» для зекгару і амаль штотыднёва атрымоўваў па 11 зл. за працу (ІЮМ, вып. 13, с. 94, 102, 104, 106, 113, 123, 126, 127).

5. ЯН, каралеўскі дваранін і слуга, першы (?) віленскі зэгармістр. У 1543—1572 гг. трапіў у места з Кракава (Brensztejn M. S. 30).

IV. ГІСТОРЫЯ

Вернер И.Л.

НА ГУБЕРНАТОРСКОМ ПОСТУ (О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПАВЛА ЯКОВЛЕВИЧА РОСТОВЦЕВА ПО УПРАВЛЕНИЮ ВИТЕБСКОЙ ГУБЕРНИЕЙ В 1869—1880 гг.)

Начало деятельности витебских гражданских губернаторов относится к 1802 году, когда в результате упразднения Белорусской губернии указом Сената 27 февраля 1802 г. была учреждена Витебская губерния в составе Белорусского генерал-губернаторства. С 1823 г. по 1856 г. Витебская губерния находилась в подчинении Витебского, Могилевского и Смоленского генерал-губернатора, в 1863—1869 гг. — Виленского генерал-губернатора¹. Белорусский историк А. Сапунов приводит следующие сведения о губернаторах, поочередно занимавших этот пост в Витебске (1802) по 1880 годы: Шишkin (1802), П. И. Сумароков (1808—1812), Лешерн (1813), Тормасов (1815), Бутович (1819), А. Сорокунский (1824), А. Н. Пещуров (1829), Н. Гамалея (1830), Н. И. Шредер (1831), И. С. Жиркевич (1836), П. П. Львов (1839), Н. М. Клементьев (1840), М. М. Татаринов (1846), А. А. Радищев (1847), кн. С. А. Долгоруков (1848), С. Н. Ермолов (1849), Я. С. Тиличеев (1853), Г. Дм. Колокольцов (1856), Клушин Павел Николаевич (с дек. 1858), Оголин Александр Степанович (с 29 авг. 1861), Веревкин Владимир Николаевич (3 июля 1863), Косаговский Павел Павлович (с 18 сент. 1867), Токарев Владимир Николаевич (с 20 сент. 1868), *Ростовцев Павел Яковлевич* (с декабря 1869), Фон-Валь Виктор Вильгельмович (с 20 апреля 1880)². В документах НИАБ сохранились сведения о последующих витебских губернаторах. В августе 1884 года на этот пост был назначен кн. Василий Михайлович Долгоруков³, с 3 мая 1894 г. — Владимир Александрович Левашов⁴, с 24 мая 1899 г. — Иван Ильич Чепелевский⁵, с 25 октября 1904 г. — барон Бернгард Гершау — Флотов⁶, после смерти которого в сентябре 1911⁷ витебским губернатором стал М. В. Арцимович⁸, с 6 декабря 1915 г. — Николай Павлович Галахов⁹. Последним витебским губернатором был Борис Николаевич Хитрово, вступивший в должность 13 декабря 1916 г.¹⁰, а уже 6 марта 1917 г.

передавший по распоряжению министра внутренних дел управление Витебской губернией председателю Витебской губернской управы М. Л. Карташеву¹¹.

Сферой деятельности губернатора являлось управление местной администрацией, законом он официально признавался «хозяином» губернии, возглавлял Губернское правление — исполнительный орган губернатора, являлся председателем различных совещательных учреждений губернии: присутствий, комитетов, комиссий, которые дополняли деятельность Губернского правления. С помощью губернского по крестьянским делам присутствия губернатор осуществлял надзор за крестьянскими сословными органами, губернского по городским делам присутствия — за городскими органами самоуправления¹². В обязанности губернатора также входила организация рекрутских наборов, содействие военному начальству, обеспечение продовольственной государственной безопасности, предотвращение деятельности тайных обществ. Финансовая деятельность губернатора касалась сбора налогов, недопущения недоимок, он же осуществлял надзор за деятельностью казенной палаты и ее учреждений, статистического комитета, губернского суда. Деятельность губернатора контролировалась императором, министерствами внутренних дел, финансов, государственных имуществ¹³.

Назначение на ответственный государственный пост по управлению Витебской губернией Павла Яковлевича Ростовцева совпало с принятием Сенатом 2 декабря 1869 Указа об изъятии этой губернии из ведомства Главного управления Северо-Западным краем и подчинении Министерству внутренних дел¹⁴. Минуло уже несколько лет после подавления восстания, охватившего эти земли в 1863—1864 годах. В изменившихся условиях нужна была несколько иная, более гибкая и либеральная политика по руководству государственными учреждениями и местными органами, которая бы наравне с сохранением и защитой интересов Российской империи, проводила относительное их реформирование с передачей части функций местным земским и городским органам самоуправления.

К сожалению, в архивных фондах НИАБ не обнаружено каких-либо сведений о происхождении П. Я. Ростовцева, о его предыдущей служебной деятельности. Можно предположить, что он вышел из семьи Якова Ивановича Ростовцева (годы жизни: 1803—1860 гг.) — генерал-адъютанта и известного участника подготовки крестьянской реформы¹⁵. Однако сохранились годовые отчеты, донесения, рапорты,

представляемые губернатором в Сенат, министерства внутренних дел, финансов, служебная переписка с подразделениями Губернского правления, органами местного самоуправления, попечителем Виленского учебного округа, которые раскрывали круг вопросов, входящих в сферу служебной и общественной деятельности П. Я. Ростовцева, его оценку местных условий и состояния разных сторон жизни общества, взгляд на предпринимаемые инициативы, его участие в развитии системы образования, здравоохранения и культуры во вверенной ему губернии.

Важными источниками являются ежегодные отчеты, составляемые витебским губернатором, которые, наравне со статистическими и фактографическими сведениями, дают представление об оценке губернатором Ростовцевым состояния промышленности и сельского хозяйства, городов и селений Витебской губернии, здравоохранения, народного образования и культурной жизни, о предпринятых или планируемых действиях по исправлению обнаруженных недостатков и упущений. Так, в отчете за 1872 год П. Я. Ростовцев, отмечая низкое качество земель, сообщает о полученном неплохом урожае хлеба, который обеспечил продовольствием население губернии до нового урожая, поступление налогов и сборов, характеризует деятельность учреждений по крестьянским делам по разбору жалоб и недоразумений между крестьянами, по ограничению крестьянских наделов от земель помещиков, по составлению планов земельных участков, отмечает рост русского землевладения в губернии¹⁶. В дальнейшем губернатором были предприняты меры по улучшению положения в сельскохозяйственном производстве. В 1874 г., по его предложению, было учреждено Витебское общество местных сельских хозяев, целью которого было объединение сельхозпроизводителей, распространение передового опыта, усовершенствование сельскохозяйственных орудий, семенного материала и племенного скота, посредничество при покупке и продаже сельскохозяйственной продукции, покупке и продаже имений, подборе надежных арендаторов и рабочих, организация сельскохозяйственных выставок и др.¹⁷. Ростовцев был избран почетным председателем этого общества¹⁸. В 1878 г. он ходатайствовал перед министром финансов об учреждении Судо-сберегательного товарищества землевладельцев Витебской губернии, перед министром государственных имуществ о командировании в Витебскую губернию специалистов по сельскому хозяйству для составления организационных планов имений, об устройстве в Витебске склада семян и

сельскохозяйственных орудий¹⁹.

Ростовцев дает неудовлетворительную оценку разделу отчета, посвященного состоянию промышленности в Витебской губернии, так как имеющиеся заводы по числу рабочих и денежным оборотам были крайне незначительны. Причиной такого положения он называет недостаток капитала и правильного кредитования предпринимателей и предлагает: «...чтобы устраниТЬ это затруднение и придать вообще оживление местной торговле я признавал весьма полезным открыть в Витебске отделение Государственного Банка, это мнение вполне разделяет Витебское городское общество, по приговору которого я входил об этом с представлением к г. министру финансов...»²⁰. Торговля также характеризуется как застойная, в основном преобладает мелкая, служащая только ежедневным потребностям местного населения²¹. Для удовлетворения нужд местной промышленности и торговли в 1874 г. было учреждено Витебское общество взаимного кредита, которое насчитывало 135 членов со взносом 90 тыс. руб., в Смоленском отделении Государственного банка для них был открыт кредит в 100 тыс. руб.²².

Характеризуя состояние городов Витебской губернии, Ростовцев замечает: «Положение городов хотя далеко еще неудовлетворительно, но нельзя сказать, чтобы оно постоянно не подвигалось к лучшему»²³. Народное образование представляется в отчете как развивающееся, «хотя бедность населения несколько препятствует быстрому увеличению числа учебных заведений в губернии, но, тем не менее, сельские общества устроили уже на собственный счет училища»²⁴. В сфере народного здравоохранения губернатор уделяет особенное внимание делу оспопрививания и предупреждения эпидемических заболеваний, для чего по его предложению в городах губернии были образованы санитарные комиссии, главной задачей которых было улучшение санитарного состояния жилых и общественных мест, торговых учреждений, контроль качества поставляемого продовольствия²⁵.

С самого начала своей службы на посту витебского губернатора Ростовцев уделял большое внимание состоянию городов губернии и особенно Витебска. Несколько месяцев спустя после вступления в должность он дает предписание Витебской городской думе, полицмейстеру, чиновнику особых поручений и инженеру Витебского губернского правления: «Признавая необходимым учредить особую комиссию для подробного осмотра Витебска и составления соображений относительно городского благоустройства по наружной

части... я прошу Вас... заняться этим делом и представить мне... донесение о тех мерах, которые будут признаны полезными для Витебска в отношении чистоты его, украшений и проч.»²⁶. По предложению губернатора был принят и осуществлен ряд проектов по реконструкции и ремонту существующих зданий и строительству новых сооружений, имевших общегородское значение. В 1872 году был учрежден особый строительный комитет по исправлению Св. Успенского Собора. Для росписи собора был привлечен академик Роман Федорович Виноградов, исполнение резных, живописных и позолотных работ иконостаса было поручено реставратору Императорской Академии художеств П. К. Соколову²⁷. По предписанию губернатора строительное отделение Витебского губернского правления курировало постройку каменных церквей в селах Заронове, Коше, Мишковичах, Лясковичах, Кабице и Рассонах (1871—1873)²⁸, домовой церкви при детском приюте в Витебске (1872)²⁹. Ростовцев ходатайствовал перед Министром внутренних дел о разрешении строительства деревянного костела в м. Бешенковичах³⁰. Подверглись ремонту помещения присутственных мест. 27 ноября 1873 года губернатор приказал строительному отделению Губернского правления: «предписываю тотчас же по получении сего осмотреть здание [губернского центрального] Архива и, если нужно, составить смету на исправление... повреждений, если же окажется необходимым ускорить работы, не ожидая утверждения сметы и разрешения производства работ, то приступить к ним сейчас же, с тем, что нужная сумма денег... будет вслед за сим ассигнована в Ваше распоряжение».³¹ В том же году был произведен ремонт Витебской, Суражской, Погоцкой и Себежской больниц, построено отделение для душевнобольных при Витебской губернской больнице³². В 1879 г. было построено новое здание Витебской мужской гимназии³³. В 1877—1878 гг. были проведены работы в Витебске по укреплению берегов рек Витбы и Двины и предотвращению их обвалов. 8 ноября 1877 года Ростовцев писал Витебскому городскому голове Цитринко: «Я сообщил Городской управе копию акта технической комиссии об осмотре некоторых местностей по берегам р. Витбы и Двины опасных для жительства от грозящих обвалов. На основании этого акта полиция вместе с техником приступила в настоящее время к составлению протоколов о запечатании некоторых домов на низменности р. Витбы и об удалении поселившихся в них жителей. Последствием этих протоколов является то, что в самом скором времени несколько десятков семей евреев, поселившихся в сказанных домах и принадлежащих к беднейшему классу

городских жителей, останутся без приюта под открытым небом. Считаю необходимым сообщить об этом Вам... с тем, что не признаете ли нужным принять теперь же какие-либо меры к обеспечению означенных семейств...»³⁴. В декабре того же года витебский губернатор рапортовал министру внутренних дел: «Получив от профессора архитектуры... [Н. В.] Штрома составленный им, совместно с другими техниками акт, я...образовал особую...комиссию для составления предложений по осушению кварталов, где находятся здания: семинария Успенского Собора, губернаторский дом, а равно по засыпке пруда... и обделке правильным откосом набережной бульвара и укрепления его..., по осмотре домов, находящихся на берегу Витьбы, где последовал обвал откоса земли... некоторые дома, как опасные для живущих, снести немедленно, другие обязать укрепить»³⁵.

Насущной необходимостью для губернского города было обеспечение горожан водой. Рассмотрев предложение губернатора по решению этой проблемы, представленный проект и пояснительную записку к нему, витебское городское общество просило П. Я. Ростовцева ходатайствовать перед министром внутренних дел. Ростовцев в своем прошении писал: «Крутые берега Двины, отсутствие хороших колодцев, дурнокачественность воды в другой реке Витьбе, протекающей через город — ставят как жителей в отношении употребления хорошей воды, так и город, в пожарных случаях, в весьма тяжелое положение. Со времени вступления моего в должность Витебского губернатора я постоянно стремился к устраниению этого существенного недостатка города». Губернатор ходатайствовал об оказании городу государственного пособия в 20 тыс. руб. на устройство водопровода, так как попытки привлечь капиталистов не привели к положительному результату, а городская касса едва могла покрыть текущие расходы³⁶.

Города Витебской губернии часто страдали от пожаров. Так, в июле 1871 г. пожар истребил большую и лучшую часть г. Полоцка, в которой были размещены присутственные места. В телеграмме Ростовцева были даны распоряжения о размещении учреждений в помещении Полоцкого уездного училища³⁷. На рапорте Витебского полицмейстера губернатору с предложениями об улучшении пожарной части Витебска от 16.04.1870 имеются резолюции П. Я. Ростовцева: «Написать комиссии для устройства пожарной части. В видах ускорения дела об устройстве пожарной части в Витебске, я нахожу необходимым поручить членам этой комиссии и полицмейстеру. Независимо от этого

предлагаю комиссии безотлагательно заняться устройством помещения для пожарной команды»³⁸.

В отчете за 1872 год губернатор отмечает: «Для обеспечения городских жителей от пожаров, так разрушительно влияющих на народное благосостояние в Витебске и Динабурге образованы пожарные общества охотников из местных обывателей, потому что средства этих городов совершенно недостаточны для полного устройства пожарной части³⁹. Сделано это было при поддержке и содействии П. Я. Ростовцева, ходатайствовавшего перед министром внутренних дел об утверждении уставов этих обществ, на что был получен ответ, что предложение «заслуживает особого внимания и не встречает препятствий в виде опыта»⁴⁰. Витебский губернатор ходатайствовал также перед Департаментом торговли и мануфактур министерства финансов о беспошлинном провозе из-за границы пожарного снаряжения для Витебского вольного пожарного общества⁴¹. Впоследствии пожарные вольные общества были учреждены и в других уездных городах Витебской губернии.

Одним из первых губернских учреждений, подвергшихся ревизии заступившего на пост губернатора П. Я. Ростовцева, была Полоцкая больница Приказа общественного призрения, при осмотре которой были обнаружены множество упущений и небрежности в управлении. Губернатором было предписано чиновнику особых поручений Хильчевскому вскрыть причины существующих беспорядков и доложить для принятия мер к их устраниению⁴². И в последующие годы своего правления Ростовцев постоянно уделял внимание санитарному состоянию городов и селений губернии, организации здравоохранения. В 1872 году «губернское начальство, убедясь... что при таком народонаселении мер, указанных законами для устраниния причин, вредно влияющих на народное здоровье ...далеко недостаточно, нашло необходимым учредить для этой цели в Витебске особую санитарную комиссию»⁴³. Комиссия совместно с Врачебным отделением Витебского Губернского правления разработала ряд требований для содержания жилых и общественных мест: устройство отхожих мест, помойных ям, установление порядка своевременного вывоза нечистот, очищение после каждого базарного дня мест торговли скотом, приведение в порядок и содержание в чистоте торговых помещений и скотобоен. Комиссия также должна была составлять проекты и сметы «на проведение прямых и более широких улиц в отдаленных кварталах... устройство подземных труб для стока грязи, надлежащее переустройство мясных торговых рядов, устройство общественных бань

и, если возможно, общественных домов с дешевыми и здоровыми квартирами для беднейших жителей».

При одобрении указанных мероприятий губернатором предполагалось распространить деятельность подобных комитетов и на другие города и mestечки губернии. На постановлении Врачебного отделения Витебского Губернского правления, посвященном этой проблеме, стоит резолюция Ростовцева: «Нахожу предложение полезным и прошу немедленно привести в исполнение»⁴⁴. Витебским губернатором было предложено Епископу Полоцкому и Витебскому Викторину привлечь в члены Санитарной комиссии духовных лиц, которые бы «в своих беседах с народом иногда могли проводить пользу для его здоровья и необходимости соблюдения санитарных правил»⁴⁵. Витебскому, Полоцкому и Динабургскому полицмейстерам было предписано неускокательно надзирать за чистотой железнодорожных станций и прилегающих к ним территорий, за соблюдением чистоты в общественных учреждениях: школах, училищах, торговых местах, острогах. Предписание сопровождалось резолюцией Ростовцева: «О мерах, принимаемых вами и городским управлением по отношению к опрятному содержанию города предписываю докладывать мне без замедления»⁴⁶.

Все эти мероприятия имели большое значение для предотвращения эпидемий холеры и других инфекционных заболеваний, время от времени посещавших Витебскую губерию. В 1871 г. П. Я. Ростовцев обратился к министру внутренних дел с прошением о выделении дополнительного финансирования для найма вольнопрактикующих сельских фельдшеров и врачей, приобретения холерных аптечек и других медикаментов⁴⁷. В условиях угрозы эпидемий холеры и оспы были опубликованы объявления о мерах предохранения от заболеваний, губернатором было организовано приобретение в С.-Петербурге вакцины для прививки от оспы, которая бедным жителям делалась бесплатно, были направлены фельдшеры для проведения вакцинации⁴⁸. В 1874 г. были направлены предписания мировым посредникам и сельским уездным врачам губернии о запрещении заниматься врачебной практикой лицам, не имеющим документов о специальном образовании и соответствующего разрешения, о необходимости устроить в нескольких пунктах каждого уезда небольшие лечебницы, снабженные аптечками⁴⁹. В обращении Ростовцева с грифом «Экстренно-нужное» указано: «Покорнейше прошу... убедить сельское население...к устройству лечебниц, в которых оно будет всегда находить скорую и действительную

медицинскую помощь. ... Следует пригласить к возможному содействию в этом деле собственно тех [помещиков и землевладельцев], на участие которых Вы можете рассчитывать, в тех же местах, где общество будет затрудняться в приобретении леса, а имеются вблизи лесные дачи Государственных имуществ, составить приговоры о получении леса из тех дач и приговоры те присылать мне для моего ходатайства о разрешении отпуска леса... на внутреннее устройство лечебницы будут ассигнованы средства из сумм сельской врачебной части»⁵⁰. В этом же 1874 г. при содействии Витебского губернатора было учреждено Витебское медицинское общество⁵¹. Все эти мероприятия привели к снижению заболеваемости жителей Витебской губернии инфекционными заболеваниями, носившими ранее эпидемический характер.

В этом же направлении по улучшению жизни и быта малоимущих слоев населения действовал П. Я. Ростовцев при руководстве благотворительностью в губернии. По инициативе жителей Витебска, поддержанной губернатором, в 1870 г. было учреждено Благотворительное общество, целью которого, согласно уставу, было «доставление средств к улучшению нравственного и материального состояния бедных жителей города Витебска... в снабжении неимущих одеждой, пищей, кровом, помощью в получении работы, воспитания сирот и детей из бедных семей, в снабжении больных и престарелых медицинской помощью и медикаментами, устройстве школ, приютов, богаделен, лечебниц и др., в принятии мер к искоренению нищенства»⁵². Почетным председателем общества был избран Ростовцев.

В своих обращениях в Дирекцию Витебских народных училищ он просит снабдить учеников вновь открытой бесплатной школой для детей беднейших жителей города, а также учебными пособиями, переплетным материалом и инструментами для обучения их переплетному мастерству, откомандировать для занятий в этой школе состоящую при Дирекции кандидатку на учительницу⁵³. В отчете о деятельности Витебского благотворительного общества за 1875—1876 гг. указаны следующие основные направления его работы: призрение сирот в детском приюте, их образование в народном училище, в Витебском уездном училище и гимназии, обучение их столярному, сапожному и переплетному ремеслам в организованной обществом школе, предоставление населению возможности пользоваться книгами, газетами и журналами из библиотеки общества, денежная и медицинская помощь бедным, в т.ч. выдача бесплатных лекарств⁵⁴. В 1876 г. было открыто Витебское управление Общества попечения

раненых и больных воинов, целью которого было содействие в военное время военной администрации в уходе за ранеными и больными воинами, доставка их к месту лечения, организация их питания, командирование врачей добровольцев к местам боев и др.; затем эта деятельность была расширена за счет учреждения местных комитетов уездных городов губернии⁵⁵. В 1877 г. по предложению Ростовцева было организовано местное попечительство для пособия нуждающимся семействам воинов⁵⁶.

Одним из важнейших направлений своей деятельности на поприще губернатора П. Я. Ростовцев считал развитие учреждений народного образования. В письме к попечителю Виленского учебного округа Н. А. Сергиевскому он писал: «Всматриваясь... в народные нужды... самой насущной нуждой, конечно, является потребность в распространении образования, а следовательно и в увеличении числа учебных заведений. Давно в населении Витебской губернии слышатся заявления о необходимости реального училища, которое по своей программе соответствую характеру местных жителей, могло бы принести им существенную пользу. ...Крепко рассчитывая на Вашу помощь, я буду ожидать с нетерпением категоричного с Вашей стороны ответа о том: предложение мое — неосуществимая ли мечта или оно может стать на пользу практического дела...»⁵⁷. Губернатор также поддержал предложение Полоцкого городского головы об устройстве такого же училища в Полоцке⁵⁸. По предложению Ростовцева Суражская городская дума приняла решение о приобретении на средства горожан дома для народного училища⁵⁹. Стараниями Ростовцева в 1874 г. Витебская женская гимназия была преобразована из 3-классной в 7-классную, он был назначен попечителем этой гимназии, была учреждена его именная стипендия для беднейших воспитанниц⁶⁰. Для расширения сети учебных заведений губернии необходимы были кадры. По предложению губернатора, при поддержке волостных правлений в 1872 г. в Полоцке была открыта учительская семинария⁶¹.

П. Я. Ростовцев принимал горячее участие в культурной жизни Витебска. При нем было создано Витебское музыкальное общество, и губернатор, ходатайствуя перед министром внутренних дел об утверждении устава этого общества, писал, что оно позволит «распространить в здешнем населении познания в музыке и дать возможность желающим получить основательное музыкальное образование, содействовать общественной благотворительности...»⁶².

Наиболее близко сердцу Ростовцева было театральное искусство, и он приложил немало усилий, чтобы Витебский театр обрел достойное пристанище. Вначале театр располагался в ветхом флигеле при губернаторском доме, что не позволяло привлекать к гастролям театральные труппы. В 1870 г. Ростовцев обратился к министру внутренних дел с прошением об оказании возможной помощи в устройстве русского театра: «Для этого необходимо, во 1-х, построить приличное театральное здание. Место для этого здания уже предназначено весьма удобное, и при единовременном пособии тысяч в пять можно было бы приступить к его постройке»⁶³. В 1873 году начались работы по перестройке городского дома на Смоленской улице под здание театра, в котором предусматривались партер с тремя ярусами для зрителей, гостиная, буфет, гримерные для актеров. По предписанию губернатору для производства работ был учрежден особый комитет под председательством городского головы Е. М. Цитринко⁶⁴. В 1877 г. работы по переустройству театрального здания были завершены. Для руководства деятельностью театра по предложению Ростовцева было организовано Управление «для заведывания городским театром, которое заботилось бы о прискании надежного антрепренера или о приглашении благотворительной труппы актеров, заключало бы с ними условия, наблюдало бы как за поддержанием и содержанием здания, так и за устройством его сценической части и т.п.»⁶⁵. Любители театра Витебска объединились в Общество, устав которого был утвержден губернатором, он же принял на себя обязанности попечителя Витебского театра⁶⁶.

Благодарные жители Витебска обратились в Городскую думу с ходатайством о присвоении театру и городскому саду наименования «Ростовцевских» и о присвоении Павлу Яковлевичу Ростовцеву звания почетного гражданина Витебска. В обращении сказано: «Витебское городское общество … не могло не обратить внимание на очевидное и быстрое благоустройство города и причины его. Санитарная комиссия,очные караулы, вольное пожарное общество, благотворительное общество с ремесленной школой для детей беднейших горожан уже оказали благодетельное влияние на здоровье, спокойствие и благосостояние городских жителей. Из полуразвалившегося городского дома на Смоленской площади возникло красивое здание для постоянного театра, болотистая и грязная площадь против дома дворянского депутатского собрания на берегу р. Витебы в центре города обратилась в сад, составляющий ныне полезное украшение города; через огромный овраг, известный под названием «слизский ручей»

перекинут мост, соединивший прямым путем значительно населенную местность «Песковатик» с центром города. Все это одолжено своим учреждением и устройством единственно просвещенной заботливости о благоустройстве города и попечению о благосостоянии жителей Начальника Витебской губернии Его Превосходительства Павла Яковлевича Ростовцева...»⁶⁷.

¹ Філатава А. М. Віцебская губерня // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Мн., 1994. Т. 2. С. 324.

² Витебская старина / Сост. и издат. А. Сапунов. Витебск, 1883. Т. 1. С. 554—556.

³ НИАБ, ф. 1430, оп. 1, д. 53079, л. 2—2 об.

⁴ Там же, д. 42201, л. 4—4 об.

⁵ Там же, ф. 1416, оп. 2, д. 19541, л. 3—3 об.

⁶ Там же, ф. 1430, оп. 1, д. 46413, л. 1—9.

⁷ Там же, л. 50.

⁸ Там же, д. 53776, л. 96, 110.

⁹ Там же, ф. 1416, оп. 2, д. 25574, л. 1—17.

¹⁰ Там же. Д. 25555. Л. 1—11.

¹¹ Там же, ф. 1430, оп. 1, д. 53903, л. 6.

¹² Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России. М., 1968. С. 229—230.

¹³ Швед В. Губернатар // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Мн., 1996. Т. 3. С. 168.

¹⁴ НИАБ, ф. 1430, оп. 1, д. 34397, л. 1.

¹⁵ Энциклопедический словарь / Издат. Ф. А. Брокгауз и И. А. Ефрон. Сп-б, 1899. Т. XXVII. С. 132.

¹⁶ НИАБ, ф. 1430, оп. 1, д. 35222, л. 120 об.—122.

¹⁷ Там же, д. 35566, л. 6, д. 35863, л. 5—6 об.

¹⁸ Там же, д. 35566, л. 4—5.

¹⁹ Там же, д. 36232, л. 1—2, 4.

²⁰ Там же, д. 35222, л. 124 об.—126.

²¹ Там же, л. 126 об.

²² НИАБ, ф. 1430, оп. 1, д. 35564, л. 23—24, 26.

²³ Там же, д. 35222, л. 119 об.

²⁴ Там же, л. 119 об.

²⁵ Там же, л. 138—140.

²⁶ Там же, д. 34691, л. 1—1 об.

²⁷ Там же, ф. 2503, оп. 1, д. 74, л. 1, 168 об., 178—178 об.

²⁸ Там же, д. 66, л. 26—26 об., 46

²⁹ Там же, ф. 3209, оп. 1, д. 212, л. 3, 4.

- ³⁰ Там же, ф. 1430, оп. 1, д. 35297, л. 25—25 об.
- ³¹ Там же, ф. 3209., оп. 1, д. 253, л. 5 об.—6.
- ³² Там же, д. 248, л. 1, 3, 6—8, 20.
- ³³ Там же, д. 338, л. 28—28 об.
- ³⁴ Там же, ф. 2506, оп. 1, д. 54, л. 1—1 об.
- ³⁵ Там же, ф. 3209, оп. 1, д. 345, л. 92.
- ³⁶ Там же, ф. 1430, оп. 1, д. 35538, л. 1—5.
- ³⁷ Там же, ф. 2507, оп. 1, д. 1166, л. 11, 12 об.—13.
- ³⁸ Там же, ф. 1430, оп. 1, д. 34691, л. 2—2 об.
- ³⁹ Там же, ф. 1430, оп. 1, д. 35222, л. 117 об.
- ⁴⁰ Там же, ф. 1430, оп. 1, д. 35268, л. 11.
- ⁴¹ Там же, л. 5.
- ⁴² Там же, д. 34346, л. 3—4.
- ⁴³ Там же, ф. 2513, оп. 2, д. 187, л. 87.
- ⁴⁴ Там же, л. 1—5 об.
- ⁴⁵ Там же, д. 307, л. 10.
- ⁴⁶ НИАБ, ф. 1430, оп. 1, д. 36321, л. 6—7.
- ⁴⁷ Там же, ф. 2513, оп. 2, д. 155, л. 168—169.
- ⁴⁸ Там же, д. 187, л. 94 об.—95.
- ⁴⁹ Там же, д. 281, л. 102—102 об.
- ⁵⁰ Там же, д. 284, л. 1—2.
- ⁵¹ Там же, д. 307, л. 11—11 об.
- ⁵² НИАБ, ф. 1430, оп. 1, д. 34681, л. 5—11, 61.
- ⁵³ Там же, ф. 2507, оп. 1, д. 1159, л. 2, 4.
- ⁵⁴ Там же, ф. 1430, оп. 1, д. 36017, л. 8а.
- ⁵⁵ Там же, д. 35884, л. 1, 11.
- ⁵⁶ Там же, д. 36098, л. 1.
- ⁵⁷ Там же, д. 36150а, л. 18, 19.
- ⁵⁸ Там же, л. 44—45 об.
- ⁵⁹ Там же, л. 74—74 об.
- ⁶⁰ Там же, д. 35293, л. 5—6 об., 83, 85; д. 35585, л. 2—2 об.
- ⁶¹ Там же, д. 34986, л. 3—4, 39.
- ⁶² Там же, д. 35571, л. 1—1 об.
- ⁶³ Там же, д. 34691, л. 4, 6.
- ⁶⁴ Там же, ф. 2506, оп. 1, д. 29, л. 1—1 об.
- ⁶⁵ Там же, л. 11—11 об.
- ⁶⁶ Там же, д. 55, л. 4—8.
- ⁶⁷ Там же, ф. 1430, оп. 1, л. 1—2.

Лісейчыкаў Дз.В.

ЗАБАБОНЫ І ЦУДЫ ВА УНІЯЦКИХ ПАРАФІЯХ БЕЛАРУСІ XVIII – ПАЧАТКУ XIX ст.

Пад пільную ўвагу кіраўніцтва уніяцкай царквы з 70-х гадоў XVIII ст. трапілі перажыткі язычніцкіх вераванняў насельніцтва. Асабліва гэта тычылася паўднёвых рэгіёнаў Беларусі. Польскі даследчык штодзённасці XVIII ст. Збігнеў Куховіч адзначае, што ў сялян і жыхароў малых мястэчак бадай да сярэдзіны XIX ст. «постаць і моц [хрысціянскага Бога] засланялі шматлікія дэманы, д'яблы, здані, якія былі больш блізкімі і зразумелымі іх ментальнасці»¹. Французскія і італьянскія гісторыкі штодзённасці сярод дванаццаці асноўных «постацей» эпохі барока асобна вылучаюць чаравінцу². Тыповая заходненароўнайская чаравініца – асова нізкага сацыяльнага статусу і сталага ўзросту, яна жыве ў самоце і не мае нащадкаў (прынамсі, мужчынскага полу)³. Цікава, што ў судовых спраавах Заходніяй Еўропы аб чаравініцтве ў XVII — пачатку XVIII ст. практична не фігуруюць мужчыны, 85—90 % падсудных — жаночага полу⁴. Большасць з іх мела адносіны да акушэрства альбо лекарскай магіі. На Беларусі ў чарадзействе часта былі задзейнічаны менавіта мужчыны.

Чараўніцтва шырока ўзгадваецца ў беларускай рэлігійнай літаратуры яшчэ напачатку XVIII ст. Настольная книга уніяцкага пароха XVIII ст. «Собрание припадков краткос, и духовным особам потребное» строга забараняла каб у духоўны сан высвячаліся асобы, «волхвованием людей зводящии»⁵.

У візітах уніяцкіх парафій канца XVIII ст. з'яўляецца асобы раздзел, прысвечаны праверцы ступені забабоннасці і прымхлівасці паствы. Кантроль за такой з'явай робіцца неад'емнай часткай працоўных абавязкаў пароха. Святарам загадвалася ўзмацніць пільнасць за бабкамі-павітухамі, якія не толькі не ўмеюць перахрысцісь нованараджанае дзіця, але і выкарыстоўваюць язычніцкія шэпты⁶. Але і ў такім выпадку вясковых павітух не прыцягвалі да крымінальнай адказнасці, а вучылі асноўным хрысціянскім малітвам. Пабожнай «элітнай» павітухай была маці селяніна в. Патапавічы⁷ Пінскага павета Івана Ягніша – яна прымала роды ва ўсіх святарскіх жонак наваколля⁸.

Вялікая ступень прымхлівасці і перажыткаў язычніцтва адзначалася візітатарамі ў 1791—1792 гг. у Глускім дэканате⁹. Асабліва высокія

паказчыкі былі ў парафіях цэркваў у Славані¹⁰, Астроўчыцах¹¹, Касарычах¹², Парэччы¹³, Падлужжы¹⁴, Побліне¹⁵, Глуску¹⁶ (Васкрасенскай і Траецкай цэркваў) Рэчыцкага і Навагрудскага паветаў Візітатар Ісай Шулякевіч загадваў пароху в. Славань Яўмену Мігаю: «Камень у пушчы, якому сяляне чыніць заведзеныя Чортам паклоны і ахвяры, каб у балоце затапіў альбо ў зямлю закапаў так, каб не засталося знаку язычніцтва. І здзейсніць гэта на працягу месяца пад пагрозай адхілення ад пасады»¹⁷.

Падобная карціна назіралася ў той час і ў суседнім Бабруйскім дэканате. Пароху царквы в. Чэрніна¹⁸ Рэчыцкага павета 1792 г. Паўлу Русіновічу загадвалася асабліва пільна вывучаць рэлігійную літаратуру, «каб мог быць прыдатным да асветы вельмі цёмнага люду, які жыве ў Чэрнінскай парафіі, да выкаранення ў яго думках дзікіх язычніцкіх прымхаў, забабоннасці, якія цалкам апанавалі сэрца і думкі»¹⁹. У парафіі царквы в. Карапеўская Слабада Рэчыцкага пав. 1792 г. адзначалася наяўнасць чаравініцтва²⁰. Яшчэ адной прыкметай слабой пабожнасці мясцовага люда быў занятак сельскагаспадарчай працай у дні рэлігійных святыній²¹. Паства нярэдка была абсалютна неадукаваная ў хрысціянскіх науках. «Экзамен з парафіянамі быў праведзены паводле інструкцыі, на якім высветлілася, што ані малітваў, ані катэхізу не ведаюць, апрача забабонных малітвачак»²², – пісаў візітатар Блоньскага дэканата пра парафіян в. Лапічы²³ Мінскага павета ў 1783 г.

Забабоннасць насельніцтва ў некаторых месцах дасягала таго, што знахары і варажбіты карысталіся большым даверам, чым святы. Новапрызначаныя парохі царквы в. Жоўкіна²⁴ Пінскага павета 1819 г. Рыгор Васінскі і Рыгор Шамятыла вызначылі сярод сваіх парафіян двух ведзьмароў. Адзін з іх, 80-гадовы Агей Пачуйка, праславіўся тым, што спыняў полымя, абягаючы палаочы ў пажары будынкі, другі, Грыц Лузька, займаўся лячэннем. Пры дапытванні на споведзі аб вытоках сваіх незвычайных здольнасцей, абодва прамаўчалі і перасталі прымаць прычасце²⁵ (гл. дадатак 3).

Асветы і навучання асновам хрысціянства для змагання з рэшткамі язычніцтва не хапала. Быў вынайдзены больш дзейны метад – папулярызацыя культуры падатворных абразоў. Пакланенне абразам мае шмат сугучнага з эстэтыкай народных вераванняў. Паводле Куховіча, у часы позняга барока, калі ўсё было прасякнута духам тэатральнасці, паралельна з ўзмацненнем веры ў нячыстую сілу назіраўся масавы ўсплеск «щудаў», звязаных з хрысціянствам. У час малітваў многім бачыліся души памерлых блізкіх, фігуры Хрыста і Божай Маці, у розных

месцах цудоўным чынам з'яўляліся абрэзы²⁶.

Абрэз Панны Марыі з філіяльнай царквы ва ўрочышчы Васькава²⁷ Мазырскага пав. праславіўся вылячэннем слепаты, курчэння рук і ног, нарываў і язвав, каўтуна, запалення вачэй і нават дапамагаў абараняць жывёлу ад падзяжу. Яму прыпісаліся самыя неверагодныя цуды. Паводле сцвярджэння мясцовай шляхцянкі Марыяны Стакоўскай яе дачка Ядвіга «з вечара памерла, і цэлую ноч аж да самога ранку была нежывая, і цела яе ўжо астыла. Але яна [пані Марыяна – Дз.Л.] ўспомніла пра абрэз у Васькавскім месцы [капліца знаходзілася на востраве сярод балот – Дз.Л.], і адразу ўпала са слязьмі на зямлю і абяцала абрэзу вялікія ахвяраванні. Пасля просьбы і прынясення абяцання яе дачка ажыла і адразу зрабілася здаровай»²⁸. Усяго на працягу 13 гадоў абрэз дапамог 23 асобам, у тым ліку 10 дзесяцам (гл. дадатак 1).

Першы цуд быў зафіксаваны ў 1773 г. У лютым 1777 г. генеральны візітатар Ілля Бародзіч праверыў праўдзівасць усіх цудаў і пісьмова пацвердзіў за абрэзам статус цудатворнага²⁹. Паломніцтва да Васькавскай капліцы ахапіла тэрыторыю ўсяго Мазырскага павета і нават частку суседняга з ім Рэчыцкага. Значэнне парафіі ў в. Скрыгалаў³⁰ (да якой была прыпісаны капліца) узрасло. Гэта вылілася ў тое, што з 1777 г. дэканамі двойчы рабіліся скрыгалаўскія парохі: у 1777 – 1786 гг. Нічыпар Навасельскі і ў 1786 – 1795-х гг. Максім Загароўскі³¹. У 1795 г. скрыгалаўская парафія была пераведзена ў праваслаўе.

Максім Загароўскі падкрэсліваў важнасць цудатворнага абрэза для змагання з забабоннасцю мясцовага насельніцтва. Калі ў 1787 г. абрэз вылечыў ад паралюша парафіянку царквы в. Стрэльск³² Мазырскага павета сялянку з в. Міцкі³³ Марыну Пракопаву, Загароўскі занатаў: «Для свайго выратавання [Пракопава – Дз.Л.] выклікала і лекараў, і дактароў, а потым з парады бязбожных людзей да знахароў і варажбітак у шэпты ўдалася некалькі альбо некалькі дзесяткаў разоў. І ні ад каго не толькі не мела дапамогі, але яшчэ горш хвароба штораз пашыралася і так аслабіла яе ўсю, што ўжо і мову заняло, і думала яна сабе: ужо трэба канчаткова паміраць»³⁴.

У часы панавання атэізму беларускія навукоўцы і публіцысты не аднойчы высмеявалі цуды, як справу рук саміх святароў у змаганні за пастваў³⁵. Не падзяляючы такой катэгорыінасці, мы, аднак, павінны адзначыць, што падставы для падобных сцвярджэнняў ёсць. Вышэйзгаданы Васькавскі абрэз узнік у сярэдзіне 70-х XVIII ст. як адказ на з'яўленне абрэза Маці Божай Замілавання ў суседнім в. Ванюжычы³⁶ Мазырскага павета дзесяцігоддзем раней. Яго з'яўленне, што цікава, таксама было звязана са змаганнем з забабонамі. У канцы 60-х XVIII ст.

абраз, прывязаны да доўгай палкі і выстаўлены на полі мясцовым парохам Антонам Яхімовічам абараніў ад саранчы панскае і сялянскае збожжа, чаго не маглі зрабіць мясцовыя чарапінкі³⁷. У далейшым абраз здзейсніў сем цудаў, прычым трэй з іх над старой калятаркай Даротай Бяніцкай і чатыры – над іншымі людзьмі, але калі за іх прасіла пані Бяніцкая³⁸ (гл. дадатак 1).

Каб пазбегнуць фальшавання і фабрыкацыі цудоўных з’яў быў выпрацаваны механізм іх верыфікацыі. Першай інстанцыяй, да якой звярталіся асобы, што сутыкнуліся з «праявай», быў парох. «Я быў пакліканы яснавяльможнымі маршалкамі да высвялення гэтых [цудоўных] рэчаў, якія і даследваў з вялікай цікавасцю, ці не знайдзеца ў гэтым якога махлярства»³⁹, – пісаў у 1815 г. святар в. Савічы⁴⁰ Слуцкага пав. Міхал Савіч. Але парохі былі неаб’ектыўнымі і вельмі зацікаўленымі ў з’яўленні на тэрыторыі сваёй парохіі дадатковага месца пакланення. Некаторыя нават самі з’яўляліся сведкамі, калі не сказаць стваральнікамі, першага цду. Напрыклад, святар м. Петрыкаў⁴¹ Антон Яхімовіч сярод ночы пачуў голас Божай Маці з абраза: «Уставай, ксёнжа. Час на імшу»⁴². Менавіта таму на другім этапе цуд павінен быў пацвердзіць дэкан. «Гэтая ўрачыстасць найперш патрабуе прысутнасці асобы Вашай, як першага іерарха ў дэканаце. Таму [...] найпакорліва прашу вяльможнага вялебнай міласці пана дабрадзея, каб не палічыў за клюпат як мага хутчэй прыбыць у Савічу і высветліць праўды»⁴³, – пісаў дэкану згаданы Міхал Савіч. Але і дэканы, як правіла, жадалі падтрымаць у насельніцтве ўсплеск пабожнасці, звязаны з цудоўнымі з’явамі. Слуцкі дэкан адпісаў на просьбу Савіча: «Цуд сам сябе пацвярдждае цудоўнымі справамі»⁴⁴. Калі ў 1801 г. цудамі пачала славіцца разблённая фігура Хрыста ў царкве в. Цвеціна⁴⁵ Дзісенскага пав., дэкан Цімох Паўлоўскі ўсе праявы зацвердзіў, але пароха Скірцэвіча прызнаў не вартым такога святога месца і адхіліў ад пасады⁴⁶.

Дзеля канчатковага афармлення абраза ў статусе цудоўнага была неабходна пісьмовая легенда – храналогія і падрабязнае апісанне ўсіх цудаў, здзейсненых абразом, з пералічэннем паходжання і ўзросту асоб, што перажылі незвычайнія праявы. Толькі спецыяльная кніга, якая ўключала некалькі гадовых цудоўных летапісі абраза, зацверджаная подпісам і печаткай біскупа альбо яго прадстаўніка – генеральнаага візітатара – замацоўвалася за абразом вызначэнне цудоўнага (гл. дадатак 2).

У студзені 1770 г. Ванюжыцкі абраз Маці Божай быў пісьмова зацверджаны ў якасці цудатворнага⁴⁷. Розгалас аб гэтай падзеі адразу ж разышоўся па ўсім павеце. Мноства людзей і асабліва мясцовы парох Антон Заварскі па начах пачалі бачыць «царкву ў іломінацыі, як бы ў

агні настолькі моцным, што людзі збягаліся ратаваць, думаючы, што гарыць»⁴⁸. Менавіта ў разгар паломніцтва ў Ванюжычы з'яўляеца цудатворны абрэз у Васькаве.

Час і месца з'яўлення цудатворных абрэзў цесна спалучаецца з традыцыйнымі вераваннямі. Так, у 1815 г. побач з в. Савічы Слуцкага павета цудатворны абрэз быў знайдзены ў дзень Святога Яна (Купалле) на кургане⁴⁹. Перад гэтым, у Купальскую ноч на гэтым жа кургане сялянам (якія, відавочна, палілі тут вогнішча) з'явілася Панна Марыя і падрабязна распавяяла дзе і калі трэба шукаць абрэз.

Насельніцтва прагнула дакрануцца да святыні не толькі пры дапамозе ахвяраванняў (воты альбо ватывы) і малітваў. Каштоўныя ахвяраванні прыцягвалі і злодзеяў. Капліцы, у якіх захоўваліся цудатворныя абрэзы, звычайна знаходзіліся ў глухіх вёсках, наводышыбе ад шляху зносін. Яны, як правіла, не ахоўваліся. Так у 1776 г. каплічка в. Шчытна⁵⁰ Слонімскага пав. была абрарабавана цыганамі, якія скрапілі з абрэза Панны Марыі ўсю ватыву: сямнаццаць срэбных таблічак і безліч караліяў⁵¹. На думку Куховіча менавіта крадзяжы каштоўных рэчаў з храмаў, якія былі частай з'явай да канца XVIII ст., сведчылі аб неглыбокім пранікненні хрысціянскіх ідэй сярод шырокіх колаў насельніцтва. Святая реч будзе служыць любому гаспадару, незалежна ад спосаба яе атрымання. Сялянкі не хаваючыся наслі караля і пярсцёнкі, скрадзеныя з ватывы на цудатворным абрэзе⁵².

Цуды і розгалас ад іх маглі выкарыстоўвацца святарамі ў ідэалагічных і палітычных мэтах. Падчас падрыхтоўкі да скасавання уніі адбылося незвычайнае здарэнне. Улетку 1838 г. побач з уніяцкай царквой каля г. Віцебска быў адшуканы цудатворны камень. Па наваколлі разышліся чуткі, што ў Віцебску на камені некаторым людзям з'явіўся блажэнны Язяфат Куніцвіч, які заклікаў народ змагацца за унію⁵³.

Дадатак 1.

Фрагмент візіты царкви ў в. Ванюжычы

Мазырскага пав. аб наяўнасці цудатворнага абрэза

Маці Божай Замілавання. 26.01.1770

[...] 4to. Doznałem naypierszego cudu Matki Bożej, jeszcze za szaran/czy, gdy bowiem przez prostotę moją wziosły ten obraz Nays[więtszej] Maryi/ Panny z lamus u do tyczki uwiązawszy wyniosł w pole y westchnoł že/ brząc jey obrony od widocznego gniewu Boskiego, rzeczona szarancza/ nie tylko na moim gruncie dwornym, ale nawet y na poddanych mo/ich żadnego kłoska nie ruszyła./ 5to. J[ej] m[iłość pani Dorothea z Bienickich Dowsinowa porucznikowa

w[ojska]/ J[ego] K[rólewskiej] M[iłośc]i gdy olsnęła na oczy tak, że przez niedziel dwie y przez po/dworze przeyć bez przewodnika nie mogła, zaprowadzona do Matki/ Nays[więtszej] jeszce w swironku dwornym w lamusie będącej, y gdy z ufnoscią o przywrócenie sobie wzroku prosiła, przeyrzala, sama o sobie/ bez przewodnika z podziwieniem wszystkich wyszła y dotąd widzi./ Taż j[ej] m[iłośc]i pani Dowsinowa zachorowawszy na nogę tak ciężko/, iż przez niedziel 30 nie chodziła, do tego 25 niedziel w teyże/ chorobie żadnego pokarmu nie używając, jedną tylką filiżanką/ grzanego z niewiele smietany piwa raz na dzień posiłona od pory/ do pory żyła, gdy się ofiarowała do Matki Nays[więtszej], ozdrowiała y/ po dziś dzień o dwoioey chodzi. Taż j[ej] m[iłośc]i pani Dowsinowa porucznikowa gdy zachorowała na śmiertelne konwulsy tak dalece, że/ y mowę zawróto y przez dwa dni y nocy nad nią z gromnicą sie/dziano y już trunę, którą po dziś dzień wszyscy widzą, zgotowa/no, i[ch] m[iłośc]i panowie łowczowie p[owia]ttu Mozyr[skiego] poszedłszy do cerkwi/ y padłszy krzyżem przed obrazem Matki Boskiej gdy westchneli/ w te słowa: Matko Nays[więtsza], sluga twoja umiera, nie będzie ko/mu Ciebie chwalić etc. Powróciwszy z cerkwi zastali siedzącą/ na pościeli, y gdy po niejakim czasie pytali się, czyby była/ słaba? Rzekła: Co się w[ielmożny]m panom dobrodziejom dzieje, ja spałam./ 6to. Taż j[ej] m[iłośc]i pani porucznikowa będąc w cerkwi na modlitwie,/ gdy przez umyslnego przysłańca z doniesieniem że dziwka Waniu/życka na imie Marya kona, o przyczynę do Nasw[iętszej] Maryi Panny/, azali by y w ostatnim życia zgongie uzdrawiła, proszona była, y gdy/ modlitwy polecające duszę konającej miłosierdziu Bożemu czy/tać zaczęła, oraz westchnęła do Matki Nasw[iętszej] aby nad nią cud/ swój okazała, przy życiu zachowała, powróciwszy z cerkwi słyszy/ we dworze, że pomieniona Marya dziewczka wstawszy piwa pro/siła y do siebie przychodzić zaczęła. Podobnież się stało, gdy/ Stefan Žudryk z Nowosiołek już był konający, bo gdy żona/ jego już stroskana utratą męża, już w sierocie z czwóra/ dziatwy drobnej zostać mająca, ze lzami y lamentem przybiegła/ do dworu y z j[ej] m[iłośc]e[ią] panią porucznikową wszedłszy do cerkwi/ przed obrazem Matki Przenajdrożnej Krzyżem lsiąc go/rąco prosić z jęczeniem prosić o zdrowie poczely przybiegły/szy do siebie zastała męża do siebie przychodzić poczynającego./ 7mo. W[ielmożni] ich m[iłośc]e[i] panowie Wincenty y Alexandra Bogu/szowie łowczowie p[owia]ttu Mozyr[skiego] gdy i[ch] m[iłośc]i synow dwóch śmiertel/ nie chorowało, Dominik starszy na gorączkę, przez niedziel 3,/ a Joachim naymłodszy na krewawą dyzenterię niedziel około/ dwonastu, udali się do Lekarki Osobliwszej Przenajdrożnej Maryi Panny y wysłuchani zostali./ 8vo. Spoznioną porą nocy ciemnych widziana była niepo/yednokrotnie w illuminacjy z prawie w ogniu cerkiew cał/a tak dalece, że się ludzie zbiegali ratować rozumiejąc że goreje/, y wszedłszy do cerkwi nie należeli, tylko kadzilnicę brzekały/ąca przy scenie, a wyszedłszy z cerkwi, znowu całą światłoscią/ otoczoną widzieli cerkiew./ Te wszystkie cuda czasu wizity generalney przez w[ielebnego] x[iędza] offi/cyala wyż wyrażonego są examinowane y przez w[ielebnych] ich m[iłośc]e[i] panow Win/centego y Alexandry Boguszow małżekow łowczych p[owia]ttu Mozyr[skiego]/ y j[ej] m[iłośc]i panią Dorothę z Bienickich Dowsinową poruczniko/

wą J[ego] K[rólewskej] M[ilośc]e[i] procz pod numerem 1 położonego, a przez w[ielebnego] x[iędza]/ Antoniego Zawarskiego parocha Waniużyckiego tylko pod nu/merem 8m że widział raz na swoje oczy w nocy w cerkwi wielką światłość, zaprzysiężone roku 1770 d[nia] 26 januarij/podług star[ego] kalę[darza] w Waniužycach [...].

Нацыянальны Гістарычны Архіў Беларусі, ф. 136, вол. 1, спр. 41240, арк. 67—68.

Пераклад з польскай.

[...] 4-тае. Самы першы цуд Божай Маці я перажыў ў часы саранчы, калі праз прастадушнасць сваю ўзяўшы гэты абрэз Найсвяцейшай Панны Марыі з лямусу і прывязаўшы да жэрдкі, вынес у поле і ўзмаліўся, што шукаю яе абароны ад відавочнага гневу Божага. Згаданая саранча не толькі на майм дваровым грунце, але і ў маіх падданых ніводнага каласка не кранула.

5-тае. Яе міласць пані Дарота з Бяняцкіх Доўсінава, жонка паручніка войскай Яго Каралеўскай Міласці, калі аслепла на очы настолькі, што на працягу двух тыдняў і праз падворак не магла перайсці без павадыра, была прыведзена да Найсвяцейшай Маці, якая ўзяўшэ ў дворнымі свіронку ў лямусе захоўвалася. І калі з даверлівасцю прасіла аб вяртанні сабе зроку, пачала бачыць, сама без павадыра на здзіўленне для ўсіх выйшла, і дагэтуль бачыць. Тая ж яе міласць пані Доўсінава, захварэла на ногі так моцна, што на працягу трыццаці тыдняў не хадзіла, да таго ж дваццаць пяць тыдняў з-за гэтай жа хваробы ніякай ежы не ўжывала, сілкавалася раз на дзень адным толькі кубачкам падагрэтага са смятанай піва, так і жыла ад часу да часу. Калі ж ахвяравалася да Найсвяцейшай Маці, вылечылася і да сённяшняга дня на дзвюх нагах ходзіць. Тая ж яе міласць пані Доўсінава, жонка паручніка, захварэла на смяротныя канвульсіі настолькі моцна, што і мову заняло і на працягу двух дзён і начэй сядзелі над ёй з грамнічнай свечкай, і ўжо труна была падрыхтавана, якую і да сённяшняга дня можна бачыць. Іх міласці паны лоўчыя Мазырскага павета пайшлі да царквы і ўпалаі крыжам перад абразам Маці Божай і ўзмаліліся гэткім словамі: «Найсвяцейшая Маці! Служка тваа памірае, не будзе каму цябе ўсхваляць і г.д.» Вярнуўшыся з царквы знайшлі [пані Доўсінаву], якая ўжо сядзела на ложку. Калі ж праз некаторы час пыталіся: «Ці была цяжка хворай?» Адказвала: «Што гэта вяльможным панам здалося? Я спала».

6-тае. Тая ж яе міласць пані паручніка была ў царкве на малітве, калі прыбег пасланец з данясеннем, што дзеўка ванюжыцкая на імя Марыя кане, і папрасіў, каб звярнулася да Найсвяцейшай Панны Марыі, каб на апошніх хвілінах жыцця вылечыла. І калі [пані Доўсінава] пачала чытаць малітвы, давяраючы душу канеючай міласэрнасці Божай, а таксама ўзмалілася да Найсвяцейшай Маці, каб над ёй цуд свой учыніла, захавала жыццё, вярнулася з царквы і чуе ў двары, што згаданая дзеўка Марыя, ачуняўшы, піва прасіла і пачала ў прытомнасць прыходзіць.

7-ae. Вяльможныя іх міласці панове Вінцэнт і Аляксандра Богушы, лоўчыя Мазырскага павета, калі іх міласцей сыны двое смяротна захварэлі, старэйшы

Дамінік на гарачку на працягу трох тыдняў, а малодшы Яўхім на крывавую дызентэрью тыдняў каля дванаццаці, звярнуліся да Славутай Найпаважанай Лекаркі Панны Марыі і былі пачутыя.

8-ае. Познай парой цёмных начэй неаднаразова была відаць уся царква ў ілюмінацыі, праста як у полымі, так моцна, што людзі збягаліся ратаваць, думаючы, што гарыць. Увайшоўшы ў царкву нічога не знаходзілі, толькі кадзельніцу, якая бразгацела ля сцяны, а выйшаўшы з царквы, зноў яе бачылі цалкам ахоплену святым.

Усе гэтыя цуды падчас генеральной візітацыі вышэйзгаданым вялебным айцом афіцыялам правераныя. Вялебнымі іх міласцямі панамі Вінцэнтам і Аляксандрам Богушамі, малжэнкамі, лоўчымі Мазырскага павета, і яе міласцю пані Даротай з Бяняцкіх Доўсінавай, жонкай паручніка Яго Каралеўскай Міласці [цуды пацвярджаныца] акрамя толькі таго, што ідзе пад першым нумарам. А вялебным айцом Антонам Заварскім, парохам Ванюжыцкім, толькі пад нумарам восьмым бачанае, што бачыў аднойчы на свае очы ўночы ў царкве вялікае свято. Пацверджанае прысягай 1770 года, 26 студзеня паводле старога календара ў Ванюжычах [...].

Дадатак 2.

Вытрымкі з кнігі цудаў абраза Божай Маці, які захоўваўся ў капліцы ўроч. Васькава Мазырскага пав.

1774—1776

[...] R[ok]u 1774 m[iesią]ca kwietnia dnia 27 Awra/am Czaniło z chutara Cielepanow z dobr/ starostwa Mozyrskiego był nawidzony sle/poto iż nic nie widział y do żadnych le/karstw albo obrazów cudownych na in/szych mieysca[ch] naydujących się nie udawał, tylko/ do obrazu Matki Nayswię[tszey] Waskowskiej ofiaro/wał się, tak wraz przeryzał y z oczu owe boli/ naiagnione pospełzali, za co na podzieńkowa/nie za jey łaski nie opowiedano, sam pie/choto przyspieszył y cud zeznał y zaprzysięgł [...].

Roku 1776 m[iesią]ca junij dnia 4 j[ej] m[ilość]c pani Justy/na Wysluchowa ze wsi Kustownicy, kтора chorując przez/ niedziel 4 na wzrzod, kторен był w gębie, przez te 4/ niedzieli, gdzie dali, to gorey bol rozszyrała się, na/reszcie przed przyjazdem oney do Waskowki tak/ osłabiała z rozmnożenia owego wrzodu, że y gę/by odtworzyć nie można było, ani gadać można było/ więc tedy misle wetchnowszy do obrazu Matki/ Waskowskiej ze lzamy z oczu płynacemi na te miey/se ledwo mogła przyiechać, kтора обавiając się/ wejść do szrodku cerkwi, gdy by z wielkieu boleści/ nie padła, ale przy cerkvi będąc, do Matki Nayswięt/ szey wzdychała, prosząc jey łaski o uzdrawienie po u/czynionym votum, wraz wrząd pęknoł y [iđcāđe./]szała jakby nigdy nie chorowała y wraz we srzo/dek cerkvi weszła dzienkuiąc Matce Nay[świetszey] Obra/zu Waskowskiego, y przy wielkim zgromadzeniu/ zaprzysięgła [...].

Roku tego Paraskowia Semenicha, Cihonicha/ obywatelka Mieleszkiewicka,

ktona tak cienžko/ chorowała na nogi, iż przez dni pięć osobliwie/ tak cienžko wielki bol miała, až jeczeć u krzycać/ musiała, na ktore jenczenie prawie cała wieś/ zbiegła się, rožnych remedyow do nogi przykłada/no, ale nic nie pomoglo, owszem jonej bolesci do/dawalo, więc z porady ludzkiej dało jey ofiarować się/ do obrazu Waskowskiego, do ktorego obrazu po/mieniona kobieta z wielkim płaczem ofiarowa/ la się tak pouczynionym votum wraz boleść w no/dze ustała jak by nie chorowała. Za ktore łaski/ sama piachoto przybywszy na te mieysce s[więte] cud/ zeznała y zaprzysięgła[...].

Дзяржаўны Гістарычны Архіў Літвы. Ф. 634. Воп. 3. Спр. 397. Арк. 2адв.-5.

Пераклад з польскай.

[...] 27 красавіка 1774 года Аўрам Чаніла з хутара Целяпанаў у маёнтках Мазырскага староства пакутаваў ад слепаты так, што нічога не бачыў, і ні да якіх лекаў альбо аброзоў цудоўных, што знаходзяцца на іншых месцах, не звяртаўся, ахвяраваўся толькі да аброза Найсвяцейшай Маці Васькаўскай. Так адразу вярнуўся зрок, і тыя плеўкі гнойныя з вачэй пасыходзілі. За гэта пра удзячнасць за яе ласку нічога не гаворачы, сам пехатою заспяшаўся і цуд вызнай і пацвердзіў прысягай [...].

4 чэрвеня 1776 года яе міласць пані Юостына Віславухава з вёскі Кустоўніцы чатыры тыдні хварэла на скulu ў губе. На працягу тых чатырох тыдняў, чым далей, tym горш больш пашыралася. Нарэшце, перад прыездам яе да Васькаўкі настолькі саслабела з-за разрастання той скулы, што і вусны адчыніць, ані размаўляць не можна было. Вось тады, скіраваўшы думкі, да аброза Маці Васькаўскай са слязымі з вачэй бягучымі на тое месца ледзьве здолела прыехаць. Баялася ўвайсці ў сярэдзіну царквы, каб ад вялікага болю не ўпасці, але, будучы ля царквы, звярнулася да Найсвяцейшай Маці, просьчы яе ласкі на выздараўленне пасля ахвяравання воты, адразу ж скула лопнула і [інрэбрл.] як бы ніколі і не хварэла, і адразу ж у сярэдзіну царквы ўвайшла, дзякуючы Найсвяцейшай Маці Васькаўскага Аброза, і пры вялікім натоўпе прынесла прысягу [...].

Таго ж года Параскева Сяменіха Ціханіха, меляшкевіцкая жыхарка, якая настолькі цяжка хварэла на ногі, што асабліва на працягу пяці дзён такі цяжкі боль мела, што аж енчыць і крычаць мусіла, на гэтыя енкі ледзь не ўся вёска збеглася. Розныя прынады да нагі прыкладала, але нічога не дапамагло, толькі мацней болю дадавалася. Тады з людской парады давялося ёй ахвяравацца да Васькаўскага аброза. Да гэтага аброза згаданая жанчына з вялікім плачам ахвяравалася, так адразу пасля здзеісненай воты боль у назе суняўся, як бы і не хварэла. За такую ласку прыбыўшы сама пехатою на тое святое месца вызнala цуд і прынесла прысягу [...].

Дадатак 3.

Фрагмент візіты царквы ў в. Жоўкіна Пінскага павета аб наяўнасці сярод парафіян чаравінікоў

14.12.1819 г.

«[...] Как удоверают здешний Жолкиньский священники, в сем приходе существуют двай мужья суеверии. Один, Огий Почуйко прозывающийся, в деревне Хведорах жительствующий, от рода своего 80 лет имеющий, который во время случившихся пламеней переходом своим или перелезом оныя угашает и не допускает строениям больше оными заниматься. Сей, будучи священниками своими испытыванный, какою бы силою, природу человеческую превосходящую, сие действовал, когда открыть сего перед оными не соизволил, к исповеде пасхальной и к приобщению Святейших Таин не припущен. И после от 3-х лет сам с воли своей никогда к оным не приступает.

Другий, Грыц Лузько, деревни Нечатова житель, 40 лет от роду имеющий, волшебством занимающийся, везде по селениям и деревням вожоный бывая, непреподобным своим художеством частных людей погрешает. Сей, либо к исповеде пасхальной приступает, по принятии причастия тры дни иногда в корчме пиою рвоту зbrasывает.

На таковых священники жолкинский разныя, отведения ради оных от их искусства, предпринимая средства, отвратить однако злодеяния не могли [...]»

Нацыянальны Гістарычны Архіў Беларусі. Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41258. Арк. 175адв.

¹ Kuchowicz Z. Człowiek polskiego baroku. Warszawa, 1991. – S. 232.

² Villari R. Wstęp // Człowiek Baroku. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza VOLUMEN, 2001. – S. 7-15.

³ Levack B.P. Czarownica // Człowiek Baroku. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza VOLUMEN, 2001. – S. 290-293.

⁴ Levack B.P. Czarownica // Człowiek Baroku. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza VOLUMEN, 2001. – S. 297.

⁵ Собрание припадков краткое, и духовным особам потребное. – Супрасль, 1722. – С. 46.

⁶ НГАБ. Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41285. Арк. 9.

⁷ Сёння Іванаўскі р-н Брэсцкай вобл.

⁸ НГАБ у Гродна. Ф. 1621. Воп. 2. Спр. 159. Арк. 11.

⁹ НГАБ Ф. 1299. Воп. 1, Спр. 1-2.

¹⁰ Сёння Светлагорскі р-н Гомельскай вобл.

¹¹ Сёння Светлагорскі р-н Гомельскай вобл.

¹² Сёння Глускі р-н Магілёўскай вобл.

¹³ Сёння Акцябрскі р-н Гомельскай вобл.

¹⁴ Сёння Глускі р-н Магілёўскай вобл.

- ¹⁵ Сёння Глускі р-н Магілёўскай вобл.
- ¹⁶ Сёння цэнтр раёна Магілёўскай вобл.
- ¹⁷ НГАБ Ф. 1299. Воп. 1. Спр. 1. Арк. 16адв.
- ¹⁸ Сёння Краснапольскі р-н Магілёўскай вобл.
- ¹⁹ НГАБ. Ф. 136. Воп. 1, Спр. 41268, Арк. 6.
- ²⁰ НГАБ. Ф. 136. Воп. 1, Спр. 41268, Арк. 7адв.
- ²¹ НГАБ. Ф. 136. Воп. 1, Спр. 41268, Арк. 21адв.
- ²² НГАБ. Ф. 136. Воп. 1, Спр. 41285. Арк. 54.
- ²³ Сёння Асіповіцкі р-н Магілёўскай вобл.
- ²⁴ Сёння Пінскі пав. Брэсцкай вобл.
- ²⁵ НГАБ. Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41258. Арк. 175адв.
- ²⁶ Kuchowicz Z- Człowiek polskiego baroku. Warszawa, 1991. – S. 238.
- ²⁷ Сёння Мазырскі р-н Гомельскай вобл.
- ²⁸ ДГАЛ. Ф. 634. Воп. 3. Спр. 397. Арк. 3адв.
- ²⁹ ДГАЛ. Ф. 634. Воп. 3. Спр. 397. Арк. 5адв.
- ³⁰ Сёння Мазырскі р-н Гомельскай вобл.
- ³¹ НГАБ. Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41240.
- ³² Сёння Мазырскі р-н Гомельскай вобл.
- ³³ Сёння Мазырскі р-н Гомельскай вобл.
- ³⁴ ДГАЛ. Ф. 634. Воп. 3. Спр. 397. Арк. 7адв.
- ³⁵ Бядуля З. Вера, паншчына і воля ў беларускіх народных казках і песьнях. – Mn.: Беларускае Кооперацыйна-Выдавецкае Таварыства «Савецкая Беларусь», 1924. – С. 14. (Усяго 141 с.)
- ³⁶ Сёння Петрыкаўскі р-н Гомельскай вобл.
- ³⁷ НГАБ. Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41240. Арк. 67адв.
- ³⁸ НГАБ. Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41240. Арк. 67 – 68адв.
- ³⁹ НГАБ у Гродна. Ф. 1621. Воп. 2. Спр. 46. Арк. 4.
- ⁴⁰ Сёння Капыльскі р-н Мінскай вобл.
- ⁴¹ Сёння цэнтр раёна Гомельскай вобл.
- ⁴² НГАБ. Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41240. Арк. 67адв.
- ⁴³ НГАБ у Гродна. Ф. 1621. Воп. 2. Спр. 46. Арк. 4адв.
- ⁴⁴ НГАБ у Гродна. Ф. 1621. Воп. 2. Спр. 46. Арк. 4адв.
- ⁴⁵ Сёння Мёрскі р-н Віцебскай вобл.
- ⁴⁶ НГАБ у Гродна. Ф. 1621. Воп. 1. Спр. 2. Арк. 82.
- ⁴⁷ НГАБ. Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41240. Арк. 68.
- ⁴⁸ НГАБ. Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41240. Арк. 68.
- ⁴⁹ НГАБ у Гродна. Ф. 1621. Воп. 2. Спр. 46. Арк. 4.
- ⁵⁰ Сёння Пружанскі р-н Брэсцкай вобл.
- ⁵¹ ДГАЛ. Ф. 634. Воп. 1. Спр. 53. Арк. 81.
- ⁵² Kuchowicz Z- Człowiek polskiego baroku. Warszawa, 1991. – S. 233.
- ⁵³ Шавельскі Г. Последнее воссоединение с православною церковию униатов Белорусской епархии (1833—1839 гг.) – СПб.: Типография «Сельскага Вестника», 1910. – С. 253.

**СТВАРЭННЕ І ДЗЕЙНАСЦЬ МІНСКАГА
КАМИТЭТА ПА ДАПАМОЗЕ ПАЛІТЫЧНЫМ
ЭМІГРАНТАМ І ПАЛІТЫЧНЫМ ССЫЛЬНЫМ, ЯКІЯ
ВЯРТАЛІСЯ НА РАДЗІМУ (1859–1862 гг.)**

На працягу ўсяго часу знаходжання Беларусі ў складзе Расійскай імперыі на яе тэрыторыі дзейнічалі карныя органы, галоўнай мэтай якіх з'яўлялася барацьба з палітыхнічнымі праціўнікамі існуючага рэжыму. Галоўнымі аб'ектамі іх увагі былі ўдзельнікі нацыянальна-вызваленчага руху і асобы, якія ім спачувалі. Адным з найбольш часта ўжываемых спосабаў змагання з палітыхнічнымі апанентамі былі ссылкі іх у аддаленія губерні Расійскай імперыі, у Сібір і на Каўказ. Гэты працэс узмацніўся пасля падаўлення паўстання 1830—1831 гг., калі дзесяткі яго ўдзельнікаў былі высланы з радзімы¹. У 1830-х гадах гэты метад актыўна выкарыстоўваўся ў адносінах да ўдзельнікаў «экспедыцыі Ю. Заліўскага» і патаемнай арганізацыі Шымана Канарскага².

Паралельна са ссылкамі атрымаў сваё развіццё іншы метад барацьбы. Асобы, якія не жадалі падпасці пад дзеянне царскіх рэпрэсійных органаў, самі пакідаіць радзіму. Так папаўнялася колькасць палітыхнічнай эміграцыі, асноўным месцам жыцця і дзейнасці якой у XIX ст. стала Заходняя Еўропа. У выніку падаўлення паўстання 1830—1831 гг. землі былой Рэчы Паспалітай вымушшана пакінулі каля 9 тыс. ураджэнцаў. Сярод іх прыблізна 1500—1700 чалавек паходзілі з беларуска-літоўскіх зямель. Гэты феномен увайшоў у гістарычную літаратуру пад назвай «Вялікая эміграцыя»³.

На працягу ўсяго часу жыцця па-за межамі радзімы эмігранты намагаліся атрымаць магчымасць вярнуцца на радзіму. Часцей за ўсё гэта здзяйснялася ў форме спробаў атрымаць царскую амністыю. Для дасягнення гэтага яны падавалі прашэнні ў расійскія амбасады ў Парыжы і Лондане. Аднак да 1856 г. назіраюцца толькі адзінкавыя выпадкі, калі іх намаганні заканчваліся паспяхова. Напрыклад, у 1841 г. змог вярнуцца на радзіму ў Віленскую губ. князь Габрыэль Агінскі⁴; у 1836 г. магчымасць вярнуцца на радзіму атрымаў шляхціч Мінскай губ. Аляксандр Валадковіч, але ўзамен ён павінен быў служыць радавым на Каўказе, на што ён не згадзіўся⁵.

У траўні 1856 г. Аляксандр II, з нагоды свайго ўзыходжання на расійскі прастол, выдаў амністыю ўсім палітыхнічным эмігрантам і

палітычным ссыльным. З гэтага часу яны ў масавым парадку пачынаюць падаваць адпаведныя прашэнні і ў канцы 1850 — пачатку 1860-х гг. вяртаюцца на радзіму.

Пасля прыезду ў родныя мясціны многія з былых эмігрантаў і ссыльных апынуліся ў складаным матэрыяльным становішчы. Гэта прымушала іх звяртацца ў органы ўлады з просьбамі аб матэрыяльнай дапамозе. Напрыклад, Напалеон Орда атрымаў 5790 руб. 50 кап. срэбрам за кошт пераходу маёнтка яго маці ў казну пасля яе смерці⁶.

З мэтай аказання матэрыяльнай дапамогі ссыльным і эмігрантам, якія вярталіся на радзіму, на пасяджэнні Мінскага Дваранскага Дэпутацкага схода 22 верасня 1859 г. быў заснаваны асобны камітэт для збору сродкаў і размеркавання іх сярод тых, каму яны былі найбольш неабходны. Узначальваў камітэт губернскі маршалак. Апрача яго ў камітэт уваходзілі таксама старшыня Палаты дзяржаўнага суда і мінскі павятовы маршалак. Кандыдатура апошняга глумачыца, верагодна, яго сталым знаходжаннем у губернскім горадзе, што дазваляла яму замяніць губернскага маршалка і дапамагаць яму ў вядзенні спраў у выпадку неабходнасці. Усе астатнія павятовыя маршалкі маглі прымаць удзел у працы камітэта ў той час, калі яны знаходзіліся ў Мінску. 4 снежня 1859 г. Аляксандр II зацвердзіў утварэнне камітэта з загадам дзякаваць усім, хто ўдзельнічае ў зборы і размеркаванні сродкаў⁷.

Пра асноўную прычыну падобнай ініцыятывы ў акце заснавання камітэта гаворыцца, што асобы, якія вярталіся на радзіму, «... знайшоўшы пасля доўгачасовой адсутнасці поўную перамену як у фамільных сувязях, так і асабістых сваіх правах і адносінах; пры тым амаль усе гадамі і нягодамі абяцслены да крайнасці, не маюць і не могуць нават мець сродкаў для існавання»⁸.

У заснаванні падобнага грамадзянскага камітэта магчыма ўбачыць фінансавую выгаду для дзяржаўнай казны. У выпадку яго адсутнасці, менавіта казна становілася патэнцыяльным аб'ектам прашэнняў тых асоб, якія не маглі знайсці сродкаў для жыцця. Асобы, якія вярталіся ў Гродзенскую губерню, паступалі менавіта так⁹.

На тым жа пасяджэнні 22 верасня 1859 г. быў ухвалены парадак збору сродкаў, якімі будзе распарааджацца камітэт. Была абрана форма своеасаблівага дадатковага падатку — 5 кап. срэбрам з кожнай рэвізскай сялянскай душы прыватнаўласніцкіх валоданняў Мінскай губерні. Гэты падатак пастаноўлена было збіраць на працягу трох гадоў¹⁰. Павятовыя маршалкі паведамлялі пра прынятую пастанову шляхце свайго павета і збіралі ад іх грошы.

Варта адзначыць, што такі ж камітэт быў створаны ў Вільні 28 лютага 1859 г. і зацверджаны імператарам у траўні таго ж года. Практычна поўная ідэнтычнасць тэкстаў пастаноў Віленскага і Мінскага Дваранскіх Дэпутацкіх сходаў аб заснаванні камітетаў дазваляе казаць пра несамастойнасць ініцыятывы ў Мінску і яе прыўнесенасць з цэнтра генерал-губернатарства¹¹.

Усяго за тры гады планавалася сабраць па губерні 43 135 руб. 50 кап. срэбрам, але ўся сума так і не паступіла ў казну камітета. На 21 лістапада 1862 г. было сабрана 33 034 руб. 88 кап. срэбрам. Размеркаванне грошай рабілася не ў роўнай ступені для ўсіх, а ў адпаведнасці з сацыяльным станам эмігрантаў і ссыльных, колькасцю ў іх дзяцей і наяўнасцю сродкаў для жыцця¹².

Дазвол на вяртанне ў Мінскую губ. з-за мяжы і з ссылкі атрымалі 66 чалавек. Паводле звестак камітета, 60 з іх патрабаваліся матэрыяльная дапамога. Былы мазырскі павятовы маршалак Фелікс Княневіч, які ў 1831 г. узначаліў паўстанне ў Мазырскім пав. і затым эміграваў у Францыю, знаходзіўся пасля вяртання на радзіму ў добрай матэрыяльнай сітуацыі і не падаваў прашэння аб дапамозе¹³. Таксама і Дамінік Абламовіч, які перабраўся ў Францыю ў 1833 г. і атрымаў дазвол на вяртанне ў Наваградскі пав., адмовіўся ад дапамогі «на карысць тых, хто цярпеў большую нястачу»¹⁴.

Для раздачи сабраных грошай была ўсталявана норма – не больш за 513 руб. Як правіла, на аднаго чалавека выдавалася ад 100 да 500 руб., але меліся і выключэнні. Напрыклад, мінскім павятовым маршалкам было выдадзена 1200 руб. шляхцічу Аляксандру Булгаку. Улічваючы такое вялікае перавышэнне нормы выдачы, на пасяджэнні Мінскага Дваранскага Дэпутацкага схода было пастаноўлена праз згаданага павятовага маршалка вярнуць ад А. Булгака лішак сумы¹⁵.

Звесткі пра дзейнасць камітета дайшлі да эмігрантаў, якія жылі ў Захоўнай Еўропе. Тыя з іх, хто ў гэты час меў намер вярнуцца на радзіму, але не меў сродкаў на пераезд, началі прысылаць прашэнні на імя губернскага ці павятовых маршалкаў з просьбай аб выдачы ім грошай на падарожжа. Так зрабілі ўраджэнцы Барысаўскага пав. Караль Песляк і Тэлесфор Пятроўскі, а таксама ўраджэнец Слуцкага пав. Антоні Зянковіч, якія жылі ў Францыі. Напрыклад, Тэлесфор Пятроўскі, які жыў у г. Эўро дэпартамента Ёр, аргументаваў свою просьбу тым, што мае жонку і восьмёра дзяцей і не мае іншых матэрыяльных крыніц, апрача сваёй працы, а таму не можа пакрыць кошт падарожжа на радзіму. І толькі гэта з'яўляецца адзінай перашкодай для вяртання. Разам з просьбай ён дасылаў пасведчанне аб колькасці дзяцей і візу,

выдадзеную яму расійскай амбасадай у Парыжы на прыбыццё на радзіму. Таксама колькасцю дзяцей аргументаваў сваю просьбу і А. Зянковіч¹⁶. Пастановай камітэта ад 26 красавіка 1862 г. Т. Пятроўскаму было выдзелена 840 руб. 97 кап. срэбрам, але атрымаць гэтую суму ён мог толькі пасля прыбыцця на радзіму К. Песляку і А. Зянковічу таксама планавалася аказаць матэрыйальную дапамогу толькі пасля іх вяртання¹⁷. У выпіку ніхто з вышэйзгаданых эмігрантаў не змог вярнуцца на радзіму. Усе яны знаходзіліся ў Францыі да канца жыцця¹⁸.

Пры размеркаванні грошай не абышлося і без скандальных выпадкаў. Шляхціч Пінскага пав. Юзаф Міхалоўскі 19 чэрвеня 1862 г. скардзіўся губернскому маршалку на пінскага павятовага маршалка князя Друцкага-Любецкага за несправядлівасць, на яго думку, падзел грошай паміж ім і яго жонкай, з якой ён жыў асобна, і паміж іншымі асобамі з Пінскага пав., якія атрымоўвалі дапамогу. Аднак яго скарга не была задаволена. Губернскі маршалак адхіліў яе¹⁹. На несправядлівасць скардзіўся таксама шляхціч Пінскага пав. Антоні Ажэшка, які атрымоўваў грашовую дапамогу разам з Ю. Міхалоўскім²⁰.

Хаця складка была абавязковай для ўсёй шляхты Мінскай губ., якая валодала сялянамі, але не ўсе яе прадстаўнікі ўнеслі патрэбныя сумы. Калі ў верасні 1862 г. скончыўся трохгадовы тэрмін унясення сум, павятовымі маршалкамі пачалі складацца ведамасці тых памешчыкаў, якія не ўнеслі сум. Напрыклад, на лістапад 1862 г. па Мінскаму пав. такіх асоб значылася 166, па Мазырскаму — 14²¹.

9 лістапада 1862 г. Ігнат Яцкоўскі, які вярнуўся з эміграцыі ў Наваградскі пав., звяртаўся да губернскага маршалка з прапановай аб апублікаванні справаў задачы для азnamлення грамадскасці з дзеінасцю камітэта²². Храналагічна апошні, з вядомых дакументаў камітэта, датуецца ад 20 лістапада 1862 г. — гэта спіс памешчыкаў Мінскага павета, якія не ўнеслі яшчэ ў казну камітэта неабходныя сумы²³. Відавочна, далейшую дзеінасць камітэта перапынілі падзеі паўстання 1863—1864 гг.

Такім чынам, стварэнне ў Мінскай губ. камітэта для дапамогі палітычным эмігрантам і ссыльным было адной з праяў салідарнасці мясцовай шляхты. Грашовая дапамога, якая была аказана амаль усім асобам з вызначанай групой, з'яўлялася для многіх з іх важнай крыніцай утрымання, без якой іх жыццё на радзіме пасля вяртання моцна б ускладнялася.

- ¹ Гарбачова В. В. Удзельнікі паўстання 1830—1831 гг. на Беларусі: Біябліографічны слоўнік. Мн., 2004.
- ² Śliwowska W. Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku. Warszawa, 1998.
- ³ Kalebka S. Wielka emigracja (1831-1863). Wyd. II. Toruń, 2003; Gadon L. Emigracja polska w pierwszych latach po powstaniu listopadowym. T. 1—3. Kraków, 1902-1903.
- ⁴ НГАБ, ф. 1, вол. 20, спр. 253; Bielecki R. Słownik biograficzny oficerów powstania listopadowego. Т. 3. Warszawa, 1998. С. 222—223.
- ⁵ Hoffman K. B. Pamiętnik z emigracji / Wyd. E. H. Nieciowa // Rocznik biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. 1966. Р. 12. С. 338.
- ⁶ НГАБ у Гродна, ф. 1, вол. 5, спр. 1936.
- ⁷ НГАБ, ф. 320, вол. 1, спр. 366, арк. 3—4, 12—12 адв.
- ⁸ Там жа.
- ⁹ НГАБ, ф. 1, вол. 22, спр. 997, арк. 57, 74—76, 110—111, 130—142.
- ¹⁰ НГАБ, ф. 320, вол. 1, спр. 366, арк. 12.
- ¹¹ Там жа, арк. 69—71.
- ¹² Там жа, арк. 4, 19.
- ¹³ Там жа, арк. 19.
- ¹⁴ Там жа, арк. 142; ф. 295, вол. 1, спр. 391.
- ¹⁵ Там жа, ф. 320, вол. 1, спр. 366, арк. 23.
- ¹⁶ Там жа, арк. 22 адв., 212—215, 330—330 адв.
- ¹⁷ Там жа, арк. 19 адв.—20, 22 адв.
- ¹⁸ Гарбачова В.В. Удзельнікі паўстання 1830-1831 гг. на Беларусі. С. 153; Bielecki R. Słownik biograficzny. Т. 3. С. 286, 298.
- ¹⁹ НГАБ, ф. 320, вол. 1, спр. 366, арк. 289—289 адв., 291, 294.
- ²⁰ Там жа, арк. 292—292 адв., 295—295 адв.
- ²¹ Там жа, арк. 46—46 адв., 57—60 адв., 337.
- ²² Там жа, арк. 334.
- ²³ Там жа, арк. 57—60.

Рыбчонак С.А., Пярвышын У.М.

З ГІСТОРЫІ ЗАВОССЯ МІЦКЕВІЧАЎ

Даследчыкі і практична ўсе аматары творчасці Адама Міцкевіча ведаюць пра засценак Завосце ў Навагрудскім павеце. Там наш славуты зямляк правёў маленства, а па некаторых звестках мог нават і нарадзіцца. На жаль, да нядаўнага часу гэты мясціны не была вывучана падрабязна.

Завоссе было раней невялічкім фальваркам ці вясковай сядзібай кшталту хутара. Яно месцілася пры дарозе з Гарадзішча да Карчова, недалёка ад Калдычава. Сёння гэтая зямля знаходзіцца ў складзе Медзяневіцкага сельсавета Баранавіцкага раёна. Дом, дзе бываў паэт, не захаваўся, бо быў зруйнаваны ў час Першай сусветнай вайны. Паставулены пазней памятны знак загінуў у час Другой сусветнай вайны. Пасля яе заканчэння прости мураваны абеліск з надпісам — «Тут, у Завосci, 24 снежня 1798 г. нарадзіўся вялікі польскі паэт Адам Міцкевіч» — быў адноўлены, хоць і на прыблізным месцы.

Гісторыя міцкевічаўскага Завосся вядома з большага: яе асвятліў яшчэ ў сярэдзіне XIX ст. знакаміты польскі даследчык жыцця і творчасці паэта В. Каратынскі¹. Ім былі прааналізаваны матэрыялы пераважна родавых архіваў Міцкевіча і Стыпулкоўскіх. На жаль, па-за ўвагай даследчыка засталіся пэўныя істотныя падрабязнасці па гісторыі фальварка — яго дакладнае геаграфічнае месца знаходжанне, апісанне знешняга выгляда, суседскіх земляў. Эта ўյўлецца вельмі значным, бо В. Каратынскі не прывёў спасылак, адкуль узяў тыя ці іншыя звесткі, тым больш што архіў Стыпулкоўскіх згубіўся яшчэ ў 2-й палове XIX ст.

Вывучэнне гісторыі Завосся ўскладнілася таксама з прычыны існавання ў Навагрудскім павеце некалькіх населеных пунктаў з адпаведнай назвай. Эта прывяло да таго, што асобныя краязнаўцы па недасведчанасці памылкова ідэнтыфіковалі патрэбнае месца. Звычайна яго блыгалі з ваколіцай Завоссе, што месцілася пры дарозе з Навагрудка на Любчу-Дзялятычы, каля рэчкі Оса. Указаныя акалічнасці патрабавалі вывучэння перш за ёсё архіўных (не прыватных) крыніц, што заставаліся пакуль неапрацаванымі. Праца паскорылася на пачатку 1990-х гадоў, калі было прынята рашэнне аб аднаўленні сядзібы і стварэнні ў ёй музейнага комплекса. Эта стала штуршком для росшукаў, як агульных гістарычных памятаў, у т.л. дакладнага месца знаходжання і дэталёвага апісання для наступнай рэканструкцыі.

У выніку даследаванняў быў адшуканы дакументы, якія дазволілі не толькі стварыць цэльны нарыс па гісторыі фальварка, але і дапоўніць яго новымі цікавымі падрабязнасцямі. Асноўнымі крыніцамі для напісання артыкула сталі архіўныя дакументы, што захаваліся ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі ў Мінску. Таксама адзначым, што для высвятлення пытання патрабавалася вырашэнне дзвюх паслядоўных задач: 1) адшуканне месца гістарычнага Завосся і дакументаў пра належнасць яго роду Міцкевічаў; 2) далейшы лёс фальварка, якія звязаны з лёсам новага ўладальніка, і, па мажлівасці, дакладная геаграфічная ідэнтыфікацыя яго месца знаходжання.

Гісторыя Завосся пачынаецца яшчэ з сярэдзіне XVII ст. Першым уладальнікам зямлі ва ўрочышчы пад назвай Завоссе, як сведчаць дакументы, быў кн. Мікалай-Казімір Радзівіл (1635—1680), падканцлер і польны гетман ВКЛ, на той час падчашы ВКЛ², і належала яна да іх маёнтка Калдычаў. Блізка з самым гаспадарскім дваром знаходзіліся прыватныя землі каралеўскіх зямянаў, належныя Яну, Стэфану, Адаму і Аланасу Дарафеевічам Рамановічам, Габрыэлю Карповічу, Яну і Юзафу Крыватшам, з-за чаго неаднойчы ўзнікалі розныя ўзаемныя крывауды і непаразуменні. Каб пазбегнуць іх, кн. Радзівіл дамовіўся з вышэйуказанымі ўладальнікамі, галоўным сярод якіх выступіў Ян Рамановіч, пра замену згаданых земляў на іншыя. Адбылося гэта ў 1658 г., пра што сведчыць консэнс (згода) кн. Радзівіла і калдычаўскага дзяржавцы Базыля Баканоўскага, падстолія смаленскага³. Замест зямлі, далучанай да маёнтка Калдычаў, Рамановічам і іншым нарэзалі зямлю ад таго ж маёнтка ва ўрочышчы Завоссе, прычым вячысты акт на замену зямлі быў падпісаны 8 лютага 1659⁴, а 20 мая 1659 Рамановічы і іншыя атрымалі інтрамісію, г.зн. юрыдычна права распараджэння маёмасцю, увод у валоданне новай уласнасцю⁵.

Згодна актам Ян Рамановіч і іншыя за аддадзеныя 3 валокі 18 моргаў атрымалі 6 валок простай зямлі без пагноя ад дворнага поля, у тым ліку 2 валокі за сядзібу, 3 — за простае поле і 1 валоку ўзнагароджання за «падлейшую» зямлю, перагноі і зычлівасць. Цікава апісанне межаў вышэйуказанага ўчастка: «Пачаўшы адным канцом ад дарогі гасцінца, што ідзе з Гарадзішча да Святыч і Клецка, да паловы балота, не даходзячы возера, гэта значыць на землі баяраў і падданых калдычаўскіх, што ў Торшыцах⁶ мешкалі, якім за гэта ў іншым месцы надзелена». Прыйчым з аднаго боку ён межаваў з землямі торшыцкіх падданых кн. Радзівіла і з землямі зямяніна каралеўскага Яна Берасневіча, а з другога — з землямі Крыштофа Камінскага, Аляксандра Хмялеўскага і калдычаўскага баярына Чэўжыка.

Мы падрабязна спыніліся на гэтай падзеі, таму што вышэйзгаданы Ян Берасневіч, відавочна, і быў першым вядомым уладальнікам фальв. Завоссе, што трапіў пазней да Міцкевічаў. У 1-й палове XVIII ст. ім валодалі нашчадак Якуб Берасневіч, абозны Полацкага ваяводства, разам з жонкай Разаліяй Сальмановіч. Апошні ў 1758 г. здалі Завоссе ў заклад Паўлу Яновічу. Калі той памёр (каля 1759), а Берасневічы не здолелі своечасова выкупіць фальварак, ён перайшоў ва ўласнасць сыноў Паўла — Юзафа і Міхаіла Яновічаў⁷. Пра гэта сведчыць і падымны тарыф Навагрудскага ваяв. за 1777 г., дзе ў Гарадзішчанскай парафіі пазначаны 4 фальваркі, 1 маёнтак і 1 ваколіца з назвай Завоссе.

Сярод іх ёсць патрэбны нам «фальв. Завоссе паноў Яновічаў з агароднікам, 1 дым — 6 зл. пол.»⁸, а таксама згаданы блізкія з ім фальваркі Рамановічаў, Тараевічаў, Чачота і маёнт. Калдышаў-Завоссе з в. Завоссе пана Райкевіча⁹. Не выключана таксама магчымасць, што Берасневіч, Райкевіч ці Яновіч маглі набываць зямлю або мяняцца ёй з суседзямі, таму што дакументы аб замене зямлі кн. Радзівілаў з Рамановічамі і інш. актыкаваліся для разгляда судовай справы Яновічаў з Райкевічамі¹⁰.

Ад Яновічаў Завоссе трапіла да Міцкевічаў, прычым як адзначыў В. Кааратынскі, адбылося гэта пасля судовага працэсу ў 1784—1785 гг., які Міцкевічы выйгралі «правам і сілаю». Не ўдаючыся ў падрабязнасці, адзначым, што справа пачалася ў 1784 г. з неўплаты Яновічамі 200 зл. пол., пазычаных у Юзафа Міцкевіча¹¹. Асноўнае разбірацельства прыпала на 1789 г., калі 14 сакавіка і 14 снежня Навагрудскі гродскі суд вынес па справе два дэкрэт¹². З іх між іншым вядома, што абодва Яновічы згодна з дэкрэтам таго ж суда за 23 сакавіка 1787 г. былі вінны Міцкевічам гроши. Прыйчым Юзаф Яновіч быў вінен 3445 зл. пол., якіх так і не вярнуў, а Міхаіл Яновіч з жонкай Кацярынай з Крывапішай, заняўшы правам застаўным (г.зн. пад заклад маёнтка Завоссе) 2500 зл. пол., таксама не вярнуў доўг, але абавязці 7 сакавіка 1789 г. праз вознага аб выкупе маёнтка з заставы. Тому Міцкевічы патрабавалі вяртання даўгоў, у т.л. ад Міхаіла Яновіча правам застаўным (г.зн. маёнткам да вяртання грошай), пакарання вінаватых штрафамі і спагнання з іх судовых выдаткаў.

Таму як браты Яновічы валодалі адным маёнткам Завоссе, але рознымі яго часткамі, то суд спаганяў з іх даўгі асобна і адпаведна іх маёмысці. Міхаіл Яновіч быў вымушаны аддаць свою частку (палову) маёнтка ў распараджэнне Міцкевічаў. Гэта, відавочна, адбылося ў красавіку 1789 г. Позва ў суд да Яновічаў была ад імя ўсіх братоў Міцкевічаў, але паколькі інцыятарам, напэўна, быў старэйшы брат Базыль, то ён і атрымаў палову Завосся Міхаіла Яновіча. У хуткім часе Міцкевічы, параіўшыся паміж сабой, прыйшлі да высновы, што гаспадаром фальварка павінен быць Юзаф, бо менавіта яму былі вінны гроши Яновічы. Дарэчы, В. Кааратынскі памылкова адзначыў, што перадача маёнтка адбылася ў 1787. На самой справе пераход уласнасці да новага ўладальніка быў замацаваны трансфусійным запісам ад Базыля Міцкевіча брату Юзафу, які быў датаваны 27 красавіка 1789 г., акрамя таго, перадаваліся правы валодання дакладна на 1/2 частку фальварка (г.зн. палову Міхаіла Яновіча)¹³. Справа з Юзафам Яновічам

працягвалася надалей: той не хацеў вяртаць доўг, які патрабавалі Міцкевічы, і толькі 3 верасня 1795 г. ён абвясціў у Навагрудскай земскай канцылярыі аб перадачы сваёй часткі маёнтка на таксу і эксдывізію¹⁴.

Такім чынам, юрыдычна ўладальнікамі Завосся заставаліся Яновічы, а рэальна фальваркамі стаў распараджацца адзін Юзаф Міцкевіч, прычым з вясны 1789 г. выключна часткай, што належала Міхailу Яновічу, а з восені 1795 г. яшчэ і часткай Юзафа Яновіча, і працягваў распараджацца ім да сваёй смерці — 21 лютага 1798 г.¹⁵. Гэта становішча было зафіксавана некаторымі дакументамі. Па-першае, натуральным тарыфам Навагрудскага ваяв., устаноўленым распараджэннем Скарбавай камісіі ВКЛ ад 27 кастрычніка 1790 г. На гэты час у Гарадзішчанскай парафіі згаданы ваколіца і маёнтак з назвамі Завоссе. Маёнтак гэты (агулам 4 дымы) — былы маёнтак Калдычаў-Завоссе з в. Завоссе, што належаў у 1777 г. Райкевічам — цяпер належаў Забелам. Фальваркі асобна не запісаны, яны ўлічаны ў складзе ваколіцы (агулам 6 дымоў). Пададзены толькі прозвішчы плацельшчыкаў падатку — Антоні Чачот, Адам і Пётр Рамановічы, Ігнаці Курачыцкі, Вінцэнт Тараевіч, Габрыэль Тараевіч і «Завоссе Яновічай у пасёсіі Юзафа Міцкевіча, 1 дым, падатак — 2 і 2/3 гарцаў жыты і 5 і 1/3 гарцаў аўса»¹⁶. Па-другое, судовай позывай ад стражніка месціслаўскага Марціна Кміты, які 19 мая 1797 г. вызваў у Навагрудскі земскі суд Юзафа-Тадэвуша Яновіча, дэбітара, і Юзафа Міцкевіча, застаўніка фальв. Завосся, прычым позва была ўручана ў Завосci¹⁷.

Падчас бытнасці Юзафа Міцкевіча ў Завоссі, ён, здаецца, устанавіў сяброўскія адносіны з некаторымі суседзямі, што перааслі пазней у сваіцтва. Так, 6 ліпеня 1794 г. у Ствалавіцкім касцёле быў хрышчаны Францішак, сын Антонія і Кацярыны Пагерскіх, з фальв. Белая, хрышчнымі якога былі Юзаф Міцкевіч і Разалія Стыгулкоўская (у 1797 г. узялі шлюб плямennіца першага Барбара і сын другой Вінцэнт)¹⁸. А 13 снежня 1795 г. Юзаф Міцкевіч быў хрышчным бацькам Ліоцый, дачкі Вінцэнта і Тэафілі Тараевічай, з Завосся, магчыма сваякоў Тэрэзы Тараевіч, што ўзяла шлюб з Аляксандрам Міцкевічам, братам паэта¹⁹.

Пасля смерці Юзафа Завоссем непрацяглы час распараджаўся яго родны брат Базыль. Толькі калі ён памёр (5 мая 1799 г.) фальварак перайшоў у валоданне Мікалая Міцкевіча, бацькі паэта, што адбылося, як адзначыў В.Каратынскі, увесень 1799²⁰. У прыватнасці, захаваўся цікавы дакумент, складзены асабістай рукой Мікалая Міцкевіча. Рэч у tym, што пасля далучэння Беларусі да Расійскай імперыі на яе тэрыторыі пачалі праводзіцца рэгулярныя перапісы насельніцтва — рэвізіі. Чарговая рэвізія для жыхароў Навагрудскага пав. адбылася ў 1795 г.

Падчас рэвізіі ўсе ўладальнікі населеных месцаў павінны былі прадставіць т.зв. рэвізскія сказкі са звесткамі аб наядных прыгонных душах. Адпаведна на ўсіх прапушчаных падданых складаліся асобныя дадатковыя рэвізскія сказкі. Менавіта апошнюю давялося падаваць Мікалаю Міцкевічу ў Навагрудскі земскі суд у 1800 г. Працытуем з яе невялікі фрагмент: «Я, ніжэй падпісаны, Навагрудскага пав. абывацель у Гарадзішчанская парafii фальварка Малае Завоссе, закладны і традыцыйны ўладальнік спадчыны паноў Юзафа і Міхаіла Яновічаў...». І ніжэй подпіс: «Да такой сказкі ўладальнік фальварка Завоссе закладны і традыцыйны падпісаўся Мікалай Міцкевіч.»²¹. Між іншым, дакладнасьць пададзеных Міцкевічам звестак правяраў на месцы яго швагер Вінцэнт Стыпулкоўскі, што працаваў тады асэсарам у Навагрудскім ніжэйшым земскім судзе і пакінуў адпаведны запіс на адвароце дакумента.

Такім чынам, першая задача намі паспяхова вырашана. Адзіным Завоссем, што звязана з родам Адама Міцкевіча, ёсць фальварак Завоссе, што належалі Яновічам, які Міцкевічы трymалі ў закладзе. Знаходзіўся ён акурат у Гарадзішчанская парafii Навагрудскага пав. Таксама адзначым, што нягледзячы на выкарыстанне для яго назвы розных варыянтаў — Завоссе, Малае Завоссе, а на пачатку XIX ст. сустэрненца яшчэ і Калдычаў-Завоссе, рэч безумоўна ідзе аб адным населеным месцы.

Каб ідэнтыфікаўшаць дакладнае геаграфічнае месцазнаходжанне фальварка, нам неабходна прасачыць яго лёс пазней. З публікованых крыніц вядома, што пасля Міцкевічаў ўладальнікамі Завосся сталі Стыпулкоўскія. Прычым звесткі, прыведзеныя рознымі аўтарамі, прыблізна адноўляюцца. Так, адна з найбольш грунтоўных апошніх даследчыкаў біографіі паэта Э. Косак паведамляе: «Адпала ад іх Завоссе з адным падданым, ўласна сельскі трохвалокавы засценак, адказаны як псеўдапасаг у 12-цігадове дзяржанне каханай сястры панам Мікалаем.»²². Другі даследчык П. Хмелюўскі адзначаў, што пасля вяртання з Завосся ў Наваградак у 1801 г. Мікалай Міцкевіч, змучаны сельскагаспадарчымі клопатамі, пусціў фальварак у дзяржанне, а ў 1806 годзе перадаў права на яго мужу сваёй роднай сястры Барбары Вінцэнту Стыпулкоўскаму²³. Аб гэтым жа піша навукоўца Л. Падгорскі-Акалоў: «Акрамя Навагрудка Міцкевічы жылі час ад часу ў Завоссі да 1806 года, калі маёнтак перайшоў ва ўладанне сястры Мікалая і яе мужа Вінцэнта Стыпулкоўскага.»²⁴. Усе гэтыя звесткі ўзяты з ужо вядомага нам артыкула В.Каратынскага.

Размова ідзе аб тым, што ў 1797 годзе родная сястра Мікалая

Міцкевіча Барбара выйшла замуж за шляхціча Вінцэнта Стыпулкоўскага. Відавочна, у родавых архівах Міцкевічаў і Стыпулкоўскіх захаваліся звесткі, што ў 1806 Мікалай Міцкевіч перадаў свае правы на Завоссе сястры і яе мужу. Іншая справа, што рэальных правоў ён перадаць не мог, бо не быў сапраўдным дзедзічам Завосся, а толькі закладным і традыцыйным ўладальнікам, таму гэта атрымала назыву — псеўдапасаг у 12-гадове дзяржанне. Юрдычна Завоссе перайшло да Стыпулкоўскіх толькі згодна з прадажнай крэпасцю ад дзедзіча фальварка Яновічаў. Яна была заключана 19 сакавіка 1808 г. паміж Міхаілам Яновічам і Вінцэнтам Стыпулкоўскім²⁵.

Вось яе кароткі змест. Міхаіл, сын Пятра-Паўла, Яновіч за сябе і за жонку, як спадчыннік паловы маёнтка Калдычаў-Завоссе, што была здадзена ў заклад Міцкевічам за 2500 зл. пол., прадаў яе Вінцэнту Стыпулкоўскуму за 7000 зл. Прыйчым з гэтай сумы былі вылічаны 2500 зл., патрэбных на выкуп маёнтка з заставы і 1741 зл. доўга, якія былі прызначаны Навагрудскім земскім судом 26 верасня 1801 г. па судовай справе з Вінцэнтам і Ігнаціем Стыпулкоўскімі для Вінцэнта Стыпулкоўскага. Таму за продаж маёнтка Міхаіл Яновіч атрымаў толькі 2759 зл. наяўных грошей. Што тычылася другой паловы маёнтка, то Міхаіл як спадчыннік памёршага роднага брата Юзафа, а таксама з дазволу жывых стрыечных братоў Станіслава і Вінцэнта, сыноў Юзафа, атрыманага 1 красавіка 1797 г., другую палову фальварка, запісаную 3 верасня 1795 г. братам Юзафам разам з маёмасцю для сатысфакцыі крэдытораў на таксу і экспдывізію, уступіў таму ж Вінцэнту Стыпулкоўскуму навечна і з перанясеннем якіх-небудзь мажлівых у будучыні прэтэнзій да новага ўладальніка.

Калі ўлічыць, што ўказаныя прэтэнзіі маглі з'явіцца толькі з боку Міцкевічаў, якія яшчэ ў 1806 г. перадалі Вінцэнту Стыпулкоўскуму ўсе правы на Завоссе ў якасці пасагу за Барбарай, то з 1808 г. фальварак цалкам перайшоў ва ўласнасць Стыпулкоўскіх²⁶. Дзякуючы звесткам, адшуканым па метрычных кнігах можна дакладна распавесці, дзе яны пражывалі: да 1806 г. урадавым маёнтку Белая, у 1806—1810 гг. у Мышы, дзе Вінцэнт Стыпулкоўскі служыў дазорцам Мышскага графства (аб гэтым, прынамсі, згадваў яшчэ Л. Падгорскі-Аколаў), а з 1811 г. прыблізна да 1818 г. у Завосci. Той жа Л. Падгорскі-Аколаў меркаваў, што ў Мышы іх мог наведаць Адам падчас прыезду ў госьці да Яна Чачота, і што паэт прыязджаў у Завоссе нават у 1820-х гадах, калі ўжо быў «прафесарам школ ковенскіх»²⁷.

Пасля смерці Вінцэнта Стыпулкоўскага (15 мая 1813 г.) у фальварку гаспадарыла яго жонка Барbara з Міцкевічаў. Пакуль невядома

дакладна, калі яна памерла, адзначым толькі, што гэта адбылося да 1826 г. Пасля непрацягла гаспадарылі іх сыны Люцыян-Ксаверы і Мікалай-Францішак Стыпулкоўскія, што засведчыў 4 верасня 1826 г. навагрудскі маршалак Юзаф Верашчака, пакуль не раз'ехаўся з роднага гнізда на пачатку 1830-х гадах, а Завоссе засталося пад наглядам сястэр. Першай была Юзэфа, якая, здаецца, не брала шлюб і памерла каля 1839 г. Наступнай гаспадынай Завосся (прыкладна з 1840) была Серафіна, у першым шлюбе Скуратовічава. Вядомы інвентар маёнтка за 1846, у якім яна фігуруе ў якасці адзінай уладальніцы. Там жа пазначана, што гаспадаркай яна кіравала самастойна²⁸. З другога боку пёўныя правы на спадчыну павінна была мець і мела яе сястра Карнэлія, у шлюбе Сасноўская, бо ў 1847 г. Адам Міцкевіч згадваў пра прысутнасць яе з дзецьмі ў Завосci²⁹.

Згодна з tym жа інвентаром маёнтак Завоссе знаходзіўся ад мястэчка Стваловічы на адлегласці 7 вёрст, ад Гарадзішча — 9, ад паштовай дарогі — 3 вярсты. Увесь маёнтак складаўся з памешчыцкай сядзібы, бо з прыгонных быў толькі адзін дваравы Адам Казіміравіч Жыгар 15 гадоў. З будынкаў меліся наступныя: два жылыя памяшканні — дом з гумном (г.зн. свіранам, tym самым, дзе начаваў Адам Міцкевіч), хлеў, канюшня, два амбары, з жывёлам — 18 галоў рагатага ската, 3 кані і 10 авечак. У маёнтку лічылася 114 дзесяцін (1 дзес. = 1,09 га) зямлі, у т.л. 83 дзес. ворыва, 12 — сенакосу, 13 — балотнага сенакосу, 4 — лесу і 2 — пад сядзібай і агародам. Калдычаўскае возера межавала з лугамі маёнтка. Стыпулкоўскія вырошчвалі, галоўным чынам, жыта, часам пшаніцу, ячмень, крыху грэчкі, аўса, гароху і бульбы. Земляробства было двухпольным, апрацоўка зямлі праводзілася батракамі: ворыва — двумя валамі з сахой, баранаванне — адным канём з бараной. Поўны штогадовы даход з маёнтка складаў 100 руб., у т.л. ад земляробства — 75 і ад жывёлагадоўлі — 25 руб.³⁰.

Аднак на час складання згаданага інвентару Серафіна Скуратовіч фармальная ўжо не з'яўлялася ўладальніцай Завосся, бо згодна з пастановай Віленскай касацыйнай камісіі за 28 кастрычніка 1844 г. фальварак падлягаў канфіскацыі ў казну «в степени мятежника Стыпалковскага», г.зн. брата Серафіны Люцыяна-Ксаверия, удзельніка паўстання 1831 г. 26 чэрвеня 1846 г. міністр дзяржмаёмасці загадаў выдаткаваць гроши спадчыннікам Стыпулкоўскага за ту ю частку Завосся, якая трапляла ў казну. Справа аб прыняціі маёнтка ў казну доўжылася амаль дзесяць гадоў і скончылася пастановай Мінскай палаты дзяржаўнай маёмасці ад 30 чэрвеня 1853 г.

З архіўнай справы даведваемся, што суспадкаемцамі Л.

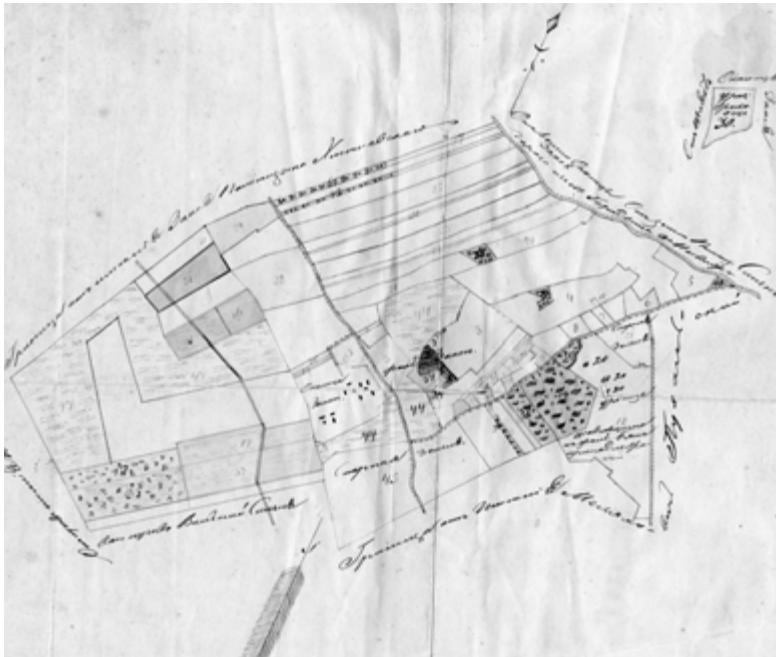
Стыпулкоўскага тады былі Сасноўская і «Скуратовічава, па мужу Ласоўская». Гэта дзве сястры і дачкі Вінцэнта Стыпулкоўскага — Карнэлія, у шлюбе Сасноўская, і Серафіна, у першым шлюбе — Скуратовічава, у другім — Ласоўская. Былі канфіскаваны 5/8 частак маёнтка. Завосце, належныя сёстрам, за што тыя атрымалі ад дзяржавы адшкодаванне ў памеры 1614 руб. 83 кап. срэбрам³¹.

У інвентары (люстрацыі), складзеным 18 снежня 1853 года з нагоды перахода Завосся ў казну, пазначана наступная колькасць зямлі — 131,23 дзесяціны (143 га), у т.л. сядзібай — 1,11 дзес. (трохі больш за 1 га). У склад сядзібы ўваходзіла 6 гаспадарчых будынкаў за выключэннем жылога дома. Там жа было адзначана, што «Завосце дагэтуль знаходзіцца ў арэндзе з таргоў». На пачатку 1854 г. маёнтак з-за сваёй мізэрнасці быў далучаны да суседняга, больш значнага, дзяржаўнага маёнтка Калпеніца і на плане 1854 г. паказаны аб'яднаным з аднайменнай вёскай³².

Далейшы лёс маёнтка прасачыць больш-менш дакладна вельмі цяжка. Пасля рэформы 1861 г. землі былога ўладання Стыпулкоўскіх разышліся па кавалках і трапілі да розных уладальнікаў, у асноўным да сялянаў. Напрыклад, па дадзеных 1911 г. землі, што належалі раней да маёнтка. Завосце (ці суседскіх маёнткаў з такой жа назвай), былі падзелены паміж сялянамі, з якіх Мікалай Бондар і Якаў Русак валодалі па 15 дзес., а Антон Сейрук — 20 дзес. Не можам, аднак, упэўнена сцвярджаць, што гэтыя дзесяціны паходзілі з таго самага, колішняга Завосся Стыпулкоўскіх. Галоўнае, што пададзеная вышэй матэрыялы дазваляюць дакладна вызначыць месцазнаходжанне Завосся Стыпулкоўскіх. Згодна з інвентаром 1846 г. і мапай фальварка 1842 г.³³ (гл. малюнак), Завосце месцілася ў трохкутніку дарог — паміж Наваградскім шляхам (з паўночнага ўсходу), дарогай з Цырыны да Стваловіч (з заходу) і дарогай да Бортнікаў і Mіра (з усходу). Гэтыя дарогі захаваліся і сёння як прасёлочныя, што дазваляе даволі дакладна лакалізаваць запаветную сядзібу, не бlyытаючи яе ні з ваколіцай, якая знаходзілася наступраць праз дарогу да Стваловічаў, ні з маёнткам Хмялеўскага. Апошні (згодна з інвентаром 1845) размяшчаўся на поўнач ад першых двух Завоссяў і складаўся з фальварка і вёсак Завосце і Міхноўшчына³⁴. Ацалелая зараз вёска Завосце — яшчэ адзін удакладняючы тапаграфічны арыенцір.

Такім чынам, новаадшуканыя архіўныя звесткі пры аб'яднанні з ужо вядомымі фактамі дазволілі стварыць цэльны нарыс гісторыі фальварка Завосце. З іх дапамогай спецыялісты сумеснага беларуска-польскага прадпрыемства «РЭнаватум» распрацавалі праект

аднаўлення сядзібы ў Завосці, у аснову якога леглі малюнкі, зробленыя вядомым мастаком Н. Ордай, а супрацоўнікі Музея гісторыі беларускай літаратуры выкарысталі знайдзенныя дакументы для стварэння экспазіцыі. У канцы 1998 г., падчас святкавання 200-гадовага юбілею з дня нараджэння Адама Міцкевіча, гасцінна адчыніў дзвёры яшчэ адзін музей Беларусі — дом-садзіба Міцкевічаў у Завосці.

Мал. Фрагмент плана фальварка Завосце 1842 г.

¹ Korotynski W. Kilka szczegółów o rodzinie, miejscu urodzenia i młodości Adama Mickiewicza.// Kurjer Wilenski. 1861. № 1. S. 5-6.

² Urzędniczy centralni i dostojuńcy WKL XIV-XVIII w. Kornik, 1994. S. 234.

³ Консэнс датаваны 21 ліпеня 1658 (Ф. 1774, вол. 1, спр. 27, арк. 390—390адв.).

⁴ НГАБ, ф. 1774, вол. 1, спр. 27, арк. 391-392 адв. Цікава, што судовыя кнігі з першай актыкацыйай дакумента былі спалены падчас нашэсця маскоўскіх войскаў і вайны 1655—1667, таму абодва бакі ўзнавілі яго 25 лістапада 1664.

⁵ Там жа, арк. 389-389адв.

⁶ Пазней гэты маёнтак называўся Торчыцы.

⁷ Малы гербоўнік Наваградскай шляхты. Мінск, 1997. С. 20, 131.

⁸ Г. зн. што фальварак налічваў адзін двор (дым), а падатак з яго складаў 6 зл. пол.

⁹ НГАБ, ф. 1774, воп. 1, спр. 142, арк. 14 адв. Падкрэслім, што ўсе вышэйгаданыя фальваркі былі лакалізаваны выключна ў Гарадзішчанскай пафарії Навагрудскага пав.

¹⁰ Дарэчы, усе вышэйуказанныя дакументы: консэнс, акт на замену зямлі і інтрамісію, актыкаваў у Навагрудскім земскім судзе 30 сакавіка 1798 Вінцэнт Стыпулкоўскі, каморнік навагрудскі.

¹¹ НГАБ, ф. 1730, воп. 1, спр. 50, арк. 475—476 адв.

¹² Там жа, спр. 55, арк. 1140—1141 адв.

¹³ Там жа, спр. 27, арк. 328 адв. (запіс быў актыканы Вінцэнтам Стыпулкоўскім 3 сакавіка 1798 у Навагрудскім земскім судзе).

¹⁴ Такса і эксдыўзія — юрыдычныя тэрміны, якімі абазначалася ўстанаўленне над дзедзічам маёнтка судовай апекі і памераў штогадовых выплат з даходаў маёнтка на карысць крэдытарам, адпаведна ўладальнік такім спосабам называўся традыцыйным.

¹⁵ Korotynski W. Ibid.

¹⁶ НГАБ, ф. 1774, воп. 1, спр. 143, арк. 15 адв.

¹⁷ Позва была актыканана 22 мая 1797 у земскім судзе (НГАБ, ф. 1774, воп. 1, спр. 26, арк. 409 адв.).

¹⁸ НГАБ, ф. 937, воп. 4, спр. 180, арк. 95 адв. Гэтыя і наступныя звесткі ўзяты з метрычнай кнігі Ствалавіцкага касцёла.

¹⁹ Там жа, арк. 98.

²⁰ Korotynski W. Ibid.

²¹ НГАБ, ф. 333, воп. 9, спр. 187, арк. 134.

²² Kossak E. Rodzina M. Warszawa, 1991. S. 40.

²³ Chmielewski P. Adam Mickiewicz. T. 1. Warszawa, 1886. S. 20. Дарэчы, Э.Косак згадвае, што ў 1801 арэнду Завосся перанялі Ян і Агата Маеўскія, «неакрэсленыя дакладна сваякі». Адкуль узяты гэтыя звесткі, аўтарка, на жаль, не паведаміла. Мы пакуль не можам пацвердзіць гэты факт архіўнымі матэрыяламі, так сама, як і сваяцтва (гл. наш артыкул — Przodkowie Adama Mickiewicza po kMedzieli. // Blok-Notes Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza. 1999, № 12/13. S. 177—187). Аднак указаны след можа быць вельмі цікавым. Нам вядома, напрыклад, што нейкая Агата Маеўская хрысціла Карнэлію Стыпулкоўскую ў 1801.

²⁴ Podhorski-Okoio L. Realia Mickiewiczowskie. Krakow, 1952. S. 30.

²⁵ Запіс быў актыканы 20 сакавіка 1808 у Навагрудскім земскім судзе.

²⁶ У пазнейшым інвентары фігуруе дата набыцця маёнтка 26 снежня 1801, аднак яе трэба лічыць памылковай, бо 26 лістапада (а не снежня) 1801 быў датаваны дэкрэт Навагрудскага земскага суда па справе Яновічаў з Вінцэнтам Стыпулкоўскім. Гл. таксама наш артыкул — Радавод Стыпулкоўскіх гербу

«Дзях» // Адам Міцкевіч і нацыянальныя культуры. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Мінск, 7—11 верасня 1998 г.). Mn., 1998. С. 102—107.

²⁷ Podhorski-Okolow L. Ibid. S. 65.

²⁸ Што можа сведчыць пра смерць яе першага мужа да гэтага часу.

²⁹ Rymkiewicz J.-M. Kilka szczegolow. Warszawa, 1994. S. 107-109.

³⁰ НГАБ, ф. 142, воп. 1, спр. 1050.

³¹ НГАБ, ф. 27, воп. 5, спр. 248; НГАБ, ф. 120, воп. 2, спр. 986.

³² НГАБ, ф. 120, воп. 2, спр. 987.

³³ НГАБ, ф. 120, воп. 2, спр. 988.

³⁴ НГАБ, ф. 142, воп. 1, спр. 1052.

V. ГЕНЕАЛОГІЯ І ГЕРАЛЬДЫКА

Шаланда А.І.

ГЕРБЫ ГАРАДОЎ І МЯСТЭЧАК ВАЎКАВЫСКАГА ПАВЕТА ВКЛ У XVI – XVIII СТАГОДДЗЯХ

Ваўкавыскі павет Наваградскага ваяводства Вялікага княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага быў створаны ў 1507 г. на тэрыторыі былога Ваўкавыскага княства (зямлі). У 1793 г. з утварэннем новага Гарадзенскага ваяводства Ваўкавыскі павет адышоў да яго. У канцы XVI ст. у ім разам з павятовым цэнтрам — горадам Ваўкавыском — існавала яшчэ трынаццаць мястэчкаў: Воўпа, Новы Двор, Мсцібогаў (Мсцібаў) (усе — дзяржаўныя) і Рось, Крамяніца, Межыреч, Лыскава, Поразава, Лапеніца, Свіслач, Зэльва, Пыскі, Ялаўка (прыватныя) [1. Т. 2, с. 235—236]. У XVI—XVIII стст. частка са згаданых вышэй мястэчак атрымалі прывілеі на Магдэбурскія права. У апошніх разам з вызначэннем юрыдычнага статусу мяшчанаў, іх прыбыткаў, падаткаў і павіннасцяў на карысць дзяржаўнага скарбу, межаў мескіх ворыўных і не толькі зямель, надавалася права карыстацца гарадскімі гербамі [2. Т. 5, с. 5]. На сёння вядома, што Магдэбурскім правам у Ваўкавыскім павеце ў XVI—XVIII стст. карысталіся: Ваўкавыск, Воўпа, Мсцібаў, Поразава, Новы Двор і Ялаўка. Якія яны мелі гербы? Большасць іх, дзякуючы даследаванням Анатоля Цітова і літоўскага геральдыста Эдмундаса Рымшы, вядома [3; 4; 5].

1. Ваўкавыск

Першым — недзе ў 1501—1506 гг. — Магдэбурскія права атрымаў ад вялікага князя літоўскага Аляксандра павятовы цэнтр — Ваўкавыск. Аднак пытанне аб тым, калі яму быў нададзены герб: на тарчы галава выючага ваўка [3, с.129], застаецца дасёння дыскусійным. А. Цітou схіляеца да думкі, што гэта адбылося ў 1503 г., калі, як ён мяркуе, і было нададзена Магдэбурскія права Ваўкавыску [3, с. 129], але гэта не знаходзіцца пацверджэння ў крыніцах. На сёння вядомы толькі канфірмацыйны прывілей Жыгімonta Старога ад 22.02.1507 г., які пацвердзіў той факт, што Аляксандр «дал месту Волковыскому право немецкое маитборское» [6, с. 191]. Ніякіх згадак пра герб ці пячатку (у той час гэтыя паняцці былі тоесныя) там няма. Поўны спіс прывілеяў, якія пацвярджалі Магдэбурскія права Ваўкавыску, склаў Э. Рымш. Паводле яго, у 1549 г. свой прывілей гораду выдаў Жыгімонт Аўгуст,

у 1579 г. — Стэфан Баторы, у 1595 і 1600 гг. — Жыгімонт Ваза, у 1633 г. — Уладзіслаў IV Ваза, у 1650 г. — Ян Казімір, у 1679 г. — Ян III Сабескі, у 1718 г. — Аўгуст II і ў 1744 г. — Аўгуст III [5, с. 683, заўвага 5]. Беларускія даследчыкі В. Швед і А. Госцеў лічаць, што Ваўкаўскі атрымаў герб з выявай воўчай галавы менавіта па прывілею Стэфана Баторыя 1579 г. [7, с. 73], аднак, і яны не прыводзяць ніякіх доказаў на карысць гэтага. Лагічна дапусciць, што калі ні ў адным з пералічаных прывілеяў нічога німа пра гарадскі герб ці пячатку Ваўкаўска, то яна была агаворана менавіта ў пунктах прывілея Аляксандра, што і робіць А. Цітоў. Аднак пакуль самы першы дакумент для Ваўкаўска не знайдзены, адзінымі крыніцамі па гісторыі ваўкаўскага герба з'яўляюцца адбіткі гарадскіх пячатак. Першая згадка пра пячатку «местъкою» датуецца 1562 г. [5, с. 684]. Як яна выглядала мы не ведаем. Магчыма, пэўнае ўяўленне аб ёй даюць больш пазнейшыя ваўкаўскія пячаткі:

а) пячатка «меская»: у цэнтры поля пячаткі галава выночага ваўка, надпіс у абтоку: «Ä PILŃZENC °Ä° MIASTA°Ä° VOLKO...Ä°» (выкарыстоўвалася на дакументах 1633—1645 гг.), 31мм [3, с.129; 8, с.199, фота IV/1; 5, с. 684, № 462].

б) пячатка «урадовая», «магдэбургская»: у цэнтры поля пячаткі галава выночага ваўка, надпіс у абтоку: «PIECZ¹ E[nó] MIA[sta] I[lg]^o K[rólewskie] M[ości] WOŁ[kowyskiego]» (выкарыстоўвалася на дакументах 1717—1796 гг.), 33,5 мм [3, с. 50; 8, с.199, фота IV/2; 5, с. 685, № 463; 7, с.72; 9, а. 43].

в) у цэнтры пячаткі на картушовай тарчы галава выночага ваўка, надпіс у абтоку: «* MAGISTRAT ? M:[iasta] WOLKOWYSKA». А. Цітоў датуе яе XVIII ст. [3, с. 50].

Аналіз згаданых ваўкаўскіх пячатак сведчыць, што другая з іх (б) была зроблена па ўзору папярэдняй (а), бо паўтарае яе амаль дакладна — выява воўчай галавы пакладзена не на тарчу, а ў полі самой пячаткі, а таксама мае амаль ідэнтычны надпіс па колу. Трэцяя пячатка магістрата Ваўкаўска адрозніваецца ад іх тым, што воўчая галава пакладзена на картушовай тарчы.

Усе даследчыкі, якія разглядалі гербавую выяву Ваўкаўска, сыходзяцца на думцы, што гэта — т. зв. гаворачы герб, утвораны ад назвы самога горада [3, с. 81; 7, с. 73]. Шмат хто лічыць яго унікальным і непаўторным. Аднак выява воўчай галавы ёсць ў гарадскім гербе Ламазаў — мястэчка ў былым Берасцейскім ваяводстве, дзе яна падаецца разам з нагой арла. Паводле А. Цітова, ён быў нададзены ў 1568 г. [3, с.182]. На нашу думку, арліная нага была ўведзена ў ламазскі мескі герб для таго, каб адрозніць яго ад ваўкаўскага герба. Гэта значыць, што на невядомай гарадской пячатцы Ваўкаўска 1562 г. сапраўды магла быць толькі выява воўчай галавы. Аднак аднесці Жыгімонта Аўгуста да аўтараў ваўкаўскага герба ў нас німа падстаў — у яго канфірмацыі 1549 г. нічога пра гэта не згадваецца.

Разгледзім парадак надання гербаў гарадам, які існаваў у XVI—XVIII стст. у ВКЛ. Як высвятляеца, гэта адбывалася трymа асноўнымі шляхамі:

1. Праз наданні каралем і вялікім князямі. У гэтым выпадку ў прывілеі на Магдэбургскія права звычайна прыводзілася яго апісанне (напрыклад, у прывілеі для Дзісны ад 20.01.1569 г. чытаєм: «А печат тому месту нашому Дисненскому на вечныя часы надаем герб лодю...» [10, с. 227]).

2. Праз наданні гаспадарамі прыватнаўласніцкіх гарадоў і мястэчак. Магнаты і князі часта давіваліся ў караля і вялікага князя Магдэбургскага права для сваіх гарадоў з мэтай спрыяння іх сацыяльна-еканамічнаму развіццю. У гэтым выпадку манарх перадаваў права надання герба ўласнікам (напрыклад, у прывілеі для валынскіх мястэчак Андрэя (Новы Вішнявец) і Папоўцу ад 23.08.1568 г., якія належалі князю Андрэю Іванавічу Вішнявецкаму, чытае: «А што ся дотычет печатей местских, также обираня воитов тамошних, то вжо князь Андрей Вишневецкий, яко оных дедич, постановити маеть...» [10, с. 199]).

3. Праз абранне самім мяшчанамі. У гэтым выпадку кароль і вялікі князь у сваім прывілеі агаворваў толькі парадак выкарыстання гарадской пячаткі, якая на той час ужо існавала. Выяву на ёй ці герб выбіралі ўжо жыхары горада² [13, с. 2]. У сувязі з гэтым вельмі харэктэрная сітуацыя з гербам склалася ў канцы XVI ст. у Менску. Там мяшчане «неведомствью своею и до того часу [з 1499 па 1591 гг.] до ужыванья властнага гербу прийти не могуучи уніжоне просили нас г[оспо]д[а]ря обыхмо им, объясняючи и в ужыванье приводячи герб их печать мескую надали» [3, с. 53–54]. Як бачым, праз няведенне менскія мяшчане не змаглі прыдумаць сабе прыстойны герб. Усё, што яны змаглі стварыць – гэта пакласці на тарчы ў два радкі літары «ГО/МО» (1570 г.) [8, с. 216, мал. XVIII/1]. А Цітоў расшыфраваў іх як «Г[осп]О[ди] [по]МО[зи]» [14, с. 102]. На нашу думку, тут трэба чытаць разам з надпісам у абтоку пячаткі: «Г[ор]О[да] М[енског]О», аднак, магчымы і іншыя варыянты.

У мяшчанаў Ваўкавыска такой праблемы не ўзнікла – назва гораду давала ім адзіны магчымы варыяント гербавай выявы: Ваўкавыск — галава выnochага ваўка. Калі гэтая выява з'явілася — сёння цяжка сказаць. Магчыма, яна існавала на харугвах горада ўжо ў XV ст. Аднак сімвалам вольнага места воўчая галава стала толькі з наданнем Ваўкавыску Магдэбургскага права вялікім князем Аляксандрам недзе паміж 1501 і 1506 гг. Падкрэсліваючы тое, што Ваўкавыск атрымаў права на самакіраванне па прыкладу Вільні [6, с. 191], Аляксандр меў на ўвазе ў сваім прывілеі толькі парадак выкарыстання гарадской пячаткі. Выяву для яе прыдумалі ўжо ваўкавыскія мяшчане.

Такім чынам, найдаўнейшым і адзіным сапраўдным гербам Ваўкавыска ёсць: у полі тарчы галава выnochага ваўка. Што да яго колераў, то А. Цітоў пропанаваў поле тарчы зрабіць блакітным, а выяву на ёй — срэбнай [3, с. 129].

2. *Boўна*

Гарадскі герб Воўпы вядомы па прывілею карала і вялікага князя літоўскага Станіслава Аўгуста Панятоўскага ад 21 студзеня 1792 г. А. Цітоў дае яму такое апісанне: у блакітным полі бабёр натуральнага колеру [3, с. 140]. На малюнку з прывілея мы бачым больш падрабязную карціну: у блакітным полі каля сініяй ракі на карычневай зямлі, пакрытай зялёной травой, стаіць скіраваны ўлева натуральнага колеру бабёр, які грызе зялёнае дрэўца, над бабром белая аблокі [3, с. 140]. Як бачым, у рэканструкцыі А.Цітова адсутнічаюць такія элементы, як: рака, дрэўца, трава, аблокі, ды і сама пастава бабра зменена, прайда, скіравана сціп яго ў левы бок захавалася. Кідаецца ў вочы, што герб Воўпы, як і ўсе гербы для гарадоў і мястэчак ВКЛ, нададзеныя ў 1791—1792 гг. Станіславам Аўгустам, быў маляваны мастаком, далёкім ад геральдыкі. Паходзіў ён, хутчэй за ўсё, з польскіх земель Рэчы Паспалітай (Варшавы?), а не з Заходняй Еўропы, як лічыць Сяргей Расадзін [15, 2001, № 1, с. 122], і ў 1791—1792 гг. выконваў важную дзяржаўную замову — маляванне гарадскіх эмблемаў-гербau у прывілеях для гарадоў і мястэчак, якія або пацвердзілі сабе ў карала і вялікага князя Магдэбурскія права, або зноў яго атрымалі³. Цікава, што ён уносіў пэўныя змены ў старыя гербы гарадоў ВКЛ (напрыклад, слонімскі леў «згубіў» сапежынскага «Ліса» [3, с. 31]). Калі трэба было стварыць новыя гербы, невядомы мастак выкарыстоўваў наступны набор выяў: рэлігійныя (Святыя, хрысціянскія каталіцкія сімвалы), з мясцовай фаўны (бабёр, алень, рак), алегарычныя (вагі справядлівасці, сцяг з манаграмай) і іх спалучэнні. Асобна трэба адзначыць родавы герб «Цялё» Станіслава Аўгуста Панятоўскага ў гербах Шаўляў і Ашмянаў, які ўказваў на ініцыятара надання самакіравання згаданым мястэчкам. Існуюць два тлумачэнні надання Воўпе такога герба. А.Цітоў патлумачыў яго праз занятак мясцовых насельніцтва бабровым промыслам [3, с.81]. С.Расадзін бачыць у ім алегорыю: «...Волпа, скорее всего, получила символ, в котором был зашифрован призыв к труду, упорному и смиренному» [15, 2001, № 2, с. 98]. На нашу думку, аўтар вышэй паданай кампазіцыі перш за ўсё меў на ўвазе прыродныя ўмовы, у якіх знаходзілася гэтае мястэчка — на рацэ Ваўпянцы, якая ўпадае ў прыток Нёмана — рэчку Рось. Падобныя мясціны былі вельмі прыдатныя для жыцця баброў (*Castor fiber L.*). У гэтым невядомы польскі мастак нічым не адрозніваўся ад аўтара герба з выявай чорнага зайца ў зялёнym полі для Копысі, якая пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай у 1772 г. апынулася ў складзе Расійскай імперыі [3, с. 175]. Нагодай для такога герба паслужыла тое, што, на думку расійскага чыноўніка, такіх «редких зверьков в окрестностях сего города изобильн» [3, с.93].

Такім чынам, паводле А. Цітова, герб Воўпы павінен выглядаць так: у блакітным полі стаіць бабёр натуральнага колеру. На нашу думку, з гэтым можна пагадзіцца, скіраваўшы бабра ўправа, як гэтага патрабуюць геральдычныя правілы.

3. Поразава

Поразава атрымала гарадскі герб разам з канфірмацыяй ранейшых правоў і вольнасцяў у 1616 г. ад караля і вялікага князя Жыгімonta III Вазы. У прывілеі ёсць слова аб наданні гораду пячаткі з выявай Найяснейшай Панны Марыі: «*Sigillum aimage assumeptionis beatissimae Mariae virginis*» [16, с.39]. Як выглядала пячатка сведчаць сфрагістычныя помнікі:

а) пячатка меская: у цэнтры поля пячаткі выява Панны Марыі ў кароне, з малым Ісусам на руках справа, стаіць на месяцы, які скіраваны рагамі дагары, вакол яе – ззянне, надпіс у абтоку: «+ SIGIL · CIVITATIS ... ROSOV... AN... · 1 · 616» (выкарыстоўвалася на дакументах 1616—1621 гг.) [3, с. 275].

б) пячатка меская: у цэнтры поля пячаткі выява Панны Марыі, з малым Ісусам на руках справа, стаіць на месяцы, які скіраваны рагамі дагары, Ісус трymае ў правай руцэ кулю з крыжам, над галовамі Марыі і Ісуса – німбы, надпіс у абтоку: «+ PIECZENC MIASTA · POROZOWA · ANNO · 1720», 42 мм [3, с. 219; 16, с. 39; 17, КП № 2442].

Такім чынам, герб Поразава павінен выглядаць так: на тарчы постаць Панны Марыі, з малым Ісусам на руках справа, стаіць на месяцы, які скіраваны рагамі дагары, Ісус трymае ў правай руцэ кулю з крыжам, над іх галовамі — німбы, вакол іх ззянне. А. Цітоў прапанаваў наступныя колеры — поле тарчы блакітнае, месяц, куля і німбы – залатыя, вopратка – чырвона-срэбная [3, с. 219]. Паводле ж каталіцкіх канонаў Панна Марыя амаль заўсёды апранутая ў чырвоную сукенку з блакітным плашчом. Таму, на наш погляд, поле тарчы павінна быць чырвоным. У сувязі з гэтым, становіцца зразумелым і функцыя ззяння ў першым варыянце гарадской пячаткі – на малюнку яно аддзяляла чырвонае поле ад чырвонай вopраткі. Пррапануем наступныя колеры герба Поразава: поле чырвонае, месяц, німбы, куля і ззянне — залатыя, вopратка Панны Марыі — чырвона-блакітная.

4. Новы Двор

У вядомай кнізе А.Цітова герб Новага Двара з прывілею на Магдэбургскасе права ад 12.08.1579 г. выглядаў так: «У срэбным полі залаты леў на чырвоным муры» [3, с. 207]. Гэтае мястечка знаходзілася ў Гарадзенскім павеце ВКЛ. У дадатках да загаданага мескага герба аўтар змясціў фотаздымак пячаткі-матрыцы Новага Двара з фондаў ГДГАМ, апісанне якой мы даем ніжэй.

Пячатка авальная, 46x52 мм, медзь, з драўлянай ручкай 60 мм. Захавана сць добрая, маюцца нязначныя вокіслы медзі. Выява: у цэнтры пячаткі стаіць збройны арханёл Michaїl, які правай рукой абапіраецца на меч, у левай трymае вагі. Пад ногамі ў яго ляжыць пераможаны д'ябал (чорт). Надпіс на польскай і лацінскай мове ў абтоку пячаткі падзелены лінейнымі абадкамі на дзве часткі: «+ PIECZĘC · SĄDU · ORDYNARINEGO · PRIMAE · INSTANTIAE · MIASTA · R[zeczy] P[ospoli]TT[ej]» і ніжэй — працяг: «+ NOWY · DWOR · w · P[owiacie] · W[ołkowyskim] · DO · WYDZIALU · GROD[zieńskiego]: NALEZAC[ego]:

R[oku]: 1792». Па краю пячаткі лінейны агадок [17, КП № 24 335].

Як бачым, выява на пячатцы зусім не адпавядала гербу з прывілея, што прымушае думаць аб памылцы А. Цітова, які пераблытаў Новы Двор гарадзенскі з Новым Дваром з Ваўкавыскага павета. Гэта вынікае з расшыфроўкі надпісу ў абтоку пячаткі-матрыцы: «Пячатка суду ардынарыйнага першай інстанцыі места Рэчы Паспалітай Новы Двор у павеце Ваўкавыскім да аддзялення Гарадзенскага належачага году 1792». Такім чынам, выява арханёла Міхаіла належала да ваўкавыскага Новага Двара і была менавіта яго гарадскім гербам. Аднак узнікае пытанне, ці меў Новы Двор у Ваўкавыскім павеце Магдэбургскае права? На яго мы можам адказаць сцвярджальна, бо захаваўся, праўда, у вельмі дрэнным стане, канфірмацыйны прывілей караля і вялікага князя Аўгуста III ад 14.XI.1744 г.⁴ [17, КП б/н]. Як удалося з яго даведацца, гэта было падцвярджэнне канфірмацыі праву і вольнасці Новага Двара яго папярэднікаў — Аўгуста II (28.11.1718 г.), Яна III Сабескага (20.01.1679 г.), Міхала Карыбута Вішнявецкага (20.03.1670 г.) і Яна Казіміра Вазы (3.08.1661 г.) [20, с. 55—57]. Нехта з апошніх манархаў і надаў герб з выявай арханёла Міхаіла Новому Двару. Мы схілемся да думкі, што гэта быў кароль і вялікі князь Міхал Карыбут Вішнявецкі, які надаў мястэчку герб свайго святога заступніка і, відаць, маючы за ўзор герб ваяводскага Наваградка. Праўда, дакументы аб гэтым нічога не гавораць.

Такім чынам, у Ваўкавыскім павеце было яшчэ адно мястэчка з Магдэбурскім правам — Новы Двор⁵, герб якога павінен выглядаць так: на тарчы збройны арханёл Міхаіл топча пераможанага чорта, пры гэтым ён правай рукой абапіраецца на меч, а ў левай трymае вагі. Прапануем наступную рэканструкцыю колераў: поле тарчы чырвоное, арханёл Міхаіл у срэбнай кашулі, чорт — чорны, вагі, латы і меч колеру метала, ручка ў мяча — залатая, перы на шлеме — срэбныя [21, с. 34—36].

5. Ялаўка

Герб Ялаўкі, як і Воўпы, вядомы па прывілею караля і вялікага князя літоўскага Станіслава Аўгуста Панятоўскага ад 18 студзеня 1792 г. На малюнку ў круглым блакітным полі ў карычневым крэсле сядзіць Святы Матфей, апрануты ў чырвоную кашулю з блакітна-златым плашчом (верх — залаты, падбой — блакітны), які трymае ў правай руцэ пяро, а ў левай — раскрытую книгу, за крэслам справа выглядае анёл ў зялённым хітоне, які трymае ў левай руцэ пячатку, злева ад іх — зялёны куст [3, с. 257]. У рэканструкцыі ялаўскага гарадскога герба, якую зрабіў А. Цітоў, шэршн элементаў адсутнічае — няма анёла і куста, а ёсьць толькі «ў блакітным полі выява святога Матэўша» [3, с. 257]. Аднак, на нашу думку, гэта разбурае ідэю невядомага аўтара эмблемы

— анёл зацвярджае напісанаса Святым Матфеем Евангелле. У сувязі з гэтым герб Ялава патрабуе выпраўлення і павінен выглядаць так: у блакітным полі тарчы на крэсле сядзіць Святы Матфей у чырвонай кашулі і залатым плашчы з пяром і кнігай у руках, за ім — анёл у срэбным хітоне з пячаткай у левай руцэ.

Агляд гербаў гарадоў і мястэчак Ваўкавыскага павету ў XVI—XVIII стст. быў бы ня-поўным, калі б мы не адзначылі пакуль яшчэ невядомыя гербы. У першую чаргу гэта датычыць Мсцібогава ці Мсцібава. Вядома, што гэтае мястэчка мела Магдэбурскія права, нададзенае Аўгустам III у 1744 г. [19, с. 36; 2, с. 223], але знайсці яго пячаткі пакуль не ўдалося. Спадзяемся, што ў будучыні нас яшчэ чакаюць новыя знаходкі.

Літаратура і крыніцы:

1. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі — Mn.: БелЭн, 1994. Т. 2. С. 537
2. ЭГБ — Mn., БелЭн, 1999. Т.5. С. 592.
3. Цітоў А. Гарадская геральдыка Беларусі — Mn., Полымя, 1989. С. 207.
4. Цітоў А. Геральдыка Беларускіх местаў — Mn.: Полымя, 1998. С. 287.
5. Rimsa E. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai. — Vilnius: Žara, 1999, s. 764.
6. Lietuvos Metrika — Vilnius, 1995, Kn. 8.
7. Швед В., Госцеў А. Герб Волковыска // Ваўкавышчына: з гісторыі краю і лёсу людзей— Ваўкавыск, 1997. С. 71—74.
8. Цітоў А. Пячаткі старажытнай Беларусі: Нарысы сфрагістыкі— Mn.: Полымя, 1993. С. 239.
9. НГАБ у Горадні, ф.1663, воп.1, спр.1068.
10. Lietuvos Metrika— Vilnius, 2000, Kn. 51.
11. Памяць: Гістор.-дакум. хроніка Навагруд. р-на— Mn., Беларусь, 1996. С. 559.
12. Метрыка Вялікага Княства Літоўскага — Mn.: ATENAEUM, 2000. С. 312.
13. Гречило А. Герб міста Киева — http://www.geocities.com/nspilka/library/kyiw_gerb.html.
14. Цітоў А. Сфрагістыка і геральдыка Беларусі — Mn.: РІВШ БДУ, 1999. С. 176.
15. Рассадин С. «Галантный век» городской геральдики Беларуси // Архівы і справаводства. 2001. № 1. С.114–124; 2001. № 2. С.95—102.
16. Цітоў А. Поразава — места Магдэбургскія // Беларуская мінуўшчына — 1995. № 1. С. 38—39.
17. Гарадзенскі дзяржаўны гісторыка-археалагічны музей (ГДГАМ), КП № 15117; 2442; 24335.
18. Любавский М. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого Литовского Статута. М., 1892.
19. Піварарчык С. Мсцібава // Ваўкавышчына: з гісторыі краю і лёсу людзей — Ваўкавыск, 1997. С. 33—39.
20. Шаланда А. Пергаміны 1700—1775 гг. у фондах Гарадзенскага дзяржаўнага

- гісторыка-археалагічнагва музея // Герольд Litherland. Горадня, 2004. № 1—2. С. 51—62.
21. Шаланда А. Герб мястэчка Новы Двор у Ваўкавыскім павеце // Герольд Litherland. Горадня, 2004. № 1—2. С. 34—36.

¹ Літара «Z» падаецца ў лінгвістичнай адбіцці.

² У прывілеі караля і вялікага князя Жыгімonta Старога для Наваградка ад 26.06.1511 г. чытаем: «Теж важницу, воскобойню и капницу мают справити и воски топленые мают печатью своею местскою знаменовати... ... Тамже на ратушу мают мети четверти мерные и медницу под их знаменем местским...» [11, с.89]. Або ў прывілеі Жыгімonta Аўгуста для Менску ад 1552 г. амаль ідэнтычна згадка: «Дошучаем теж в том месте нашем мети ложницу и теж капницу и весь воск, там же растопленый, печатью их мають знаменовати... И там же, на ратуши, мають мети бочку мерную и медницу из знаменем местским...» [12, с.184—185].

³ У 1776 г. Магдэбургскае права было скасавана ў большасці гарадоў і мястэчкаў ВКЛ. Яго захавалі толькі для Вільні, Ліды, Троки, Коўна, Наваградку, Ваўкавыску, Пінску, Менску, Мазыру, Берасця і Горадні. У 1791 г. па пастанове Сойма Магдэбургскае права было зноў вернута, пры гэтым яно было нададзена і нават тым мястэчкам, якія яго раней не мелі [3, с. 50—51].

⁴ Пазней — 4.VI.1774 г., ён быў пацверджаны каралём і вялікім князем Станіславам Аўгустам Панятоўскім [17, КП № 15117].

⁵ Частка архіва магістрата Новага Двара з дакументамі з канца XVIII — першай паловы XIX ст. захоўваецца ў ГДГАМ [17, КП № 15 117]. З яго даведваемся, што прывілей лакаййны Новага Двара быў стражчаны «...w czasie Jnkursyow Kraiowych u w.sci zdarzonego rojaru tegoj Miasteczka zaginej...» [17, КП № 15 117, а.1]. Улічваючы, што ў 1518 г. Новы Двор з воласцю ўжо існаваў [18, с.164], час заснавання мястэчка трэба аднесці на пачатак XVI ст.

Яцкевіч З.Л.

МАЛЫ ГЕРБОЎНІК ЧАВУСКАЙ ШЛЯХТЫ

Праблема вывучэння беларускай шляхты застаецца вельмі актуальнай да сёння. Крыніцамі да апошняга часу былі працы польскіх даследчыкаў¹ і перакладзенія з іх звесткі ў айчынных энцыклапедыях². І толькі ў 90-х гадах XX ст. з'явіліся першыя працы айчынных гісторыкаў, якія так і называліся³ і былі заснаваныя на архіўных крыніцах. На пачатку XXI ст. гэтая праца працягваецца і набывае больш грунтоўныя харектар⁴. Аўтарам таксама працягваючца даследаванні ў дадзеным накірунку (малыя гербоўнікі Рагачоўскай і Магілёўскай шляхты). Вось адзін з

фрагментаў гэтых доследаў.

Чавускі павет як адміністрацыйная адзінка ўзнік пасля падзелу Рэчы Паспалітай. Ён быў утвораны 02.04.1777 г. у складзе Магілёўскай губ. (часова 1797—1802 гг. у Беларусі) на тэрыторыі, якая раней уваходзіла ў склад Магілёўскай эканоміі і Аршанскага пав.⁵. У гэты час праходзіла перлюстрацыя мясцовай шляхты, якая мусіла даказваць сваё «дваранскае паходжанне» перад новымі ўладамі. Менавіта ў земскіх і павятовых судах і былі зафіксаваны першыя пратакольныя вывады Чавускай шляхты. На жаль, захаванасць дакументаў гэтых судоў вельмі кепская: за сто гадоў усяго 64 справы⁶. На падставе гэтых крыніц і былі падрыхтаваны артыкулы па дзевяці родах Чавускай шляхты, якія мы пропаноўваем уваже чытача.

Спіс скарачэнняў:

в.	вёска	маёнт.	маёнтак
ваяв.	ваяводства	РК	радаводная книга
ДДС	Дваранскі		
	Дэпутацкі сход	>>	бесплатомны
ж.	ジョンка	г.н.	год нараджэння

Загроба-Альшэўскія гербу «Хакі»

Паходзілі з Польшчы, дзе ў Цэханоўскай і Раўскай землях, а таксама ў Серадскім ваяв. валодалі спадчыннымі маёнткамі, у тым ліку Альшэва і Альшова.

Рг. Ваўжынец меў сыноў Эліаша і Пятра, якія ў 1601 г. у Альшэве, што ў Цэханоўскай зямлі, фундавалі плябанію. Эліаш пакінуў дачку. У Пятра разам з жонкай, уроджанай Апалінскай, згодна экстрактаў з той жа плябаніі Альшэўскай, нарадзілася шэсць сыноў: Андрэй (2.08.1605 г.н.), арцыбіскуп гнездзенскі (1667), Геранім (4.11.1606 г.н.), ваявода раўскі, Валерыян (26.02.1607 г.н.), лоўчы цэханоўскі, Бенедыкт (16.04.1609 г.н.), падстолі, бурграff гродскі цэханоўскі, Канстанцін (14.05.1611 г.н.), былы бурграff цэханоўскі, Ян, кашталян брэзінскі. Згодна дэкрэту ад 15.09.1683, Канстанцін быў бурграffам цэханоўскім і разам з сынам Казімірам валодаў спадчынным маёнт. Альшэва, пра што сведчылі квіты аб аплате падаткаў 1608 і 1672 гг.

Валерыян і Бенедыкт служылі ў войску ВКЛ, дзе ажаніліся і засталіся жыць. Валерыян за ж. Палубінскай валодаў маёнт. Ляхавічы ў Пінскім павеце і набыў маёнт. Людкаў у Слонімскім павеце. Пакінуў двух сыноў Антона і Філона, якія валодаў спадчынным маёнт. Ляхавічы.

Прызнаны ў дваранстве дэкрэтам Магілёўскага Галоўнага правінцыйнага суда 14.06.1773 г.

Крыніцы: НГАБ, ф. 2119, воп. 1, спр. 24, арк. 28—29 адв.

Ваньковічы гербу «Ліс»

Паходзілі з Ашмянскага павета.

Pr. Канстанцын валодаў маёнт. Лочня (Лешня) Гарадзілаўскай парафіі Ашмянскага пав., адкуль пераехаў у Аршанскі павет. Ён пакінуў чатырох сыноў: Рыгора, Яна, Зміцера ды Мікалая. Апошні набыў на пасаговыя гроши сваёй жонкі маёнт. Хонькавічы з 13 хатамі ў Магілёўскай эканоміі ў 1668 г., што было актыкавана 21.04.1668 г. у Аршанскім гродскім судзе. Паводле прывілеяў ад каралеў Міхала і Яна III, Рыгор, Ян, Зміцер і Мікалай валодалі ленным правам зямлём у в. Хонькавічы і Доўгавічы ў Магілёўскай эканоміі. Мікалай, сын Канстанцына, згодна свайго тэстамента ад 2.08.1705 г., які быў актыкаваны ў кнігах Магілёўскага магістрата 20.10.1705 г., падзяліў пароёну свае ўладанні ў Хонькавічах і Доўгавічах паміж сынамі Янам і Казімірам. Малодшы сын Казімір меў чатырох сыноў: Аляксандра (старадубаўскі скарбнік), Лявона, Юрыя і Юзафа, якія валодалі зямлём у Мсціслаўскім ваяве. У Яна было трох сыны: Марцін, Тодар і Стэфан, якія жылі ў Хонькавічах. Марціну і Тодару іх дзед Мікалай па свайму тэстаменту пакінуў па 200 зл. на адукацыю. Малодшы сын Стэфан пакінуў двух сыноў: Яна і Пятра, Тодар — чатырох сыноў: Антона, Яна, Базыля і Мацея, які, магчыма, быў стацкім саветнікам і кавалерам расійскай службы. Старэйшы сын Марцін меў трох сыноў: Пятра, Мікалая і Яна, які ў 1769 г. адракліся на карысць свайго стрыя Тодара ад трэцяй часткі свайго маёнт. Хонькавічы за 4400 злотых. Пётр пакінуў трох сыноў: Станіслава, Дамініка (Дземянца⁷) і Якуба.

Прызнаны ў дваранстве Магілёўскім ДДС 12.06.1808 г. з аднясеннем да 6 часткі РК, але Сенатам гэтая пастанова не зацверджана.

Крыніцы: НГАБ, ф. 2119, воп. 1, спр. 19, арк. 53—55.

Васілеўскія гербу «Дрэвіца»

Паходзілі з Мінскага павета.

Pr. Казімір Станіслаў набыў 10.05.1700 правам цэсійным у Марціна Будэрвіча 7 валок у ваколіцы Святое возера, што ў Магілёўскай эканомії. Паводле пасведчання ад 13.11.1772 г. (актыкавана 03.11.1773 г. у Мсціслаўскім земскім судзе) аб родавым паходжанні ад Якуба Петражыцкага, Якуба Бычынскага, Ігната Пятроўскага, Эліаша, Лявона і Стэфана Навінскіх, Ігната Дубягі, Дзекуціцкага і інш. шляхты, ягоным бацькам быў Юзаф В., які трymаў спадчыны маёнт. Касцюшковічы ў Менскім ваяве. Пасля смерці Юзафа ягоная жонка, уроджаная Масальская, з малымі дзецьмі, сярод якіх быў Казімір Станіслаў, пераехала ў в. Валожынец Магілёўскай эканоміі, якая належала Васілеўскім.

Казімір Станіслаў меў трох сыноў: Базыля, Сымона і Паўла (>>). Базыль і Сымон падзялілі бацькоўскую зямлю ў вак. Святое возера. У Базыля быў сын Аляксандар ды ўнук Ігнат. Сымон пакінуў двух сыноў: Паўла і Самуэля. Апошні набыў 6.03.1736 г. у Раймонда Рааштана, паручніка ЯКМ, палову валокі ў в.

Валожынец, якія разам з іншымі ўладаннямі пакінуші сваім сынам Яну і Міхалу. Выводзіліся⁸ Мікалай, сын Паўла, Францішак, Ян, Андрэй, сыны Яна, 03.11.1773 г. у Мсціслаўскім земскім судзе, Сільвестр і Вінцэнт, сыны Міхала, якія жылі ў ваколіцах Валожынкі і Святога возера.

Прызнаны ў дваранстве Вышэйшым земскім судом Магілёўскага намесніцтва ў ліпені 1780 г. (актыкавана 10.08.1780).

Крыніцы: НГАБ, ф. 3349, вop. 1, спр. 2, арк. 313—316.

Вярбіцкія гербу «Любіч»

Паходзілі з Магілёўшчыны.

Рт. Казімір ажаніўся з Марыянай Хадачынскай ды меў сыноў Яна і Самуэля. Трымаў за 8 тыс. зл. у заставе ад Казіміра і Тадоры з Абуховічай Статкевічаў вёскі Агеева, Парэчча, Куцкі, Хацякі, аддзеленыя ад Любавіцкага графства, што было зацверджана 7.10.1673 г. Пасля смерці Казіміра, вярнуўшы гроши з заставы, ягоны сын Ян пераехаў у Лідскі пав., і аб ягоных нащадках нічога невядома, абы чым засведчыў дэкрэт ад 30.05.1682 г. Другі сын Казіміра Самуэль узяў жонку з Аршакаў, якая была сваячкай беспатомнага Апанаса Жарына, які адпісаў Самуэлю засц. Ханец у Горацкім графстве. З гэтага ўладання ён выконваў земскія павіннасці, абы чым засведчыў дакумент 1699 г. ад таго ж Жарына.

Яго сыны Базыль, Юзаф. Апошні разам з жонкай Наастассяй Сіпайлай пакінуші сыноў Захара і Андрэя, які ажаніўся з Уніхойскай, меў сына Тодара. Другі сын Самуэля Базыль узяў шлюб з Малгажатай Селянінаўнай. У іх было чатыры сыны: Даніэль, Тодар, Андрэй і Ян (>>). Тодар ажаніўся з Наастассяй Уніхойскай, Андрэй з Францішкай Гарэльскай (Гаржэльскай, Гажэльскай), меў сына Казіміра, Даніэль з Марыянай Аніхойскай меў сыноў Даніэля, Стэфана, Андрэя і Паўла. Апошні узяў жонку Ганну Баркоўскую, з якой пакінуші сына Якуба. У Даніэля, сына Даніэля і яго жонкі Ганны Жарынавай, быў сын Аляксандр.

Прызнаны ў дваранстве Аршанскім правінцыйным судом 12.03.1774 г.

Крыніцы: НГАБ, ф. 2119, вop. 1, спр. 10, арк. 73—75.

Гедройцы гербу «Гіпацэнтаўр»

Паходзілі з Мсціслаўскага ваяв.

Рт. Князь Крыштап Самуэль, чашнік Мсціслаўскага ваяв., набыў 4.02.1666 г. частку маёнт. Жаліўе і Гарбакі, актыкаваў 13.11.1670 г. у Мсціслаўскім земскім судзе прывілей кар. Жыгімонта III на ўладанні жаліўскія. Разам з жонкай Рэгінай з Пагоскіх атрымаў частку маёнт. Сялец і Жаліўе ад Дадзібога і Станіслава Пагоскіх, абы чым засведчыў экстракт з інtramісіяй ад 14.12.1678 г. Затым набыў яшчэ адну службу ў маёнт. Жаліўе ў Фларыяна і Марцыбелы з Гвідвілаў Варанцоў, што было актыкавана 4.05.1670 г. у кнігах Мінскага tryбунала. 08.03.1697 г. Крыштап замяніў кавалак зямлі, зручную для пабудовы млына на р. Проня, у Канстанціна Вайніловіча. Згодна пахавальнага экстракту,

выдадзенага з Чавускага кляштару кармелітаў, Крыштап памёр у 1705 г. Сыны Крыштапа Мікалай, краічы мсціслаўскі, Станіслаў, падстолі мсціслаўскі, Якуб, ротмістр і падчашы, 10.10.1708 г. актыкавалі ў Аршанскім гродскім судзе факт знішчэння радавых дакументаў праз калмыкаў, казакаў і інш. войск расейскіх, затым у 1703 г. судзіліся з Чыжамі, Аляхновічамі і іншымі наконт службаў Заглінных Буракоўскіх. У 1717 г. яны падзялілі бацькоўскія ўладанні Жаліёве і Сялец, што было актыкована ў 1723 г. у Мсціслаўскім земскім судзе. Станіслав, стараста карпецкі, ажаніўся з Геленай Гутуўскай, якая ў студзені 1719 г. актыкавала ў Галоўным Трыбунале ВКЛ прывілей на староства Карпецкае. У іх быў сын Лявон, які разам з маці згадваецца ў дакументах Мсціслаўскага гродскага суда за 1737, 1740, 1742, 1748 гг. у сувязі з маёнт. Гарбакі, Сялец, Жэліёве. Якуб, сын Крыштапа, ажаніўся з Марыянай Жукоўскай, меў сына Франца, ротмістра, аб чым засведчылі тыя ж дакументы за 1719, 1737, 1740, 1742 гг.

Трэці сын Крыштапа Мікалай узяў жонку Даміцэлю Мацкеўч і, паводле вышэй згаданых крыніцаў, меў трох сыноў: Казіміра, Аляксандра і Юзафа. У апошняга разам з жонкай Катарынай Юзафавай 6.10.1748 г. нарадзіўся сын Юда-Тадэвуш, аб чым засведчыла хросная метрыка Радомльскіх кляштара кармелітаў. Тадэвуш, краічы мсціслаўскі, староста запалаянскі, і яго жонка Вікторыя з Алякаў набылі ў Іахіма Любленскага, ротмістра аршанскага, маёнт. Сяльцо Казлоўку разам з Радомляй, Далёкай Нівой і інш., што было запісаны 23.01.1773 г. да кніг Мсціслаўскіх земскіх, затым маёнт. Папкі ў Юзафа Вяржбоўскага. Тадэвуш атрымаў 29.10.1789 г. патэнт на гарадавога сакратара, затым атрымаў ранг калежскага асэсара, прызначаны засядацелем земскага суда Чавусоўскага павета.

Прызначаны ў дваранстве Magilieuskim DDC 19.11.1806 г.

Крыніцы: НГАБ, ф. 2119, воп. 1, спр. 24, арк. 129—129 адв.

Камінскія-Жылокі гербу «Слепаворан»

Паходзілі з Польшчы.

Pr. Ян-Караль, венцэнскі чашнік (1674 г.), валодаў маёнт. Жолкаў. Ён пакінуў двух сыноў: Андрэя, які валодаў маёнт. Карэндау у Польшчы, і Давыда. Апошні пераехаў у Аршанскі павет, дзе, згодна прывілея кар. Яна III ад 1677 г., валодаў 16 валокамі ў в. Русакі Чамаданаўскага войтаўства Magilieuskай эканомії. Паводле прывілея кар. Яна III ад 4.04.1680 г., а таксама яшчэ двух прывілеяў і ліста падаўчага ад 26.12.1680 г., Давыд валодаў маёнт. Нядзведаўка, Пнёўка і Дуброўка, якія раней належалі Бакшанскаму. Ён жа ажаніўся з Цялінскай, меў сыноў Мікалая і Казіміра, якія падзялілі папалам спадчынныя маёнткі Дуброўка і Пнёўка. У Мікалая было два сыны Даніэль (>>) і Людвік (>>).

Казімір валодаў паловай маёнт. Дуброўка і Пнёўка, што пачвердзілі камісары ЯКМ Пяstryцкі і Бацкельман 22.12.1725 г. Разам з Марыянай Паслаўскай меў чатырох сыноў: двух Станіславаў, Мацея і Яна. Апошні пакінуў сыноў Дамініка і Вінцэнта. Мацей разам з сынамі Тадэвушам, Ідзяй, Янам, шамбляянам

ЯКМ, Міхалам, Сымонам, Антонам, Ігнатам, Станіславам працягваў валодаць спадчыннымі маёнт. Дуброўка і Пнёўка. Мацей прадставіў кансэнс і прывілей, датаваныя 7.04.1765 г., а таксама разам з сынам Міхалам квіт папісавы (1.10.1765) ад Юрыя Гаворка-Галінскага, генеральнага харужага Аршанскаага пав.

Прызнаны⁹ ў дваранстве Магілёўскім Галоўным судом 4.02.1777 г., з аднясеннем да 6 часткі РК, дыплом з Магілёўскага намесніцтва ДДС 7.03.1792, быў выданы 20.02.1797 г.

Крыніцы: НГАБ, ф. 3314, воп. 1, спр. 1, арк. 73—76.

Любленскія гербу «Памян»

Паходзілі з Любленскага ваяв., дзе валодалі спадчыннымі мёнткамі.

Рт. Станіслаў, згодна прывілею кар. Яна III ад 1672, атрымаў маёнт. Сялец, ці Паўлаўку ў Бардзілаўскім войтаўстве Аршанскаага пав., затым 15.07.1711 набыў маёнт. Пілешчына ў Аршанскаім пав. У яго з жонкай Катарынай Піруцкай было дзве дачкі — Элеанора, якая выйшла замуж за Бяляцкага, будаўніка Мсціслаўскага, і Катарына, у першым шлюбзе за Сабанскім, чашнікам смаленскім, у другім — за Гедройцам, крайчым мсціслаўскім (Мікалай), ды чатыры сыны: Людвік, чашнік лідскі, Антон, ротмістр аршанскаі, затым суддзя галоўны каптуровы аршанскаі, Фларыян, дамініканін, і Франц (>>).

Людвік, згодна прывілею кар. Аўгуста II ад 02.09.1731 г., валодаў спадчынным маёнт. Паўлаўку, у якім згарэлі радавыя дакументы, што было актыкавана 05.12.1748 г. у Мсціслаўскім гродскім судзе, а затым у Галоўным Трыбунале 24.05.1765 г. Ён ажаніўся на Галіне Станкевіч, з якой меў дачку Марыяну, якая ўзяла шлюб з Марцінам Гедройцам, старастам хацятоўскім, ды сына Станіслава, калежскага сакратара і земскага капитана.

Другі сын Станіслава Антон валодаў спадчынным фальв. Пілешчына, а таксама па прывілею Аўгуста III, Далёкай Нівой. Разам з жонкай Вікторыяй Дэмбінскай пакінуў двух сыноў — Юзафа, былога сакратара ніжняга земскага суда старабыхаўскага і каморніка рэчыцкага, ды Яхіма, ротмістра аршанскаага. Апошні прадаў Гедройцам бацькаўскі фальв. Далёкая Ніва, ды разам з жонкай Саламеяй меў дачку Іягану.

Прызнаны ў дваранстве 21.04.1785 г.

Крыніцы: НГАБ, ф. 2119, воп. 1, спр. 17, арк. 115—116 адв.

Ракіцкія гербу «Равіч»*

Паходзілі з Ашмянскага павета.

Рт. Рафал меў сына Пятра, які пакінуў шэсць сыноў — Гераніма (>>), Аляксандра (>>), Антона (>>), Яна, Тодара, другога Тодара, якія валодалі зямлём у Ашмянскім павета Магілёўскай эканоміі. У Тодара былі сын Міхал і ўнук Людвік, у другога Тодара — сын Франц і ўнук Мацей. Ян меў сыноў

*Па іншых крыніцах карысталіся гербам «Рагала»

Паўла, Пятра і Аляксандра, яны прадставілі шэраг дакументаў, актыкаваных у судзе Магілёўскага замка, у прыватнасці, права цэсійнае ад Сіпайлы ад 6.05.1715 г., контракт, датаваны 24.06.1759 г., ад віцэ-эканома магілёўскага Яна Юзафовіча на грунты ў в. Зямцы ў Чамаданаўскім войтаўстве і актыкаваны ў 1762 г. праз віцэ-эканома магілёўскага Швыйкоўскага, а таксама два пасведчанні аб шляхецкім паходжанні ад ваколічнай шляхты (18.08.1773) і ад свайго (23.10.1773).

Павел, сын Яна, пакінуў сына Мацея, Пётр, другі сын Яна — Станіслава і Якуба з сынам Паўлам. У трэцяга сына Аляксандра былі сыны Андрэй, Міхail і Матэвуш.

Прызнаны ў дваранстве Галоўным земскім судом Магілёўскай ДДС 06.06.1803 г. з аднясеннем да 6 часткі РК .

Крыніцы: НГАБ, ф. 2119, воп. 1, спр. 17, арк 76—77адв.

Шынкевічы з Дзюшкаў гербу «Касцеша»

Паходзілі з Мсціслаўскага ваяв.

Рг. Міхал валодаў маёнт. Мацютаўшчына ў Мсціслаўскім ваяв. Касянскай парафіі ды меў двух сыноў — Міхала і Аляксандра, якія заплацілі падатак з гэтага маёнт. Аб гэтым засведчыў квіт ад ураднікаў і паборнікаў Мсціслаўскага ваяв., датаваны 27.03.1677 г., а таксама аб'юраты, выдадзеная Міхалу ў 1699 г. Апошні пераехаў у Аршанскі павет, прадаўшы свою частку спадчыннага маёнт. Мацютаўшчына свайму брату Аляксандру. Міхал ажаніўся з Марынай Запольскай ды меў сына Пятра, жанатага на Марыяне Смяхоўскай. У апошніх быў сын Зміцер, што пацвердзіла пасведчанне ад 05.06.1773 г., а таксама актыкацыя дыплома аб шляхецтве Шынкевічаў 12.11.1896 г. у Чавускім земскім судзе. Зміцер узяў Катарыну Пячкоўскую, ды пакінуў сыноў Яна, Габрыэля і другога Яна.

Аляксандр з Пракседай Куляшоўнай меў сыноў Нікадзіма ды Базыля. Апошні ажаніўся з Люцыяй Гермакоўнай ды пакінуў сына Пятра, з сынамі Яна, Антона, другога Яна, ды Базыля. Нікадзім узяў шлюб з Соф’яй Зянковіч. У іх было трох сыновей: Матэвуш, Андрэй ды Якуб, які таксама меў трох сыноў: Аляксандра, Яна і Эліяша. Трох сыноў: Лявона, Эліяша і Стэфана пакінуў і Андрэй. І нарэшце ў Матэвуша таксама былі сыны — Тодар, Ян, Стэфан і Павел.

Прызнаны Аршанскім земскім судом Аршанскай правінцыі 28.10.1783 г. і Магілёўскім ДДС 12.12.1892 г.

Крыніцы: НГАБ, ф. 2119, воп. 1, спр. 10, арк. 76—77.

¹ Spis szlachty wylegitymowanej w guberniach Grodzieńskiej, Minskiej, Mohylewskiej, Smoleńskiej i Witebskiej / Oprac.: S. Dumin S. Gorzynski. Warszawa, 1992; Boniecki A/ Herbarz Polski/ Warszawa, 1899—1909. T. 1—13; Niesiecki E. Herbarz Polski, n. 1—10, Leijpcig; Uruski S. Rodzina: Herbarz szlachty polskiej,

Warszawa, 1914—17.

² Энцыклапедыя гісторыі Баларусі. БелЭн. Т. 1—6. Мн. 1993—2003; Вялікае княства Літоўскае. БелЭН. Т. 1—2. Мн. 2005—2006.

³ Малы гербоўнік Наваградскай шляхты / Склад. С.А.Рыбчонак. Мн.: БелНДДАС, 1997. С. 161; Яцкевіч Зм. Малы гербоўнік халопеніцкай шляхты. Мн.: Беларускі кнігазabor, 1999. С. 111; Гербоўнік беларускай шляхты / Склад.: С. Рыбчонак. Мн.: БелНДДАС, 2002. Т. 1. С. 493.

⁴ Шаланда А. Гербавая паланізацыя шляхты Гарадзенскага павета ВКЛ у другой палове XVI — першай палове XVII ст.; Артыкул: «Сапраўдны гербоўнік шляхты Ваўкавыскага павета ВКЛ у другой палове XVI-XVIII ст.» // Герольд. 2004 // Мінулае Гродзеншчыны: Вучэбна-метадычны дапаможнік для настаўнікаў гісторыі і геаграфіі // Пад рэд. В.Шведа. Гродна: УА «Гродзенскі АПІК і ПКР і СА». 2002. С. 12—16; Гербоўнік беларускай шляхты.

⁵ Насевіч В. // Чавускі павет. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. БелЭн. Мн. 2003. Т. 6. С. 132.

⁶ НГАБ, ф. 2119 (Чаусский уездный суд). 1778—1871. оп. 1. д. 1—46; ф. 3314. (Чаусский земский поветовый суд). 1796—1830, оп. 1, д. 1—15; ф. 3349. (Чаусский земский суд) 1770—1780, оп. 1, д. 1—3.

⁷ Нашчадкі якога і зараз жывуць у Магілёве і Мінску.

⁸ Пры вывадзе іх прадстаўляў Францішак Альшэўскі, скарбнік рэчышчы.

⁹ Пры вывадзе іх прадстаўляў патрон Стэфан Бышэўскі, рэгент Галоўнага Трыбунала ВКЛ. Гэты дэкрэт вывадовы быў актыкованы ў Аршанскім павятовым судзе 08.10.1707.

VI. НАВУКОВА-ДАВЕДАЧНЫ АПАРАТ, ЗАБЕСПЯЧЭННЕ ЗАХАВАНАСЦІ І ЎЛІК ДАКУМЕНТАЎ

Михеенок Т.С.

О МЕТОДИЧЕСКОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ ПРИ СОЗДАНИИ АВТОМАТИЗИРОВАННОГО НАУЧНО- СПРАВОЧНОГО АППАРАТА

Качественный научно-справочный аппарат (далее — НСА) к документам архива создает основу для их многоаспектного использования, обеспечивая одновременно дополнительную сохранность документам. Если описания документов достаточно полные и информативные, то число нерезультативных обращений к документам сводится к минимуму, а во многих случаях необходимая пользователю информация может быть почерпнута непосредственно из справочно-информационного фонда.

Автоматизированный НСА (далее — АНСА) по сравнению с традиционным должен предоставлять более широкие возможности для оперативного и эффективного поиска, а также для представления его результатов. В настоящее время абсолютно бесспорным остается только оперативность. Эффективность же зависит от многих факторов, таких, как стандартизация описаний архивной информации; грамотная организация работы; знания о типах данных и ограничениях, которые они накладывают на информацию; понимание принципов организации доступа и поиска в базах данных (БД).

Многолетний опыт создания и использования АНСА показал, что ввод сведений в компьютерные БД требует выработки специфической методики по ее заполнению. Приняв на вооружение тезис о преемственности автоматизированного НСА к традиционному, архивисты решили, что он должен просто «повторить» имеющийся. Однако на практике оказалось, что пригодны не все способы, подходящие для создания обычного НСА. АНСА наследует все достоинства и недостатки традиционного и дополнительно имеет свои особенные свойства.

АНСА архива представляет собой совокупность описаний

документов, помещенных в БД, автоматизированных средств поиска информации и представления результатов. Он строится на принципах традиционной системы НСА и реализует все его функции. При создании и развитии АНСА применяется дифференцированный подход. Он заключается в выборе оптимального состава справочников, определенной методики их составления и усовершенствования, в определении набора элементов описания, в установлении очередности работ над фондами в зависимости от их ценности, используемости, физического состояния документов и имеющегося НСА.

Основными элементами традиционного НСА являются список фондов, описи, каталог, путеводитель по фондам архива. Дополнительными элементами НСА являются указатели, обзоры документов. Все эти виды справочников присутствуют и в составе АНСА.

Путеводитель — обязательный элемент системы НСА, содержащий сведения о документах архива в систематизированном виде. БД-путеводитель в отличие от традиционного путеводителя позволяет дополнять и постоянно актуализировать содержащуюся в нем информацию. Цель создания БД-путеводителя — включение информации о составе и содержании документов Национального исторического архива Беларусь (далее — НИАБ) в единое информационное пространство Республики Беларусь.

Основное звено в системе НСА — архивная опись. БД-опись, оснащенная системой указателей, и в будущем останется базовым внутриархивным справочником для поиска информации на уровне дела. Применение автоматизированных технологий при составлении БД-описи значительно расширяет поисковые возможности этого типа справочника и, очевидно, сделает излишней необходимость помещать информацию на уровне дела в системе каталогов.

Значимым элементом системы НСА является каталог — единственный справочник, который может обеспечить внутриархивный сквозной поиск информации по всем фондам архива. В электронном виде наиболее целесообразна подготовка тематических и именных каталогов. Перспективность БД-каталогов бессспорна, но также только на базе их унификации и внедрения стандартизованных форматов описания информации.

Среди разнообразных видов АНСА востребованными стали БД-указатели. Это связано с относительной простотой и малыми затратами на их подготовку, а также с быстрой широкого и многоаспектного поиска.

Согласно правилам работы государственных архивов Республики Беларусь АНСА реализуется в рамках интегрированной информационной системы архива, состоящей из централизованной базы данных и взаимодействующих с ней программных модулей. Каждый модуль автоматизирует один или несколько процессов в деятельности архива.

Однако в настоящее время это не так. За годы деятельности в архивах накоплен огромный пласт научно-справочной информации. АНСА представлен в настоящее время в виде автономных БД. Эти БД функционируют в различных операционных системах, используют различное программное обеспечение, имеют различный и часто не совместимый друг с другом формат данных. Поскольку существующие архивные системы возникали в разное время, обособленно друг от друга, а не в рамках комплексной программы автоматизации, то существенная особенность всех имеющихся БД – отсутствие общих (стандартизованных) наборов описаний.

НИАБ создает и использует различные типы АНСА с 1994 г. Широкое применение дифференцированного подхода отражено составом имеющихся справочников, различными наборами элементов описания в них, очередностью их создания и т.д.

В настоящее время в архиве представлены все виды архивных справочников: БД-список фондов, БД-опись, БД-каталог и наиболее многочисленные БД-указатели. Отсутствие единой, централизованной и многочисленность различных мелких БД представляют определенную проблему для их эффективного использования.

Анализируя состав и содержание имеющихся БД, можно отметить многообразие полей, набор которых нецелесообразно стандартизировать. Например, для указателя к метрической книге о родившихся по небольшому населенному пункту достаточно указать только фамилию родившегося, а для эффективности поиска по губернскому городу, где совершалось много обрядов, причем не только местных жителей, но и приезжих – нужны фамилия, имя, отчество отца, его место прописки и даже имя новорожденного. Развернутый указатель к записям о рождении неудобно совмещать с записями о бракосочетавшихся, потому что для записи о браке необходимы не только фамилия, имя отчество и место прописки жениха, но и такие же сведения о невесте.

Для указателей по ревизским сказкам кроме названия населенного пункта требуется ввести имение, к которому он относился, фамилию владельца этого имения и сословие жителей.

При составлении указателей к паспортам зачастую место жительства отличается от места прописки, поэтому для одного человека требуется два набора полей: губерния, уезд, населенный пункт для жительства и прописки, чего в БД не предусмотрено.

При учете метрических книг необходимы дополнительные поля для титула церкви и части метрической книги.

Ограничение набора описательных реквизитов приведет в отдельных случаях к неэффективности поиска и недостаточности результатов. Выходом из такой ситуации представляется положение, когда АНСА остается представленным в виде централизованной БД и автономных БД. Из автономных БД в централизованную может поступать стандартный набор описаний, который обязательно содержится в каждой из них, а именно: губерния, уезд, населенный пункт, фамилия.

Имеющийся опыт работы с АНСА, обращение к архивным описям и каталогу, изучение баз данных генеалогического характера, расположенных в свободном доступе в сети Интернет, позволяют утверждать следующее. Основная трудность работы, как с вышеуказанными информационными ресурсами, так и с самими архивными документами — это вариантность указания в них основных поисковых данных, а именно названия населенного пункта и фамилии. Это приводит к отсутствию необходимой в электронных ресурсах унификации, и, соответственно, не к 100% достоверности результатов поиска (т.е. при просмотре источников вручную нужных записей обнаружится больше, чем при автоматическом поиске). Понятно, что в этом случае встает вопрос о целесообразности автоматического поиска.

Правила работы государственных архивов разделяют указатели на глухие и развернутые. Очевидно, что в традиционном указателе чем более развернут указатель, тем больше информации может быть почерпнуто до обращения к оригиналу документа.

Например, читая следующую запись: «*Александрович А., крестьянин, владелец участка земли в д. Репень Новогрудского у.*», можно не обращаться к делу, если Вас интересуют дворяне Александровичи.

А запись: «*Олешковичи, дер. Белыничской вол. Могилевского у. Могилевской губ.*», поможет отобрать необходимые Олешковичи от одноименных населенных пунктов.

В БД неверная структуризация данных будет не помогать, а только затруднять поиск. Так, например, если в одном поле БД написать: «*Олешковичи, дер. Белыничской вол. Могилевского у. Могилевской*

губ.», то такая запись будет выдаваться и на запросы «Могилев» и «Белыничи».

Вот другой пример, когда внесенные следующим образом развернутые именные указатели невозможно упорядочить по месту жительства:

<i>Фонд</i>	<i>Оп.</i>	<i>Дело</i>	<i>Именной указатель</i>
147	3	4521	Адамович Ю., опекун по управлению им. Гребенец (Яново) Игуменского у. помещиков Адамовичей
147	3	5612	Адамович К., дворянин, владелец заст. Гребелька Минского у.
147	3	7834	Адамовичи, несовершеннолетние дворяне Слуцкого у.
147	3	10438	Адамович Н., помещик, владелец им. Заход и фольв. Якимовская (Якимовицкая) Слобода Речицкого у.
147	3	11799	Адамович А., вдова дьяка Слуцкой Воскресенской церкви, владелица имущества в г. Слуцке

Для распространенных фамилий, когда результатов поиска получается достаточно много, такая возможность особенно актуальна. Поэтому для эффективного поиска в АНСА очень важно правильное разделение информации, включаемой в БД на поля.

Рассмотрим возможности упорядочения информации в хронологическом порядке. Ниже приведены вполне допустимые способы написания дат по правилам работы архивов:

10 декабря 1902 г.	кон. XIX в.
8 октября 1904 г.	17 в.
[Не ранее октября] 1904 г.	нач. XIX в.
18 [января] 1899 г.	1858 г.
14 мая — 19 декабря 1901 г.	1-я пол. XVII в.
XVIII в.	б/д

Человеку понятно, что все эти записи обозначают дату, однако такое представление не соответствует типу данных «Дата» для компьютерных БД. Для введения такого многообразия представления дат, необходимо полям «Дата» устанавливать тип данных «Символьное». Это означает, что все символы этого поля воспринимаются компьютером как текст и поэтому «10 декабря» будет стоять раньше «8 октября», потому как первый символ в первой записи «1», а во второй — «8». По этой же причине значение «XVII в.» не будет равно значению «XX в.», а значение «кон. XIX в.» будет стоять раньше «нач. XX в.», потому как в алфавите буква «к» находится раньше «н».

Вышеприведенные записи компьютер упорядочит следующим образом:

[Не ранее октября] 1904 г.	1-я пол. XVII в.
10 декабря 1902 г.	8 октября 1904 г.
14 мая - 19 декабря 1901 г.	XVIII в.
XVII в.	б/д
18 [января] 1899 г.	кон. XIX в.
1858 г.	нач. XIX в.

Очевидно, что такой порядок совершенно не хронологический. Многообразие хранящихся документов не позволяет привести дату к какому-то одному формату, соответствующему современному определению типу «дата».

Аналогичные проблемы будут встречаться и в полях «Номер дела» и «Номер листа». В документах НИАБ встречаются номера дел не только литературные, но и даже такие, как «194-I».

Зачастую пользователю АНСА достаточно удобно было бы получение результатов в порядке возрастания дел (хотя бы для того, чтобы записать их в требование).

Набор данных (слева) будет упорядочен следующим образом (справа) опять же по причине объективной невозможности определить поле «Номер дела» как «Числовой», а не как «Символьный».

1	1
9	100
11, 15, 99	110
55	11, 15, 99
55a	55
88, 89	88, 89
100	9
110	55a

Для решения вышеописанных проблем в НИАБ были разработаны методические рекомендации по созданию АНСА. В них описываются правила внесения информации в архивные БД, подробно рассматриваются требования по заполнению обязательных полей (основных поисковых данных, заголовка единицы хранения, географических названий, фамилий, дат), а также определяются этапы создания АНСА и распределяются обязанности между всеми участниками процесса.

VII. ПОСТАЦІ АРХІВІСТАЎ

Яцкевіч З.Л.

ДА БІЯБІЛЯГРАФІЧНАГА ДАВЕДНІКА «АРХІВІСТЫ БЕЛАРУСІ»

Мы працягваем друкаваць звесткі пра нашых папярэднікаў-архівістаў. Тым больш, што наш вопыт¹, а таксама выданне Бібліяграфічнага даведніка «Архівісты Беларусі»² годна засведчыла вартасць дадзенай справы. На гэты раз мы прапануем біяграмы сямі магілёўскіх пісараў і рэгентаў, якія загадвалі і былі непасрэднымі працуўнікамі і стваральнікамі магістрацкага архіва ў XVI—XVIII стст.³. Непасрэдна пад іх кірауніцтвам і імі самімі актыкавалися і выдаваліся выпісы архіўных дакументаў. За сваю працу яны атрымоўвалі па чатыры тынфы на тыдзень⁴. Сярод першых магілёўскіх магістрацкіх пісараў вядомы Іван Парднёвіч Шацкі (1577), Іван Багдановіч (1578—1580), Ян Сабаноўскі (1578—1580, 1584—1585), Ян Ляпшэўскі (1579), Нікадэм Тапічэўскі (1588—1606)⁵. Пры падрыхтоўцы дадзенага матэрыялу былі выкарыстаны пераважна дакументы магілёўскага магістрата, якія захоўваюцца ў адпаведным фондзе Нацыянальнага гісторычнага архіва Беларусі⁶, а таксама былі надрукаваны ў зборніках дакументаў, выдадзеных у XIX—XX стст.⁷. Асобныя факты былі знайдзены аўтарам

¹ Архіварыус 3. Мн. 2005. С. 162—166; Архіварыус 4. Мн. 2006. С. 194—204.

² Архівісты Беларусі. Мн. 2006.

³ Яцкевіч Зм. Архівы гарадскія // Вялікае княства Літоўскае. БелЭН. Мн., 2006. С. 242.

⁴ AGAD «Arhiwum kameralne» II /128. Арк. 377.

⁵ Яцкевіч Зм. Прадмова // Магілёўскі магістрат. Выпуск 2. Мн. БелНДІДАС. 2006. С. 10.

⁶ НГАБ. Ф. 1817(Магілёўскі магістрат), воп.1, спр.1—202.

⁷ Историко-юридические материалы (далей — ИЮМ), извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в центральном архиве Витебской, и изданные под редакцией архивариуса сего архива Созонова. Выпуск десятый. Витебск. Т. 1—32. 1871—1906; Беларускі архіў, Працы і матар’ялы да гісторыі і архэолёгіі Беларусі. Т. 1. (XVI—XVII ст.). Мн.

у архіве Інстытута гісторыі Акадэміі навук Расіі ў Санкт-Пецярбурзе ў так званай калекцыі Курдзюмава⁸. Акрамя таго былі выкарыстыны дакументы канфесійных устаноў, прынамсі магілёўскага Багаяўленскага манастыра і інш.⁹.

Андзіразовіч Мірон Грышкавіч (2-я палова XVII – пачатак XVIII ст.) — падпісак, радца і рэгент канцылярыі магілёўскага магістрата, купец, стараста Мікалаеўскай і Багаяўленскай цэркваў. Нарадзіўся ў сям’і магілёўскіх прасолаў Рыгора і Пелагеі А. Быў жанаты на Агафе, дачы Юзафа Казлоўскага, з якой меў дачку Параскеву. Упершыню згадваецца на старонках рахунковых кніг магілёўскага магістрата ў 1688 г., калі перапісваў рэестры з чорнага начыста, за што атрымаў 35 злотых. З 1709 г. ён згадваецца як паспаліты і купец, а таксама рэгулярна абіраеца паслом да цара Пятра I, саксонцаў, на фіскальныя суды ў Варшаву і іншыя гарады. У 1711 г. Мірон А. ужо лаўнік і за пісанне розных спраў атрымаў 27 злотых, а ў 1713 г. райца магілёўскага магістрата. У 1717 г. ён замяніў Р. Каліноўскага на пасадзе рэгента канцылярыі магілёўскага магістрата, адначасова выконваў функцыі райцы і паборцы, а таксама гарадскога пасла. У 1722 г. ён адначасова пачаў выконваць функцыі пісара, якія разам з рэгенцкімі выконваў да 1734 г., калі яго змяніў Ю. Трубніцкі.

Архівы: НГАБ, ф. 1817, воп. 1, спр. 54; ф. 1817, воп. 1, спр. 57; ф. 1761, воп. 1, спр. 5; ф. 2308, воп. 1, спр. 317.

Літ.: ИЮМ. Т. 5. Витебск, 1874. Т. 11. Витебск, 1880. Т. 16. Витебск, 1884. Т. 18. Витебск, 1888. Т. 20. Витебск, 1890. Т. 21. Витебск, 1891. Т. 24. Витебск, 1893. Т. 25. Витебск, 1894.

Беразецкі (Беражэцкі) Захарыяш (1-я палова XVII — сярэдзіна XVII ст.) — пісар мескі магілёўскі Захарыяш Б. Упершыню згадваецца як магілёўскі пісар у 1642—1648 гг., калі магілёўскім войтам быў князь Аляксандр Людвік Радзівіл. Наступныя згадкі ў актавых кнігах магілёўскага магістрата прыпадаюць на 1647, 1649, 1651, 1655—1657 гг. і апошняя — на 1661 г. На каранацыйным сойме ў Кракаве атрымаў ад караля Яна-Казіміра 08.02.1649 г. канфірмацыйны прывілей на магдэбургскае права г. Магілёву. Мітадора Беражэцкая была ігumenніяй

⁸ Архіў інстытута гісторыі АНР у СПб. Калекцыя 114 /III 45.

⁹ НГАБ. Ф. 2308(Магілёўскі Багаяўленскі манастыр). Археографический сборник документов (далей — АСД) относящихся к истории Северо-западной Руси издаваемый, при управлении Виленского учебного округа. Т. 2. Вильна. 1867, Т. 5. Вільно. 1871.

магілёўскага брацкага манастыра ў 1700 г.

Архівы: НГАБ, ф. 1817, вол. 1, спр. 13; Ф. 1817, вол. 1, спр. 18; Ф. 1817, вол. 1, спр. 19; ф. 2308, вол. 1, спр. 317. Архіў Інстытута гісторыі АНР у СПБ. Калекцыя 114/III 45.

Літ.: ИЮМ. Т. 10. Вітебск, 1879.

Жук Мікалаі (пач. XVII ст.) — пісар войтаўскі магілёўскі. Падпісаў як пісар магілёўскага войта Я. Валовіча 27.07.1610 г. смяротны прысуд I. Харковічу, М. Мількевічу і інші.

Літ.: ИЮМ. Т. 8. Вітебск, 1877. Беларускі архіў (далей — БА). Т. 1. Менск, 1927.

Захарэвіч Марк (Андрэй?) (1-я палова XVII ст.) — пісар магілёўскага магістрата, братчык магілёўскай Багаяўленскай царквы. У 1635 г. занёс у актавыя кнігі магістрата пратэстанціі ігумена Г. Гасцілоўскага. Падпісаў як пісар радзецкі магілёўскі ліст магілёўскага войта кн. А. Л. Радзівіла і дэкрэт караля Уладзіслава IV з адміністраторам магілёўскай эканоміі кн. К. Радзівіла ад 07.04.1639 г., дадзеный ў Вільні.

Архівы: НГАБ, ф. 2308, вол. 1, спр. 317.

Літ.: АСД. Т. 2. Вильна, 1856. Т. 5. Вильна, 1871. ИЮМ. Т. 9. Вітебск, 1878. БА. Т. 1. Менск, 1927.

Каленка Ісаак Валковіч (Валковіч Ісаак) (1-я пал. XVII ст.) — пісар магілёўскага магістра. У 1626 г. як пісар мескі выдаў выпіс Т.Шыхалоўскай. Актыкаваў 15.07.1634 г. у кнігах магілёўскага магістрата прывілій караля Уладзіслава IV ад 02.06.1634 г. магілёўскаму цэху злотнікаў.

Літ.: ИЮМ. Т. 8. Вітебск, 1877. Т. 9. Вітебск, 1878.

Смыковіч Базыль Ігнатавіч (сяр. XVII ст.— 13.05.1713 г.) — пісар магілёўскага магістрата ў першай пал. 80-х гадоў XVII ст. Паходзіў з Магілёва. Маці — Ганна Мікіцічна. Пасаду пісара, відаца, заняў пасля вяртання ў Магілёў з вучобы ў розных школах. Жыў на вул. Шклоўскай, быў жанаты на Еўдакіі, дачцы магілёўскага бурмістра Максіма Купцэвіча, у дом якога перанёс шэраг бягучых і архіўных дакументаў з канцылярыі магілёўскага магістрата. Апошняе, а таксама іншыя непараразуменні паслужылі нагодаю для магістрацкага дэкрэта ад 14.01.1686 г., па якому Базыль быў адхілены ад пасады пісара. Яго сын Самуэль неаднаразова згадваецца ў дакументах магілёўскага магістрата 1-й пал. XVII ст.

Архівы: НГАБ, ф. 1817, вол. 1, спр. 54, 57, 59, 95; ф. 2308, вол. 1, спр. 317.

Літ.: ІЮМ. Т. 1. Вітебск, 1871. Т. 4. Вітебск, 1873. Т. 6. Вітебск, 1874. Т. 7. Вітебск, 1876. Т. 10. Вітебск, 1879. Т. 11. Вітебск, 1880.

Тапічэўскі (Тупічэўскі) Нікадэм (2-я палавіна XVI — пачатак XVII ст.) — пісар магілёўскага магістрата, намеснік магілёўскага ленвойта. Упершыню на пасадзе магілёўскага мескага пісара згадваецца ў лютым 1588 г. Як сведчаць актавыя кнігі магілёўскага магістрата, часта даваў грашовыя пазыкі магілёўскім мяшчанам. Амаль трыццаць гадоў займаў урад магілёўскага пісара за выключэннем часоў магілёўскага бунту 1606—1608 гг. У 1609 г. змяшчаў магілёўскага ленджыра М. Сухадольскага. Апошні раз на старонках дакументаў пісар Нікадэм Т. з'яўляецца ў жніўні 1618 г. Быў жанаты на Галене Васільеўне Мамінскай.

Архівы: НГАБ, ф. 1817, вол. 1, спр. 3—8.

Літ.: ІЮМ. Т. 8. Вітебск, 1877. БА. Т. 1. Менск, 1927.

Фількевіч Аляксандр (сярэдзіна XVII ст. — 30.08.1679 г.) — пісар радзецкі мескі магілёўскі, братчык Магілёўскай Багаяўлянскай царквы. Пісар магілёўскага магістрата ў 1661 г., удзельнік паўстання магілёўскага магістрата супраць маскоўскай улады ў Магілёве разам з войтам Я. Шашкевічам, пасол да кар. Яна-Казіміра ў Кракаве, дзе было атрымана шэраг прывілеяў для горада, у тым ліку амністыя і набілітатыўны прывілей, дзе ён згадваецца як пісар. У пратаколах магілёўскага магістрата за 1669, 1671, 1676 гг. зафіксаваны А. Ф., пісар магілёўскі.

Архівы: НГАБ. Ф. 1817, вол. 1, спр. 27,28.

Літ.: ІЮМ. Т. 10. Вітебск, 1879. БА. Т. 1. Менск, 1927. АСД. Т. 5. Вільна, 1871.

VIII. КРЫТЫКА І БІБЛІЯГРАФІЯ

Вішнеўскі І.А.

АБНАЎЛЕНЧАЯ ЦАРКВА НА БЕЛАРУСІ

СВЯЩЕННИК ДМИТРИЙ ШИЛЕНОК «ІЗ ИСТОРИИ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ В БЕЛООРУССИИ (ОБНОВЛЕНЧЕСКИЙ РАСКОЛ В БЕЛООРУССИИ В 1922—1939)». ИЗДАТЕЛЬСТВО «КРУТИЦКОЕ ПАТРИАРШЕЕ ПОДВОРЬЕ. ОБЩЕСТВО ЛЮБИТЕЛЕЙ ЦЕРКОВНОЙ ИСТОРИИ». М., 2006. 218 с., 1000 экз.

Гісторыя абнаўленчай царквы ў Беларусі да нядавняга часу з'яўлялася малавывучанай, і асвятленне гэтага пытання не знайшло дастатковага адлюстравання ў літаратуры на адпаведную тэматыку. Кніга, напісаная Дз. Шылёнкам — беларускім святаром, выпускніком Мінскай духоўнай акадэміі і кандыдатам багаслоўя, «Із истории православной церкви в Белоруссии (1922—1939)» дазваляе ў пэўнай ступені запоўніць гэты прабел. Яна выйшла ў серыі «Материалы по истории Церкви», пад нумарам 38 выдавецтва «Крутицкое Патриаршее Подворье».

У аснову кнігі пакладзена кандыдацкая дысертация аўтара (2003). Шмат дакументаў з розных архіваў Беларусі былі выкарыстаны пры яе напісанні. Гэта Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці (ДзАВВ), Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ) і Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). Аўтар звяртаўся да тых дакументаў з архіўных фондаў, якія закраналі пытанні станаўлення і наступнай дзеяйнасці абнаўленчай царквы ў Беларусі, стасункі дзяржаўных органаў з царкоўнымі, а таксама змены палітыкі Камуністычнай партыі (бальшавікоў) Беларусі да царквы. Так, для характеристыкі адносінаў КП(б)Б да праваслаўнае царквы і заходаў па яе знішчэнню выкарыстоўваўся фонд Парцыйнага архіва Інстытута гісторыі партыі пры ЦК КП(б)Б (цяпер — НАРБ). Высвятленне адносінаў дзяржаўных органаў з царквою паказана на прыкладзе дакументаў з фондаў ДзАВВ, якія аўтар выкарыстаў для даследавання гісторыі абнаўленчага расколу ў Віцебскай епархіі. Найбольш шматлікае кола дакументаў аўтар выкарыстаў з фондаў НГАБ: Менская епархіальная управа (1 справа), і асабліва фонд 2786 — Беларускі праваслаўны святы Сінод (кіруючы

орган абнаўленчай царквы ў Беларусі), дакументы якога выкарыстоўваліся на працягу ўсёй кнігі і складаюць пераважную частку сярод усіх крыніц (усыго выкарыстана 77 спраў).

Структура кнігі ўключае ўводзіны, шэсць раздзелаў, заключэнне і дадатак. Ва ўводзінах аўтар ракрывае мэты сваёй кнігі, акцэнтуе ўвагу на праблемах, якія далей будуть разглядацца і раскрывацца, а якія абмінацца. Аўтар таксама дае харектарыстыку выкарыстанай літаратуры і дакументальных крыніцаў.

Першы раздзел прысвечаны гісторыі зараджэння абнаўленчага расколу ў Расіі, ідэалогіі, праграмным дакументам, а таксама групоўкам у асяродку абнаўленцаў. Харектарызуюцца асноўныя этапы развіцця абнаўленства ў Беларусі. У другім раздзеле разглядаюцца дзяржаўна-царкоўныя стасункі як з абнаўленцамі, гэтак і з ціханаўцамі: паказваецца роля дзяржавы ва ўзнікненні царкоўнага расколу, антыэрлігійная палітыка ў дачыненні царквы, а таксама эвалюцыя ў стаўленні да абнаўленцаў, якія, выканавшы сваю ролю, сталі не патрэбнымі ўладзе.

Раздзелы 3—6, якія складаюць асноўны аб'ём кнігі, прысвечаны гісторыі абнаўленства ў асобных епархіях — Магілёўскай, Гомельскай, Менскай і Віцебскай адпаведна. Раздзелы напісаны па адным плане: гісторыя епархіяў, статыстычныя дадзенныя аб насельніцтве, навучальных установах, цэрквах на пач. XX стагоддзя, станаўленне і развіццё абнаўленчага расколу (арганізацыя царкоўнага жыцця, кароткія біяграфічныя звесткі аб іерархах-абнаўленцах, узаемаадносіны дзвюх плыніў царквы). Коратка аўтар закранае іншыя падзеі ў праваслаўнай царкве, напрыклад, станаўленне аўтакефаліі беларускай праваслаўнай царквы пры мітрапаліце Мелхіседэку.

У заключэнні падводзіца рысы праведзенай работы, акцэнтуеца ўвага на прычынах паразы абнаўленства ў супрацьстаянні ціханаўцам. Цікавым і інфармацыйным з'яўляецца дадатак, дзе змешчаны спіс архірэйскіх кафедраў Беларускай аўтаномнай абнаўленчай мітраполіі, з паказаннем іх кіраўнікоў, а таксама час знаходжання на пасадзе. Інфармацыйнасці дадаюць і змешчаныя чатыроццаць фотаздымкаў з фонду «Беларускі праваслаўны святы Сінод», многія з якіх друкуюцца ўпершыню. Гэта дзеячы абнаўленства, удзельнікі царкоўных з'ездоў, іх апаненты, мітрапаліт Мелхіседэк, а таксама здымкі двух цэрквяў. Аблягчае працу з кнігай і асабовы паказальнік, які склаў дыякан І. Салаўёў.

Трэба зазначыць, што Дз. Шылёнак у сваёй кнізе, не прэтэндуючы на ўсебаковасць і ўсеахопнасць, здолеў дакладна паказаць, якім чынам адбываўся царкоўны раскол і звязаныя з ім падзеі ў царкоўнай гісторыі

Беларусі. Нельга не заўважыць сімпатіі аўтара да кананічнай царквы, святаром, дарэчы, якой ён з'яўляецца. Хацелася, каб былі больш поўна паказаныя прычыны ўзнікнення абнаўленства, больш дэталёва разгледжана сітуацыя, якая склалася ў праваслаўнай расейскай царкве напярэдадні расколу, якія праблемы былі ўнутры яе. Але будзем спадзявацца, што ў наступных працах гэта з'явіцца.

Наогул, гэтая кніга будзе з цікаўнасцю ўспрынятая тымі, хто цікавіцца гісторыяй царквы ў Беларусі.

Матвеічык З.Ч.

ЦУДОЎНЫ ПРЫКЛАД

ГАРБАЧОВА В. В. ПАЎСТАННЕ

1830–1831 гг. НА БЕЛАРУСІ. Мн., БДУ, 2001.

**ГАРБАЧОВА В. В. УДЗЕЛЬНІКІ ПАЎСТАННЯ 1830–1831 гг.
НА БЕЛАРУСІ: БІЯБІЛЯГРАФІЧНЫ СЛОЎНІК. Мн., БДУ, 2004**

Гісторыя развіцця грамадска-палітычнага руху на Беларусі ў часы яе знаходжання ў складзе Расейскай імперыі да гэтага часу не знайшла належнага адлюстрравання ў айчыннай гістарычнай літаратуры. Многія бакі дзеянасці змагароў за вызваленне сваёй айчыны яшчэ чакаюць свайго даследчыка і з'яўляюцца своеасаблівымі «белымі плямамі». Працы кандыдата гістарычных навук, выкладчыка гістарычнага факультэта БДУ Вольгі Гарбачовай з'яўляюцца прыкладам імкнення запоўніць падобныя праблемы беларускай гістарыяграфіі.

Манографія «Паўстанне 1830–1831 гг. на Беларусі» прысвечана адной з найменш асветленых беларускім даследчыкамі падзеі айчыннай гісторыі XIX ст. Не варта забывацца, што да выхаду гэтай працы на Беларусі асобныя манографічныя даследаванні па дадзенай тэмэ не выдаваліся ўвогуле. Падобная сітуацыя моцна кантраставала са станам польскай гістарыяграфіі, дзе паўстанне 1830–1831 гг. (у польскай традыцыі — «лістападаўскае») часта выступала і выступае аб'ектам даследавання гісторыкаў XIX — пачатку XXI стст. Тому выданне падобнай манографіі на Беларусі з'яўлялася важным і неабходным.

У першую чаргу варта зварнуць увагу на структурны падзел працы. Дзеянні паўстанцаў на беларускіх землях разглядаюцца ў сувязі

з паўстаннем у Каралеўстве Польскім, якое ўвесь час было генератарам выступлення на землях былога Вялікага княства Літоўскага і Украіны. У манографіі вялікая ўвага ўдзяляецца паказу пачатку паўстання на гэтых землях, а таксама планам паўстанцкага ўрада адносна Беларусі.

У заслугу аўтару неабходна паставіць напісанне працы на падставе шырокага кола крыніц з архіўных сховішчаў розных дзяржаў – Беларусі, Літвы, Расіі, Польшчы. Гэта дазволіла падрабязна прасачыць дзеянні паўстанцкіх вайсковых фарміраванняў на беларускіх землях. Тут жа варта згадаць самае шырокое выкарыстанне пры напісанні працы польска- і рускамоўных апублікованых крыніц і даследаванняў XIX–пачатку XXI стст., з дапамогай якіх запаўнялася недастатковасць архіўных матэрыялаў.

Сярод іншых станоўчых бакоў працы трэба згадаць агляд сацыяльна-еканамічнага і палітычнага стану Беларусі напярэдадні выступлення, чым былі вызначаны яго глыбокія перадумовы. Падобным жа чынам было разгледжана заканчэнне паўстання – паказаны не толькі апошнія паўстанцкія дзеянні, але таксама і яго палітычныя наступствы (ссылкі, канфіскацыі і да т.п.). Такім чынам, з'яўляюцца магчымасць парайонаць палітыку царскага ўрада адносна насельніцтва Беларусі да і пасля паўстання і вызначыць вялікія змены ў ёй.

Немалую каштоўнасць маюць прыведзеныя ў працы звесткі пра сацыяльнае паходжанне паўстанцаў, гэтаму прысвечана асобная глава. Праведзеная праца па структураванню гэтых звестак у статыстычныя табліцы паказвае агульны сацыяльны партрэт паўстанца на Беларусі. Але тут варта адзначыць, што, магчыма, занадта вялікая ўвага надаецца паказу сацыяльнага падзелу грамадства Беларусі ў гэты перыяд, што займае істотную частку главы.

Разам з усімі станоўчымі бакамі працы неабходна адзначыць таксама некаторыя іншыя моманты. Пакідае шмат пытанняў абраны ў даследаванні прынцып разгляду паўстання выключна на землях сённяшній Беларусі, у выніку чаго яно адрываема ад выступлення на тэрыторыі сённяшній Літвы. Сучасныя землі Беларусі і Літвы на пачатак XIX ст. уяўлялі сабой адзіны рэгіён, які падпарадкоўваўся адзінаму кірауніцтву дзяржаўнай адміністрацыі. Дзеянні паўстанцкіх атрадаў часта з'яўляліся агульнымі, асабліва на паўночным заходзе Беларусі і паўднёвым усходзе Літвы.

Яшчэ адзін момант, на які варта звярнуць увагу, – гэта адсутнасць у працы належнай увагі єўрапейскаму кантэксту выступлення на Беларусі. Гэтому прысвечана толькі некалькі радкоў у другой главе. У

той жа час выступленне беларуска-літоўскіх патрыётаў было ні чым іншым, як састаўной часткай агульнаеўрапейскага рэвалюцыйнага ўздыму ў 1830–1831 гг. Паказ паўстання на Беларусі на фоне рэвалюцыі у Еўропе дазволіў бы больш дакладна ацаніць яго кантэкст.

У цэлым жа неабходна адзначыць высокі навуковы ўзровень працы. Наяўнасць асабовага паказальніка і ілюстрацыйнага дадатку аблічае выкарыстанне яе ў іншых даследаваннях.

Лагічным працягам манаграфічнага даследавання з'явілася выданне біябіліяграфічнага слоўніка ўдзельнікаў паўстання на Беларусі. Падобная практика шырока распаўсюджана ў еўрапейскай гісторыяграфіі. Гэта абсалютна натуральная, бо паўстанне – гэта не безасабовая з'ява, а ў першую чаргу – канкрэтныя людзі, якія дзейнічаюць з пэўнымі мэтамі. У гэтым плане сітуацыя ў беларускай гісторыяграфіі моцна вылучаеца практична поўнай адсутнасцю падобнай традыцыі. Гэта стварае вялікі контраст паміж беларускай і польскай гісторыяграфіяй, дзе створана нямала біяграфічных слоўнікаў, некаторыя з якіх прысвячаны паўстанцам 1830–1831 гг.¹.

У слоўніку змешчаны біяграмы 2300 асоб. Не ўсе яны распрацаваны ў роўнай ступені, што вызначана рознай ступенню адлюстравання іх дзейнасці ў крыніцах і даследаваннях. Найбольш звестак змяшчана пра тых асобы, якія ўжо траплялі ў поле ўвагі польскіх гісторыкаў. У іх магчыма знайсці звесткі пра паходжанне (тэрытарыяльнае, сацыяльнае) паўстанцаў, іх удзел у выступленні, а таксама, што немалаважна, пра іх лёс у пасляпаўстанцкі перыяд жыцця. Найбольшая ўвага надаецца ўдзелу ў паўстанні, што лагічна вынікае з тэматыкі даследавання. Звесткі пра пасляпаўстанцкі перыяд пададзены ў скарочаным варыянце ў адносінах да тых, што маюцца ў літаратуры, на якую робяцца спасылкі.

У якасці станоўчага боку слоўніка неабходна адзначыць шырокое выкарыстанне рукапісных крыніц архіваў Беларусі, Літвы і Расіі. У навуковы ўжытак уведзена вялікая колькасць матэрыялаў, якія да гэтага часу заставаліся невядомымі і не выкарыстоўваліся даследчыкамі. Некаторыя біяграмы напісаны выключна на падставе архіўных крыніц. Аднак варта заўважыць, што ў беларускіх архівах змяшчаецца больш інфармацыі, чым уключана ў слоўнік. Напрыклад, пра паўстанца з Мінскай губерні Эдварда Барташэвіча змяшчана толькі адна спасылка на матэрыялы з НГАБ. У той жа час звесткі пра гэтага шляхціча знаходзяцца таксама ў многіх іншых спраўах НГАБ².

Калія паловы згаданых у слоўніку асоб ужо траплялі раней у поле ўвагі польскіх даследчыкаў. Іх даследаванні пакладзены ў аснову біяграм.

Безумоўна, колькасць удзельнікаў паўстання на Беларусі была нашмат большай за лічбу 2300. Аднак царскімі карнымі органамі былі ўлічаны далёка не ўсе. Многія з іх застаюцца невядомымі да гэтага часу.

Такім чынам, дзве кнігі Вольгі Гарбачовай з'яўляюцца істотным укладам у распрацоўку тэматыкі паўстання 1830—1831 гг. на беларускіх землях. Яны дазваляюць прасачыць як развіццё паўстання ад пачатку да яго заканчэння, так і лёсы асобных яго ўдзельнікаў. Для іншых беларускіх гісторыкаў яны ўяўляюць сабой цудоўны прыклад працы з гістарычнымі крыніцамі і навуковай літаратурай, а таксама метадалагічных падыходаў.

¹ Гл.: Bielecki R. Słownik biograficzny oficerów powstania listopadowego. T. 1—3. Warszawa, 1995—1998.

² НГАБ, ф. 180, воп. 1, спр. 393; ф. 299, воп. 1, спр. 1006, арк. 1235—1248; ф. 299, воп. 2, спр. 1124; ф. 333, воп. 1, спр. 742, арк. 725; ф. 333, воп. 1, спр. 811, арк. 32.

Матвеічык З. Ч.

ЛАСТОВСЬКИЙ В. ІСТОРІЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВІ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ XVII — У XVIII-МУ ст.: ІСТОРІОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ. МОНОГРАФІЯ. КІЙВ: ЛОГОС, 2006. 276 с.

Беларускаму гісторыку часта бываюць недаступнымі працы калег з суседніх краін. Безумоўна, гэту негатыўную тэндэнцыю варта імкнуцца пераадолець. Манографія кіеўскага гісторыка Валерыя Ластоўскага заслугоўвае ўвагі і з пункту гледжання ўключанага ў яе факталаґічнага матэрыялу, і ў якасці прыкладу метадалагічных падыходаў.

Звяртае на сябе ўвагу глыбока прааналізаваны структурны падзел працы — вылучаны найбольш харктэрныя галіны гісторыі царквы і паказана іх распрацаванасць у гістарычных даследаваннях. Так, у першым раздзеле манографіі адзначаецца сучасны стан гісторыяграфіі гісторыі праваслаўнай царквы ва Украіне ў канцы XVII — XVIII ст.

Несумненна, моцным бокам гэтага раздзела з'яўляеца прывядзенне і абгрунтаванне класіфікацыі вялікага аб'ёму прац па гісторыі праваслаўя ва Украіне. На думку В. Ластоўскага, крытэрыямі для гэтага павінны выступаць «нацыянальная прыкмета» (гістарыяграфія польская, украінская, расійская і г.д.), «царкоўна-рэлігійная прыкмета» (царкоўная ці свецкая гістарыяграфія) і храналагічна-ідэалагічна прыналежнасць (дарэвалюцыйная, савецкая, сучасная і г.д.).

Другі раздзел манаграфіі аддадзены аналізу тэарэтычных і метадалагічных аспектаў навуковых прац у зададзенай тэматыцы. У ім вылучаюцца спецыяльныя метады, якія абумоўлены спецыфікай прадмета даследавання. У гэтым раздзеле ўказываюцца некаторыя прыкметы, якія могуць сведчыць пра клерыкалізацыю метадалогіі таго ці іншага даследавання і асноўныя прынцыпы, якіх прытырмліваюцца гісторыкі пры напісанні сваіх прац. Асобна ў раздзеле вялікая ўвага надаецца аналізу метадалогіі прац мітропаліта Е. Балхавіціна. У канцы раздзела аўтарам прапаноўваецца вызначэнне некаторых навуковых тэрмінаў, якія тычацца гістарыяграфіі гісторыі царквы ва Украіне, напрыклад, «царкоўная гістарыяграфія», «царкоўны гістарыёграф», «гісторыя царквы» і інш. У гэтым тэзуарусе відаць імкненне адзяліць свецкую тэрміналогію ад царкоўнай.

У трэцім раздзеле асвятыяеща развіццё даследаванняў гісторыі царквы ва Украіне з XIX да пачатку XXI стст. Тут адзначаецца, што на працягу гэтага часу яны праводзіліся нераўнамерна. Аўтарам вылучаецца шэраг перыядуў гістарыяграфіі абрашай тэмы (1801—1861, 1861—1917, 1917—1991, 1991—2006 гг.) і называюцца рысы, харектэрныя для кожнага з іх. Напрыклад, перыяд 1801—1861 гг. — гэта час фарміравання асноўных кірункаў у даследаванні гісторыі праваслаўнай царквы ва Украіне, а ў савецкі перыяд гэтая тэматыка «практычна не існавала ў выглядзе асобнага навуковага кірунку».

Чацвёрты раздзел манаграфіі прысвечаны аналізу асветленасці ва ўкраінскай гістарыяграфіі пытання ўзаемадносінаў праваслаўнага духавенства з іншымі сацыяльнымі групамі. Аўтар прыходзіць да высновы, што такая праблема хаця і трапляла часта ў поле ўвагі ўкраінскіх даследчыкаў, але не вырашана канчаткова. На яго думку, гэта тычыцца ўзаемадносін з усімі сацыяльнымі групамі.

Погляды ў гістарычных працах на праваслаўнае духавенства ва Украіне, як на палітычную сілу і на яго ўдзел у палітычных падзеях, аналізуецца ў пятym раздзеле працы. Тут падрабязна прасочваецца стаўленне прадстаўнікоў розных гістарычных школ і кірункаў да ролі ўкраінскага праваслаўнага духавенства ў бурлівых палітычных падзеях

канца XVII — XVIII ст. Аўтарам сцвярджаецца, што гэтае пытанне з'яўляецца адным з найбольш дыскусійных і проблемных. Яно актыўна распрацоўвалася як у расійскай дарэвалюцыйнай гісторыяграфіі, так і ў польскай, і ў сучаснай украінскай. У савецкі час назіраецца вялікі прабел у даследаванні гэтай тэмы.

У апошнім раздзеле манаграфіі аналізуецца ўкраінская біяграфістыка ў асвягленні ролі прадстаўнікоў праваслаўнага духавенства ў царкоўным і свецкім жыцці Украіны. Тут паказана роля асобных дзеячоў праз прызму іх прадстаўленасці ў гісторычных даследаваннях. На думку аўтара, гэты кірунак ва ўкраінскай гісторыяграфіі гісторыі царквы, які атрымаў сваё развіццё з пачатку XIX ст., дасягнуў найбольшых вынікаў, прычым пераважна намаганнямі прадстаўнікоў праваслаўнай царквы.

У гэтай працы даследчык гісторыі царквы Беларусі XVII — XVIII стст. таксама можа знайсці для сябе карысную інфармацыю, бо ў названы перыяд назіраецца шмат падобных з'яў, якія адбываліся ў гісторыі праваслаўнай царквы двух дзяржаў — Беларусі і Украіны. Тут ёсьць і згадкі канкрэтных фактаў, якія маюць самае непасрэднае дачыненне да гісторыі нашай краіны. Напрыклад, падрабязна аналізуецца ўключанасць у даследаванні такай тэмы, як правядзенне Пінскай кангрэгацыі ў 1791 г. (с. 163—165).

Неабходна адзначыць колькасць прац, прааналізаваных у манаграфіі. У спісе літаратуры змешчана 731 пазіцыя. Але пры гэтым звяртае на сябе ўвагу поўная адсутнасць характарыстыкі прац беларускіх даследчыкаў. У спісе літаратуры іх няма ўвогуле. Вышэй згаданая агульнасць у многіх момантах гісторыі праваслаўя на беларускіх і ўкраінскіх землях усё ж патрабуе аналізу і беларускіх даследаванняў па названай тэме. Тым больш, што тая ж Пінская кангрэгацыя не з'яўляецца невядомай у беларускай гісторыяграфіі і прадстаўлена ў энцыклапедычных выданнях, напрыклад у «Энцыклапедый гісторыі Беларусі»¹. Тут жа варты ўказаць на недастатковасць прааналізаваных прац польскіх гісторыкаў. У спісе літаратуры змешчана ўсяго няпоўныя два дзесяткі польскамоўных пазіцый, прычым большасць з іх складаюць працы, не прысвечаныя спецыяльнай гісторыі праваслаўя.

Тым не менш, невялікія недахопы не зніжаюць таго факту, што праца В. Ластоўскага з'яўляецца глыбокім і грунтоўным даследаваннем расійскай і ўкраінскай гісторыяграфіі па зададзенай тэме і заслугоўвае самай высокай адзнакі.

¹ Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т. 5. Мн., БелЭН, 1999. С. 499.

Пазднякоў В.С.

**ПРАВОСЛАВ'Я – НАУКА – СУСПІЛЬСТВО:
ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ. МАТЕРІАЛИ ТРЕТЬОЇ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ (20–
21 ЖОВТНЯ 2005 р.). КІЇВ, 2006. 139 с. 200 экз.**

Вывучэнне гісторыі праваслаўнай царквы Беларусі, якая на працягу некалькіх сацень гадоў была ў адміністрацыйным і духоўным падпарадкаванні кіеўскага мітрапаліта, немагчыма без звязтання да украінскіх рэалій. Азнаямленне з украінскай навуковай літаратурай і архівамі карысна не толькі для пражяснення канкрэтных пытанняў нашай агульной гісторыі, але і для вывучэння методыкі і метадалогіі царкоўнай гісторыі. У Украіне нашмат больш, чым у нас, выдаецца навуковай літаратуры па гісторыі царквы, нашмат часцей праводзяцца адпаведныя навуковыя форумы. Напрыклад, наяўныя матэрыялы 3-й Усекраінскай навуковай каферэнцыі, прысвечанай праваслаўю. У зборнік «Православ'я – наука – суспільство: питання взаємодії» ўвайшлі працы, падзеленыя на чатыры раздзелы: «Гісторыяграфія і крыніцынауства», «Гісторыя праваслаўнай царквы ў Украіне» (і пэўным чынам у Беларусі, дададзім ад сябе), «Царква і дзяржава», «Музейная справа».

У першым раздзеле, які найбольш цікавы для беларускіх гісторыкаў, увагу прыцягваюць матэрыялы пра ролю даследчыкаў з Кіеўскага ўніверсітэта ў вывучэнні праваслаўнай царквы XVII—XVIII стст. (В. В. Ластоўскі). Сярод іх былі навукоўцы, якія закранулі і беларускую проблематыку. Найбольш цікавымі з'яўляюцца матэрыялы пра творчасць праваслаўнага палеміста XVII ст. Захарыя Капысценскага, аўтара вядомай «Паліноды» (П. Я. Сцяпенькіна); агляд навуковых даследаванняў па гісторыі царквы ў працах В. Зайкіна (Ю. А. Цітарэнка); даследаванні Чарнігаўской епархіі ў XVIII ст. (О. С. Гейда), у якую доўгі прameжак часу ўваходзіла паўднёва-ўсходняя Беларусь; агляды архіўных дакументаў пра функцыянаванне ў XVIII ст. Кіеўскай духоўнай кансistorыі – адміністрацыйнага цэнтра і праваслаўнай царквы Беларусі (О. Б. Пракап'юк); агляд агульных крыніц па сацыяльнай і рэгіональнай гісторыі Украіны канца XVIII — 1-й паловы XIX ст. (Ю. В. Капцюх); пра Украінскую аўтакефальную царкву 1920-х гадоў у сучаснай гісторыяграфіі (Н. Д. Братко) і інш.

Раздзел пра гісторыю праваслаўнай царквы ў Украіне будзе цікавы беларускім даследчыкам гісторыі ў плане метадалогіі і методыкі вывучэння, для правядзення парадаўнальных даследаванняў. Так, К. В. Івангародскі выступіў з дакладам «Праваслаўе і іслам у дыскурсі Вялікай Граніцы Украіны». Шмат у чым датычаць гісторыі Беларусі матэрыйялы Л. В. Губіцкага і В. Е. Лосія «Савецкая ўлада і праваслаўная царква Расійскай імперыі на шляху ліквідацыі уніяцкай царквы ў канцы XVIII—XIX ст.» (адзначаны такі цікавы момант, што ў 30-х гадах XIX ст. на Правабярэжнай Украіне ў 3-х губернях пражывала 1059 чалавек уніяцкага духавенства з прытчам); агляды Л. М. Маісеенкі «Праваслаўная царква ў палоне дзяржаўнага апарата Расійскага ўрада на мяжы XIX—XX стагоддзяў», Н. І. Гулі «Гісторыя стварэння і дзеяйнасці Галоўнай прысутнасці ў справах праваслаўнага святарства (1863—1885 гг.)», І. М. Пятрэнкі «Дзеяйнасць праваслаўнай царквы ў сферы асветы ў Украіне ў канцы XIX — пачатку XX ст.», М. В. Ляўчuka «Сумесны суд» у Кіеўскай Русі».

Шмат якія артыкулы зборніка асвятляюць узаемаадносіны Украінскай аўтакефальтай праваслаўнай царквы з бальшавіцкай дзяржавай. Калі прыгадаць, што адначасова з ёй у Украіне існуюць Украінская праваслаўная царква Канстанцінопальскага патрыярхату і Украінская праваслаўная царква Маскоўскага патрыярхату, то становіща відавочным важкасць правядзення падобных форумуў і выдання адпаведных навуковых прац.

IX. ХРОНІКА І ІНФОРМАЦІЯ

Лісава Л.М.

ІСПОЛЬЗОВАННЯ ДОКУМЕНТОВ АРХИВА В ИНТЕРЕСАХ ОБЩЕСТВА И ГОСУДАРСТВА

Государственное учреждение «Национальный исторический архив Беларусь» по масштабам деятельности является одним из ведущих архивов в системе Государственной архивной службы Республики Беларусь, республиканским научно-методическим и научно-исследовательским центром по работе с документами Национального архивного фонда Республики Беларусь.

Наравне с использованием документов, представляющих общественный интерес, архивом проводятся информационные мероприятия, такие, как экскурсии, выставки документов, производственная практика студентов вузов, которая дает знания по истории Беларуси, архивоведению, источниковедению, специальным историческим дисциплинам (генеалогии, геральдике, сфрагистике, палеографии), помогает овладевать методами научного исследования, древними языками — старопольским, старобелорусским, латинским.

В архиве осуществляются научные разработки, подготовка и издание трудов, содействующих воссозданию исторических фактов. Для всех, кто интересуется давней историей и культурой Беларуси, корнями своих предков, архивом за последнее десятилетие подготовлены два тома сборника «Гербоўнік беларускай шляхты», пять выпусков научного сборника «Архіварыў», сборник документов «Иностранные подданные в Беларуси (конец XVIII — начало XX вв.)», другие фундаментальные издания о составе и содержании документов.

В 2006 году издан справочник по истории государственных учреждений Минской губернии — итог многолетней работы архивистов. Справочник содержит сведения по истории местных органов государственной власти и управления, суда и прокуратуры, полиции и жандармерии, военного управления, органов сословного, городского и земского самоуправления, местных органов Министерства финансов и статистики, хозяйственно-экономических учреждений и организаций, учреждений народного образования, врачебно-административных и лечебных заведений, благотворительных

организаций, учреждений религиозного культа и других учреждений, которые существовали на территории Минской губернии за период с 1793 по 1917 гг. Значительна роль справочника в расширении и углублении социально-исторических исследований. Богатейшая фактографическая информация, содержащаяся в нем, может быть использована специалистами разных отраслей — историками, экономистами, юристами и другими.

Издан справочник-путеводитель «Фонды Национального исторического архива Беларуси». В рамках документальной серии «Беларусь у актавых кнігах XVI—XVIII стст.» — справочник Могилевского магистратса, ведется подготовка сборников документов «Тэстаменты XVI ст. па дакументах актавых кніг» и «Інвентар 1746 г. і тарыф падымнага 1765 г. м. Магілёва».

В настоящее время в архиве проводится работа по научным темам: «Генеалогия и геральдика шляхетских родов Беларуси», «Источники по истории градостроительства и архитектуры Беларуси», «Гісторыя дзяржаўных установ ВКЛ на падставе дакументаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі XVI—XVIII стст.», «Течения неортодоксального православия на территории Беларуси. Конец XVIII — нач. XX вв.».

Статьи и документы, подготовленные архивистами, включены в историко-документальные хроники городов и районов Беларуси «Памяць» (гг. Минск, Могилев, Гродно и др.), «Энцыклапедыю гісторыі Беларусі». В книге «Памяць. Воранаўскі раён» опубликованы сведения из документов архива по истории населенных пунктов Вороновщины; в книге «Памяць. Астравецкі раён» — статьи «Стараражытная Астравеччына», «З гісторыі населеных пунктав Астравецкага раёна»; в первом томе энциклопедии «Вялікае княства Літоўскае» — статьи: Мишчанства, Аблегат, Архівы гарадскія, Астравец, Ашмянскі павет, Ашмяны, Вількер, Віцэ-пісар, Віцэ-рэгент.

Выявлены и проведена обработка материалов для издания сборников «В. Дунін-Марцінкевіч (1808—1884): да 200-годдзя з дня нараджэння» (совместно с Белорусским научно-исследовательским институтом документоведения и архивного дела), «Жыццё і творчасць Язэпа Лёсіка» (совместно с Национальным архивом Республики Беларусь). Весьма эффективно содружество историков-архивистов с учеными Института истории Национальной академии наук Республики Беларусь, Белорусского государственного университета, Белорусского государственного экономического университета. В рамках совместной работы проводятся консультации по различным направлениям,

связанным с исторической наукой, разработка статей для сборников, обсуждение концептуальных вопросов подготовки к печати документов, справочников, рецензирование работ сотрудников архива. Среди ученых, тесно связанных с НИАБ, доктора исторических наук Голенченко Г.Я., Шибеко З.В., Боян Ю.Н., кандидаты исторических наук Спиридонов М.Я., Шумейко М.Ф., Крюк В.П., Рыбаков А.Е., Скалабан В.В., кандидаты филологических наук Свежинский В.М., Саверченко И.В. и другие.

За последние годы в газетах, журналах, других периодических изданиях сотрудниками архива опубликованы статьи «Архив Радзивиллов-Витгенштейнов в Бундесархиве», «Мікалай Рыгоравіч Гартынскі – гісторык і археограф», «Лёсы каталіцкіх ксяндзоў Магілёўшчыны (1917—1939 гг.)», «Сільвестр Косаў, мітрапаліт кіеўскі (1599?—1657)», «Мінскі гісторык і краязнавец 19 ст. Міхаіл Гаўсман», «Где растет родословное дерево» (интервью), «Какого ты роду-племени?» (интервью), «Малаўядомыя старонкі з гісторыі Мінскай дыяцэзіі», «Гісторыя вёскі Голдава ў Лідскім раёне», «Удакладненні да біяграфіі Ігната Быкоўскага – войта Ваўкавыска ў канцы XVIII ст.», «Скарбы з шляхецкіх скрыняў», «Архивы в информационном обществе и перспективные направления развития отрасли», «Формула профессионализма архивиста» и многие другие.

Использование документной информации проводится посредством радио и телепередач. В частности, подготовлены радиопередачи: «Усадьба в окрестностях Минска», «Сустрэча са старым Менскам», «Нясвіжскі архіў князёў Радзівілаў», «Сімвал гарадскога самакіравання»; телепередачи: «История семьи», «Новый документ о жизни Я. Купалы», «100 лет первой Минской электростанции», «Сімвал гарадскога самакіравання», «Чырвоны касцёл», «Князі Радзівілы», «Шляхта, генеалогия и архивы», «Проведение генеалогических исследований в архивах» и другие. Заведующий отделом публикации документов З.Яцкевич подготовил в 2005 году серию передач Белорусского телевидения «Падарожжа дылэтанта», 15 выпусков которой посвящены истории Несвижа, Турова, Ошмян, Мозыря, Чечерска, Могилева, Мира, Заславля и других населенных пунктов.

В ходе использования документов, проведения научно-исследовательской работы, подготовки документальных сборников и коллективных научных трудов осуществляется удовлетворение потребностей общества в ретроспективной документальной информации.

РЭЗЮМЕ

Галубовіч Ала Купрыянаўна, дырэктор Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі — «Публікационная деятельность Национального исторического архива Беларуси — веяние времени».

Паказваеца ўклад архівістаў Беларусі ў публікацыю крыніц, якія асвятляюць гісторыю Беларусі са старажытных часоў да пачатку XX ст. Называюцца зборнікі дакументаў, падрыхтаваныя і выдадзеныя ў савецкі час, а таксама зборнікі, над якімі вялася і вядзеніца праца супрацоўнікамі НГАБ на сучасным этапе.

Антановіч Зінаіда Васільеўна, старшы навуковы супрацоўнік аддзела публікацыі дакументаў НГАБ — «Архіў Полацкага дамініканскага кляштара ў сярэдзіне XIX ст.».

Прасочваеца працэс фарміравання архіва, гісторыя архіўных збораў кляштара да сярэдзіны XIX ст., паказваюцца комплексы дакументаў архіва, якія захоўваюцца ў НГАБ. Документы класіфікуюцца паводле іх зместу і паўнаты прадстаўленай у іх інфармацыі.

Гесь Аляксандра Мікалаеўна, вядучы навуковы супрацоўнік аддзела публікацыі дакументаў НГАБ; **Калеснік Наталля Яўгенаўна**, галоўны архівіст аддзела публікаций НАРБ — «Як трапілі ў архіў дакументы Палуты Бадуновай».

Артыкул прысвечаны малавядомай старонцы гісторыі беларускага нацыянальна-вызваленчага руху — лёсу дакументаў Палуты Бадуновай у 20-я гг. XX ст. Паказваеца складаны шлях паступлення гэтых дакументаў ў фонды НАРБ, публікуюцца тэкст аднаго раней невядомага ліста П. Бадуновай, а таксама тэксты дакументаў пра пакупку СНК БССР архіва П. Бадуновай у 1926 г.

Жумар Сяргей Уладзіміравіч, намеснік дырэктара Беларускага навукова-даследчага інстытута дакументазнаўства і архіўнай справы — «Организационно-правовые и административные аспекты деятельности Государственной архивной службы Республики Беларусь в 1990-х годах».

На падставе шырокага кола прынятых заканадаўчых і іншых дакументаў разглядаеца станаўленне архіўнай службы Беларусі пасля распаду Савецкага Саюза. Паказваеца структура архіўнай службы і перыпетыі гісторыі яе фарміравання, а таксама змяненне яе статуса ў постсавецкі перыяд.

Новікова Ірына Леанідаўна, галоўны архівіст аддзела інфармацыйна-пошукавых сістэм НГАБ; **Лютарэвіч Анастасія**

Аляксандраўна, старшы навуковы супрацоўнік аддзела інфармацый-на-пошукавых сістэм НГАБ – «Знішчэнне архіўных спраў у Мінскай губерні на пачатку ХХ ст.».

На прыкладзе адной справы з НГАБ паказваеца працэс знішчэння архіўных дакументаў расійскімі дзяржаўнымі органамі ў пачатку ХХ ст.

Ходзіна Валянціна Анатольеўна, вядучы навуковы супрацоўнік аддзела навуковага выкарыстання дакументаў і інфармацыі НГАБ – «Архив Полацкого намесническага правления».

Разглядаеца гісторыя адной з архіўных устаноў на Беларусі XVIII ст. – архіва Полацкага намесніцтва. Паказваеца шлях стварэння архіва, прыводзяца прыклады цяжкасцяў пры яго фарміраванні, называюцца асобы, якія займаліся яго папаўненнем і ўпарадкаваннем.

Гесь Аляксандра Мікалаеўна, вядучы навуковы супрацоўнік аддзелу публікацыі дакументаў НГАБ — «Міхась Мялешка вяртаеца на Беларусь. Новыя дакументы».

Публікуюцца дакументы са знайдзенага архіва Мялешкі ў Нацыянальным гісторычным архіве Беларусі, а таксама з Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь.

Залівака Аляксандр Станіслававіч, галоўны архівіст аддзела публікацыі дакументаў НГАБ – «Прывілей 1558 году месце Слоніму на два кірмашы ў год».

Публікуеца дакумент на права кірмашнага гандлю ў Слоніме (1558 г.), які знайдзены ў НГАБ. Ён уяўляе цікавасць для даследчыкаў сацыяльна-еканамічнай гісторыі Беларусі XVI ст.

Казлоў Уладзімір Леанідавіч, галоўны архівіст НГАБ – «Малоизвестные документы из жизни Наполеона Орды».

Артыкул прысвечаны аднаму з найбольш вядомых людзей у мастацтве і культуры Беларусі XIX ст. – Напалеону Ордзе. Прыводзяцца біяграфічныя звесткі пра яго, публікуюцца малавядомыя дакументы, якія захоўваюцца ў фондах НГАБ і асвятляюць яго дзейнасць у перыяд яго жыцця пасля вяртання з эміграцыі.

Анішчанка Яўген Канстанцінавіч, кандыдат гісторычных навук, старшы навуковы супрацоўнік аддзела гісторыі Беларусі сярэдніх вякоў і новага часу Інстытута гісторыі НАНБ – «Спісы шляхты Магілёўскай губерні за 1783—1784 гг.».

Матэр'ял прысвечаны гісторыі шляхты Магілёўскай губерні канца XVIII ст. На падставе матэр'ялаў Генеральнага межавання Полацкага і Магілёўскага намесніцтваў і «Эканамічных заўваг» да іх прыводзяцца спісы шляхты. У артыкуле змешчаны пачатак гэтых спісаў, які ахоплівае Аршанскі і Мсціслаўскі паветы.

Гарбачова Вольга Васілеўна, кандыдат гісторычных навук, дацэнт кафедры этнаграфіі, музеялогіі і гісторыі мастацтваў гісторычнага факультета БДУ – «Ссыльныя 1863-1864 гг.».

На падставе матэрыялаў расійскіх следчых органаў прыводзіцца імянны спіс больш чым тысячы асобаў, якія паходзілі з Беларусі і за ўдзел у паўстанні 1863-1864 гг. альбо за яго падтрымку былі сасланы ў аддаленныя губерні Расійскай імперыі на пасяленне ці на катаржныя работы.

Лашкевіч Аляксандр Аляксандравіч, кандыдат гісторычных навук, вядучы навуковы супрацоўнік аддзела старажытных актаў НГАБ – «Міnsкае губернскае жандарскае ўпраўленне ў канцы XIX — пачатку XX ст.».

На падставе матэрыялаў з НГАБ апісваецца дзейнасць губернскага жандарскага ўпраўлення ў г. Мінску. Вызначаюцца асноўныя накірункі дзейнасці, прыводзяцца прыклады спраў, якія вяліся супрацоўнікамі ўпраўлення.

Несцяровіч Юрый Уладзіміравіч, кандыдат гісторычных навук, старшы навуковы супрацоўнік аддзела археаграфіі БелНДІДАС – «О целесообразности дифференциации понятия исторического источника».

У артыкуле аналізуецца паняцце «гісторычная крыніца», прыводзяцца погляды на яго розных аўтараў. Удакладняецца паняцце «гісторычны дакумент», прыводзяцца крытэрыі класіфікацыі гісторычных крыніц.

Сліж Наталля Уладзіміраўна, кандыдат гісторычных навук, дацэнт кафедры мовазнаўчых дысцыплін ПУА «БІП-Інстытут права», Гродзенскі філіял — «Гісторыя роду Трубецкіх у Вялікім княстве Літоўскім».

Падрабязна прасочваецца гісторыя роду князёў Трубецкіх на землях ВКЛ у XIV—XVII стст. Найбольшая ўвага звязана з становішчами роду, на падставе чаго паказваецца яго месца сярод іншых вышэйшых родаў ВКЛ. У дадатках змешчаны дакументы, якія асвятляюць некаторыя бакі фінансавага стану князёў Трубецкіх.

Цітоў Анатоль Кірылавіч, член Саюза пісьменнікаў — «Спіс майстрай-зэгармістраў, што працавалі ў Беларусі з XVI да пачатку XX ст.».

Працягваецца публікацыя спіса гадзіннікаў майстраў беларускіх гарадоў XVI — пачатку XX стст. з кароткімі біографічнымі звесткамі аб іх.

Вернер Ірына Львоўна, вядучы навуковы супрацоўнік аддзела інфармацыі і навуковага выкарыстання дакументаў – «На губернаторскому посту (о деятельности Павла Яковлевича Ростовцева по управлению Витебской губернией в 1869—1880 гг.)».

Асвятляеца дзеянасць аднаго з віцебскіх грамадзянскіх губернатараў, вызначаюцца яго абавязкі па кіраванню губерній, паказваюцца праведзеныя мерапрыемствы, вызначаюцца яго заслугі ў розных сферах гародскога і губернскага жыцця.

Лісейчыкай Дзяніс Васілевіч, магістр гуманітарных навук, галоўны архівіст аддзела інфармацыяна-пошукавых сістэм НГАБ – «Забабоны і цуды ва уніяцкіх парафіях Беларусі XVIII — пачатку XIX ст.».

Паказваеца шырокое распаўсядженне паганскіх перажыткаў сярод ніжэйшых слоёў грамадства Беларусі XVIII — пачатку XIX ст., а таксама імкненне уніяцкага святарства да іх пераадolenня. Як адзін са способаў для ўкаранення хрысціянскіх традыцый у шырокіх колах разглядаеца працэс з'яўлення цудатворных ікон ва уніяцкіх парафіяльных цэрквях.

Матвейчык Зміцер Часлававіч, магістр гуманітарных навук, вядучы навуковы супрацоўнік аддзела публікаций дакументаў НГАБ – «Стварэнне і дзеянасць Мінскага камітэта па дапамозе палітычным эмігрантам і палітычным ссыльным, якія вярталіся на радзіму (1859—1862 гг.)».

Разглядаеца дзеянасць аднаго з мінскіх грамадскіх камітэтаў, створаных мясцовай шляхтай для аказання дапамогі землякам, што вярталіся на радзіму з эміграцыі і ссылкі. Паказваюцца прычыны яго стварэння, яго склад, а таксама працэс збору сродкаў і іх размеркавання. Называеца колькасць асобаў, якія вярнуліся ў Мінскую губ.

Яго ж – «Цудоўны прыклад (Гарбачова В. В. Паўстанне 1830—1831 гг. на Беларусі. Мн., БДУ, 2001; Гарбачова В. В. Удзельнікі паўстання 1830—1831 гг. на Беларусі: Біябіліографічны слоўнік. Мн., БДУ, 2004)».

Аналізуеца дзве кнігі беларускага гісторыка Вольгі Гарбачавай, прысвечаныя паўстанню 1830—1831 гг. на Беларусі. Паказваюцца карысныя бакі выданняў, якія могуць зацікавіць даследчыка гісторыі Беларусі XIX ст. Крытычна разглядаеца шэраг палажэнняў аўтара.

Яго ж – «Ластовіцкій В. Історія праваславной церкви на Украіні наприкінцы XVII – у XVIII ст.: історіографічныя аспекты. Монографія. Кіев: Логос, 2006. 139 с. 200 экз.».

Аналізуеца манографія ўкраінскага гісторыка У. Ластоўскага. Вызначаюцца станоўчыя яе бакі з пункту гледжання яе карысці для

выкарыстання беларускімі гісторыкамі.

Рыбчонак Сяргей Аляксандравіч, загадчык аддзела інфармацыі і навуковага выкарыстання дакументаў, **Пярвышын Уладзімір Мікалаевіч**, навуковы супрацоўнік УП «Праектрэстаўрацыя РБ» – «З гісторыі Завосся Міцкевічаў».

Пераважна на падставе дакументаў са сховішчаў НГАБ прасочваецца гісторыя вядомага маёнтка Завоссе Навагрудскага павета з сярэдзіны XVII да сярэдзіны XIX ст. Паказваюцца першынствы валодання ім розных шляхецкіх родаў, пераходу аднаму ад другога права на валоданне. Называюцца ўладальнікі, праводзіцца дакладная лакалізацыя маёнтка.

Шаланда Аляксей Іванавіч, кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры грамадскіх навук Гродзенскага аграрнага універсітэта – «Гербы гарадоў і мястэчак Ваўкавыскага павета ВКЛ у XVI—XVIII ст.».

Разглядаюцца геральдычныя выявы буйных населеных пунктаў Ваўкавыскага пав., паказваецца гісторыя іх стварэння і функцыянавання. Аналізуецца працэс надання магдэбургскага права гарадам і мястэчкам Беларусі.

Яцкевіч Зміцер Лявонцевіч, загадчык аддзела публікацыі дакументаў НГАБ – «Малы гербоўнік Чавускай шляхты».

На падставе дакументаў з НГАБ прасочваецца гісторыя 10 шляхецкіх родаў, якія паходзілі з аднаго з найменш даследаванага ў генеалагічным плане рэгіёна Усходняй Беларусі – Чавускага павета. Прыводзяцца звесткі пра пачыналынікаў родаў, іх нашчадкаў, уладні і інш.

Яго ж – «Да біябібліографічнага даведніка “Архіўісты Беларусі”».

Прыводзяцца біяграмы сямі асобаў, якія працавалі пісарамі і рэгентамі ў Магілёве ў XVI–XVIII стст. Біяграмы напісаны пераважна на падставе дакumentaў магілёўскага магістрата, што знаходзяцца ў фондах НГАБ.

Міхёнак Таццяна Сяргеевна, загадчык аддзела аўтаматызаваных архіўных тэхналогій НГАБ – «О методическом обеспечении при создании автоматизированного научно-справочного аппарата».

Аналізуецца некаторыя аспекты стварэння аўтаматызаванага навукова-даведачнага апарата ў архіўнай справе і яго структурныя адзінкі. Паказваюцца верагодныя праblемы і цяжкасці пры яго стварэнні.

Вішнеўскі Ілля Аляксеевіч, студэнт 3-га курса гістарычнага факультэта БДУ – «Абнаўленчая царква на Беларусі (Шиленок Д. Из истории православной церкви в Белоруссии (Обновленческий раскол в Белоруссии в 1922—1939). М., «Крутицкое Патриаршее Подворье. Общество любителей церковной истории», 2006)».

Рэцэнзуеца книга беларускага святара Д.Шылёнка, выдадзеная ў серыі «Материалы по истории церкви», «Із истории православной церкви в Белоруссии (1922—1939)» (кніга 38 выдавецтва «Крутицкое Патриаршее Подворье»), у якой даследуеца гісторыя абнаўленчай царквы на Беларусі (ахоплівае ўсходняе епархіі Беларусі).

Пазднякоў Валерый Сымонавіч, загадчык аддзела археографіі Беларускага навукова-даследчага інстытута дакументазнаўства і архіўнай справы — «Православ'я – наука – суспільство: питання взаємадзї. Материалы Третьої Всеукраінської научовій конферэнцыі (20—21 жовтня 2005 р.). Київ, 2006. 139 с. 200 экз.».

Аналізуоца матэрыялы, якія прагучалі на навуковай канферэнцыі на Украіне, прысвечанай гісторыі праваслаўя. Вылучаюца моманты, якія ўяўляюць цікавасць для беларускіх даследчыкаў.

Лісава Ларыса Міхайлаўна, намеснік дырэктара Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі — «Использование документов архива в интересах общества и государства».

Паказваеца выкарыстанне дакументаў НГАБ для прапаганды рознымі спосабамі (публікацыі, тэле- і радыёперадачы) гістарычных ведаў на сённяшнім этапе развіцця Беларусі.

Змест

ДА 85-ГОДДЗЯ

ДЗЯРЖАЎНАЙ АРХІЎНАЙ СЛУЖБЫ РЭСПУБЛКІ БЕЛАРУСЬ

<i>Голубович А.К.</i> Публикационная деятельность Национального исторического архива Беларуси — веяние времени	3
--	---

I. АРХІВАЗНАЎСТВА 8

<i>Антановіч З.В.</i> Архіў Палацкага дамініканскага кляштара ў сярэдзіне XIX ст.	8
<i>Гесь А. М., Калеснік Н. Я.</i> Як трапілі ў архіў дакументы Палуты Бадуновай	14
<i>Жумар С.В.</i> Организационно-правовые и административные аспекты деятельности Государственной архивной службы Республики Беларусь в 1990-х годах	20
<i>Лютарэвіч А.А., Новікаў І.Л.</i> Знішчэнне архіўных спраў у Мінскай губерні на пачатку XX ст.	39
<i>Ходина В.А.</i> Архив Полоцкаго наместнического правления	41

II. ПУБЛІКАЦЫІ і АРХЕАГРАФІЧНАЯ АПРАЦОЎКА АРХІЎНЫХ ДАКУМЕНТАЎ 46

<i>Гесь А.М.</i> Міхась Мялешка вяртаецца на Беларусь.	
Новыя дакументы	46
<i>Залівака А.С.</i> Прывілей 1558 года месту Слоніму на два кірмашы ў год	51
<i>Козлов В.Л.</i> Малоизвестныя документы из жизни Наполеона Орды	53

III. КРЫНІЦАЗНАЎСТВА 60

<i>Анічанка Я. К.</i> Спісы шляхты Магілёўскай губерні за 1783—1784 гг.	60
--	----

<i>Горбачева О.В.</i> Ссыльные 1863–1864 гг.	85
<i>Лашкевіч А.А.</i> Мінскае губернскае жандарскае ўпраўленне ў канцы XIX — пачатку XX ст.	115
<i>Несторович Ю. В.</i> О целесообразности дифференциации понятия исторического источника	121
<i>Сліж Н.І.</i> Гісторыя роду Трубецкіх у Вялікім княстве Літоўскім ...	137
<i>Цімоў А.К.</i> Спіс майстраў — зэгармістраў, што працавалі ў Беларусі з XVI да пачатку XX ст.	159
IV. ГІСТОРЫЯ 175	
<i>Вернер И.Л.</i> На губернаторском посту (о деятельности Павла Яковлевича Ростовцева по управлению Витебской губернией в 1869—1880 гг.)	175
<i>Лісейчыкаў Дз.В.</i> Забабоны і цуды ва ўніяцкіх парафіях Беларусі XVIII — пачатку XIX ст.	188
<i>Матвейчык З.Ч.</i> Стварэнне і дзеянасць Мінскага камітэта па дапамозе палітычным эмігрантам і палітычным ссыльным, якія вярталіся на радзіму (1859—1862 гг.)	199
<i>Рыбчонак С.А., Пярвышын У.М.</i> З гісторыі Завосся Міцкевіча ...	203
V. ГЕНЕАЛОГІЯ І ГЕРАЛЬДЫКА 215	
<i>Шаланда А.І.</i> Гербы гарадоў і мястэчак Ваўкавыскага павета ВКЛ у XVI—XVIII стагоддзях	215
<i>Яцкевіч З.Л.</i> Малы гербоўнік Чавускай шляхты	222
VI. НАВУКОВА-ДАВЕДАЧНЫ АПАРАТ, ЗАБЕСПЯЧЭННЕ ЗАХАВАНАСЦІ І ЎЛІК ДАКУМЕНТАЎ 230	
<i>Михеенок Т.С.</i> О методическом обеспечении при создании автоматизированного научно-справочного аппарата	230
VII. ПОСТАЦІ АРХІВІСТАЎ 236	
<i>Яцкевіч З.Л.</i> Да біябібліографічнага даведніка «Архіўсты Беларусі»	236

VIII. КРЫТЫКА І БІБЛІЯГРАФІЯ	240
<i>Вішнеўскі I.A.</i> Абнаўленчая царква на Беларусі	240
<i>Матвейчык З.Ч.</i> Цудоўны прыклад	242
<i>Матвейчык З.Ч.</i> Ластовський В. Історія православної церкви в Україні наприкінці XVII — у XVIII-му ст.: історіографічні аспекти. Монографія. Київ: Логос, 2006. 276 с.	245
<i>Пазднякоў В.С.</i> Православ'я – наука – суспільство: питання взаємодії. Матеріали Третьої Всеукраїнської наукової конференції (20—21 жовтня 2005 р.). Київ, 2006. 139 с. 200 экз.	248
IX. ХРОНІКА І ІНФАРМАЦЫЯ	250
<i>Лисова Л.М.</i> Использование документов архива в интересах общества и государства	250
РЭЗЮМЕ	253

Навуковае выданне

Серыя «Гісторыя, архівазнаўства,
крыніцазнаўства»

АРХІВАРЫУС

Зборнік навуковых
паведамленняў і артыкулаў

Выпуск 5

Адказны за выпуск З.Л.Яцкевіч

Рэдактар А.М.Гесь

Карэктар А.У.Курчатава

Макет, камп'ютэрная вёрстка А.У.Курчатава

Малюнак эмблемы на вокладцы А. Леўчыка

Зборнік падрыхтаваны да выдання
аддзелам публікацыі дакументаў
Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі

Падпісана да друку 05.04.2007. Фармат 60x84^{1/16}.
Гарнітура Times.

Друк афс. Ум. друк. арк. 15. Ул.-выд. арк. 12.
Тыраж 100 экз. Заказ №
